

RÉGI JELES
ÉPŰLETEK.

MOLNÁR JÁNOSNAK

JESUS TÁRSASÁGA

SZERZETES PAPJÁNAK

A'

RÉGI JELES
ÉPÜLETEKRŐL
KILENTZ KÖNYVEI.

NAGY - SZOMBATBAN,

AZ AKADEMIAI BETŐKKEL
M. DCC. LX. ESZTENDŐBEN.

M É L T Ó S Á G O S
TOLNAI FESTETICS
P Á L U R N A K

FELSÉGES UDVARI

MAGYAR CANCELLARIA
TANÁTSOSSÁNAK,

É S

REFERENDARIUSSÁNAK

KEGYELMES URAMNAK.

A J A N L Ó - L E V É L

MÉLTÓSÁGOS URAM!

AZÁMÉRT fel-
válalt gyarló mún-
kámnak elejét, igye-
kezetemnek első 'zengését lábaid
elejbe teríttem MÉLTÓSÁGOS
a 4 URAM!

URAM! ide vezet engem a' szép jó tétemény, fok féle érdemed, régi kívánságom, és készületem.

Ha ez bennem egy kis bátorság; kegyefségednek kell köszönnöm; ha köteletség; hivatalomban el-kell járnom: emez amarra okot mutat, 's útát készít.

Azomban elő nem számlálhatok mindent, a' mi engem NAGYSÁGODHOZ vezetett, és indított. Szólhatnék ugyan Méltóságos Nevednek, 's fő Nemefségednek

nek fok-féle ditsősége felől : ELE-
IDNEK végbe-vitt nevezetes dol-
gairól : nagy érdemmeddel keresett
Vármegyei, és Udvari fok féle Mél-
tóságod felől : mély elmédnek, fa-
ratságidnak, Felséges Fejedelmünk-
höz , és Házánkhoz mutatott sze-
retettednek méltó jutalmiról ; arról
a' buzgó és erős hitről , mellyel az
igaz, régi, közönséges Anya-szent-
Egyháznak szentséges vallását a' fok
féle eretnekség álnoksága, és nyug-
hatatlansága ellen olly ferényen, olly
bátran védelmezed , vigasztalod ; de

az én szemem előtt ezek között más-
is forog: vidámúl szívem még most-
is, ha Tsúrgóra, vagy Készthelyre
vissza nézek: ha eszembe juttatom
azt a' szép szertetet, mellyben ott
érdemetlen személynemnek olly nagy
része vala: azt a' szentséges Oltárt,
mellyen Tekéntetes Urad Atyád
szárnyai alatt első áldozatom elő-ál-
lott: azt a' fok féle pompás készüle-
tet, melly azt az örvendétes napot
olly válogatva ékesíté: azt a' szertentés
ünnep napot, melly egész Somogy-
ság végéig ahétatos vigaságot ütött.

Meg-

Meg-vallom érdemetlenségem miatt meg-pirúltam egy kevesé illy nagy betsület közt; de egyetemben az hála - adásról - is gondolkodtam: mindazonáltal ez a' gond eddig merő kézfületben állott; ideje már, hogy meg-igért külső jeleit-is elő adjam. Ha nem úgy, a' mint illeték; tetsék leg-aláb' jó szándékom, és kéz kedvem.

A' hol életem tellyes örömeinek első vagy ere, vagy forrása vala; tsekély igyekezetemnek első gyűmöltse-is oda szálljon.

Meg-

Meg-avúlt régi jófzaggal állok ugyan-elő: az igaz; könyveim merő régi Épületeket mutogatnak; de tsak ugyan a' fok szép újság között-is szép a' mi szép: mi fzeb a' régi elménél, 's Méltóságnál?

Méltán meg-örültem, midőn hallám, hogy NAGYSÁGODNAK Uri gondja-is örömeft vízfza-tekénget néha néha az ilyenekre, nem tsak gyönyörűségétől; hanem felette nagy hafznától-is vífel-tetvén. Nékem, meg - vallom, minden napi tanítóm az az idő: azt-is

is ott tanúltam ; hogy ha Hazám
éketségét szereztem ; nyelvét szerez-
fem leg-először. De mi haszna, mi
érdeme az el-rejtett kintsnek ? kit
melegít a' bé-takart szikra ? A' ki
szívét nem tetteti , kézre kél , és
munkára.

Imé MÉLTÓSÁGOS
URAM! mi ok bátorított engem
arra , hogy Hazám nyelvén adjam-
elő , a' mit Hazám hasznára készítet-
tem. Imé engem NAGYSÁGOD-
HOZ vezető szándékomnak a' kút
feje-is egyetemben.

b

Re-

Reménlem: egy kis jó kedvet talál igyekezetem tsak azért-is. Ezt várván, ezt az egyet kívánván KE-GYESSÉGEDTŐL, ajánlom további kézf. szolgálatomat.

NAGYSÁGODNAK

Alázatos Tisztelő Szolgája
MOLNÁR JÁNOS
JESUS TÁRSASÁGÁNAK
SZERZETES PAPJA.

BÉ-VEZETŐ-LEVÉL.

Émellyek egyedül az ujságon kapnak, és a' régi dolgokat tsak az iskola-béli mulatságokhoz számlállyák : mások szeretnek a' régi időkre visszatekéngetni, oda tartják szemeket, elméjeket ott mulattyák, és az új héjába-valóságok-ellen a' régi példa szerint készülgetnek. En emezekkel tartok.

A' kiknek Homérus mondása-ként tsak az új ének tetszik. *

Hallyák ugyan azon Homérusnak Telémakus-által allattomban adott szép íntését. Torkában akará verni Penélo-

b 2

pe

---

* Οδυσσ. α. Τὴν γὰρ αἰοδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι
ἢ τις ἀκρόνισσι νεωτέρη ἀμφιπέλειται.

pe egy dalaló jámbornak unalmas énekét; de az ifjú Király (minthogy vólt abban egy kis gyönyörúsége) reá-vetvén az Annyára mosolygó szemeit, hallyuk-el, úgymond.

Hallyuk-el édes Anyám! tellyék-bé kedve, ne bántsuk ;

Ezt el-nyögve, talán majd szeb' nótára kerűlünk. *

Én-is tsak azt mondom: minthogy nehéz, kinek-kinek szája izét hamar kitalálni; engedjék-meg, a' kik mostan köfzönöm helyett talán tsak Martziális áldását mondják a' fejemre, hogy tudniillik:

Födjön-bé levelem sót, borsot, vagy egyet máft,

Vagy Hollándiai apadt szemű kárászt: * *

En-

* Homer. Odyss. α.

Μῆτις ἰσὴ ἵγας αὖ Φθονίας ἑπιστὸν αἰδέων
Τέτραν ὅππῃ οἱ νόος ὀφνύται,

** Martialis L. 3. Ep. 2.

Cordylos madida tegas papyro,
Et turis piperisque sis cucullus.

Engedjék-meg mondok, hogy itt most egyszer eleget tegyek jó kedvemnek, 's azután töllem bátran mást várjanak. Míg Isten erőt, egészséget ad, addig tollamat a' gerendába nem verem.

Igaz, a' mint Tátzitus helyesen mondja: fel-nem tehetnek velünk mindenben a' régiek. *

Sőt a' mint az említett tréfás Poéta bizonyítja, egyedül az irégység bírja arra az embert, hogy a' régieket a' maftaniaknál mindenben nagyobra betsüllye, 's magasztallya; **

De ez a' levél nem nékem szól; mert tisztelet, betsület minden érdemes embernek, ditsérem ugyan a' régiek ditsőségét; de a' mostaniak hírét nevét nem gyalázom: nálamnál job' emberek nyomdokát követvén arra mentem, a' merre kedvem vezet vala.

b 3

Jó

---

* Tacitus Annal. L. 3. Non omnia apud priscos meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis & artium miranda posteris tulit.

** Martial. L. 5. Ep. 9.

Hi sunt invidiæ nimirum Regule mores.
Præferat antiquos semper ut illa novis.

Jó a' fok gond között mulatság kedvéért Tibérius példája-ként új dologhoz fogni; de ollyas dologba keveredni, melly az elébbeni gondot meg - nem könnyebíti; fáradság, nem mulatság. *

Nékem, midőn ehez a' multságghoz adtam magamat, a' Teológia, az Isteni titkoknak mindennapi szemlélése elég dologot adott. * *

'S azután ösztán, ha meg-kell vallanunk az igazat; meg-nem érdemlik-é a' régiek, hogy leg-aláb', a' miben Mestereink valának, abban őket ditsőítsük? ha kivált-képen az illyen emlékezet továbbá is ösztönözhet bennünket a' szép követésre? meg-vallom, mélysze ment mindenben a' mostani világ, némellyekben meg-is előzte amazok ditsőségét, talán tanulhatnának valami keveset a' természetnek régi vizsgálói a' mostaniaktól; de mindazonáltal az-is igaz: hogy egyben, más-

---

* Tacitus Annal. I. 4. Tiberius... negotia pro solatiis accipiens.

** Grézett 1759. és 1760. éftendőben.

másban: és nevezet-fzerént a' pompás, és győzhetetlen épületek mesterséges elő-állításában valami kevesé aláb' hagyott leg-aláb' értékünk, vagy a' mint Plinius mondja igyekezetünk. *

Lipfius kerekiesen ki mondá: már el-ménk sem arra való. * *

Ki-állít-elő a' mostani fok Mesterség fitogatása között egy Babilon-béli, vagy Egyiptomi tornyot, egy Romai Piatzot, Tsatornát, vagy Palotát, Egy Kinai bátyát? El-nem tagadhatjuk, a' mesék köz-zé az ilyeneket nem számlálhattuk; mint-hogy bizonyosságunk mind ezekben önnön szemünk világa, a' mint könyveimből nyilvánban ki-tetszik. De ez a' tzikkely nem kíván fok versengést; engem, hogy az első feleletemet bé-fejezzem, még más ok-is vezetett az írásra.

Tsak

---

* Plinius L. 36. pag. 679. Artes desidia perdidit.

* * Lipfius de Theatris quæ Curio edidit L. 3. de Magn. Romana p. 99. sed coëant ipsi artifices nostri, & architectones laborabunt in re non dicam conficienda, sed exputanda.

Idem ibid. pag. 151. Mens obnubilat Architectis nostris cum reliquias paucas & ruinas (aquæ ductuum) vident.

Tsak az-é a' szép dolog, mikor merő tábort's vér ontást emlegetünk? tsak ez-é a' tanúlt embernek minden mulatsága? Nem szóllok mások példájáról, elő nem hozom a' régi maradékoknak a' tudós emberek-előtt ki-mondhatatlan nagy betsületét; tsak azt kérdem: vallyon nem gyönyörűségé a' lábunk alatt forgó történeteknek mindennapi szemlélésétől néha néha az hajdani dolgoknak, eseteknek, épületeknek nézegetésére szemünket fordítani? ki-ne vetne jó szível, ha lehetne, egy bal szemet arra a' gyönyörűséggel telyes kertre, mellyben első édes Atyánk néha napján vigan tölté idejét? ki röstellene fáradtságát, ha könnyen egy dombról vagy Babilonnak tornyát, városát; vagy Noé Pátriárkának ama' tsudálatos bárkáját, Semiramis függő-kertét, Salamon templomát, a' Királyok sok féle szép udvarát szemlélhetné? ha láthatná a' munkások készületét, az építők külömb külömb féle mesterkedését, az épületek külső, belső részeit, tzifra éketségét, méltó-
sá-

ságát? imé én ebben a' gyönyörűségben módot teszek, el-vezetem, ha ki velem tartani méltóztatik, vesztég ülve-is, a' hová kívánczik, újjal mutatok a' régi világnak roppant épületeire, elő adok mindent, valamit a' válogatott alkotmányok között szobnak 's jeleffebnek itélek lenni világ kezdetétől fogva egész a' Római birodalomig, fáradságomat nem ké-méllem, és minthogy nagy tudomány kell a' nagy mesterséghez, fokat mondok arról-is készület fejébe; de nem vadászom mindenütt a' gyönyörűséget, az elmének hasznára-is felette nagy gondom léfzen.

Értem ugyan tsekély értékemet, tudom, eszemmel mindent fel-nem érhetek; de leg-aláb' a' mennyire töllem ki-telhetik, eléb' jól meg-rostálok mindent, míg a' garatra fel-nem öntök, válogatok még a' jó között-is.

A' mi az Írásomnak módját illeti,

c

meg-

meg-vallom Tzitzeróval, szeretem a' beszédet; de tsak akkor, ha szép. *

'S ugyan-is arra nézve nem tartom mindenütt szavamat kötő-féken; hanem mikor annak ideje vagyon meg-eresztem, 's hol sebeffen vágatom, hol aprón jártatom, hol tzifrán pergetem, hol lafsú lépésre veszem; de tsak úgy, a' mint tudom: egy szóval; ha lehet, úgy egyeztetem fel-tett tárgyommal, hogy se az Ékeffen szol-lók, se az Építő-Mesterek törvényt ellenem ne támaszthassanak. Ha meg-talállok botlani, mind a' jó ló, kérem a' jó embereket: ne gyalázzanak, hanem segítsenek!

Imitt amott az idegen nyelveknek töredékit-is belé kevertem az írásomban; nem mutogatás kedvéért (Isten ne adja) hanem a' hasznáért: ha szabad ez az Olasz-nak, a' Frantziának; ki tiltya-meg tollúnk?

'S ugyan azért abban sem vétettem, hogy jobbára tanítóim könyveinek leve-leit

---

* Cicero Tuscul. 2. Lektionem sine ulla delectatione negligo.

leit-is fel-jedszerstem a' mint magam olvastam: tsak a' bizonyság kívánsága, és a' betsület szerető tanúlt embereknek példája vezetett engem arra. Némellyek soha se nevezik tanítójakat, mintha mindent az újjokból szoptak volna: szórják a' világra a' fok könyvet, mint a' lapátból a' polyvát: de soha meg-nem merik mondani: kitől tanítottak; mert azok vagy gaz emberek voltak, vagy merő lopott jószág a' mit írnak, vagy el-akarják velünk hitetni, hogy Apollóval tsak ők beszéllettek. Fel-pittyesztett ajakkal hintegetik a' fok tzifra mondást, integetnek, ösztönöznek, parantsolnak, és a' kik a' minap Frantzia lejtőre egy két gyermeket tanítanak; már ma Tanátsfink, 's Tanítóink közé bé-mernek állani: bé-tollyák az orrokat az udvarok dolgaiba, fejtik a' titkokat: mást mutatnak; de másra intéznek. Vajmi félek; ne talántán árnítók találtaffanak az ilyenek között! Jobbára ha fel-rázzuk himezett szavokat; merő buboríkra találunk. Engem soha senki se

tanítson; ha meg-nem mondhattja, kitől tánúlt, merre tart, mit akar. Vigyázzunk, mert meg-lopnak: vannak né-mellyek, a' mint Urunk mondá, kik a' sövényt hágják.

Azomban térjünk - vizsgálja; azt - is meg-kell vallanom: hogy egy két szóba se Tsétfi Jánostól, se Páris Ferentztől tanátsot nem kértem: mert nem tsak ők szoptak Magyar tejet: ez egy; más az, hogy még mind ki nem hánnyuk az idegen népektől hozzánk került szókat; addig egy két szózatért, vagy szó ejtésért engem senki pörbe ne keverjen. Vég-tére.

Vagy jobbat nyomtasz Zóile, vagy ne morogj. *

De még kéresemnek nagygyát hát-ra hadtam: értelem, 's böltseség szere-tő

---

* Carpere vel noli nostra vel eae tua.

tő tudós népek , ti hozzátok szóllok ,
kik vagy Hazámiban , vagy a' szomszéd
országokban a' Romai , és Görög elmétől
reátok örökségül maradott tudományok
kintsét érdemetek szerént , és méltán
birjátok , hiretekre , 's nevetekre kérlek
benneteket ! meg-nem únta-é már teste-
tek lelketek azt a' fok lejtős verset ? azt
az Evánder idejében termett Kádentziát ?
's hát soha se léssen-é szabad abban a'
nyelvben , mellyhez minden illik , más-
féle verset elő-állítani ? azt kell-é várni ,
míg mások el-nem kezdik ? tsak az jó-é
a' mit másoktól veszünk ? Nem gya-
lázom , meg-nem vetem az egész Eu-
ropában bé-vett szokást , mert méltán
jég-esőt várhatnék fejemre ; de
vallyon.

Olly szent, és olly szép az avít rámára tekert vers? *

---

* Horat. L. 2. Ep. 1. ... Adeo sanctum est vetus omne Poëma ?

Amazoknak - is bátor ! keletek lehet ; de kérem meg-érdemli-é a' vakmerőséghez illendő feddést , a' ki amazokat helyén hagyván , a' szokott versek-mellett, nyelvünknek nem kissebségére , hanem nagy éketségére mással-is kíván kedveskedni ? ha olly rántzos szemmel tekintettek volna a' régiek minden újításra , mint mi :

Né látnánk sok avít könyvet, vagy régi találmányt.

Ha jó útra találunk , ki álhat előnkbe ? én akár ki mit mondjon neki bátorodván , a' régi szokást ott hadtam , és minden verseimet Deák rendbe fzedtem. Azok készítésében csak a' természet vólt a' fzemem előtt , a' melly szót az megkettőztet , meg-hosszszabit , azt hosszszafan *

---

* Horat. L. 2. Ep. 1.

Quod si tam Græcis novitas invisa fuisset,
Quam nobis, quid nunc esset verus? aut quid haberet
Quod tereret, legeretque viritum publicus usus?

fan ejtem, a' mit meg-rövédt, azt meg-perdíttem én-is. *

A' mi a' versnek egyéb ékeségét illeti, abban a' Görögöket, és a' Deákokat kell követnünk.

Merem mondani: szebben meg-tart-hattyák nálunk az igaz valóságos szó-ejtést az e' féle versek; mint amazok, mellyek szüntelen tfak ugyan azon egy húron pendülnek: a' féle versek néha se füle, se farka, egy rakásra vettetik mind a' rövid, mind a' hosszú szózat, egy szóval a' haszna kevés; emebben mindent válogatva helyheztetünk, számát fokra kell tartanunk. A' ki a' szép Magyarságot gyarapítani kívánja, lehetetlen, hogy illy munkához látván, nagy hasznát ne vegye.

Én

---

* Ha jól reá vigyázunk, a' mutató (Á) mindenkor hosszú nálunk: midőn példának okáért azt mondjuk: a' por a' posztót bé-lepi: ugy ejtyük a' szókat, mintha így volnának írva: appor appesztót bé-lepi. A' (Z) csak a' Görögknél vagy a' Deákoknál kettős, mi nálunk nem: mondják azok, ha úgy tesszük, a' zónát dizonának; mi a' zöldet dözöldnek nem mondhatyuk. ban, ben, tól, ből, ezek mind hosszú szózatok: mint egy meg-nyúgszunk azokat ki mondván.

Én azomban minden jó remén-
ségel bátorítván magamat; tšekély igyeke-
zetemet mások elmés ítéletére eresztem.
Ha ebben, és másban a' kívánt út e-
lőttem fel-szabadúl; hazám ditsósé-
gére mindenkor gondom
léfzen.

URUNK IMÁDTASSÉK, ÉS NAGY
ASZSZONYUNK TISZTELTESSÉK.

FACULTAS R.P. PROVINCIALIS.

Go IGNATIUS LANGETL,
Soc. Jesu per Provinciam
Austriæ Præpositus Provin-
cialis, potestate mihi facta
ab Admodum R. P. Gene-
rali Nostro LAURENTIO
RICCI, Facultatem concedo, ut Liber,
cui Titulus: RÉGI JELES ÉPÚLETEK;
a P. Joanne Molnár e Societate Jesu com-
positus, atque a tribus memoratæ Societatis
Patribus de more revisus, & approbatus, Ty-
pis mandetur. In quorum fidem manu mea
subscripsi, & consuetum officii Sigillum ap-
pressi. Viennæ 7. Octobr. 1760.

LS.

Idem, qui supra.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.
ELSŐ KÖNYV
A' PARADITSOMNAK
KERTÉRŐL.

K É S Z Ű L E T.

Inek-előtte a' régi világnak épületein elménket múlaffuk; méltó dolog, hogy arra a' bődög hajlékra, honnét Ádám Atyánk vétke ki-rekesztett, fohászkodó szível legaláb' egy szemet vessünk, minthogy gyönyörűségéhez már más móddal nem férhetünk.

Táplállya, és vígasztallya azomban bús szívünket, az a' szép reménység: hogy, ha Istenünknek híven szolgálunk; ennek a' számkivetésnek nyomorúsággal-telleyes völgyéből valaha lelkünkkel, testünkkel egyetembe arra a' nagy öröme jutunk, mellyhez hasonlót, a' mint bennünket Sz. Pál Apostol biztat, se szem nem látott, se fül nem hallott; se az emberi elme ki-nem gondolt. Szegény Ádám Atyánkat tehát, kit házas párjával együtt már az Isteni irgalmatság a' Mennyei ditsóságban meg-bőldogított, ne búsítsuk: szemére vétkét ne hánnyúk; hanem arra legyen gondunk, hogy, a' mi tehetségünkben vagyon, azt markunkból ki-ne ereszfűk. Miénk a' Mennyei Paraditsom, ha jól élünk.

De míg azt a' jó Isten meg-engedje ; jerszerettem! annak szép képére vezetlek. Képe, sött a' mint Bellarminus a' száz huszon egyedik 'Zóltárt fejtegetvén mondja: a' földi Paradicsom mint egy tornátza vala a' Mennyei Paraditsomnak. *

Erre kövefs , a' merre régi hazád fekszik, a' hol régi palotád állott : mellyet nem emberi elme , kéz , és munka alkotott ; hanem Isteni böltseség , és szeretet világ teremtésekor ültetett, és épített.

Hogy pedig beszédem renden folyon ; előszer a' Paraditsom nevéről, és teremtése napjáról ; másodszer annak helyéről szóllok : aztán gyönyörűségével fogjuk egy kevesé elménket mulatni: azt sem marasztom ki íráfomból, a' mit az első embernek boldogságáról , hatalmáról , és tudományáról írva hadtak a' jeles tanítók: végtére a' kertnek a' bűn után való minéműségére fordítom íráfomat.

ELSŐ

---

* Bellarm. in P. 121. pag. 752. Paradisus terrestris quasi vestibulum erat Paradisi cœlestis, & status ille innocentiae, quasi atrium & porta erat status gloriæ.

ELSŐ RÉSZ.

A' Paraditsomnak nevérol, és teremtése napjáról.

Dám Atyánk első lakó-helyének két jeles nevét találom az Írásban : mind a' kettőnek a' 'Zidó nyelv adott eredetet. Mojsés a' Teremtés-könyvének második részében Gánnak, az az kertnek hja, másoknál Paradisus a' neve. *

Ezt a' szót Görögnek mondanám örömeft Suidással termetére nézve ; de minthogy mind önnön magát, mind eredendő gyökerét fel találom 'Zidó bető szerént az Írásban, el-nem hitethetem magammal, hogy Görögtől, vagy a' mint Julius Pol-

A 3

luks

---

* Genef. 2. 8. אן אן

luks a' nevezetekről írt könyvében mondja, hogy az Persia-béliektől szakadt. *

Párdes a' 'Zidóknál drága gyönyörűségekkel tellyes kertet jelent; 's ugyan a' Paraditsom nevén sem értünk egyebet. **

Ezt a' vigafsággal tellyes kertet az Írás magyarázók közönséges értelmek szerént világ teremtésének harmadik napján ültette a' jó Isten, és valóban ültetésének illendőb' ideje nem-is találkozot annál a' napnál, mellyben a' Teremtő Isten e' kerék földnek színét minden-némű fűvekkel és fák-
kal fel-ékesítette. Méltán hibának mondja tehát Kornélius azt, a' mit Esdrásnál olvasott abban a' Könyvben, melly nem a' Sz. Íráshoz tartozandó: hogy tudni-illik a' föld teremtfé-előtt alkotta az Úr Isten a' Paraditsomot: mert ugyan-is, a' mi a' földön teremtetett, a' földnek létele-előtt, hogyan termett?

MÁ-

---

* עשיתי לי גנות ופרדסים Tfináltam magamnak kerteket, és Paraditsomokat. Ecclef. 2. v. 5.

** Pererius Comment. in Genef. L. 3. pag. 197. In Sacra Scriptura vocabulum Paradisi universe significat locum quemvis, amœnissimum, & ad oblectandum hominem jucundissimum.

MÁSODIK RÉSZ.

A' Paraditsomról való rendetlen vélekedések.

A' mit Mojzes Próféta a' Paraditsom felől írva hagyott, azt némellyek egyedül titkos értelem szerént magyarázták: mint ha mind mást mutatna a' bető, 's mást foglalna magában annak értelme. Petavius tanítása szerént a' 'Zidóknak régi Írójok Fíló vezette-bé leg-előfizer az egész Sz. Írásnak titkos értelemre fordított fejtegetését, és ezt Fotius szavával bizonyítja. *

Fílonak nyomdokán járt Origenes kiváltképpen, és ugyan azért meg-is érdemlette a' Sz. Atyáktól a' kemény dorgálást. Sz. Jeronimus Origenesnek nyóltz veszett vélekedései-között az hatodikat abban állította, hogy Origenes a' Paraditsomot nem az valóságos igafság, hanem az homály-alatt el-rőjtött titok szerént érti, 's hogy a' Paraditsom fájit az Angyalokra, vizeit az égi erőkre magyarázza, és így az egész Paraditsomnak

---

* Petavius Theolog. Dogmat. Tom. 3. pag. 315. Photius Cod. 105. Allegoricam omnem enarrandæ Scripturæ rationem in Ecclesiam ab illo seu fonte manasse.

nak igaz voltát helytelen fejtegetésével meg-
rontja. *

A' Sz. Atyák minket az igazság után vezet-
nek, őket kövessük. Hitünk ágazattja, hogy a'
Paraditsom kerte valóságosan, és látható színben
a' földünk hátán állott. De meg-engedvén mások
a' Paraditsomnak valóság szerént való lételetét,
mind-az-által annak álló-helyét keresvén, a' járt
úttól igen meszsze estek.

Azok, kiket Hugo Viktorinus előszámlál,
az egész földnek kerektségét a' Paraditsomhoz
számlállyák, tudni-illik hamar ki-akarának a' jám-
borok gázolni a' fok gondolatból. De halhatfza
barátom! ha ez mind Paraditsom volt, a' hol já-
runk; Ádám Atyánk midőn Paraditsomból ki-
vettetett, hová hullott?

Még-nagyobbat botlottak azok, kikről Lom-
bárdi Péter emlekezik. Ezeknek elméjek szerént
a' Paraditsomot nem e' föld hátán, hanem az
hold-világ környéke táján kell keresnünk, vagy
leg-aláb' a' levegő-égnek közép részén. Addig
emelék, hogy az özön-viznek örvényétől védel-
mez-

---

* S. Hieron. epist. ad Pammach.

Quod sic Paradisum allegorizet, ut Historiæ auferat veritatem,
pro arboribus Angelos, pro fluminibus virtutes celestes intelligens, to-
tamque Paradisi continentiam tropologica interpretatione subvertat.

meznék. Tsoda, hogy az egész Affiriát, és Etiopiát a' földön felejtették, el-kellet volna vinni az ég felé ez Országokat-is, mert ezekkel közli a' Paraditsom az ő folyó vizeit. Vóltanak, kik Palestínában Jordán vize mellé, vagy a' tengerek között a' nagy szigetekre helyheztették. A' fok különböző vélekedésnek okát akkor adom elő, mikor a' Paraditsomnak a' bűn után való minéműségére szállítom beszédemet.

HARMADIK RÉSZ.

A' Paraditsomnak valóságos helyéről; a' Sz. Írás szavai szerént.

Ott kell keresni a' Paraditsom valóságos helyét, a' hol annak mind a' négy folyó vizei feltalálatnak. Ezekre pedig nem másutt, hanem a' világnak napkeleti részén amaz Eden nevű tartományban kell nyomoznunk. Mert jóllehet erről a' Magyar nyelvre fordított Írás homályoson beszéll; de maga minden kételkedésünknek végére jár a' Görög fordítás, holott a' mit mi a' Deák, és Magyar bető szerént Teremtés Könyvének második részében így olvasunk: „Plántálta vala az Úr a'

B

„győ-

„ gyönyörűségnek Paraditsomát kezdettől fogva „ :
azt a' Görögök így fordítták. *

Plántálta vala az Úr a' Paraditsomot Edenbe napkelet-felé: tudni-illik a' napkeleti világnak abban a' tartományában, melly az ő szépségének érdemére nézve 'Zidóúl Edennek, az az gyönyörűségnek neveztetett. Bizonyságom ebben a' 'Zidó bető szerént írt Sz. Írás-is. **

Ezen vélekedésemnek eléendő védelmezői lehetnek a' Görög Sz. Atyák, kik e' dologban csak nem valamennyen, mind egyet értenek velem. Ezek közönségesen azt tanítták, hogy a' régi Keresztyének az imádság között azért fozták ortzájokat napkelet-felé fordítani, mert tudni-illik arra fekütt az a' boldog lakó-hely, a' hol néha napján, míg boldogsága vízfzán nem fordúlt, Ádám Atyánk lakott, hogy tudni-illik elméjekben forgana füzűtelen az az öröm, mellyből ók ki estek, és az a' ditsóság, mellyet

---

* Καὶ ἐφύτευεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς. És ültette az Isten a Paradicsomot Edenbe, nap kelet felé. Perer. L. 3. in Genes. pag. 197. Admonebo lectorem fieri potuisse, ut vel ea regio Paradisi quia esset amœnissima, significata sit vocabulo Heden, quod sonat voluptatem, & delicias, vel contra ut vox Heden ea ratione, ut significat voluptatem, tracta fuerit ex illo loco Heden, ceu totius orbis delicatissimo, atque amœnissimo. ἡδονή fors ab Heden.

** Gen. 2. 8. יִמְעַ יְהוָה אֱלֹהִים גֵּן בְּעֵדֶן, מִקְדָּם

mellyet amaz helyett jövendőben holtunk után várunk. *

A' mi a' Paraditsomnak vizeit illeti : Azokat Teremtés Könyvének második része e'-képpen számlállya - elő : „ És folyó-viz mégyen vala „ ki a' gyönyörűségnek helyéről a' Paraditsom „ meg - öntözésére: melly onnét négy főre oszol, „ az egyiknek neve Fison : ez a' melly környül „ follya Hevilátnak minden földét, holott az arany „ terem. . . a' második folyó - viznek neve Gehon, „ ez a' melly meg - kerüli az egész Szeretsen Or- „ szágnak földét. „ Az harmadik folyó-vizet Tigrisnek; negyediket Eufratesnek nevezi a' Görög, Deák, és magyar Írás, de 'Zidó bető szerént Tigris vizének Khiddékel a' neve ; Eufrates pedig Perátnak neveztetik végtére. A' mit Káldi György az Írásban Szeretsen Országra magyarázott ; azt a' Görög fordítók , és azokkal a' Deákok Etiópiának nevezék vala. A' 'Zidók könyvében Kus földének hivattatik. **

B 2

NE-

---

* S. Basilus. Hom. II. in Genesim. S. Chrysoft. & Theodoret. super hoc loco. S. Gregor. Nyssen. super Orat. Dominic. S. Damascen. L. 4. de Fide, c. 13.

** Gen. 2. v. 13. אֶרֶץ כּוּשׁ אֲθῑοπῑας. Terram Æthiopiæ.

NEGYEDIK RÉSZ.

A' Paraditsom vizeit fel-nem találták,
kik azokat Indiában, és Afrikában keresték.

AZ Írás a' Paraditsom vizét négy ágúnak mondja lenni; egyik ága Tigris, másik Eufrátes, ott kel tehát a' többire nyomozni, a' hol e' kettőt fel-talállyuk. Vallyon lehetséges dolog -é tehát, hogy Nilus melly Afrikában foly, és az Indiában tekergő Ganges, Eufrates, vagy Tigris vize derekának egyik ága?

Tudom, mit vetnek előnkbe ennek a' vélekedésnek pártfogói! Az Úr Isten, úgy-mond, a' Paraditsomban ezt a' négy ágú vizet egy forrásból öntötte ugyan leg-először, de az első embernek büne után föld alá rőjtötte, és eredendő forrásokat azokra az helyekre fordította, a' hol most erednek. 'S-ugyan-is jól lehet Eufrátes Tigrissel az örményi hegyekből vegye eredetét, 's onnét forjon ki, Ganges kutát Kaukasus öntse Indiában, Nilus Afrika farkán bújjon-ki a' föld gyomrából; lehetetlen-é úgy-mond, hogy Eufrátes harmad magával a' Paraditsomban vegye ugyan eredetét, de azomban az ő forrása helyén fzem látomást másod magával tfak ő maga folyon; ama kettő pe-
dig

dig Nilus tudni-illik és Ganges vize a föld alatt mind addig fzőkdétsöllyön, míg Nilus Afrikában, Ganges Indiában magának kutat ásson, és forrást ereszfzen? Nem de nem Ána vize Spanyol Országban, 's-másutt más vizeknek-is illetén természetek vagyon? nem de nem a' Káspiai tenger-is a' nagy éjszaki tengerből veszi föld alatt az ő eredetét Strabo, és Plinius bizonyítása-ként?

Bánom, hogy ennek a' bölts okoskodásnak fejet nem hajthatok. Mert akár ki mit mondjon, hogy a' Paraditsomnak illy nagy széles, partos vizei a' föld alá bukkannyanak, és azután egynehány száz mért földnyire távól egymástól ki vetődjenek, ki véllye? ki mutathattya-meg azt az helyet, a' hol a' föld alá röjti magát Gehon, vagy Fison vize! Kerekesen ki mondá már régen e' felől Kornelius szíve agazattyát, lehetetlen, ugymond, hogy ezt valaki el-hitethessé magával, elég az, hogy, ha Afrikába nem indulunk-is, az említett vizeket másutt-is fel-talállyuk.

Ö T Ö D I K R É S Z.

A' Paraditsomnak vizeiről Kerkerdernek vélekedése.

VAló hogy a' Paraditsomnak két folyó vizeiről Tigrisről és Eufrátesről alig kételkedhetünk, mert a' tanítóknak java seregefen tsak ezekre mutat. De ketteje nagy dolgot ád meg-vallom. *

Kerkerder, hogy azok felől bátrabban beszélheffen, a' régi Istórikufok írásit hja segítségül, 's előszer-is Amianus Martzellinus szavait hozza-elő, ki, ugymond; tsak azért-is nagy betsületben lehet előttünk e' dologra nézve, hogy önnön maga meg-jára azokat a' földeket, és tartományokat. Amianus szavai imígyen vannak: „Eufrates vize a' többit fellyúl haladja, és három ágra szakadván, ugymond, el-bírja a' nagy terhes hajókat mind az három ágán.” **

Az-

---

* Petavius Theolog. Dogmat. Tom. 3. de opificio 6. dierum L. 5. c. 5. pag. 317. De Paradisi positu ac regione, in qua positus est, complures eruditi, accuratique Geographi disputarunt. Quorum ex decretis prope illud ab omnibus est receptum circa Babylonem, & in Mesopotamiae limi e collocatum eum fuisse; qua duo illi ingentes fluvii, qui nominatim in Scriptura sine controversia ponuntur, Tygris & Euphrates alveos coniungunt.

** Amianus apud Kerkerder de situ Paradisi pag. 25. Euphrates eunctis excellens, qui tripartitus navigabilis per omnes est rivus,

Az-után mások szavait-is megfontolván, a' vizek felől illy végezést tészen: A' Mojséstől emléttett első viz ugymond a' Fison, mert ez ered először Eufrátes vizéből: második a' Gehon, mert második részén ezt önti Eufrates, harmadik az Khiddékel, melly Gehonból, és Tigrisből ered: negyedik önnön maga az Eufrátes. *

A' tilos tévölygéstől ugyan fokot nem szükség itten tartani, holott Huetius, és Pererius bizonyossága fzerént Sz. Ágoston Doktor már régen kerekfen ki mondá: hogy a' Paraditsom helyéről való versengés az hit dolgával nem jár; de mindazáltal ha Kerkerdernek írását olvashatná Petávius, talán őtet sem itélné fedhetetlennek lenni: holott nem ditséri azoknak felötte nagy szorgalmatosságokat, kik Mojses írását az Istórikusok, és Geográfusok könyveivel egész utolsó pontomig meg-akarják egyeztetni. **

Eszre kellene, ugymond, venni a' Jámbo-roknak, hogy az hosszú idő nagy változást tett
an-

---

* Kerkerder pag. 26. lib. cit. Moyſis ordo eſt hic: Primus Phifon; quia primus exit ex Euphrate: ſecundus Gehon, quia ſecundus exit ex Euphrate: tertius Hiddekel, qui exit ex Gehone, & Tygri: quartus Euphrates reliquus.

** Pererius pag. 193. L. 3. in Genef. Huetius in fine Tract. de Paradis. S. Auguſt. verbis declarat apertis: Quæſtionem de Paradifi terreſtris ſitu, fidem, quæ nos Chriſtianos conſtituit, nequaquam attingere, & poſſe de ipſa vel verum vel falſum ſine periculo hæreſeos aliquem credere. S. Aug. L. 2. contra Pelag. & Cæleſt. c. 23.

annak a' tartománynak szinén, meg-változtatták a' vizek az ő régi folyásokat, 's-idő jártával más más felé szakadoztak. *

Ugyan-is a' fok felhő szakadás, az árviz, a' föld indulás, a' fok töltés, rekesztés, mit nem tesz, mit nem ront? vessük a' vágra szemünket, és szemlátomást fel-talállyuk mondásunknak bizonyosságát.

HATODIK RÉSZ.

A' Paraditsomnak valóságos helyéről, és vizeiről Kornelius, Natalis Sándor, Huetius, Bokartus, és Furnier György végezése.

OTt a' Paraditsom, a' hol Eufrates foly Tigris vizével együtt, ez bizonyos Teremtés Könyvének tizen-egyedik verséből, második részéből. Ott a' Paraditsom, ahol az Írásba említett Eden nevű helység fekszik, a' mint már meg-mutatám a'

---

* Castiganda hic est quorundam *μικρολογία*, qui Mosaicam loci delineationem cum iis, quæ apud Historicos & Geographos leguntur, nimis anxie ac scrupulose conferunt. Atqui scire illos oportebat, tam longo intervallo mutatum esse regionis illius faciem: ac fluviorum cursum non eundem præcis illis fuisse seculis, qui postea fuerit. Euphratis alveus non semel detortus, & per illices, ac colliquias alio derivatus ac dissipatus est: ut ex Herodoto, Plinio, cæterisque didicimus. Petav. Theol. Dogm. Tom. 3. L. 2. c. 5. pag. 317.

a' jelen való Könyvemnek harmadik részében. Mint-hogy tehát Eufrates , Tigris , Eden a' napkeleti földeknek azon az határán fekszik, mellyet Babilonia, Mesopotamia , és az Örmények tartománya magában foglal , kétség kívül helyén kell hadnunk azoknak végezését , kik a' Paraditsomot az Örmények , és a' Mesopotámia béliek tartományára állítják , ez az a' tartomány , mellynek drága bőv termősege , a' mint Isten jó-vóltából a' Babilon tornyáról való beszédemben meg-mutatom , a' Paraditsom gyönyörűségének mint egy eleven képét még most-is fönn-tartya : ez a' tartomány , mellyben a' véték után szám ki vetett Atyáink leg-először lakni kezdettek vala , a' mint Teremtés könyvének negyedik részéből észre vesszük. Itt keressük tehát azt a' szép kertet-is, a' honnét ki estek.

De hogy hogy mutathatok én e' tartományokban Gehon, és Fison vizére, minek -utánna Kerkerdernek vélekedését meg-vetettem? ezt reám kell bízni. Mondok: Fison, és Gehon vize, Eufrátes, és Tigris vizének öfzve folyásából származik. Mert jóllehet mint Tigris, mint Eufrátes egy darabig különös úton jár , különös partot mos; mind-az-által a' Persiai tengernek öble-fölött egybe fut Tigris Eufrátes vizével , öfzve-szürik folytokat ,

egy árokban tsapnak, 's akkor a' két folyó-víz egygyé válván, Árábia-béliek vizének, az az Skatel-Árábnak neveztetik, a' mint Huetzius bizontja; de az után osztán meg-meg-félre szakadván, ismét el-pártolnak egy mástól, más úton ballagnak, és előbbeni nevek helyett újat nyernek: mert egyik, melly Katifa és Barhe nevű helység mellett Tekseira Péter bizonyága fzerént a' Perfiiai tenger öblében botsátkozik, Fásisnek, avagy Fasitigrisnek neveztetik, és ehez igen illik a' Fisonnak neve. Meg-járja ez az Hevilát földét, tudni-illik a' Kavilátiak tartományát, kiket Strábo az ő tizen-hatodik könyvében Árábiához számlál, Mesopotámia mellett: másik, mellyet Gehonnak nevez az Írás a' Puszta Árábiának neki-rugaszkodik, és körül járja Etiopiát, nem azt ugyan, melly Afrikában Egyiptom megett fekszik, hanem azt, melly Ásiában Árábiától nem meszsze esik. *

Ott

---

* Cornelius a Lapide in hunc locum. Alexander Natal. Tom. 1. Hist. Eccles. pag. 43. Georg. Fournier Geographiæ part. 1. L. 1, c. 1. D. Huetius Episcop. Abrinc. Lib. de situ Paradisi, ejus sententiæ epitomen Scholiastes Alexandri Natalis sic proponit loco cit. Huetius. . . hortum illum voluptatis situm fuisse propugnat ad ripas fluvii, qui ex confluxu Tygris, & Euphratis post eorum conjunctionem, & ante ejusdem fluvii divisionem decurrit, qui fluvius Arabum, vulgo Schatel-Arab vocatur. Fluvium illum in duo capita dividi, seu duos ramos, antequam in sinum Persicum se infundat, Occidentalem unum, cui nomen Phison, Orientalem alterum, cui nomen Gehon. Fluvium igitur, qui Babyloniz Provinciam Orientalem Eden irrigabat, & Paradisum in ea situm præterfluebat, in quatuor capita divisum fuisse, quorum duo supra Paradisum, scilicet Tygris & Euphrates, duo infra Paradisum, scilicet Phison & Gehon, Paradisum denique Arabiam versus & Susianam situm fuisse.

Ott volt tehát a' Paraditsom, a' hol Eufrátes öfzve foly Tigriffel ; mert ugyan-is szem láto-mást itt fordul, itt nyilik négy ágon öfzve-szürt vize Tigrisnek , és Eufrátesnek, de a' mint mon-dám, az egyesülés után új nevek kerekedik, 's-egyiket a' mint mondám, Fáfisnek , avagy Fáfiti-grisnek hiják, másikat pedig az ő régi nevezete szerént ki Gehonnak , ki, valamint Furnier György, Arakfesnek tartya lenni. *

Két fulyos kérdést tehet nekem itten , a' ki írásomban mélyebben bé teként ; előfzer : mi-bá-torság vett engem arra , hogy meg-nem elégedvén az Afrika-béli Etiops néppel, még Áfiában-is Sá-tort verék lakásokra ? másodfzor , a' hol Fison vize foly , ott az Írásnak bizonyosága szerént arany-nak bőven kell taláztatni. Hogy rajtam semmi fe-müllyék , meg-felelek mind a' kettőre. Mojses ne-gyedik könyvében Mojses Profétának házas tárfa Hakkusitnak , az az Etiopia-béli Afzfzonyságnak neveztetik : Kusnak nevezi a' Teremtés Könyve

C 2

azt

---

* Bochart. (apud Natal. Alex. pag. 43. in Schol.) Hierozoi. p. 2. L. 5. c. 5. Hic monuisse sufficet : nobis nomine Phison , a quo allui-tur terra Havila , eum Euphratis ramum intelligi, quem Petrus Texeira itineris ab India pag. 73. in finem Persicum ferri ait ad Catipham pro-pe Barhen, sive Barharain , in quibus locis celebris est margaritarum piscario. P. Georg. Fournier Geogr. par. 1. L. 1. c. 1. Phasis fertur in Pontum per Colchos , ubi nascitur aurum purum purum. Araxes vero evolvitur in mare Caspium , ad cujus littora Hieronymus constituit Ero-pes, vel , ut legit Ortelius, Æthiopes.

azt a' tartományt - is , mellyen Gehon vize által nyargal ; de azomban nem de nem Mojses felesége a' Mádiániták nemzetségéből vette eredetét , a' mint írva vagyon Mojses második könyvének második részében? való tehát , hogy az a' tartomány , melly Etiopiának , az az Kus földének neveztetik , másképp Mádián földének-is szokott hivattatni , a' ki pedig a' Mádiánitákat keresi , annak nem szük-ség azontól Afrikába tekéngetni. Így igazgat bennünket Kornelius , Mojses negyedik könyvének tizenkettődik részét, első versét magyarázván. *

Reá találtam magam-is Herodotus írásit forgatván az Ásia-béli Etiops nevű nemzetségre : holott Tália nevű könyvében , az az Írása harmadik részének két száz huszon hetedik levelén e' nép felől nyilván való szókkal emlékezik. **

Már a' mi Fison vizének aranyát illeti , mondám Hevilát , az az kávilát tartománya Furnier György írása szerént egy a' Kolkis nevű tartománnyal : a' Kolkiaiak aranyánál pedig mi hiresebb' a' régiek írásí között? holott a' Poeták az arany gyapjút még Jásonnal-is ottan kerestették.

H E-

* כִּי אִשָּׁה כַּשִּׁית לָקַח. Numer. 12. v. 1. quod desideratur in vulgata. Mert Kus-földi feleséget véve.

** Herodotus in Thalia. pag. 227. αἰθίορες οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας. Asiatici Æthiopes.

HETEDIK RÉSZ.

A' Paraditsom kertének gyönyörűségéről.

VAlóságos szent igaz, hogy ez a' kert mindenféle válogatott gyönyörűségnek szép ékes hajléka ; és mint-egy kintses tárháza volt. Itt az égnek, az időnek minden-napi vidám fényessége, a' zöldellő fáknak, a' mosolygó virágoknak, jobb job' ízű gyümölcsöknek drága szép illattya jó kedvet nevelt, szívet vidámított, minden bánatot, fzmorúságot ki-rekesztett. Távol vala innét mind a' tífós hideg , mind a' forró meleg: fergetegnek, jég tsőnek, morgó szélnek itt ereje nem volt ; ide az égi háború közel sem férhetett. Ezek helyett gyenge szellő, kies árnyék, gyöngybe borúlt harmat testnek, léleknek kedveskedett. Bévala borítva az öreg Eufrátes partja szép folyosókra fzegett nagy sűrő erdőkkel, meg vala rakva vize a' szép válogatott halak ferény táborával, a' fáknak ágai hangos madarkákkal ; egy szóval az egész égnek, és földnek színe az első embernek gyönyörűségére készített fzebnél fzeb' vigafsággal.

Itt a' barom szót fogadott, jóllehet se eszével, se nyelvével nem birt: nyallyák vala Ádám

Atyánk lábát a' vad természetű állatok, kedveskedtek, hizelkedtek, úrokat meg-esmérték; sőt a' mint az Írás emléti, elő jöttek, elő állottak feregefen, hogy természetekhez képest illendő neveket nyernének Ádám Atyánktól, mert a' mi-némű nevet Ádám szabott nekik, ugyan 'Zidó nyelven szintén az a' nevek.

De vallyon, mi okra nézve ékesítette-fel az Úr Isten olly annyira azt a' boldog kertet, holott elől-látta, hogy ma-holnap sem az Emberi nemzet, sem Ádám Atyánk az ő bűne miatt hasznát nem veheti? elmés kérdés; de a' ki ebben merül, az egyvégbbe más gondot-is támaszt önnön maga fejére: mert hasonló-képen azon-is tufakodhatik magával, a' mi Lucziperrel történt. Ezt-is szép helybe, szép palótába vezette az Úr, mihelyt teremtetete, de kevés idő múlva ki-hűlt nyomorúlt pára minden gyönyörűségéből, ki-fordult Úri méltóságából; tudni-illik nem bánik velünk a' jó Isten a' mi jövőendő érdemetlenségünk szerént, senkit meg-nem büntet addig a' vétekért, míg el-nem követi: az ő ajándékot nem a' jövőendő, hanem a' jelen-való állapotunkhoz, és kegyelméből vett érdemünkhöz alkalmaztattya, 's ugyan azért Ádám Atyánkat-is szép lakó-helybe szállította, nem vetvén szemét jövőendő esetére, hanem jelen való be-
tsü-

tsületére, 's e' felett ha gyönyörűségére nem szolgált-is Ádám Atyáknak fokáig az a' ditsőségés hajlék; de szolgált bezzeg szüntelen hafznos tanítására: holott meg-emlekezvén el-múlt örömről, annál kefervesben sirathatta bűnét, mennél nagyob' kintset vesztet véle, annál buzgóbb' kívánsággal óhajthatta a' Mennyei Paraditsomot, mennél ízeb' képét látta az ő hajdani hajlékában.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

Ádám Atyáknak a' vétek előtt az élő állatokra terjedett tellyeséges uraságáról.

Ilett az hatalom, az uraság, és a' mély tudomány az első embernek földi tellyes boldogságához, és ugyan-is az élő állatokra adott hatalmáról nyilván való szavak vannak David nyóltzadik 'Zóltárának nyóltzadik részében. Ott erről az Írás azt bizonyítja, hogy mindent az ember lábai alá vetett az Úr, a' juhokat, az ökröket, a' mezei vadakat, az égi madarakat, és a' tenger halait. Jესus Sirák fia pedig Ádám Atyánkról szólván Könyvének tizen-hetedik részében: hatalmat adott néki, ugymond az Úr, a' földön valókon...

kon. . . a' vadakon , és a' madarakon uralkodott, és valóban, midőn az Úr Isten minden vad, és fzeléd állatot Ádám Atyánk eleibe gyűjtött , azokra terjedett tellyesféges uraságának nyilván való jelét előnkbe-adá, és tsak az által-is elegendő-képen meg-mutatá, hogy az első embernek hatalmához a' mienket nem mérhettyük. Ez a' birodalom abban állott , hogy kívánsága fzerént 's valamikor kedve tartá, egyenlő-képen bánhatott mind amazokkal , mellyek vad természetűk valának , mind amazokkal , mellyekben a' fzelédség , és a' nyájtság bé-óltatott. Reá vehette a' Medvét , az Orofzlányt az ő szolgálatjára , mulatozhatott minden vad állattal kénye , 's kedve fzerént.

Akkor fe vólt ugyan a' baromnak job' efze mint mostanában , akkor-is meg-vólt benne a' vad természet; de töb', 's könnyeb' mestersége vólt az emberi állatnak azoknak meg-holdításokra , tudta az ember mind a' féle vadaknak belső tulajdonságokat , vágyódáfokat , által látta, az Úr Istentől vett mély tudományával, mi mód volna alkalmas arra, hogy meg-fzelédűlyenek, tudta a' füveknek, 's azoknak levéből kevert italoknak hathatós erejét, fel-tudta beñek gerjesztetni a' külömb'-külömb'-féle vágyódást, le-tudta bennekfállapítani a' fel-indúlt természetet: féltek rettentésétől , fogott rajtok az édesgetés.

Azt-

Azt-is mondhattuk: hogy meg-lévén bennek akkor-is a' tulajdon természet, úgy bántak az emberrel, mint most az házhoz szokott oktan állatok az házi tseléddel. Láthatja, a' juhász kutyák Urok fütytyentésére mint tsóvállják farkokat, 's füleket mozgatták; de lépjen-bé esméretlen ember; felelek rajta: oda a' jámborság: elfelejtik a' szelídséget. Úgy akkor-is voltak vadak, voltak mérges állatok; de mind az Úr Istennek titkos rendelése, mind az embernek éles elméje, mind a' vadakban öntetett emberi nemzethez való szeretet arra vezérlette őket, a' merre az Istentől rendeltetett Uroknak tetfzett vala. Tudni-illik a' mi az özön viz után vagy ritka dolog, vagy merő tsudatétel, vagy tsak az othon való állatoknak tulajdonsága vala, az akkor mindennapi, közönséges, és természet szerént való dolog vala. Hatalmat adott néki az Úr a' vadakon, a' madarakon, hogy a' melly szókkal kezdém, azokkal végezzem e' beszédemet.

K I L E N C Z E D I K R É S Z.

A' Paraditsom-béli kígyóról.

VAllyon a' kígyó a' Paraditsomban, valamint valaha némellyek vélekedtek, a' farka hegyén járt-é, fel-tartá-é fejét, 's derekát egyenesen? vagy

D

tsú-

tsúfzott - é mászott-é , az ő mostani módja szerént? ha akkor-is tsak úgy föntörgött , mint mostanában, vallyon miképen mond tehát az Úr Teremtés könyvének harmadik részében tizen-negyedik versében illy átkot a' kígyóra : „ Mivel-hogy „ ezt tselekedted , átkozott vagy , . . . mellyeden „ fogsz járni , 's földet eszel a' te életednek minden „ napjaiban „ ? Az Írás magyarázó bőltsék erről így szólának Kornelius írásiban. *

Ez az átok betó fzerént mind a' kígyóra, mind a' benne szóló ördögre esett ; a' kígyóra ugyan, mert noha farka végén az előtt se ballagott, 's akkor-is földet rágott : mind-az-által akkor úndok, és gyalázatos nem volt , és meg-volt az élő állatok közt az ő betsülete ; de az után ofztán mikor reá-vette szegény édes Anyánkat, Évát ; úndoká, 's gyalázatofsá vált az emberek előtt : a' bujkálás , a' por evés , a' mi az előtt természet szerént- való hajlandóság volt benne , a' tsalárdság után büntetésére fordúlt.

Szintén úgy a' szívárvány , melly az özön-víz előtt az égnek tsak természet szerént való változáfa vala , az özön-víz után jelül , és billyegül fel-vétetett az Úr Istentől az emberekkel tett frigy-kötésének jelentésére.

Az

---

* Cornelius a Lapide in Genes. c. 3. v. 14. pag. 84.

Az Ördögnek pedig a' földön-való tsúfzkálása annyit téfzen belső értelem szerént : hogy annak a' nemes léleknek, mellynek, ha Istentől elnem rugaszkodott volna, örökös helye a' menybéli boldogság lett volna, már annak földi, sőt merő pokol-béli gondolat tsúfztattya elméjét, ezen váfik az efze, és az eredendő bűn után az ő jó ízű falatja a' földi gyönyörűséghez kapaszkodó ember: mert ő tanítja az ilyen embereket a' barom életre, ez a' paráznák, és torkosok igazgató mestere.

T I Z E D I K   R É S Z.

Az első Embernek tudományáról.

A' kik az Írást magyarázzák, egyenlő szóval azt tanítják, hogy a' Teremtő Isten az első Embernek elméjét az egész természetnek esméretével, 's annak munkálkodásáról, 's tehetségéről-való tudománnyal meg-áldotta, 's fel-ékesítette. Jésus Sírak fia az ő könyvének tizenhetedik részében erről elegendő bizonyosságom. „A' földből teremtette, „ ugy-mond, Isten az embert, és a' maga ábrázatjára alkotta őtet... hozzája hasonló segítség tséget teremtett belőle... az értelemnek tudományával bé-töltötte őket.

És bizonyára, mint-hogy az egész emberi nemzetnek első tanítója vala, és vezére Ádám. Atyánk, illendő dolog vala, hogy mindent fel-érne elméjével, mindent által látna tudományával. Salamon Királynak az egy Israel népének vezérlése kedvéért oly nagy elme adatott az Istentől, hogy fenki, a' ki előtte, vagy utánna uralkodott Jerúsalem városában, fel-nem tehetett bóltosságával, tudtomra adatott, ugy-mond magáról Salamon Király Bóltosság Könyvének hetedik részében:

„ Tudtomra adatott minden, a' mi a' világon va-
 „ gyon: értem a' föld kereksege rendit, az idők kez-
 „ detit, végét, és középit, a' különböző dolgoknak
 „ változásit, az esztendő folyásit, a' tñllagok ren-
 „ dit, a' lelkes állatok természetit, a' fene vadak
 „ haragit, a' fizelek erejit, meg-tanúltam minden
 „ titkos, és véletlen dolgot. *

Már minémű elmének, minémű bóltosságnek kellett annak lenni, melly az első embernek aján-dékoztatott, ki nem egy 'Zidó népen, hanem az
 egész

---

* Tirin. in c. 3. 3. Reg. v. 12. pag. 102. Comparatio fit non cum folis Regibus Israel (ut putant Liranus, Vatablus, Cajetan, Emanuel Sa) sed cum omnibus profus hominibus vulgari modo procreatis. Et Sermo est de Sapientia omni naturali, quæ hic infusa fuit Salamoni: non vero de omni supernaturali, unde non est necessarium præferre Salamonem Alamo, vel Moyfi, vel plerisque Prophetarum, aut Apostolorum, multo minus Beate Virgini, vel Christo Domino. Ita SS. Justin. Clem. Alex. S. Aug. Philo, Pereira, & Sanc.

egélz emberi nemzeten kilentz száz harmintz efsztendeig uralkodott ; kit nem tsak Űri, és Atyai gondra , hanem mesteri tífztre-is rendelt az Űr Iften, tudjuk, merő boldogság vólt élete, még Paraditsomban tölthette idejét, de nem tsorba a' boldogság a' bóltsseség nélkül? hogy hogy vehette hafznát boldogságának, ha fel-vetvén az égre fzeimeit, fe az égnek járását, fe a' tfillagok fzelét, hofzfzát, fe a' természetnek hatalmát nem érthette? ha nem tudta a' füveknek erejit, a' köveknek, gyöngyöknek tulajdonságit, az öfzve-kevert tseppeknek, gőzőknek, értzeknek, 's efzközöknek tehetségit? ha vagy az égen, vagy a' földön történt dolgoknak okát nem adhatta, ha mások tanátfa nélkül nem lehetett, ha fel fogott munkáinak végére fzándéka fzerént nem mehetett.

Nékem, meg-vallom méltán tetfzett mindenkor Száliánus tanítáfa, ki, a' mint az Anya-Szent-Egyháznak történetéről írt könyvének negyven harmadik levelén olvasom, el-hitette magával, hogy minden emberi tudománynak Ádám Atyánk vala első mestere, és oktatója: ő találta fel mind a' földnek mívelésére, mind az építésre, mind az egek mérésére, 's vizsgálására fzükséges fzerfzámokat, tőle tanúlták fiai, és unokái a' külömb-külömb - féle mesterségeknek, és azok-

hoz illendő eszközöknek hasznát, rendit, 's módját. *

És valóban, a' ki vagy Káin várofsára, vagy Babilon tornyára, vagy az Egyiptomiak roppant épületire tekint, és meg-gondolya, hogy valamit a' Görögök tudtak, azt mind Egyiptomban tanulták, azt mind a' tengeren-túl kereste Pitagoras, Tales, Plato, Arisztoteles (a' mint majd bővebben meg-mutatom) észre veheti, hogy, ki vévén a' mennyei titkokat; tsak nem annál többet tudtak az emberek, mennél közelebb érték az első embernek ideit, a' ki jól-meg vizsgállya Tzitzerónak egy szép mondását, ennek az én vélekedésemnek jó pártfogójára talál. * *

De vallyon, ha ez így vagyon, hogyan, mikép tulajdoníthatik tehát unokájinak a' musika
's

* Sallianus Hist. Eccl. V.T. pag. 43. Czpit. . . architecturæ item cæmentariæ, & lignariæ praxis, atque frequentatio vitæ necessitate invitante, sicut & instrumentorum, quibus hujusmodi artes recte exercentur, usurpatio, Adamo scilicet inventore, atque opifice; neque enim peccatum istarum illum rerum reddiderat imperitum. . . . progressu autem temporis (Adamum) non exiguam Astrologiæ, ceterisque mathematicis disciplinis, naturæque contemplationi operam dedisse, nemo jure negaverit; multaque de stellis ac planetis, eorumque moribus, actionibus, viribus observasse, atque annotasse, neque sphaeras, aut astrolabia, aliaque id genus instrumenta ignorasse, artemque conficiendi ferri, ceterorumque metallorum ad agriculturæ, architecturæ, reliquarumque mechanicarum usum calluisse.

** Cicero Tuscul. qu. L. I. pag. 147. antiquitas . . . quo propius aberat ab ortu, & divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat.

's más egyéb' mesterségeknek fel-találása? tsoda, hogy ebben valakinek elméje meg-akadhat? nem de nem ugyan azon szép mesterség töb' helyeken, 's idővel töb' embernek júthat eszébe? nem de nem a' Német a' Könyv-nyomtatásról még nem-is álmodott, mikor már a' kína-béliek fok leveles könyveket ki nyomtattak? *

Végtere az fárasztja némellyek elméjét: tsak ugyan meg-tsalta szegény Éva Anyánkat a' lélek vesztő kígyó, ha esmérte tsalárd természetit, miért fogadta szavát? elég az, hogy szabad akarátja vólt, és ez által vétkezett, ugye bár értette Salamon Király-is, noha oly nagy böltseséggel, és elmével bírt, a' kísértetnek roszra vevő erejét, 's tulajdonságát? tudjuk mi-is, mi a' vége, ha az igazság útjából ki lépünk: de nemdenem lelkünk vesztésétől néha néha még fem félünk? erre vigyázzon, a' ki a' kérdésre meg akar felelni.

T I.

---

* Salius epir. cit. pag. 43. Polydorus Virgil. L. 2. c. 7. A' németeknél a' nyomtatásnak mestersége ezer négy száz negyven kettődik esztendőben gondoltatott-ki Guttenberg János által Moguntzia városában.

TIZEN-EGYEDIK RÉSZ.

Az életnek fájáról.

Alkotott az Úr Isten minden-féle jó ízű gyümölcstős fákat a' Paraditsomban ; zöldellett ott tehát szép sorban, szép rendben hol Tziprus, hol Tzedrus, virágzott, bimbózott, gyümölcsozott hol Füge, hol narants, hol pedig szép körtvélyes. De a' többi közöttt a' Paraditsom közepén áll vala az életnek fája, nem megszűze az a' fa-is, melly a' jónak, 's a' rosznak tudományától vette vala nevét. A' mi az elsőt illeti :

Való hitünk ágazata szerént, hogy az életnek fája valóságos, látható, és illethető fa volt: gyümölcse élet tápláló, 's-hozszabbító gyümölcs vala, meg-tartotta volna tudni-illik az emberi életet a' nyavalyáktól, az öregségtől vigan, 's egészségesen, jó húsban, jó erőben. A' gyümölcsnek pedig ez az ereje természet szerént való volt, 's-minthogy az Ádám büne után-is meg-maradott a' fában ez a' természet ; hozzá Ádám Atyánk foha az-után nem férhetett ?

A' Paraditsomban tehát az ártatlan embernek semmi nem árthatott volna ; mert á' természet szükségét az életnek fája segétette volna, az
ör-

ördögnek nyughatatlansága ellen pártfogói lettek volna az Angyalok, a' vadakra pedig tellyes hatalmat adott néki a' jó Isten, a' mérges füvek ártalmassak néki nem lehettek, holott mély elméjével fel-érhette a' füvek mivoltát. Egy szóval az Úr Istennek kiváltképen-való gondvifélése mentten tartotta volna minden-féle szzerentsétlenségtől.

Azomban az életnek fája az ő gyümölsével halhatatlanságot nem okozott volna ugyan; mind-az-által fok ezer esztendeig életben tartotta volna az emberi testet, 's azoknak a' számos esztendőknél vége szakadván, által vitte volna a' jó Isten az embert mennyeknek országába. *

Ádám Atyánk ezt a' gyümölsöt meg nem kóstolta, mert hamar teremtése után vétekben esett, 's ki húlt a' Paraditsomból.

TIZEN-KETTŐDIK RÉSZ.

A' jónak, és rosznak tudományától neveztetett Fáról.

A' jónak, és rosznak tudományára vezető fa a' mesészó 'Zidóknak egy heába-való gondolatot ütött fejekbe. El-hitették magokkal, hogy

E

Ádám,

---

* Scotus in 2. l. sententiarum, dist. 19. qu. 1. quem sequitur Pererius in Genesim l. 3. pag. 229.

Ádám, és Éva az ő teremtésekkor eszékkel nem bírtak, hanem hogy a' tiltott gyümölcs harapása után jött eszekre fejek, 's-hogy akkor kezdettek értelemmel élni. De ez az helytelen beszéd nékem úgy tetszik, még a' fonó-házhoz sem illenék.

Mindazáltal fel - kell fejténünk azt a' kérdést; mikor, 's mi okra nézve nyerte az a' fa nevét a' jónak, és rosznak tudományáról! Hihető ugymond Kornelius, hogy az Isteni szándék, és a' következő eset, kit Isten öröktől fogva által-látott, adott ennek a' fának illetően nevezetet. Mert az volt az Úr Istennek szándéka, hogy ennek a' fának gyümölcsetől magát meg-tartóztatván az ember, mutassa-meg engedelmeiségét, és ha ugyan végben viszi a parantsolatot, öregbedjék benne az igazság, a' bódogság; ha megszegi a' törvényt, halál üfsön-reá.

Észre-vette tehát ennek a' fának gyümölcse által az ember, és tapasztalva tudta, a' mit az előtt csak eízmélve tudott: mi-külömbség legyen tudni-illik az engedelmeiség, 's a' szó-fogadatlan-ság között, és ugyan azért hivattatott ez a' fa jónak, és rosznak tudományára vezető fának: mint-ha mondaná az Írás: Ez az a' fa, mellyből ki-tanúllyá az ember, 's önnön maga tapasztalni fogja, mi legyen a' rosz, és mi legyen a' jó? Így érti

az

az Írásnak ezt a' tziikkelyét Sz. Ágoston Doktor az Úr Várofsáról írt tizen-negyedik könyvének tizen-hetedik részében, így szól erről Aleksándria-béli Sz. Tzirillus-is Juliánus Tsásfár ellen írt harmadik könyvének öt száz ötven harmadik levélén. *

Némellyek ezt a' fát füge-fának vélik vala lenni, mint-hogy Ádám füge-fa levélbe takarodzott a' bűn után; de nékem eleget nem téfzen ez a' vélekedés: mert Natalis Sándorral csak azt tartom, hogy annak a' fának, melly miatt meg-esett fzegény Atyánk, még a' levelétől-is irtózott a' bűn után. **

Mások alma fának mondják, de heába, erre bizonyoson semmit se mondhatunk.

E 2

T I-

* S. Cyril. Alex. L. 3, in Julian. pag. 553. & 554. Vis verbi: cognoscere bonum & malum, designat apud Sacras Scripturas non simpliciter recipi rerum scientiam nuda, & simplici cognitione, sed virtute & experientia quadam. . . Parentes in Paradiso non sunt conditi cum ignorantia boni & mali; rationales enim quum essent, humanam scientiam fortiri utique sunt, in omnibus, quæ necessaria illis, & substantialiter agnita, demonstrante DEO: liberam autem habentes mentem a carnis voluptatibus, & absurdis concupiscentiis sanctam, beatissimamque vitam agebant. Ubi autem corruptio intravit, ut dixi, & motæ sunt in carne voluptates, ad impietatem ferentes, non habuerunt simplicem scientiam mali, sed per experientiam ipsam infirmitate laborarunt.

** Natalis Alex. Tom. 1. Hist. Eccles. pag. 45.

TIZEN-HARMADIK RÉSZ.

Ádám Atyánknak 's Éva Anyánknak szám-ki-vetéséről, és a' Paraditsom őrizőiről.

Szegény Szüleink, minekutánna az ártatlanságot el-vesztvén, mennyei kegyes Atyoknak kegyelméből ki-estek; félni 's-reszketni kezdettek ostorától: a' fzemek-ís meg-nyílt mezételenségeknek meg-esmérésére, bújkáltak rettegve a' Paraditsom fáí között, füge-fa levelekhez kapdosának, hogy felébe harmadába öltözetet aggatván magoknak, a' szégyent, és szemérmet takargatnák. Azomban a' rettegés között hallják a' Paraditsomban az Úr szavát, hallják dorgálását; mentegeték ugyan magokat szegények, de mi haszna? már átok szállott a' kígyóra, már az élő állatok-is, mellyekkel eléb' nyájafon mulatoztak, nagy ordítással távoznak vala tőlök: már készen állának a' Paraditsom kapui, hogy az érdemetlen vendégeket ki-rekeszszék: amazok könyhúllatásban merülvén halavány ortzájokat fel-nem mervén az ég felé vetni, várak fejekre az utolsó végezést. Mondá tehát az Úr az Aszfszony-Állatnak, és a' mint Teremtés könyvének harmadik része előnkben adja, imígyen szolla hozzá:

„ Meg-

„ Meg-fokasítom nyavalyáidat , és méhed-
„ ben fogadáfidat : fájdalomban szűlsz fiakat , és
„ a' férj-fiu hatalma alatt lélsz , és ő uralkodik
„ rajtad. Ádámnak pedig monda : Mivel - hogy
„ halgattad a' feleséged szavát , és öttél a' fáról,
„ mellyről meg-parantsoltam vala néked , hogy
„ ne ennél , átkozott a' föld a' te munkádban:
„ faradságokkal észel abból életednek minden na-
„ pjaiban. Tövisfeket , és bojtörjánokat hoz né-
„ ked , és a' földnek fűvét észed. Ortzád verété-
„ kével észed a' kenyeret , míglen vízfűza térsz a'
„ földbe , mellyből vétettél : mert por vagy , és
„ porba térsz. És hívá Ádám a' felesége nevét ,
„ Hevának ; azért hogy annya vólna minden élők-
„ nek. Tsínála - is pedig az Úr Isten Ádámnak
„ és a' feleségének bőr öltözeteket , és fel-öltözte-
„ té őket. És monda : Ímé Ádám lött mint-
„ egygyik közzülünk , jót , és gonoszt tudván :
„ most azért ne talám ki-ne nyújtsa kezét , és az
„ életnek fájáról-is vegyen , és egyék , és örökké
„ éllyen. És ki-küldé őtet az Úr Isten a' gyönyör-
„ rűségnek Paraditsomából , hogy mívelné a' föl-
„ det , mellyből vétetett vala. És ki-űzé Ádá-
„ mot : és helyheztete a' gyönyörűségnek Paradi-
„ tsoma-eleibe Kérubint , és tüzes , éskét-élű kar-
„ dot , az élet fája utának őrizetire. „

Ezeket az utolsó szókat megfontolván Pererius más bölts tanítókkal imígyen fejtegeti, két-féle őrizőket rendelt az Úr a' kertnek védelmezésére. Angyalokat tudni-illik, és ezeket jelenti itten a' Kérubin neve, az Angyalok pedig, kik emberi ábrázatban-bé állák a' Paraditsomot, kezekben két élű palloft forgatának olly gyorsan, olly sebessen, mint ha merő szikrákat erefztenének kezekből, ezt a' forgó pallofok ragyogását hja az Írás itten tűznek. *

Azomban ímé Ádám maradéki a' véteknek bére, és jutalma: attól tartson, a' ki az ő vigafságát, 's mint mostani, mint jövőendő boldogságát fzereti, féllyen a' lelki esméret furdalásától; örökké tartó rabságától, nagy kár vallás a' nagy kintsnek el-vefztése.

TIZEN - NEGYEDIK RÉSZ.

A' Paraditsomnak mostani minéműsége.

A' Paraditsomnak gyönyörűsége el-romlott-é, nem-é kétséges dolog: Tirinus Teremtés könyvének ötödik részét huszon negyedik versét magyaráz-

---

* Pererius L. 6. in Genes. pag. 515. Per flammeum autem gladium, non aliud equidem intelligo, quam illos ipsos Angelos sub specie & figura hominum, tenentes manibus suis gladios acerrima acie acutissimos, & ex eorum vibratione fulgentissimos.

rázván, tekintetre méltónak mondja lenni azoknak vélekedését, kik azt tartják, hogy az özön-víz, jöllehet még a' nagy hegyek tetejénél-is fellyeb' hágott, mindazáltal a' Paraditsomnak meg- engedett, 's hogy az háborgó vizek habjai a' Paraditsom körül mint egy bástya módra fel-állottak, nem különben, mint mikor az Israel fiai a' vörös tengeren, és Jordán vizén által-költözének.

Azomban mások, hihető közeleb' járnak a' valósághoz, kikkel így szól Kornelius: hogy tudni-illik az özön-vizig az ő elébbeni szépségétől a' Paraditsom meg-nem fosztatott, mert midőn szegény Atyánkat onnét ki hajtották, őriző Kérubinok rendeltettek védelmezésére; de végtére Noe Patriárka idejében a' nagy árvíz le-fektette, fel-forgatta, öfzve hányta.

És ugyan-is az egész Mesopotámia és Örmény Ország rakva vagyon néppel; tudnák hol légyen, ha most-is meg-vólna.

De ugyé-bár a' Sz. Atyáknak közönséges tanítáfa szerént Enok, és Illyés a' Paraditsomban laknak? hallom, értem; de Korneliussal erre azt mondom: hogy Enok a' víz özön előtt a' Paraditsomban vitetett ugyan; de az özön víz után, mint-hogy a' Paraditsom fel-fordítatott; onnét
más

más gyönyörűséges helyre által-téetett, melyet Isten vagy a' földön, vagy a' levegő égen néki kifizített; és ugyan-is Illyés-is oda ragadtatott az özön-víz után. *

TIZEN - ÖTÖDIK RÉSZ.

A' Paraditsomnak gyönyörűségéről a' Pogányok-is tudtak valamit.

A' kígyóról, és általa meg-ejtett Éva Ányánkról jeles emlékezet vagyon a' régi Pogányoktól írt könyvekben. Plutarkus nagy Sándornak életéről írván, egy Görög szokásról emlékezik, és azt mondja: hogy néha öfzve gyűlvén a' Görögök az Isteni szolgálatra kígyót mutatának, és Évát kiáltanak vala: ezt a' szokást meg-fontolván Aleksándria-béli Kelemen felőle így folytattja szavát: A' Menala-béli Dénes avagy Bákkus szolgálatjára, és tiszteletére szenteltetett multságban kígyókkal koronázzák fejeket, és nagy ordítással Évát emlegetnek: azt az Évát jelentvén tudni-illik, mellynek vétke által meg-veszett eszünk, és a' fok nyomorúság-reánk szállott. Hasonló-képen szól e dologról Katullus Poéta-is Peleus menyegzőiről írt könyvének

---

* De Henoch, Cornel, a Lapid. in Genes. c. 5. pag. 102.

nek két száz ötven ötödik versében ; bizonysgat ad végtére Demostenes a' Koronáról írt beszédben. *

Feretzides Pitágorás tanítványa-is tsak a' kígyóra mutat midőn az emberi nyomorúságnak első okát, és bészerzőit emlegeti, a' mint Origenes Tzel-fus ellen írt hatodik könyvében bizonyítja. **

A' Paraditsombéli víg lakásnak jó illatyát meg-szaglották a' régi Poéták-is: az az arany idő, mellynek gyönyörűségéről olly fok száz verseket írtak, nem jelent egyebet a' Paraditsombéli bódogságnál. Erről Hesiodusnak, és Ovidiusnak egy-néhány verseit jó kedvembe magyarrá fordítottam, mellyek e' képen szóllanak:

Égi szerentse-szerént éltek, nem fog vala rajtok
Sem bú, sem bánat, sántznak, katonának, adónak
Híre se vólt, nem kelle bíró, nem pengete senki
Vas lántzot, kiki jó kedvel töltötte világát
Álnokság, harag, és tábor még nem vere-sátort

F

A'

* Clemens Alexandr. in Protreptico; Dionysium Mænalem orgiis Bacchi celebrant, coronati serpentibus, ululantes Evam: Evam illam, per quam error, & omnigena inde mala in munde sunt consecuta.

Catullus de nupt. Pel. & Thetid. v. 235.

Evoc Bacchantes, Evoc capita infestentes. . .

Paras se se tortis serpentibus incingebant.

** Origen. L. 6 contr. Cels. serpens ille, a quo Pherecydes suum denominavit ophioneum, qui fuit in causa, ut primus homo ex DEI Paradiso ejiceretur, sub ænigmatum involucris tale quiddam significat.

A' kerekas földön, minden munkájok azomban
 Tsak vendégség vólt: eledelt nem kelle dologgal,
 És szántó vassal a' föld gyomrába kerefni,
 A' föld ő jávait kézfzzen, és szüntelen önté. *

Hasonló szókkal ditséri az első Emberek böl-
 dőségát Pláto Filozofus más egyebekkel egy-
 gyütt. **

VEGE A' PARADITSOMRÓL ÍRT KÖNYVNEK.

RÉGI

---

* Hesiod. *Έργα, á ημε θεοί δ' έξωον άκηδία θυμὸν έχοντες*, &c. Ovid. *Metomorph. L. i. v. 68. Aurea prima fata est ætas, quæ vindice nullo*

*Sponre sua, sine lege fidem, rectumque colebat,
 Pœna, metusque aberant: nec verba minantia fixo
 Ære ligabantur, nec suplex turba timebat
 Judicis ora sui, sed erant sine Judice tui. . .
 Nondum præcipites cingebant oppida fossæ, . . .
 Non galeæ, non ensis erat, sine militis usu
 Mollia securæ peragebant otia gentes.
 Ipsa quoque immunis, rastroque intacta, nec ullis
 Saucia vomeribus, per se dabat omnia tellus. . .
 Mox eriam fruges tellus inarata ferebat,
 Nec renovatus ager gravidis canebar atistis.*

** Plato in *Politico*: Illos pascebat DEUS &c.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.

MÁSODIK KÖNYV

A' NOÉ BÁRKÁJÁRÓL.

K É S Z Ű L E T.

kik a' víz-özön előtt a' világon éltek , úgyannyira el-vetemedtek a' fok-féle Istentelenségre , hogy lelkeستől , testestől tsak a' fok gonofzságban úfnának : és ugyan azért méltatlanokká-is tették valóban magokat , hogy hozzájuk Isten továb'-való irgalmafságát mutassa.

El-fzánta tehát a' fertelmes népet , kinek meg-térésére már se menydörgés , se villámlás , se fenyíték , se ígéret nem használt ; el-fzánta a' jó Isten az utólsó ostorra , és méltó haragra fel-indulván : le-törlöm , úgymond , széles e' világ szinéről mind az embert , mind a' marhát , meg-nem engedek se a' földön , se az égen forgó teremtetett állatnak : mert bálnom , hogy teremtettem őket.

Semminémű emberi indulat sem fér ugyan az Isteni tsendeséghez , és a' mint Kri-

sólogus Sz. Péter az ő negyven ötödik beszédében mondja : annak minden haraga a' vétkefek büntetése : ki - tetszik mindazáltal az Írás válogatott szavaiból a' fok bűnnek válogatott undoksága. Bánom, úgymond hogy teremtettem őket. Íme' a' víz-özönnek oka. *

De a' mi felettéb' haragra indította a' Teremtő Istent, a' temérdek Oriások otsmány élete vala. Abban az időben Oriások valának a' földön, úgymond az Írás Teremtés könyvének hatodik részében. **

Az Oriásokra ez a' különböztető nevezet nem tsak testes tagok magasságára nézve ragadott, hanem annak-okáért-is, mert elmével, erővel, hatalommal, és vitézséggel ők birtak a' többi között főképen a' föld hátán, az emberi természet pedig úgy elvándúlt

* Genes. 6. v. 7. Delebo, inquit, hominem, quem creavi a facie terræ, ab homine usque ad animantia, a reptili usque ad volucres cœli; pœniter enim me fecisse eos.

S. Petrus Chrysolog. Serm. 45. Edit. Tyrnavienfi: Ira DEI est delinquentium pœna.

** Ezekről bővebben szollok e' jelen való könyvemnek első részében.

dúlt benne , hogy meg - dühödött kórság ütötte fejek senkivel ószve-nem férne , rettegett előttök minden állat : az egész világot ószve motskolták fértelmes étellel, és így az Isteni igazságot leg-nagyob' haragra ók indíták ; jóllehet másók fe valónak ártatlanak : sőt a' mint mondám , olly barom életre tsapta magát mint apró, mint öreg , mint-ha még az emberi természet-is meg-veszett vólna benne , 's ugyan-is az egy jámbor Noé Atyánk rokonságát ki vévén , egygyetlen egyre fe találunk , kinek leg-aláb' nevét be-tsülettel emlétené az Írás abban a' részben , mellyben az özön-víznek okát, és idejét előnkben adja. Az Istennek a' földön néha napján kedves édes fiai, úgymint szent maradéki az Úr törvénye ellen házaságba keveredtek Káin nemzetségéből eredett fejer - néppel , ebből merő fertelmesség következett. *

Tellyen teli vala , úgymond az Írás , a' föld Istentelenséggel. Arra nézve tehát méltók

---

* S. Chrysof. hom. 22. in Genes. Theodoret. qu. 48. in Genes. Cyrill. Alex. L. 9. contra Julian, S. August. L. 15. de Civ. C. 23.

tók valának kitfintól fogva nagyig a' rettentő büntetésre; a' nagy gonofzság nagy oltort érdemlett. *

Noé kegyelmet talált az Úr előtt. Megkönyörült az igazság, és jámborság szerető Sz. emberen a' jó Isten, ki a' mint az hufzon harmadik Zoltár bizonyítja, a' jóknak még a' tsontjait-is meg-őrizi, a' gonofzoknak pedig meg- emlékezeteket-is le-törli. Látván tehát az Úr a' világnak bünbe merült állapotját, 's kegyesen meg-akarván menteni kedves szolgáját a' közönséges büntetéstől, e' féle-képen szólla hozzá : Vége szakadt előttem minden élő állatnak, teli a' föld Istentelenséggel, hi-jába! meg-nem engedek, le törlöm őket a' földnek hátáról. De te ne félyl édes szolgám Noé! kegyelmet találtál előttem : te rajtad meg-könyörülök. Vólna ugyan fok más féle módóm-is meg-tartásodban ; azomban az va-
gyon

---

* Genef. 6. v. 12. 13. 14. Cumque vidisset DEUS terram esse corruptam (omnis quippe caro corruperat viam suam super terram) dixit ad Noe : Finis universæ carnis venit coram me : repleta est terra iniquitate a facie eorum, & ego disperdam eos cum terra. Fac tibi arcam de lignis lævigatis.

gyon szíнем előtt el-végezve , hogy bárkát faragj, 's arra bízd a' mennyei segítség után életedet.

Öt száz esztendőös vala Noé Atyánk , midőn illy parantsolatot vett Istentől , és hajója faragasában száz egész esztendőt töltött. Kétség kivől Isteni parantsolat vala , hogy annyit mulasson a' munkában rész szerént arra nézve is , hogy Isten az ő nagy irgalmafsága szerént a' meg-térésre hoszszú időt engedne azomban ama veszett lelkű gonosz nemzetségnek. Sőt tsak nem egygyenlő szóval azt mondják az Írás-tudók , hogy Noé Atyánkat Proféta gyanánt küldé vala az Úr a' veszni indúlt világ fiainak integetésére , hogy a' világnak jövendőre végzett ügyét szemek eleibe rakná , és az ő lehetséges vólta szerént meg-térésre indítaná , ébrefiztené , egygyetemben pedig az útól-só nyomorúsággal-is fenyegetné. *

G

El-

---

* Petavius de Doctrin. Temp. L. 13. pag. 283. Anno M. 1536. ante Christum 2448. Noe centum, & viginti annis ante dilavium de futura mundi calamitate, deque Arca fabricanda responsum accipit. Ita quippe locus ille Gen. 6. v. 3. accipiendus est. Tum vero mortales omnes iam facto ipso, quam verbis ad pœnitentiam incitavit.

El-járt dolgában a' jámbor Próféta; mit nem tett? mit nem mondott? de hafzontalan: az átkozottak tsúfot indítottak az együgyű öreg emberből, ki füttyölve, ki röhögve hátat fordíta az Isten emberének, 's ez vólt fzegény Noénak az ő fizetése, amazok neki megint a' szokott mulatságnak, néki a' tiltott gyönyörűségnek: egy szóval az élet vesztéshez, a' ki-mondhatatlan kinokhoz bátran, 's vigan készülének.

Noé azomban az ő hivatallya fzerént a' Bárka építéséhez fogott, mellynek lé rajzolására minek előtte kezemet erefszem, arra intem kívánt olvasómat, hogy e' két tzikkelyre számot tartson: előfzer, hogy a' Bárkának külső formája négy szegletű nagy ládához, a- vagy fzekrényhez épen közel ütött, másodfzor, hogy se evezőt, se vitorlát, se semmit egyebet, a' mi a' tengeri hajónak kórmányozására szükségesnek szokott lenni, itten ne keresfen.

ELSŐ RÉSZ.

A' Régi Oriásokról.

Eg-mutatám készülő levelemben, hogy az Oriások otsmány élete volt oka, kivált-képen a' világ el-szillyesztésének, hivatalomnak tartom, ezekről továbbá folytatni beszédemet.

Némellyek, valamit hallunk, vagy olvasunk az Oriásokról, azt mind másra magyarázzák. Filó, ki, a' mint első könyvemnek második részében meg-mutatám, az egész Sz. Írást merő titokra magyarázni kezdette, az Oriásokon nem ért egyebet; hanem egyedül némelly igazságtalan, Isten-telen, kegyetlen, 's vad természetű embereket, véle tart Origenes, és Mákróbius. Széneka még többet mond: az Oriásoknak, úgymond, csak képeket látjuk; de személlye fzerént soha Oriás nem élt a' világon. *

G 2

Azok-

---

* Philo de Confus. Lingu. Macrob. Saturn. L. 1. C. 20. Gigantes quid aliud fuisse credendum est, quam hominum quandam impiam gentem, deos negantem, & ideo existimatam deos pellere cælesti sede voluisse. Seneca Epist. 58. Centauri, Gigantes, & quid quid aliud falsa cogitatione formarum, habere aliquam imaginem caput, quamvis non habeat substantiam.

Azoknál pedig, kik a' természetet vizsgálják, az Oriások hartza egyedül a' természetnek bizonyos erejét jelenti, tudni-illik a' zúgó szelek fűvását, a' levegő égnei háborgó forgását, melly az magas hegyek alatt fel-lobbant kén-követ tovább terjesztvén, 's az hegyek tetején, vagy oldalán véletlenül ki-eresztvén, szórják nagy morgással az ég felé a' darabra szaggatott kö-fizikákat, és mint-egy hadat támasztanak az ég ellen: melly azomban békefességgel nem tűrhetvén az alsó hatalomnak dühösségét, menny köveket szór a' föld felé, hafohatja az hegyek tetejét, boshút áll a' vakmerőkön, az Oriásokat, a' forgó szeleket Vesuvius alá köti, és rekeszti, de mindazáltal ezek még a' nagy terh alatt-is élnek, holott a' mint Vesuvius hegyéről észre veszfzük, még mostanában-is néha néha lélegzetet vesznek.

De vallyon, ha én a' Sz. Írásból, a' válogatott tanítók szavaiból, a' valóságos történetekből, és más bizonyos okokból meg-mutatom, hogy valaha éltek Oriások, az az ifzonyú termetű nagy emberek e' világon, vallyon nem illetlen dolog léfzen-é, abban meg-általkodni, a' minek helyes okát nem adhatod, és az egész pörnek állapotját a' puszta tagadomhoz támasztani? Fogjunk a' dologhoz.

Szól-

Szólván az Írás az Oriásokról iszonyú természetű nagy rettenetes száll emberekről beszél. Mojsés ötödik könyvének harmadik részében, Og Básán Királynak vass ágya hofszáiban kilentz egész könyököt foglalt, szélességében négyet.

Melly rettentő magas termet a' többi között két héában-való 'Zidó mesét perdített elő. Og Királyról azt írják a' Rábbinufok, hogy annak már a' vízözön idejekor-is felette nagy hire neve lévén, mind addig úszot, még Noé Bárkáját utól nem érte, és még az hajó födelére fel-nem kapaszkodot, le akará ugyan, Noé hengerítetni; de örökös rabúl el-adván néki magát az Oriás, meg-engesztelte az öreg Profétát, meg-maradt a' bárka tetején, 's naponként azzal tengődöt, a' mit egy kis lyukatskán az öreg gazda néki nyújtatott. A' mi az ágyát illeti, mellyről az Írás beszél, arról az emlétett 'Zidó tanítók azt befézlik, hogy az a' vass ágy, nem nyoszolyája, hanem gyermek korában böltsője volt Og Királynak. Más egy Oriáson száaz könyökni magasságot mérnek, 's arról azt költötték, hogy annak száakálla száöre, 's a' vastag gerenda épen egyet nyomott. Az e' féle tsátsogásokon nem kap ugyan a' józan elméjű ember, de az Úr ígéje mellett meg-maradván meg-kell vallanunk, hogy Og Királynak termete a' maftani emberek magasságánál két-

szerte, 's csak nem háromszorta nagyobb vala. Ez egy:

Lássuk továbbá, mit mond az Írás Mojsés negyedik Könyvének tizen harmadik részében: Vízfza jöven a' Kémek Kánán földéből a' többi között azzal rettentették a' 'Zidoságot, hogy annak a' tartománynak lakosi között olly temérdek termetű emberek találatnának, kikhez képest az Israel fiai merő Sáska-termetű férgetskéknek lázatnának lenni.

Mit mondjak Dávid Király idejéről? ő mikor a' 'Zidoságnak Ura vala, már aláb' hagyott az emberi termet, de mindazonáltal akkor se vólt Oriás nélkül a' föld szine. Egybe gyűjtven, úgy mond, Királyok első Könyvének tizen hetedik része, egybe gyűjtven a' Filisteusok a' seregeket a' hartzra . . . a' Filisteusok állanak vala a' hegyen egy felől, és Israel áll vala a' hegyen más felől... és ki-jöve egy Geti Goliát nevű fattyu férfiú a' Filisteusok táborából, hat könyöknyi, és egy arasznyi magasságú, és réz sisak vala a' fején . . . az ő dárdája nyele pedig mint a' szövők zúgoly fája vala. Vallyon mit felel erre, a' ki az Oriások valóságos lételet tagadja? Filladetus, Kalmet bizonyossága szerezént el-hűlvén az ilyen tekéntetes bizonyosságokon arra fakad: hogy az Oriás termetű népek

népek régenten egész városokat, és tartományokat béleptek ; sőt hogy első szüleink Ádám , Éva , Set , és a' többi merő Oriás magafságú személlyek valának.*

'S valóban , noha Filladetus vélekedését egészen bé-nem-vefzem ; mindazáltal leg-aláb' azt tartom Saliánus Jakabbal felőlek , hogy a' közönséges emberi termetet egynéhány könyöknyi magafsággal fellyől haladták. Báruk Próféta könyvének harmadik részében huszon hatodik versében erről bizonyságom lehet ; ki azt hadta irva : hogy már eleitől fogva voltanak magas , és nevezetes Oriások , nem de nem Oriások valának a' napokban , midőn az Úr a' földet arra a' nagy veszélyre el-szánta ? 's ezek világ kezdetétől fogva . . . hatalmas nevezetes férfiak , a' mint az Írás Mojsés első könyvének hatodik részében bizonyítja. **

Ezeket a' víz-özön idejekor élő Oriásokat Ne-flimeknek nevezi a' 'Zidó Biblia , melly szót Görög

---

* Filladetus apud Calmet. Commentair litteral sur tous les Livres de l' ancien , & du nouveau Testament. part. prem. pag. XXXII.

** Saliánus Annal. Ecclesiast. pag. 58. Gigantes fuerunt in terra in diebus ipsis, etiam postquam ingressi sunt filii DEI, &c. quasi dicat : Ex his quoque coniugiis nati sunt ; quæ est ipsius D. Augustini sententia L. 13. de Civ. C. 23. Horum porro antiquitatem non obscure significat vulgata, cum ait: eos a seculo exstitisse, idest a mundi exordio . . . gigantes a seculo, & ab ipsa rerum creatione fuerunt, idest Adam ipse, & Eva, & Cain, & Abel, & Seth, & reliqui procerissimæ staturæ fuerunt. Denique Baruch c. 3. v. 26. Ibi fuerunt, inquit, Gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt statura magna, scientes bellum.

rög rámára vonván a' Poéták, a' Tzentaurusokat, nefele, az az felhő fiainak nevezik vala. *

Sz. Ágofton Doktor az Úr várofsáról írt tizen-ötödik könyvének száz harmintz negyedik levelén az Oriások valóságos lételére szolgáló bizonyságok között azokat tartya leg-foganatosbagnak lenni, mellyekre önön szemünk világa vezet. Sokszor akadtak tudni-íllik az ásók a' föld alatt olly goromba, és ifzonyu emberi tagokra, 's tetemekre, mellyek egyedül tsak az Oriások termetéhez illendők. Láttam, ugymond Sz. Ágofton Doktor Utika városa mellett a' tenger partján egy ember fogat, melly százszorta nagyob' volt más közönséges embernek fogánál, 's ezt mások-is szemlélték vélem együt. **

Torniellius az ő Kronikájában írván kilencz száz nyoltzvan hetedik esztendőről Vertzelle városában Sz. Krístof templomában látott egy akkora ember fogat, a' mekkorát Sz. Ágofton Doktor az Utikai tenger szélén látott vala, és ez Sz. Krístof fogá-

* Genes. 6. v. 4. הנפלים היו בארץ בימים ההם

Adde Apollodorum in Bibliotheca.

Ovidius Metamorph. L. 12. a versu 188.

Duxerat Hippodamen audaci Ixione natus,
Nubigenasque feros, postis ex ordine mensis,
Arboribus tecto discurrere iusserat antro.

** S. Augustin. L. 15. de Civit. C. 9. pag. 134.

fogának tartatott lenni. Vives Lajos a' Váalentziai öreg templomba Sz. Kristófnak más egy fogát látta, 's azt az ember ökléhez hasonlónak mondja lenni, 's ugyan-is a' régi Kronikák ennek a' nevezetes szentnek teteméről szólván, hosszúra tizenkét könyököt számlálnak.

Flegon Ádorján Tsászárnak szabadosa a' tsúdálatos dolgokról írt könyvében azt beszéli, hogy Peloponnesusban egy olly fejet találtak, melyből három közönséges ember fej hasíttathatott volna. Dálmátziában pedig némelly barlangban tizen-hat réfni oldal-tsontok kerültek egykor a' szem eleibe, a' mint az említett Flegon bizonyítja.

Julius Skaliger azt írja : hogy az ő idejekor Mediolánium városában némelly szegény legény tengődött, ki, ha fektébe lábait ki-nyújtotta, két ágnak hosszán alig fért-el. *

Akosta pedig az Indiai történetekről írt első könyvében : Ámerikában, ugymond, az Oriáfnak nagy rettenetes tsontjok még most is előkerülnek néha néha Bráfiliában, és Meksikumban. Hasonló ezekhez a' mit Nitzétas, Ándronikus Komnénusról beszéli: hogy tudni-illik termete hossz-

H

fza

---

* Scaliger de subtilit. exercit.

fza tizen-egy egész könyöknyi, és két tenyérnyi magassággal egygyezett.

Meg - nem engedi Koropius Német orvos, meg - nem engedi az Oriáfok lételét, de mindazáltal írva hadta az Oriáfokról írt könyvében, hogy Ántverpia városában maga-is látott egy hofzfú, 's goromba termetű Afzfzony állatot, ki hat könyököt, 's négy tenyérnyi mértéket foglalt vala magasságában. Ez ha igaz, nagyob' vólt ama Geti Goliátnál, kinek Dávid Király fejét vette. Hihetett volna Koropius önnön maga szeme világának.

El - ne felejtstünk még két jeles bizonytságot: Kolumella az ő harmadik könyvének nyóltzadik részében némelly 'Zidó legényről emlekezik, kit Ártábánus Tiberius Tsásfzárhoz küldöt vala, hogy nagy ifzonyú termete tsudát indítana Roma városában - is. Ennek hofzfza hét könyöknyi vala. Nem régenten a' Kongiánomi tartomány Királyának fiai-is merő Oriás termetűek valának. *

Végtére ki-nem maraszthatom írásomból azt, a' mi ezer hat száz tizen-harmadik esztendőben az egész Frantzia Országban a' nevezetes orvosok között hires egy tsatát indított. Az emlétett Országban,

---

* Huet, Alnet, qu. de Concord. rat. & fidei L. 2. C. 12. apud Scholiast. Alex. Nat. Hist. Ec. Tom. 1. pag. 76.

ban, 's efsztendőben, Boldog Aszszony havának tizen-egyedik napján fel-találtatott Teutobokus Királynak holt teteme, 's koporsója, a' mint a' sírjába metzett betők jelentették. A' koporsónak hofszja harmintz láb nyommal, széle tizen-kettővel, mélysége nyoltz láb nyommal egyezet. A' koporsóba feküvő testnek hofszján huszon hatod-fél láb-nyomot, vállának szélelségén tízet mértek, a' kik vizsgálására meg-jelentek. Feje hofszja öt láb-nyomnyi vala, lába szára hofszja négy láb-nyomnyi mértéket ütött. Fel zendülének a' Tanítók Iskolái ennek a' tsodálatos találmánynak hírére, ujjat kezdenek vonni egymás között: némelyek tengeri nagy hal tsontjának áliták lenni, mások a' föld párájából öszve forrott, meg-ke-ményedett, és az emberi tagokhoz hasonlott köveknek tartották vala lenni. Így szoktak felelni mások-is, mikor e' féle talált nagy tagokról holmi versfengés támad.

De ha az igazat meg-akarjuk vallani, az e' féle feleletek merő tétovázó, és tsavargó mondások; mert tudgyuk ugyan, hogy a' természet mint-egy játszodozó-félbe fok tsudálatos munkát víszzen végbe, öszve forranak a' föld kebelébe fok féle formájú, 's ábrázatú sós kövek, gyöngyházak, jégtsapok, mellyekre ha ki gondatlanúl tekintene,

el-hitetné magával, hogy merő ember fejek, vagy karok, vagy mondva tfinált ó bálványok, de még eddig egy egész emberi testet, és minden hiba nélkül egybe rendelt emberi tagokat úgy öszve nem állított, a' mint annak rendi módja kívánja. Bizonyára az említett koporsóban minden, a' mi az emberi testes termethez kívántatik, elő-került: fej, láb, kéz, váll, tzomb, és a' mi ezekhez tartozandó: a' koporsóban pénz formára vert réz darabok, feje felett Teutobokus neve, a' talált pénzekben M, és A betőből mint egy öszve fonyt más egy bető, másik felől pedig Márius képe. *

Mi kell még több? vallyon fzeb' dolog-é e' jeles bizonysgot ok nélkül másra magyarázni, mint sem bizonyos okokra nézve inkább arra érteni, a' mire szemünk világa, az Írás szava, és példája, 's más betsületes emberek bizonysga vezérel. Velem tartanak, 's mondásimat bizonyítják mind a' mostani, mind a' régi Írók. Egy tartomány fints, mellyben nem találatnék fel-tett tzéломra fok féle bizonysg. **

MÁ-

---

* Calmet Comment. pag. XXXI. & XXXIII.

** Huetius Alnet. qu. loco cit.

MÁSODIK RÉSZ.

A' régi Emberek közönséges nagy
termetéről.

Jóllehet Mojses Proféta idejekor, vagy mikor az Egyiptziusok a' külömb-külömb-féle mértéknek hoszfzát ki-fzabták, nem lakták a' világot merő Oriások; de mindazáltal közönségesen szólván akkor az Emberi természetnek szála sokkal nagyob' vala, mint mostanában.

Sz. Ágoston Doktor az Úr városáról írt tizen-ötödik könyve kilentzedik részének száz harmintz negyedik levelén ditsíri Plinius mondását, ki azt bizonyítja: hogy az emberi természet csak nem minden nap aláb' aláb' száll. *

Már Homerus idejekor - is, a' mint önnön maga panaszkodik Trója meg-szállásáról írt hetedik könyvében, aprób' vólt az emberi nemzet, mint az előtt. **

H 3

Ho-

* Plin. L. 7. C. 16. Cuncto mortalium generi minorem in dies mensuram fieri propemodum observatur.

** Hom. Iliad. 7. Juvenal. sat. 15.

Nam genus hoc vivo jam decrefcebat Homero.

Lucret. L. 2. Jamque adeo fracta est æras, effætaque tellus,
Vix animalia parva creat, quæ cuncta creavit,
Secula, deditque ferarum ingentia corpora partu.

Homerussal tart Sz. Ágoston Doktor, az emlétett könyvben, Juvenalis, és Lukrétzius: jól mondá ama' Poéta: mostanában az emberi nemzetnek csak apraja, és roszfza éli a' világot. *

Nem fok esztendők múltak - el Sz. Gervásius, és Protásius halála után Sz. Ambrus Doktor Püspökségéig: de mindazáltal midőn e' Szenteknek tetemit fel-tálalta a' Sz. Püspök, egy új Templom számára fundamentomot készítvén, el-húlt, el-íszonyodot a' talált Sz. tagoknak hoszfzáságán, és vafagságán. Hallyuk önnön magának Sz. Ambrus Doktornak bizonyosságát: két halott testre találánk, ugymond az ő hufzon kettődik levelében: de azoknak nagyságok tsudálatos vólt, a' mint tudni-illik a' régi időkben szokott lenni. Szép, és érdeemes bizonyság meg-vallom, mellyből nyilván kitetfszik, hogy régenten nagyob' termete volt az emberi testnek, mint sem a' mostani időkben. **

Ennek a' változásnak könnyű az okát-is fel találni: tudni-illik régenten a' föld termékenysége bőveb' vólt, a' füvek, gyökerek, és vetemények
na-

* Terra malos homines nunc educat, atque pusillos.

** S. Ambrosius epistola 22. alias 54. apud Dumesnil Hist. Eccl. Tom. 2. L. 16. pag. 306.

Cum eruderaretur terra, invenimus miræ magnitudinis viros duos, ut præca ætas ferebat, ossa omnia integra, sanguinis plurimum.

nagyob' erőt szíhattak a' föld kebeléből, tisztáb' volt az emberi vér-is, az egész emberi természet erősebb'. Erre tsak abból-is példánk lehet: hogy eleinten midőn az Európa-béliek Ámerikába érkeztek, akár mit ültettek, vagy vetettek, az olly temérdek magafságra szokott nevelkedni, a' minéműt mi Európába soha nem szemlélünk. Ottan néha nem tsak egyéb' lelkes állatoknak, de még az egereknek-is ifzonyú nagy termetek szokott lenni. A' földnek, és abból a' gyökerekre ereszkedő nedveségnek már nem olly fogatos, és hatásos az ereje, mint néha napján. Egy szóval régenten nálunknál közönségesen tovább' éltek az emberek, mért nem lehettek volna tehát közönségesen nálunk testeisebbek, magassabbak, legaláb' akkor, mikor még olly fok számos esztendőket fellyúl haladot életek?

Azomban ezekből azt ki-ne-fejezze ám senki, mintha minden nap aláb' aláb' szállana az emberi termet; mert ha az úgy volna, egynehány száz esztendő múlva az egész világot majd merő törpék fognák lakni. Meg-állapodhatik némellykor egy féle magafságon jó darabig az emberi közönséges termet, egy féle lehet egy darab ideig az emberi természet ereje-is, valamint a' szép idő jóllehet néha egyfersmind meg-bomlik; de néha ugyan
azon

azon állapotban fok számos napokig minden változás nélkül meg-marad, meg-tartatik.

HARMADIK RÉSZ.

A' Bárka építéséhez való készületekről, és az építésre választott helyről.

Tudom kiki el-hitetheti könnyen magával, hogy az öreg Profétának magános ereje a' nagy munkára elégséges nem volt: 's nem-is illett, hogy illy tekéntetes személy maga verné a' karókat, maga gyalúlná a' défzkákat, maga vágná, 's hafogatná a' nagy gerendákat: a' fő pallér tisztet, másra nem bízta ugyan; mert az ő mély elméje, és gondvifélése nélkül femmi végben nem mehetett; de azomban azért volt a' fok mester-ember, a' fok nap számos, kiket rokonságából, 's a' job' emberek számából seregefen öszve gyűjtött, hogy a' hová az ő keze nem férhetet, az mások munkája által helyén follyon. Temérdek fok áts, kováts, hajós, szekeres kívántatott ugyan a' dologhoz, és úgy tetfzik, olly tsudálatos munkára nehéz volt jó-kedvű mester-embert hamarjában találni, kiváltképen az akkori világnak olly veszett állapotjára nézve; de meg-segétette ebben-is az Úr Noé tehetet-

hetetlenségét, olly jó akaratot indított Isten az hivatalos munkásnak szívében, hogy a' kikre a' dolgot bízna, elég állana-elő.

Ezek mihelyest be-szegődtek, fele a' fa-vágásra Líbanus erdejére, fele az enyv-szedésre Eufrátes partja, 's mezősége-felé el-öszlöt: a' többi pedig azomban állást, levél-színt, szerszámra, 's eledel tartásra szükséges hajlékokat földögetett: mert jól-lehet erről az Írás nem szól, el-hihettjük mindaz-által, hogy a' kézfületnek illetén vólt az állapotja, mint hogy meg-áldván Isten bő elmével Noé Patriárkát, merő tsuda-tétel által nem vezérlette mindenre.

Igen helyesen okoskodnak, kik az épülő Bárkának helyét nem másutt, hanem Mesopotámia táján keresik, ott épült a' Bárka, a' hol közel érhetten Noé a' valógatott szép fákat. Eleget találhatott Mesopotámia tartományán, és Líbanus hegyének tetején: ez a' két hely egymást közel éri; A' Babilonai határ pedig az enyvet bővönönti, és ha Mesopotámia körül forgolódtak a' Noé munkái, ezt az helyet sem kellett meszfze keresni: ide helyeztessük tehát a' Bárka műhelyét.

Abban peniglen fejtünk ne törjük, hogy annak a' fanak, mellyből a' BARKÁT faragák, miné-

műségét az Írásból ki-tanúlyuk : a' 'Zidó Bibliában az a' fa Gofernek neveztetik ; de ennek bető fzerént-való ki-magyarázásában fok versfengés vagon: holott ez a' szó tsak egyszer találtatik az Írásban, 's ki Tziprus, ki Tzedrus fára magyarázza, mások ezen a' szózatón némelly négy szegletű, vagy rodhatatlan fát értenek.

Tziprus fát ki-vévén, az Örmények határán az épületre, más egyéb alkalmas fát alig találhattott Noé Pátriárka. Nagy Sándor-is midőn Babiloniában gallyakat készítettne, Affiriába küldötte az Embereit, Tziprus-fa gyűjtéséért, holott Babilon városa-körül szert reá nem tehetett. *

De az-is hihető, hogy az Úr az épületre választandó fának a' nemét egészen Noé Pátriárka eszére bízta, és egyedül azt akará meg-hadni neki, hogy akár minémű fát fogna választani, de annak meg-gyalulására nagy gondja lenne, hogy azokat könnyebben öfzve enyvezhetné, a' mint Saliánus észre veszi az ő Testamentom történetiről írt könyvének hatvan kettődik levelén. **

Kalmet Mojsés első könyvét fejtegetvén azt véli, hogy Noé Pátriárka nem tsak enyvel, hanem

---

* Arianus L. 7.

** Saliánus Annal. Eccles. Epitome pag. 62.

nem szurokkal - is bánt vala Bárkája deszkájának öfzve erefztéséhez, és bé-mázulásához: holott az enyv nehéz szagú, morfalékos, és egy szóval arra a' végre magánofon alkalmatlan. *

Azomban való, hogy válogatva fzedte az öreg Pallér az épülethez való fok szép egyenes fát, 's mint hogy természet szerént a' fok nem között egyik könnyeb' a' másiknál, fzívosb', tömötteb', tartóssab'; el-nézegette Noé mit mire kelljen intézni. A' Bárka belső részire, 's annak födelire könnyű fa kivántatott; de az allyára olly természetű illett, mellyel a' többi között nehezebben férhetne öfzve a' nedveség, 's mellyekből hofzfab' gerendákat lehetne hasogatni: illyenek a' gyantás, szurkos fák, úgymint Tziprus, Tzedrus, Fenyő, és a' többi. A' Tzedrus fa Líbanus hegyén ifzonyú magasságra fzikott nevelkedni, 's a' mint Teofrástus írja az ő ötödik könyvében idő jártával olly vastaggá válik, hogy négy ember által nem ölelheti. A' Mároniták bizonyága szerént száz ötven láb-nyomnyi magasságra fel nőnek az emlétett hegyen: ez nem-is tsoda, holott másfut-is talál néha néha az ember illy ifzonyú fákra. Etna hegyén fzemeível látta Kírker azt a'

I 2

temér-

---

* Calmer Commentair litteral sur tous les Livres de l'ancien &c. part. prem. pag. 65.

temérdek nagy gesztenye fát , mellynek héja egész egy birka nyájnak szállást adott.

NEGYEDIK RÉSZ.

A' régi mérték-felől.

A' ki a' régi mértékhez nem tud, fel-nem érheti eszével Noé bárkájának temérdek nagyságot. Annak-okáért , hogy senkit homályba ne keverjen írásom , és hogy a' dolgot folytatván tétováznom ne' kellyen, fzem eleibe téfzem egy végbe a' régi mértéknek mind öregét , mind apraját.

A' régi Egyiptziusok , 'Zidók , Görögök , és Romaiak a' mértéknek hoszfát az emberi testnek tagjaihoz szabták , és alkalmaztatták ; de erre a' végre nem ifzonyú , vagy törpe testre , hanem közép szerű termetre tekintettek : 's ugyan-is merő tévelygés amaz okoskodás : a' víz-özön idejekor merő Oriások lakának a' föld hátán , és mint-hogy abban az időben faragá Noé a' bárkáját ; meg-lehet : azoknak könyökéhez mérte annak szé-lét , 's hoszfát : ebből az következnek , hogy a' bárkának hoszfán három száz könyököt mérven az Írás , ugyan annyi Oriás könyököt ért a' bárka hoszfában.

De

De vallyon jelenti-é Mojses illy szándékát tsak egy bető pertzentéffel-is? két-féle könyök-mértéket tapasztal ugyan az ember az Írásban, 's veszfzük észre, hogy a' Babiloniai fogság-után egy tenyérnyivel nagyob' vólt a' könyök mérték hoszfza a' 'Zidóknál, hogy sem a' fogság-előtt, holott Ezekiel Próféta könyvének negyven harmadik részében tizen-harmadik versében, az Írás magyarázók értelmek szerént, erről nyilván való szókkal tudósít bennünket; és való, hogy akkor már azzal a' könyökkel méregette Ezekiel Próféta a' templomot, mellyet Herodotus Királyi könyöknek nevez, és a' közönséges könyöknél három újnival nagyob'. Ezt a' könyököt Tirinus, és Villálpandus szentelt könyöknek nevezi; de a' közönségesnél egy egész tenyérnyivel nagyobnak mondja lenni. *

Ez mind úgy vagyon a' mint mondám, de Oriás könyökhöz szabott mértékről egy szóval sem emlekezik a' Sz. Írás. Sőt a' mint Kalmet észre veszi a' Babiloniai fogság előtt tsak egy féle könyöknek vólt kellete a' 'Zidóknál. Mojses Próféta sem emlekezik külömb-külob-m-féle könyökökről,

I 3

mert

---

* Herodot. in Clio pag. 81. Τείχος πενήκοντα μὲν πήχεων βασιλείων ἔον τὸ εὖχος . . . ὁ δὲ βασιλῆος πήχυς τῷ μετρίῳ ἐστὶ πήχυος μίχων τρεῖς δακτύλοισι. Murus quinquaginta cubitorum regionum crassitudine . . . est aurem regius cubitus, quam is, quo pro mensura utimur, tribus digitis major.

mert a' minémű könyökhöz eleinten szabja mértékét, meg-áll, meg-marad a' mellet egész végig. *

Mert mivel hogy a' féle népnek vala vezére Mojses Proféta, melly Egyiptomban nevelkedet, és az Egyiptziusok mértékéhez szokott, nyilván-való dolog, hogy midőn a' könyök mértékről emlekezik, az Egyiptziusok könyök-mértékéről szoll a' könyve.

Az Egyiptziusok könyök mértéke pedig egyeztet a' Számusiak mértékével, melly közönséges vőlt Görög Országban az emlétett Herodotus bizony-sága fzerént. Ezekből az következik, hogy Origenes mértékéhez nem szabta Mojses Proféta a' Noé bárkáját, Origenes a' Bárka mértékére rendelt egy könyökön hat közönséges könyököt értett, és az ilyen mértéket Geometrák könyökének nevezi vala. **

De már meg-mondám, ennek a' mértéknek se hire, se helye, se kellete nintsen Mojses Proféta írási között.

Mint

* Calmet Commentair lit. sur le Genes. pag. 66.

** Origenes hom. 2. in Genes. Nos inquit, quæ a prulentibus viris, & Hebraicarum traditionum gnaris, atque veteribus Magistris didicimus, ad auditorum notitiam deferemus. . . apud Geometras in sex cubitos unus deputatur.

Mint hogy pedig a' régi Emberek tagjait 's könyökít sokkal nagyobbaknak tartom lenni a' mostaniak könyökénél, a' régi közönséges mértékről is hasonló vélekedésem vagyon. *

Ö T Ö D I K R É S Z.

A' régi 'Zidók, Görögök, és Romaiak mértéke-szabasáról, és egyenlőségéről.

EGy Újni Mérték. Digitus = az Újni szélefség = 4 árpa szem.

3. Újni Mérték. Uncia = $\frac{1}{12}$ valaminek.

1. - - - Tenyér. Palmus minor. hebr. Tofák = 4 Újni Mérték.

1. - - - Arafz. Spithama. heb. Zereth = Palmus major = 3 Tenyér = 12 Újni Mérték.

1. - - - Láb, vagy Láb-nyom. Pes Romanus = 4 Tenyér = 4 Palm. minor. = 16 Újni Mérték. Egyet üt ezzel a' Kinai Láb-mérték is Juven. pag. 572. Hist. S. J.

1. - - - Közönséges Lépés = Passus simplex = $2\frac{1}{2}$ Pedi = 10 Palm. minor.

1. Ro-

---

* Láffad a' jelen való-könyvemnek harmadik részét.

1. Romai Lépés. Passus Romanus compositus = 5
Pedibus = Palmis 20.
1. Görög Lépés. Passus Græcus compositus = 6 Pe-
dibus = palmis 24.
1. Geometra Lépés. Passus Geometricus = 1 öreg
Lépés = Passus Romanus = 5 Pedibus.
1. - - - - Calamus = 6 Cubitis.
1. Mérő Rúd. Pertica = Decempeda = tíz Lábni mé-
rő Rúd = 10 Láb.
1. Romai Könyök. Cubitus Romanus, & Græcus,
& vulgatus Hebræorum = 6 Palmis = 6
Tenyér.
1. Szentelt Könyök. Cubitus Sacer juxta Villal-
pand. = 7 Palmi = 7 Tenyér = 28
Digitis.
1. Királyi Könyök. Cubitus Regius Herodot. =
Palm. 6 + 3 Digit = 27 Digitis.
1. Kinai Könyök. Cubitus Sinicus = 10 Digit. = 1.
Pedi Geom. + $\frac{1}{10}$ P. Verbiest apud Kirch.
Sina illustr. pag. 224.
- Leuca = 1 Frantzia mért föld = egy óráig tartó já-
ró föld = 3000 Passus. 3 Olasz mért föld.
- Leuca major = Pass. 3600. Juvencius Histor. Soc.
pag. 533.
- Pályá Stadium = 125 öreg Lépés = 125 Passus
Geometrici.

Iter Sabbathi = a' mennyi utat által lehet a' 'Zidók-
nak egy szombati napon járni = 2000
Cubiti.

Milliare Italicum = 1 Olasz mért föld = 1000 Lé-
pés = 8 Stadiis Romanis = 1000 Passi-
bus compositis = 5000 Pedibus.

Milliare Germanicum majus = Egy Nagy Német
mért-föld = 4000 Lépés.

Milliare Germanicum minus = kis Német mért-
föld = 32 Stadiis = 3900 Passibus.

Egygyez a' közönséges könyök mérték az
emberi karnak könyökétől fogva a' leg-hofszab' új-
jának végig mért hofzszával, az az : az emberi
termetnek negyed részével. Mert ki ki az ő ter-
mete hofzszában önnön maga könyökének hofzszát
négyfzer éri-által.

HATODIK RÉSZ.

A' Bárkának mértékéről.

MInek-utánna el-készültek volna a' dologhoz
tartozandó eszközök, kétség-kivül leg-elő-
szer-is azon mesterkedet Noé Pátriárka, hogy rop-
pant épületének remekét, és apró fából rakott ké-
pét önnön szeme-eleibe állítana, hogy így min-

K

den

den fzegeit, és rekefztékit, rendbe venné, és az alaton épülettel a' nagy alkotmányhoz készülgene.

Ki mérte azomban, ki szabta az épületnek fzelét, hofzfát, magafságát, az Úrtól rendeltett könyök száma fzerént. Itt az a' kérdés tamad: minthogy a' Bärkának hofzfában három fzáz könyök vala, fzélefségében ötven, magafságában pedig harmintz könyök; vallyon melly tágosnak kellett lenni a' Bärka belső részének? erre a' szám-vetés így vezet bennünket: meg-fokasítván a' Bärka hofzfát az ő fzélefsége mértékével talállok a' Bärkában tizen-öt ezer négy-fzegű-könyököt. *

A' talált fummát ha ismét meg-fokasítom magafságának mérték számával, ki kerekedik négy fzáz ötven ezer kotzkás könyök. **

Az az: ha Noé az egész Bärkát ki rakatta volna ollyas fiókokkal, mellyeknek mind fzélek, mind hofzfzok, és magafságok egy egy könyökű lett volna,

* Ez a' szám meg-mutatja a' meg-mért jófzágnak fzelét egyfzers-mind, és hofzfát.

** Az illyen számverés által ki találhatni a' meg-mért efzköznek fzelét, hofzfát, magafságát, az az egész bőségét,

vólna, el-férhetett vólna Noé Bárkájában négy
fáz ötven ezer fiók, avagy apró láda. *

HETEDIK RÉSZ.

A' Bárkának hármas részeiről.

Három részre, avagy padlásra osztják a' tudós
emberek ezt az egész épületet, a' mint az
Írás szava vezeti őket; de úgy, hogy a' Bárkának
alsó feneke ide ne-légyen számlálva. **

A' felső rész az öreg gazdának az ő tselédjével
együtt, és a' madaraknak számára rendeltetett:
a' középsőben az emberek, és az oktan állatok
eledele tartatott, az alsó rész a' barmok szállásá-
ra osztatott, és készített. Lásd első táblámnak
harmadik képét.

K 2

El-

---

* A' Bárkának hofszá	====	300
széle	====	. 50
	=====	15000
		. 30
	=====	450000.

** Saliatus Epitom. Annal. Ecclesiast. pag. 62. Kirkherus L. de
Arca Noe pag. 46. Calmet in Genes. pag. 66. Cornelius a Lapide in
Genes. c. 6. pag. 110. Ibi: Patet arcam tres habuisse contignationes sive
tabulata: hæc enim vocantur a Græcis tristega, in quibus partim ani-
malia, partim esca, aliaque supellex condita, & distributa erant. His
adde quartam imam pro sentina.

El-volt rekesztve a' Bárka fenekén végig az ő magasságára nézve négy könyöknyi ürekség , a' hová a' felső részekből minden búzós nedvekség , és moslék a' marhák lábai alól le-szívarkoznék ; mert jóllehet erről az Írás emlékezetet nem téfszen ; mindazáltal Noé okofságára vala bízva , hogy az ilyenre-is gondja légyen , ha életére , 's egékségére vigyázni kívánna , mellynek , kétség-kivűl nagy ártalmára lett vólna az ifzonyú búz , és nedvekség , ha fzem-elől , és láb-alól máshová el-nem teke-redhetett vólna.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

A' Bärkának alsó részéről , az az : a' barmok szállásáról , és az iftállók el-rendeléséről.

A' Bärkának hofzfza mind a' három renden három fzaáz könyöknyi , fzelefsége ötven könyöknyi vala , 's ugyan-is a' marhák szállására ké-fzétetett alsó rész-is illy tágas vólt : magasságára , elég , ha tiz könyököt engedünk.

Az emlétett fzelefségből vonnjunk -le nyóltz könyököt , és úgy állítsuk rendre végig ellen-ben-

ben-által az iftállókat, hogy az a' nyóltz könyöknyi púfzta szélefség ennek az alsó réiznek útzája, avagy folyosója legyen. Ezt pedig azért szabjuk illy tágosra, hogy ott könnyen az Elefánt-is elérheffen, marad azomban mind a' két felől negyven két könyöknyi szélefség: vegyünk-el ebből a' negyven két könyökből ismét két könyöknyi szélefséget, 's egyiket egyik-felől, másikat másik-felől hadjuk púfztán, és számlallyúk az iftállóknak hátulsó részei mellé, hogy az iftállók megett - is leheffen leg-aláb egy kis keskeny útatska, mellyen a' szállások hátulsó ablakihoz férhetnének a' Noé fiai, és így vefzedelem-nélkül nyújthatnák-bé az ételt, és az italt a' vadaknak, így tehát tíz egész könyököt le-vonván a' járás alkalmatofsága kedvéért, marad az iftállók szélefségére egyik részről húsz könyök, és szintén-úgy a' másik részről-is, az hoszszából bízváft el-típhetünk negyven egész könyököt, hogy így öt helyen nyóltz nyóltz könyöknyi kereft-utat hagyhaflunk az iftállók között; mint-hogy igen alkalmatlan a' közép útzát annyifzor által-nyargalni.

Erre nézve tehát minden iftállónak húsz könyöknyi hoszfsza vala, szélefsége pedig nagyob' kisebb' a' mint a' vendég állatok termete kívánta, a' közép-útzára nyilik-vala az iftállók ajtaja. Az

Elefántok minthogy leg-tesztetsebbek a' többi-kö-zött, leg-tágosb' szállást kívántak.

Nevetségre méltók a' régi Pogányok, és Ercs-nekek, kik fel-nem érhatték eszekkel, hogyan, miképp lehetett Noé Bárkája elegendő a' fok féle állatoknak szállására; mert egy az; hogy, ha mint szélét, mint hoszfszát jól meg-visgállyuk, ha-sonló ez az iszonyú hajó akár melly roppant mo-ftani épületnek nagyságához, 's nem kisebb', nem rövideb' a' Romában álló Vatikánomi Sz. Péter Templománál, mellynek hoszfsza öt száz ötven öt láb-nyom Páris városi mérték szerént: más az hogy észre vették a' tanúlt emberek, hogy száz har-mintz féle négy lábú állatnál többet, széles e' vilá-gon, nem talál az ember; a' tsúszó mászó álla-tok között pedig több harmintz nemnél nem ta-láltatik; és a' madarak száz ötven féliek, könnyen fel érheti eszével ki ki, ha minden állatból egyne-hány párt állít-is a' Bárkába, hogy ott elegendő helye találtatthatik valamennyinek mind feregessen.*

Buteo János, Vikinfius, Polus, és más tudós Írók, kiknek számvetések szerént Nátális Sándor okoskodik, a' Bárkába cresztett állatok számát há-
rom

---

* Buteo apud Natal. Alex. Hist. Eccl. Tom. I. pag. 91. & apud Calmet pag. 66. Comment. in Genes. Salian. epit. Anal. Ecclesiast. pag. 63.

rom féle nagyságra osztják, mellyek ezek között leg-nagyob' testet birtak, hihető töb' helyet el-nem foglaltak, negyven öt pár ökröknek helyénél; de mondjuk hatvanra: a' kisebb' szerű állatoknak elegendő volt akkora állás, a' mekkorával negyven pár juh meg-elégzik: az hús evő vadak annyi helyet leptek-bé, a' mennyi kívántatnék harmintz két farkas párnak, ez így lévén, könnyű munka szem látomást ki-mutatni, ha száz húsz ökör, nyóltzvan juh, vagy bárány, hatvan négy farkas könnyen el-férhetett-é, vagy nem az ő iftál-lójával együtt a' Bárkának alsó rendén.

Én pedig így gondolkodom: csak száz har-mintz féle négy lábú állat vagyon a' világon; már minthogy leg-aláb' a' tiszta állatokból hét párt, az az tizen négyet vitetett-bé az Úr a' Bárkába; láf-fuk, ha valamennyi négy lábú állat mind tiszta, és egy ökröni magafságú lett volna-is, ha mondok lett volna-é valamennyinek mind elegendő helye az hajóba? ugy vagyon, lehetett. *

Egy ökröknek mind fekvésére, mind állására elegendő hat (négy szegű) könyök: ezer nyóltz
száz

---

* A' négy lábú állatok különböző neme == 130.

Ezt a' számot ha meg-fokasítod. . 14.

találsz == 1820.

száz húsz ökörnek tehát nem kell töb' tíz ezer kilentz száz húsz könyöknél. *

Meg-mondám hogy a' Bárkának egész alsó részében tizen-öt ezer (négy szegű) könyök található: el-szegvén tehát tizen-öt ezertől tíz ezer kilentz száz húsz könyököt, üressen maradhat négy ezer nyóltzvan (négy szegű) könyök: ebből három ezeret hagyunk púfztán a' járás alkalmatosságá kedvéért, az az: a' mi három száznak tízzel való fokasításából kerekedik, marad még ezer nyóltzvan (négy szegű) könyök, ebből ki-telik először az iftállók falai fel-állítására, és más aprólék állatoknak bé-rekesztésére elegendő tágasság-is. **

De nemdenem az hajóba bé-vezetett állatok nem valának mindnyájan tiszták? nem eresztet-bé tehát Noé a' Bárkába ezer nyóltz száz húsz darab marhát, nem valának az állatok mindnyájan olly testflek, hogy kinek kinek egy ökörnvi hely

* Mert $1:6 = 1820:10920$.

** Az alsó részben négy szegű könyökök (Cubiti quadrati)

$$= 15000.$$

$$= 10920.$$

$$= 4080$$

10 $= 50 - 40 =$ Latitudini Arcæ $- 40$. Jam 100
300 = 3000. Pro Ambulacris residuum ex summa cubi-
torum quadratorum in infima arcæ parte = 1080. pro
usu arbitrario.

hely kívántatnék a' számára, mert tsak hat, vagy hét féle állatnak vagyon a' ló természeténél nagyobb' termete.

Azomban észre kell-venni azt-is, hogy korts állatokkal, mellyek nem a' természet-szerént való ágból erednek, ugymint: öszvérrel, hiúzzal, és töb' effélével hajóját Noé nem terhelte: mert a' mint Kornélius észre veszi, az ilyenek nem-is teremtetek a' többivel együtt: holott minden nap zármoznak Afrika púfztaiban a' féle tsúdálatos állatok még mostanában-is. *

K I L E N T Z E D I K R É S Z.

A' B á r k á b a f z á l l o t t o k t a l a n állatokról.

N Yilván ki tetszik a' Görög, és 'Zidó betó szerént való Írás szavaiból, hogy a' tiszta állatokból hét hímet, és hét nőstényt: a' tiszttátalnakból pedig két hímet, és két nőstényt csesztet-bé Noé a' B á r k á b a : a' madarak között ilyen változás nem vólt, mert minden féle röpülő állatból hét hét pár szállott-bé az hajóba.

L

Tiszta

---

* Cornél, a Lapide in c. 6. Genes. pag. III.

Tiszta állatoknak azokat nevezi az Írás, melyek kérőt rágnak, és két felé hafadt körmön járnak: ilyen az ökör, bika, szarvas, ketske, jávor, és töb' e' féle: tiszttálan állatoknak hja az Írás a' sörtéft, nyúlat, ebet, medvét, orofzlánt, mind amaz állatokkal egyetemben, melyek kérőznek ugyan; de vagy fok ágra hafadt a' körmök, vagy épen minden hasadás nélkül vagyon, avagy nem hafadt által 's meg-által, valamint a' tevének, mellynek fellyül ugyan meg-repedt a' körme, de két felé nem ofzlik a' talpán: azok-is tiszttálanok, mellyeknek kettőffek ugyan a' körmök, de nem kérőznek. A' madarak között azok tiszttálanok, mellyek húffal élnek, ugymint fas, holló, és a' többi: a' kiknek eledelek a' mag, azok tiszttáknak hivattatnak. Illyen a' galamb, veréb, fátzány, 's ezeknek mind hely kellett a' Bárkában.

A' kígyóknak, békáknak nem szükség, hogy különös szobát építsünk: el-férhettek a' moslék-között, az ürgék, egerek, és más aprólék állatok magok magoknak könnyen helyet találtak, mihelyt bé-fértek a' Bárkába. *

TI-

---

* Ex S. August. L. 15. de Civ. DEI c. 27.

TIZEDIK RÉSZ.

A' Bárkának középső részéről.

A' Bárkának középső részét egyedül az eledel foglalta-el. Ide tömte Noé a' szénát, az abrakot, ide terítette a' szép száraz gyümölcsöt : ide valának tamasztva a' nagy hofzfú 'zákok, mellyek búzával, árpával, borsóval, lentsével, gesztenyével, dióval, és töb' e' féle eledellel megvalának töltve, és tetézve. Itt vala szállása a' jövendőre való fok szerzámnak-is : kézi-malmot, ekét, fejszét, rezet, vafat, fzeget, kötelet, szíjat, és más házi, 's mezei eszközöket ide hordatott.

Azt írja Kolumella, hogy elég egy ökörnek nap számra harmintz, vagy negyven-font széna; Buteo pedig észre vette : hogy a' tömött szénakazalból vágott egy kotzkái könyök negyven fontot nyom. Engedjük-meg, hogy a' Bárkának második, az az, középső része nyóltz könyököt foglalt magasságában ('s ugyan-is annyinak tartjuk lenni) tehát a' Bárkának második rendében száz húsz ezer kotzkás széna-könyök el-férhetett. *

L 2

Mint-

---

*   300 . 50 == 15000.
és 15000 . 8 == 120000.

Minthogy pedig fokkal keveseb' kívántatott, más féle eledelnek-is elég helye maradt.

Szabad volt az embernek, nem a' víz özön után, hanem annak előtte-is testét hús evéssel táplálni, mert egy betőt se találunk az Írásban, mellyel azt az Úr az özön víz előtt meg-tiltotta volna. Így vagyon Salianusnak, Sotusnak, Pereriusnak, és ez után Nátális Sándornak tanítása. Erre nézve tehát ide helyhezette az öreg gazda az száraz, vagy füstös húsból álló elegeket-is.

Némellyek vélekedések fzerént haszontalan volt a' Bárkát itálra való vízzel meg-terhelni, holott a' tenger az eső-vízzel, és a' ki-áradott folyó vizekkel öfzve - keveredvén el-vefzté sótságát, és keferőségét, ezt a' vizet pedig bőven méríthették a' legények, ha az ablakon a' vödröt, vagy más e' féle edényt ki-nyújtották.

De a' kik így beszélgetnek, észre vegyék, hogy a' víz-özönnök nagyob' része merő tengeri vízből állott, és ennek temérdeksége fellyúl-haladta ama' vizeknek fokaságát, mellyek a' föld elborítására a' felhőkből szakadtak; észre vett-dolog pedig, hogy ha a' sós víz közzé az itálra való jó vízből két annyt keverünk-is, még sem válik belőle szájunk izéhez alkalmas ital. E' felett: az
árvíz

árvíz le-apadása után az Örmény Ország hegyei te-
tején fél esztendőnél tovább mulatott a' Bárka; hol
vette tehát Noé Pátriárka a' mindennapi vizet a'
szárazon, ha az előtt az hajóba vizes hordókat
nem vontatott?

Ezzel sem elégedett -meg az okos házi gáz-
da, hanem az istállók végein ollyas kutakat-avagy
válúkat-is faragtatott, a' melyekbe alkalmas
tűvéken az eső víz le-tsuroghatnék, az hajó tiszto-
gatására, és töb' e' féle szükségekre.

TIZEN-EGYEDIK RÉSZ.

A' BARKÁNAK FELSŐ RÉSZÉRŐL.

A' felső renden Noé Pátriárka nyóltzad magá-
val, és az hangos madarkákkal lakott vala.
El-fért ide két ezer Kalitka, ha valamennyi mind
két Kotzkás könyöknyi vólt-is: el-fért ezek mel-
lett fok szoba, kamara, és ezekben olajos, etze-
tes, vajas edények: konyha, tűzhely, 's ezek
körül száraz fa, égett szén, és más illyes, vala-
minek tudni-illik egy esztendő forgása alatt hasz-
nát veheti a' jó gazda.

Hogy pedig a' fok gőz , a' fok állatnak ne ártana , kétség kívül a' gerendák szélein imitt-amott egynéhány szellőző lyukak hagyattak , egy részről , hogy a' füst ki tekeredhetnék ; más felől , hogy a' szép szellő magát - bé vehetné.

TIZEN-KETTŐDIK RÉSZ.

A' Bárkának ablakáról, és ajtajáról.

AZ ajtó az alsó folyósóra nyílik vala , a' hol az állatok állottak : hogy az hídon-bé ballagván a' barmok , azontól álló-helyekre érkezhetnének. Ennek magasságára elegendő vala nyóltz , vagy kilentz könyök , bé-mehettek ezen a' nagy Elefántok-is , melyeknek (tapasztaltt dolog) kilentz könyöknél többre nem szokott nőni magasságok.

Az öreg ablak , mellyről az Írás szól , az harmadik résznek közepére helyeztetett ; de az nem gyarló üvegből állott , sőt még akkor az üveg fel-fem találtatott ; hanem némelly fényes , világos , drága kő-darabból. A' hová vagy ezen , vagy más apró ablakokon a' nap bé-nem szolgálhatott , oda lámpással kellett járni.

Azt

Azt vélik némellyek, hogy az öreg ablaknak hofzfára egy könyököt szabatott Noéval az Isten; de észre nem veszik a' 'Zidó betőből, hogy az a' könyök, nem az ablakhoz, hanem az hajó födele magasságához tartozandó. Noé Patriárkára hadta tudni-illik az Úr az ablak nagyságát, szolván pedig az egy könyökről azt akará Noé Patriárkának parantsolni, hogy a' Bárka-födelének két szárnya úgy hajúljon két felé, hogy annak középső része egy könyöknél magassab' ne legyen. *

TIZEN - HARMADIK RÉSZ.

Noé Patriárkának Istenes intése.

EL-készülének már a' tsudálatos épületnek mind belső, mind külső tagjai, el ámúltt vala tekintetén a' támétalan fok nép, kit ennek a' retentő nagy alkotmánynak széllyel hordott híre, neve oda seregefen öszve gyűjtött, mozgató fejét álmélkodva a' tsoportos sereg, meg-döbbene szívében, és útolsó vefzedelmét kezdé már képzeni alattomban a' febes lelki-isméret.

Hozzá-

---

* V. Genes. 6. v. 16. & Calmet Comment. in Genes. pag. 67.

Hozzá - fogott a' szép alkalmatofsághoz az öreg Proféta-is , meg - esett fííve a' veszendőknek szomorú ügyén , 's állapotján , hihető tehát sürű könyhullatásra eresztvén szemeit , e' - képen szol - lítja-meg a' jelenlévő tévelygők fokadalmát.

Elég már, édes népem, elég ! légyen egyfzer vége a' fertelmes életnek : ki vagyon már ugyan vonva az Úrnak pallofa , telnek a' fekete fellegek , indul a' tenger partjáról , készül a' föld gyomrából a' vizek febes örvénye , forranak már az haragos meny - kövek , majd itt terem mindenfelől az Istennek oštora. De vagyon még egy kis időd: kardom az hüvelyben nyomom , úgymond az Úr , ha tetfzik kegyelmem , erőt nem adok fe tűznek , se víznek , ha meg - térték. Szállj szivedben édes rokonságom ! kéz még az Isteni kegyelem az írgalmafságra , mi hasznod károdban , mi gyönyörűséged lelked vesztésében ? még hét napot engedek , és ezt ha jobbúlásodra , 's igazúlásodra nem fordítod , meg - mozdítom , úgymond az Úr , az egek farkát , le szakasztom az felhőket , el - mérítem a' föld kerektségét , se marhán , sem emberen meg - nem szánakodom.

De látom szavaim haszontalan hullanak , o veszni indúlt boldogtalan lelkek ! majd másképen beszéll , a' ki felettünk áll. Jerűnk fiaim !
jár-

járjunk - el az Úr szaván : parantsolatját vigyük végbe.

TIZEN - NEGYEDIK RÉSZ.

Az oktalan állatoknak öfzve- gyüléséről.

MInek-utánna mindent el-rendelt volna Noé Pátriárka, a' fok fáradtság-után egy kis pihenés kedvéért le -telepedett a' Bárka árnyékában, 's lélegzetet vévén egy öreg törökön, elméjében forgatá a' veszett világ jövődjé szomorú sorsát, búsula, foházkoda, 's keferegvén Ortzáját könyhullatással ásztatá. Fel-vetvén azomban véletlenül szemeit az ég felé, imé látja a' világnak mind a' négy részéről a' támétalan fok állatnak temérdek nagy számát. Nyargala töldűlván egy más- után a' mezőknek, és erdőknek fereges népe, és egyenesen a' Bárka felé a' levegő égről a' fok tollas vendég, a' földnek színéről a' fok szörös állat, ki tsúszva, ki futva, ki repűlve fiete.

Isteni rendelés, Angyali mesterség vala az így rendeltt állapot, ez az öfzve-gyűlés.

Talpra álla az öreg Noé, 's foházkodván az Úrhoz, az ő vendégeit jó szível fogadá, 's kinek

M

kinek

kinek az ő el-készített hajlékát rendre osztá. Azok nyalván Urok lábát, mint egy alázatos köszönettel tisztelvén a' jó akaratot, szabott szállásokat el-foglalák.

Meg-vallom, dörög itten szívem, innét a' Teremtőnek gondviselésére, amonnét amaz ügyefogyottak szomorú sorsára szemeim emelvén. Egy hajóba rekesztetik a' világ summája: majd a' többire alól fellyúl ki fogja önteni haragját az egész természet, ki ne rettegjen az Isten ítéletitől! melly átkozottnak kell a' bűnnek lenni, mellyel így bánik maga a' véghetetlen irgalmaság!

Bé-ballaga firánczó szemmel édes öreg Atyánk az ő kedves magzattal, bé-járúla utánnok a' választott fejer nép-is: együtt vala mind a' gazda, mind a' vendég: Istennek ajánlák testeket, lelkeket, áldást, engedelmet kérvén mindenható jóvóltától: helyén álla minden, tsak az ajtó-bé-zádráfa vólt még hátra.

Gondja vala erre-is a' jó Istennek, az Úr kivül bé-zárta az ajtót, és az ő választott népétől az oltorra szánt bűnös világ fiait el-rekeszté. O Uram! é-képen léfzen valaha, mikor a' jókat el-választod a' rosszaktól, és ezeket örök tüzre hajigálván, amazokat gyönyörűség mélységébe
bé-

bé-vezeted : mennyetek úgymond átkozottak, és jöjtek én Atyámnak áldattai ! Légyen Uram nekem-is részem ezek szerentséjében.

TIZEN - ÖTÖDIK RÉSZ.

A' víz-özönnek szörnyű képe.

Világ teremtésének ezer hat száz ötven ötödik esztendejében, mellyben Noé Pátriárka életének öt száz kilentzven kilentzedik esztendejét bétöltötte, el-érkeze véletlenül a' világ veszedelmének keserves orája.

Nevetve, tántzolja, tombolva, mindenféle vigafságba tölték vala akkor-is idejeket a' világon el-széledett népek, és a' mint Urunk bizonyítja Sz. Lukáts tizen hetedik részének hufzon hetedik versében, ettek, ittak, házasodtak, vígan laktak, a' jövődőről nem búsultak. *

De imé azomban meg-durrannak hirtelen a' terhes felhők-között az haragos egkek: bé-borítja sötét homály széles e' világot, tolyya egy-mást a'

M 2

fok

---

* Luca 17. v. 26. 27. Et sicut factum est in diebus Noë, ita erit, & in diebus Filii hominis. Edebant & bibebant; uxores ducebant, & dabantur ad nuptias usque in diem, qua intravit Noë in arcam, & venit diluvium, & perdidit omnes.

fok febes felleg: az egek sűrű villámlása, tsattagása rázza az egész föld farkát, szakadnak a' morgó menykövek közt az egek tsatornái, hányák, fodorják a' zúgó szelek a' gyökeres fákat, az öreg erdőket, szórják ropogással az hegyek kő-szikláit, a' nagy házak födelit, döntik a' magas tornyokat, palotákat: öszve-keveredik a' föld az egekkel.

Árad azomban, emelkedik, hömpölyög minden felől az ifzonyú árvíz, rémül az egész természet. Teli a' paloták, teli az erdők, mezők, minden felől a' nagy ordítással. O rettentő veszély! mit tégyen, hová légyen az ügye-fogyott emberi állat? oda minden reménség, segítség. Elhalaványultak, esztek veszett, egymásra tekíngettek, ide-is amoda-is egymást nyomva keserves rikoltás közt nyargalának, kik az házak, kik az hegyek tetejére: ki lóra, ki hajóra; de haszontalan. Kik ló-hátra kaptak vagy árkokban süllyesztettek, vagy a' ló-hátáról fel-emeltetvén mások után eresztettek; az hajózók táborát a' nagy habok fel-forgatván tengerbe terítették, akárhová kapaszkodtak, 's emelkedtek, ott érte őket a' vizek örvénye. Se hajó, se deszka nem használt, hull a' tzipra fehér nép, meg-nem szánakodik senki se szépségén, se gyenge erején. Hány a' hab, hempelygeti, temeti

ti nagy keserves jaj között mind az öreget, mind az aprót.

Már a' vizek színén szem eleibe nem vetődött egyéb' az halavány, vagy holt tetemeknél, tövestől ki-fzaggatott fáknál, hidaknál, ház födelek-nél, és az úzás között meg-fáradott barmoknak, madaraknak, 's-embereknek tsekély verdődésénél. Pufztúl a' világ, az árvíz szaporodik alól, fellyúl, liet az hegyek tetejére; tenger, és koporsó az egéfsz föld; oda minden állat.

Nem fohászkoztok itt egyet világi gyönyörűséghez ragaszkodott szívek? neki büszkéek, neki! tsak úgy paráznák, has-hizlalók, tsak úgy, mint még eddig! együnk, igyünk, kényen éllyünk, szopjuk a' szegények vérét, tékozollyuk-el mások verétékét, majd Bárkát farag Noé, de bezzeg mit mond az, a' ki az ajtóra tette kezét? bé-zárta azt az Úr, ugymond az irás: malafzt-vesztegető, világot ölelgető hijába-valók! félre még szemem elől-is, ide bé-nem jöttök. O keserves óra!

De Uram! élek még, meg-térésemre vagyok még egy kis időm: fel-kelek, édes atyámhoz járulok, félre innen lelkem vesztő, szívem szaggató gaz hívságok! Uram! ha kit meg-tsaltam, annak négy annyit adok visszsa. Így, így szegény lel-

kek! az hívásig mulandó, a' kín pedig örökén tartandó.

Sz. Péter első levelének harmadik részéből, húszadik verséből észre vehettyük, hogy azok közül-is, kik Noé idejekor el-filyledtek, az örök tüztől fokban meg-menekedtek: mert noha eleintem nem igen tartottak az Isteni fenyétéktől; de végtére mindazáltal lelkekre tértek, és igaz penitentziát tartottak. *

De vefsük azomban szemünket a' Bárkára-is. Fel-fogák azt az háborgó vizek, neki dülének a' nagy forgó szelek, hányák, veték azt-is, jóllehet veszedelem nélkül, oda-is bé-hatott a' külső veszélynék rettentő félelme, a' szörnyű tsattagások, és villámlások között, mellyek az hajónak szelelő lyukatskáin bé-bé-ütöttek, meg-zendüle annak minden része, meg-rémült benne minden állat, ordít az egész tsorda: amazok-is tépik hajakat, firatják, jajgatják, mind magok, mind rokonságok forsát, önnön maga-is Noé Pátriárka a' világnak illy szörnyű veszedelmén meg-rémüle, 's Úrának, teremőjének térdet, fejet hajtván nagy bizodalom-

---

* 1. Petr. 3. v. 19. 20. In quo & his, qui in carcere erant, Spiritibus veniens prædicavit. Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant DEI patientiam in diebus Noë, cum fabricaretur Arca,

Tiria. in Genes. c. 7. pag. 5.

lommál ajánlá mind magának, mind tseledjének testét, lelkét.

Fel-hága már a' vizek áradása széles e' világnak leg-magassab' tetejére-is, és azokat fellyúl haladá tizen-öt könyöknyi magassággal, mindent elborított, el-temetett, meg-emésztett.

TIZEN-HATODIK RÉSZ.

Noé Pátriárkának a' Bárkában - való foglalatossága.

Mivel hogy nem tudhatjuk nyilván, 's valóságosan, a' Bárkában való rend-tartásnak minden állapotját, csak arról szólhatunk, nem a' mi írva vagyon, hanem a' mi a' jó gondos gazdához illett.

Való, hogy nagy gondot adott a' fok-féle barom körül való bajlódás, minden Isten-adtanap olly fok számos állatnak elejbe ételt, italt rakni, allyokat tisztogatni, azomban a' konyhához is látni, és más dolgokon által-menni, nyóltz embertől nagy testi-lelki fáradtság, hihető pedig illy rendelést tett az öreg gazda mindenben : korán reggel egybe-gyűjtven egész tselédjét, arra kéri-
vala

vala őket reménkedve , hogy békeségesen túrnék a' fok fáradtságot , Istentől várnák jutalmát , elégednének meg-annak kegyes akaratjával , biztatá , bátorittá őket ; azután ki - méreté vélek az oktan állatok eledelét , és a' szárnyas állatok számára fel-tíligáztatá a' kalitkák-felé , a' barmok jászolai-felé pedig köteleken alá ereszteté , minthogy pedig napjában nem egyszer szokás étetni ; hihető , hogy estve felé-is azon munkában fáradoztak , mellyhez reggel kezdének vala.

Azomban az Afzszonyok a' konyhához , és jobbára a' majorsághoz láttak , együtt ebédlett annak idejekor az Istennek az ő választott kis nyája , ebéd után a' fok gond-felől együtt tanátskozott. Néha , néha meg-járták együtt a' Bárka utzáit , meg-tekéngették , minek mi hija legyen : miképen férne öszve a' válogatott természetű fok vendég : hol kellene előszer a' tisztogatáshoz kezdeni , tífllapíták a' vadak nyughatatlanságát , igazgaták a' lámpásfokat , tekéngeték az ajtókat , és több e' féle dologban okkal 's móddal a' jó gazdák szokása szerént el-járának.

TIZEN-HETEDIK RÉSZ.

A' víz-özönnek apadása , és Noé-
ki-költözése.

EL-folytak azomban az haragnak napjai , a' régi kegyelem, 's irgalmatság meg-kezdé vidámitani a' világot. *

Kéfszen állának az Isteni hatalomnak szolgálatjára az heves erős szelek, Sz. akarátját várak az egek tellyes tsatornái, a' vizet okádó kútak bő forrási. Parantsol vala tehát az Úr , és azonnal néki ereszkednek az hab táborának ama' tsodálatos szelek , mellyeknek fúvása mind addig üzte , kergette a' dombos vizeket , míg végig le - nem szállottak , és el-nem oszlottak , omlik a' föld alá, a' tenger kebelébe a' nagy árvíz , fillyed a'
N mély-

---

* Anno M. 1655. 17. mensis Ildi , Nov. XXV. pluvia cæperunt , & Noë Arcam ingressus est. Quatraginta porro diebus continue pluit, quod Januarii III. die, feria III. fieri desiit. Eodem intervallo aquæ ceteræ vehementius inundarunt.

Anno 1656. huius anni maiorem partem diluvium occupavit. . . evoluto demum anno sexcentesimo Noemi , & ineunte sexcentesimo primo , mense primo idest Octobris X. feria VII. siccatis jam aquis Noë restum Arcæ diduxit. Mense deinde II. die XXVII. mensis, nempe Decemb. V. feria VII. iussu DEI Noë ex Arca digressus est , ac Societaria celebravit. Petav. de Doctr. Temp. L. 13. pag. 283.

mélységes örvény , tekerednek haza - felé a' felhők - is.

De azomban valamint a' kezdete , úgy a' vége-is ez ifzonyú víz-özönnek az Isteni hatalomnak tsuda tévő erejétől függött. El-merül itt az elme, mindent fel-nem érhet. Észre kell mindazáltal venni , hogy ama meg - foghatatlan erővel bíró szelek tsak ideig tartottak vala : mert a' víznek apadása-után a' napnak sütő sugárira , és a' természet szerént való szelekre bízta az Úr a' síkos nedves földnek ki-fzárítását.

Ki tetfzenek már a' vizek mélységéből a' nagy magas hegyek felső karimái, fel-emelé legelőszer-is fejét Andes Amerikának roppant hegye, mellynél a' föld keréksége magassabbat nem tart : lassan lassan ki-vetődnek az Örményi hegyek - is, mellyeknek fok - féle a' nevek : mert Árarátnak, Kardúnak , és Karúdnak-is hivattatnak. Megfzalla ezeknek felső lapján azomban a' Bárka , fogy a' kínok eszköze, változik a' világ fzíne.

De míg tovább' nem lépünk , fejtsünk-fel egy kérdést : A' mi Deák , és Görög Bibliánk így szól az hollóról : Fel-nyitotta , ugymond , Noé az ablakot , el-erefztette az hollót , melly ki-ment , és vízfzja nem tért. A' 'Zidó betó szerént pedig

dig a' felől azt olvassuk , hogy ki menvén vízfzátért. *

Az Írás magyarázó bőltek ezt így egyesítik: Az holló ki-repülvén a' Bárából ide 's tova kovalogván, midőn magának álló-helyet nem lelhetne ; vízfzát-repült ; de nem a' Bárának belső részébe , hanem annak födelére : onnét ismét ki tekergett a' dög tífpezésre ; de úgy , hogy a' Bárá födelére mindenkor számot tartana , 's oda megínt vízfzátérne , míg a' vizek ki-nem száradnának ; minekutánna tehát szépen ki tisztult mind az ég, mind a' föld, páráját követvén , nyakába keríté a' széles térséget , de mi ezekben sokáig ne-kétségünk : szemléllyük a' meg-újult világnak örvendetes változását.

Meg-szünt már az eső , mozdúlnak az erdei
bimbók ,

Hegy , völgy zöldbe borúl. **

N 2

Halla-

* Genes. 8. v. 6. Cumque transissent quadraginta dies , aperiens Noë fenestram Arcæ , quam fecerat , dimisit corvum : v. 7. qui egrediebatur , & non revertebatur donec sicarentur aquæ super terram.

Καὶ ἐξελθὼν ἐκ ἀνέστησεν.

וַיֵּצֵא אֶת הַכּוֹרֶשׁ

** Diffugere nives , redeunt jam gramina campis ,
Arboribusque comæ.

Mutat terra vices , & decrefcentia ripas

Flumina prætereunt. Horat. L. 4. Od. 6. v. 1. &c.

Hallatik már az Úrnak régtől-fogva óhajtott szózatja : szállj - ki a' Bárkából házas társoddal , fiaddal , 's vendégeiddel egyetemben. O szerentsés ora ! ki magyarázhattja - ki azt a' nagy örömet , hálá adást, mellyel a' Bárkában levő teremtettség állat az ő urához Istenéhez fel - kiáltott ! No - fza tehát ki - üti az öreg Próféta a' Bárka födelét , belé ereszkedik a' gyönyörű nap fény , a' szívet vidámító gyenge szellő , örül , rikót örömében a' fok tollas állat.

Hihető az a' vezetékhíd , mellyen a' vendég barmok bé - költöztek a' víz - özön előtt a' Bárkába , úgy oda völt az hajó oldalához szegezve , és lántzolva , hogy mindenütt mellette uszhatna az árvízben , és hogy a' ki - szállás idejekor készen lenne a' barmok szolgálatjára ; avagy ha ez merő vélekedés , azt mondhatjuk : hogy Noé Pátriárka az hajó födele deszkáit fordította arra a' végre.

Ez meg - lévén rendre ki - ballag vala a' nagy fereg , 's ki a' mezőre , ki az erdőre el - szélléde.

Noé Pátriárka pedig mihelyest ki - költözött a' Bárkából , óltárt épít vala az Úrnak , 's tiszta szível , lélekkel hálákat adván a' teremtettség , és gondviselő nagy Istennek áldozatot mutatott - bé az óltáron. Tetzett - is az Úrnak az ő hív szolgájának

nak bűzgő ahétatofsága, a' mint az Írás bőven el-beszéli. *

Ezek után az Úrnak frigy kötése, és a' szőlők ültetése következet. **

TIZEN-NYÓLTZADIK RÉSZ.

Noé - Bârkájának mostani állapotjáról.

STruifius János önnön maga útazásiról írt könyvében azt beszéli maga felől: hogy midőn ezer hat száz hetvenedik esztendőben a' pogányok között rabságban sínlódnék, Ura parantsolatjából kételen vólt fel-menni Erivánról az Árarát hegyének tetejére, hogy ott egy meg-fszakadt Remetét meg-gyógyítana, hét egész nap fólyt - el míg az hegy allyáról annak tetejére fel-mászot; jóllehet minden-nap öt egész óráig járná az útakat, mint-hogy pedig az hegy dereka meg-vagyon Remete-

N 3

laká-

* Genef. 8. v. 18. 19. 20. 21. Egressus est ergo Noë, & filii ejus, uxor ejus, & uxores filiorum ejus cum eo, sed & omnia animalia &c. Ædificavit autem Noë Altare Domino, & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus muadis, obtulit holocausta super Altare. Odoratusque est Dominus odorem suavitatis.

** Genef. 9. v 11. &c. & v. 20. Cæpitque Noë vir agricola exercere terram, & plantavit vineam.

lakásokkal rakva, talált mindennap-ollyas jó-embereket, kiktől egyik hegyről a' másikra tovább' tovább' vezetettnek, fel-ért nyóltzad napra az ifzonyú hegynek felső tsutsára, egész a' felhőkig, de az hideg miatt csak meg-nem gebedett. Meg-látogatta a' szerzetes embert, ki az ő jó orvofsának egy kis kereftetskét ajándékozván azt bizonyítja, hogy annak a' fáját Noé Bárkájából hasította, holott, ugymond, Árarát hegyén épen, és egészségesen az egész Bárka még meg-vagyon.

De Turnefortzius, ki ezeket az helyeket, mind meg-látogatta, Struifius Jánosnak egész beszédét a' mesék közzé számlálva, és azt meri mondani minden bizonnyal: hogy Árarát hegyének teteje minden emberi igyekezetet fellyúl halad: 's hogy lehetetlen a' nagy hegyek miatt oda jutni. Ez az hegy, ugymond, egy nagy mezőnek lapján fekszik. Más egy útzó azt írja, hogy az a' nevezetes nagy hegy Erivántól hat mért földnyire esik nap kelet-felé, és most Máztis, avagy Máfz, és Mefek hegyének-is hivattatik.

A' kik Eriván, és Árarát mellet laknak, az öreg embereknek közönséges beszédek szerént azt tartják, és hiszik, hogy Máztis hegyének tetején meg - volna még ugyan Noé Bárkája minden fogyatkozás nélkül; de hogy a' nagy
havak

havak miatt lehetetlen dolog oda fel - mászkálni. *

Azomban jóllehet a' Bárka merő fából vala ; ha valakinek gondja vala reá , fok időkig épen meg maradhatott , én el-is hitetem magammal , hogy nem annyi hó lepi-bé azt az hegyet , a' mennyire mások mondják, holot Noé Pátriárka egynehány hólnapokig ott lakott, 's az-után békecségesen onnét le-is szállott.

Sőt úgy tetszik, hogy Noé unokái halván az Isteni gondviselésnek hírét nevét nem kéméllették fáradságokat , 's annak a' tsodálatos hajónak látogatása kedvéért Árarát hegyére fokszor fel - is mentek ; de minek-utánna az hitetlenség nagyobb' erőt vett volna a' világon , és szokás szerént feledékséggel kezdték volna meg-hálálni az emberek az Úr fok jó-téteményét , mind magáról az épületről, mind annak helyéről lassan lassan el-felejtkeztek. Ki-veszem azomban ezeknek száma közül azokat, kikről a' következő részben foglenni beszédem.

TIZEN-

---

* Calmet Commentair litteral sur tous les livres de l' ancien , & du nouveau Testament pag. 78.

TIZEN-KILENTZEDIK RÉSZ.

Noé Bárkájáról a' Pogányok
írásiban lévő emlékezet.

NEm beszéllenek a' régi Poéták merő héába-valóságot, a' mint Isten jóvóltából meg-mutamtom ötödik könyvembe: fel-talállya azoknak verseiben az ember a' régi történeteknek valóságos nyomdokát; tsak az, hogy homályba keverték a' mit írtak, hogy minden héába-való ember a' böltsék titkaihoz ne férhetne. Noé Bárkájáról, és az özön-vízárról annyán szólnak, valamennyen Deukálion felől, avagy az Oigiai árvízről emlékeznek. Ezt tsak azért - is könnyű el-hitnem magammal, mert a' világnak illy nevezetes változását nem tsak a' Poéták emlegetik, hanem azok - is, kiket a' régi Pogányok mint egy lelki-atyák, és világ tanítói gyanánt tisztelték vala.

Alig talál az ember a' régi Poéták között egyet valamire valót, ki a' Deukálion idejébe történt árvizet elő nem hozná verseiben: láthatja Homerus könyveit. Ovidius a' változásokról írt első könyvében arról úgy ír, mintha Moyses könyveit

veit el-olvasztá volna : mert jóllehet eszméletleneknek tartották lenni a' régiek az árvizek-előtt folyó esztendőket , meg-maradott mindazonáltal a' régiek beszédében azoknak emlékezetek. Varró Tzenforinusnak bizonyosága - szerént láthatatlannak nevezi azokat az idöket ; még-is a' paraszt életről írt harmadik könyvének első leveléből tsak ugyan ki - tetszik , hogy azoknak az idöknek történetit vagy énekben, vagy könyvekben meg - tartották , a' mint a' régiektől hallák vala. *

Igaz , hogy a' régen el-múlt esztendőeknek forgását nem úgy számlálták a' pogányok, hogy a' Noé idejekor történt víz-özön arra az esztendőre esnék , a' mellyikre öök az első, vagy második árvizet helyhezteszik ; a' mint Petavius Dénes helyesen észre veszi ; de mindazonáltal leg-aláb Deukálion árvizét másra nem lehet magyarázni , a' mint 'Zi-

O

dó

* Cenforinus apud Natal. Alexandr. Tom. 1. Hist. Eccl. pag. 11. Varro . . . tria discrimina temporum esse tradit : primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἀδελον, secundum a cataclysmo priore ad olympiadem primam . . . μωδρικόν. . . tertium a prima Olympiade ad nos, quod dicitur ισωρικόν.

M. Ter. Varro L. 3. de re Rustica pag. 1. Vetustissimum opidum Bæotiæ Thebæ, quod Rex Ogyges ædificavit. . . Thebæ, quæ ante cataclysmum Ogygis conditæ dicuntur, ea tamen circiter duo millia annorum, & centum sunt.

dó Filó bizonyítja a' jutalomról, és büntetésről írt könyvében. *

Láffuk előfzer Ovidiusnak ama könyvetskéjét, melyet a' változásokról szerzett vala. Ott az özőn víznek oka, 's módja, Deukálionnak Istenes élete, és meg-tartása úgy adatik előnkbe, hogy a' ki bé-nem húnya szemét valóságoson meg-láthatja elébbeni mondáíomnak igazságát. Tudni illik,

Jupiter az emberek fok féle Istentelensége miatt haragra fel - pattanván, Ovidius verseiben tsak nem azon szavakra fakad, melyek Mojses Próféta könyveiben találatnak. Le-kell törteni, ugymond, az emberi nemzetet. * *

És

* Petavius de Doctr. Temp. L. 13. pag. 286. 287. & 288. Period. Jul. 2958. Mundi 2228. Ante Chr. 1756. Isaac. . moritur. . . Ogyge regnante diluvium in Attica terra contigit Annis ante Deucalionem CCXXVIII. ut ait Cedrenus; Phoroneo regnante, quod Eusebius perperam in Ægypto refert accidisse; & biennio tantum citius ponit.

Vide Varronem loco cit.)

Idem ibid. Period. Jul. 3184. Mundi 2454. Ante Chr. 1530. Core, Dathan, & Abiron. . . terra dehiscens absorbuit. . . Per. Jul. 3200. M. 2470. ante Chr. 1514. Diluvium illud, quod Deucalionem dicitur, contigit annis CCCXXX. ante Trojanum excidium. Clem. Alex. 1. Strom. ex vetere Chronologo.

Philo L. de Præmiis & Pænis.

** Genes. 6. v. 7. Delebo, inquit hominem, quem creavi, a facie terræ.

Ovidius Metamorph. 1. §. 8.

Perdendum est mortale genus.

És valamint Mojzes írási-ként a' jók a' gonoszok veszélyétől meg-menekedtek , úgy Ovidius-is számot tartott arra , ne' talántán az igazak amazokkal együtt büntetődnének. *

E' felett valamint a' közönséges árvíz bé-lepte széles e' világot , úgy amaz-is , mellyről Ovidius beszéll, fellyúl halad vala minden partot, hegyet , és tornyot. * *

Mind a' két árvíz a' felhők szakadásából vette vala eredetét. * * *

Az ő jámbor , és igazság szerető életéért menekedett- meg Noé Pátriárka a' víz özön-
O 2 hab-

* Genes. 6. v. 8. Noë vero invenit gratiam coram Domino. & Ecclesiastici 44. v. 17. Noë inventus est perfectus , justus , & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio. 18. Ideo dimissum est reliquum terræ, cum factum est diluvium.

Ovid. Metamorph. 1. §. 8.

immedicabile vulnus
Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.

* * Genes. 7. v. 20. Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes , quos operuerat.

Ovid. Metam. 1. §. 10.

Jamque mare, & tellus nullum discrimen habebant,
Omnia pontus erant , dcerant quoque littora ponto.
Obruera tumulos immensa licentia ponti ,
Pulsabantque novi montana cacumina fluctus.

* * * Genes. 7. v. 12. Et facta est pluvia super terram quadraginta diebus , & quadraginta noctibus.

Ovid. Metamorph. 1. §. 10.

Fit fragor , & densi funduntur ab æthere nimbi,

habjaitól: 's épen ez vólt Ovidius versei szerént oka annak - is , hogy Deukálion el - nem veszett. Végtére mind amaz , mind emez feleségével együtt, és ugyan hajó által tartatott meg-a' veszélytől. *

Plutárkus abban a' könyvben, melyet a' vízi és mezei állatokról írt vala , Deukálionnak nem tsak Bárkáját, hanem általa a' Bárkába rekesztet állotokat-is emlegeti : Sőt (ki hinné, ha levelében nem olvasná?) Deukálion , úgymond , midőn a' vizek már apadni kezdettek , galambot küld vala-ki, hogy tudni - illik annak következendő tselekedetéből a' száradásnak jelét venné ; de a' galamb először ki repülvén , nem sok idő múlva meg-tért vala ; minek-utánnapedig másodszor szárnyára kélt , viszfza nem tért , 's ebből Deukálion (úgymond Plutárkus) meg - érté , hogy a' víz-özönnek vége szakadt. * *

Lu-

* Gen. 6. v. 9. Noë vir justus atque perfectus.

Ovid. Metam. 1. §. 11.

Hic ubi Deucalion. . .

Cum consorte tori parva rate vestus adhæsit
Corycidas Nymphas, & numina montis adorat,
Faticamque Themis, quæ tunc oracula tenebat.
Non illo melior quisquam, nec amantior æqui
Vir fuit; aut illa reverentior ulla deorum.

** Plutarchus L. Terrestria, an aquatica plus habeant solertia? Apud Calmet Commentair pag. 89.

Lutziánus a' Siria-béli Isten - Afzszonyról írt könyvében sokat beszéll Deukálion felől , és annak idejében történt özön vízről. Azt tanulám , ugymond , Görög országban a' böltsektől , hogy a' mostani emberek nem ama' régi emberektől származtanak. Azok , kik eleinten éltenek e' világon , merő szitokra , 's átokra , és Istentelenségre vetemedvén , se meg - nem tartották , a' mit esküvéssel fogadtak , se senkinek szállást nem adtak , szivek a' szegényeken meg - nem esett , 's ugyan ez a' förtelmes élet fejekre nagy nyomorúságot hozott vala , mert véletlenül reájok szakasztá mind az ég , mind a' föld az iszonyú árvizeket , és a' föld színéről le - törölte őket. A' meg - ujjult világnak számára pedig magnak egyedül egy ember tartatott - meg : Deukálion tudni - illik , kinek jósága , embersége , áhétatósága , és okos maga viselése jób' szerentsét érdemlett. Meg - menekedésének módja pedig e' képen vólt : készen tarta egy nagy Bárkát , 's minek előtte útol érnék a' vizek ; fiait , leányit , feleségét reá rakta , 's utánnok maga-is bé járula. Ez meg - lévén , az erdei sörtefék , lovak , oroszlányok , kígyók , és valami a' föld színén legeltetik , mind utánna rándula pároffan , 's Bárkáját mind addig vitatta , míg bé - nem erefztetett , 's ugyan-is szállást-is

rendelt nekik Deukálion. E'-képen beszélt Deukálionról Lutzianus. *

Aleksándria-béli Sz. Tzirillus Julianus ellen írt első könyvének öt száz tizen-hatodik levelén más kettős régi bizonytságot tesz előnkbe: Némelly Sándor nevű Irónak könyveiben a' víz - özönről ezeket találá: Sifutrus napjaiban, ugymond Sándor, ifzonyú nagy özön-víz támadott, de attól Sifutrus meg-menekedett, mert Sáturnustól már előre meg-értette a' világnak következő vefzedelmét, és tanátsot vett-va lá tőle, mi módon kellessék aztat el-kerülni, azt javassolya va lá néki, tudni-illik; hogy Bárkát kékszítene, és a' madarakkal, 's a' tsúszó, mászó 's egyéb állatokkal abban keresné szereztséjét. Láta Ábidénus könyveiben - is az
emlé-

* Lucian. L. de Dea Syria apud Natal. Alex. Tom. 1. Hist. Eccl. pag. 12. De eo autem Deucalione in Græcia audiui, quod Græci narrant. Est autem sermo talis: hoc, quod nunc est hominum genus, non ab initio extitisse, sed id periisse stirpitus: qui vero nunc sunt homines, secundi esse generis. . . De illis autem, qui ante fuerant, hominibus, hæc sunt, quæ memorantur: Contumeliosi homines cum essent, iniqua facinora perpetrabant; nam neque iurandum servabant, neque excipiebant hospites, neque curabant supplices: ob quas res maxima eis supervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum vero plurimi cecidere imbres; flumina quoque ultra modum exundavere. . . solus tunc ad secundi generis exordium Deucalion relictus est, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo est: In arcam magnam, quam habebat, liberos, mulieresque domus suæ imposuit, ipseque eam ingressus est: quod cum facerent, venere apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, & alia, quæ in terra pascuntur, bina quæque: ille hæc ad se animalia recepit omnia.

emlétt Sz. Doktor a' valóságos történetnek homályos nyomdokát. Ábidenus e' felől imígyen ír: Meg-jövendölé Sifutrusnak Sáturnus, mi-féle veszélyre tartaná az Úr a' világot: hogy tudni-illik: a' nagy esők miatt majd véletlenül el-fogna merülni az egész föld kereksege, arra - is inté: hogy akármit találna ollyast írva, a' mi valamire való vólna, vinné Heliopolis városába, és ott metzené-fel a' kövekre: hogy a' régi történeteknek emlekezete az emberi nemzet közzül ki-ne veszne, szót fogadott Sifutrus, és tüstént az Örményiekhez hajózott, 's addig hajón lakott, míg a' szározon nem lakhatott. Minek - utánna pedig az árvíz uralkodni kezdett, harmad napjára meg-unta a' meg-nem szokot lakó-helyet, 's ki-küld vala Bárkájából egynéhány madarat, hogy így észre venné, ha vólna-é már valahol egy kis száraz darab. Beszédét pedig Abidenus imígyen végzi: most - is meg - vannak Örmény Országban annak az hajónak egynéhány résztskéji: és azoknak az emlétt Orzágnak lakosi fok hasznokat veszik. Való a' mint Szent Tzirillus mondja: hogy a' Sifutruson Noét, a' Sáturnuson pedig a' mindenek urát értették ezek a' jámborok; de mivel hogy nintsen nálok, a' mihez bizonyoson tartsanak, Szent Írás gyanánt semmit sem tisztelnek; nem tsoda, ha fok féleképen

képen beszéllik azt, a' mi tsak úgy esett, a' mint Mojses írta. *

Eusebius az Evangéliomhoz-való készületeiről írt tizen-kettődik könyvének tizen-ötödik részében, Plátónak szavait-is emlegeti a' víz özön felől. Emlékezik Plátó-is, ugymond, a' közönséges özön-vízről, mellyből ki-vévén egynéhány Páfztorokat, kiket mint egy magnak tartot-meg a' gondviselő hatalom, mások meg-nem menekedtek. **

Sőt Plátó az ő Timeus nevű könyvében nyilván való szókkal írja, hogy a' kit a' Görögök Deukálion-

* S. Cyrill. L. r. contra Julian. pag. 516. Nam de his rebus & in illorum libris sit mentio, tamen non prorsus irreprehensibilem veritatem scripsere, utpote alieni, & dogmatum fidei nostræ non participes. Et Alexander quidem dicit: Arto defuncto sub filio ejus Xysuthro fuisse magnum diluvium, ipsumque servatum, quum prædixisset ei Saturnus futurum, & quod fabricanda sit arca, in qua ipse simul cum avibus, reptilibus, & jumentis navigare debeat. Abydenus manifestius narrat sic dicens: Post quem & alii fuere, & Xysuthrus, cui Saturnus prædixit futuram multitudinem hyemum. Jussit autem omnes scripturas servari in Heliopoli in sculpturis. Ita Xysuthrus fecit, & statim ad Armenios navigavit. . . terro autem die diluvii radio affectus emisit volucres, periculum facturus, sicubi terram videret aqua exutam: . . . In Armenia autem reliquæ lignorum sunt ad multa utiles, & ab incolis ejus regionis servantur. Itaque Xysuthrum vocant Noë: fortassis Assyriorum voce, & in hoc iterum a vero aberrarunt, quod pro universorum DEO Saturnum illi ajunt futura dixisse. Hæc Cyrillus.

** Euseb. L. 12. Præp. Evang. c. 15. ex Princip. Librorum Platonis de Legibus: ait (e diluvio) montani duntaxat Pastores aliquot, qui summis in cacuminibus, tamquam exigua quædam generis humani femina relictæ, servatique constiterint.

kálionnak, azt a' 'Zidok, avagy -is inkább' a' Kál-dea-béliek Noénak nevezik. *

Kirker a' Bárkáról írt könyvének száz harmintz nyóltzadik levelén két régi pénzt ádelőnkbe. Lásd az első Táblának első, és második képét, le vagy rajzolva ottan az első pénzen egyik felől Fülöp Tsászfár, másik felől pedig Deukálion Pirrhával, az az Noé az ő feléségével együtt, sőt az hajó oldalán Noénak a' neve-is fel-vagyon írva: láttatnak galambak-is a' Bárka felett; a' Tsászfár feje körül lévő írást így olvassa Kirker: „Autokrátor Caisár Julios Philippos Augustos.„ A' másik felének írását pedig eképen: „Epi Marku Aureliu Alexandru Deuteru Archiereos Apameon.„ Az az: Markus Aurelius alatt, ki az Apaméabélieknek ezen a' neven második fő Papjok vala: értsd rá, verettetett ez a' pénz Fülöp Tsászfár uralkodásakor.

A' második pénznek egyik írását, mely a' Tsászfár feje felett látszatik így olvassa: „Autokrátor Lukios Septimios Severos Pertinax.„ Másik felét így magyarázza: „Epi Agonothetu (és nem Atonothetu) Artemidos Magneton Apameon.„ Az az: rövideden akkor verettetett Pertinaks Tsászfár

P

képe,

---

* Plato in Timæo. Τῶτον ἔθηκεν μὲν δευκαλίωνα, χaldaioi δὲ Νῶε ἐπονομάζουσι. Hunc Græci Deucalionem, Chaldaei Noë vocant, ita Plato citatus a Kirch. de Arca Pag. 141.

képe , mikor az Apamea bélieknél Diána játé-
kának fő vezérlő Mestere Magnes vala. Meg-
val-
lom, ezt a' fejtést nem olvastam ; de se jobbat , se
rosszabbat nem találtam : azomban meg-lehet más
értetik rajta. Ezek a' pénzetskék az Hetruria Fe-
jedelemnek , és Ottobonus Kardinalisnak tárházá-
ból kerültek-elő. Apamea, a' mint Strabó bizonyít-
ja, Mesopotamiában Tigris, és Eufrátes között állott.
Nagy hire neve vólt nálok mind Noénak, mind
Deukálionnak, mert ott épült a' Bárka.

Azomban, ha jól meg-fontoljuk , a' mit a'
régiek Sátorusról írva hadtak , fel- találjuk azt
Noé Pátriárka életében. Sátorus az emberi
nemzet Attyának mondatik , mert Noé Pátriár-
kától eredett a' nagy árvíz után az egész világ né-
pe: Sátorus kezdé a' szántást , vetést; és a' sző-
lők ültetését , sőt a' mint a' Poéták tzifrázzák ,
a' földet vette házas társúl : mert tudni-illik Noé
Pátriárka , a' mint az Írás mondja , föld mívelő
ember vala. *

Hajó Sátorusnak a' tzimmere , holott Noé
hajón szabadúlt - meg a' veszedelemtől. Sátor-
usnak az Attya a' tenger, Anyja a' Temis, az
az ,

---

* Gen. 9. 20. נח איש האדמה Noë vir terræ al. agricola.

az, az igazság: nem de nem hozzá illik Noé Pátriárkához mind a' kettő? meg-ette Sáturnus faját gyermekeit, csak egyedül három szabadult-meg a' gyomrától, Jupiter tudni - illik, Neptunus, és Plutó: mert Sem, Kám, és Jafetet kivévén, 's ama' négy fejr fzemélyt; Noé Pátriárkának más egyéb' rokonsága az egész emberi nemzettel együtt el-sillyedett.

De szerentse, ha Bákkus meséje-is ki-nem kerekedett Noé Atyánk életéből; Bor bé-szerző mind a' kettő, mezételen mind a' kettő. Sőt Bákkus nevében ha az első bető helyett ahoz hasonlót teszünk, Bákkus nevéből könnyen Noákus kerekedik, és 'Zidóul Noé Atyánknak ugyan ez a' neve. *

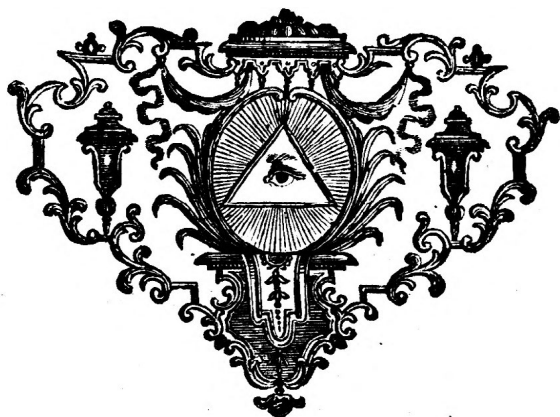
VÉGE A' NOÉ BARKÁJÁRÓL ÍRT KÖNYVNEK.

---

* נח Noách. Ebbel a' szóból könnyen Bakkus kerekedett.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.

HARMADIK KÖNYV

A'

BABILON TORNYPÁRÓL.

K É S Z Ű L E T.

Oé Pátriárka Árarát hegyéről a' földnek széles térségére azonnal le - nem ereszkedett, mihelyest Isten parantsolatja szerint az hegy tetején meg - szállott, Bárkából ki-lépett : mert minthogy a' nedves völgyek miatt alkalmatosb helyet akkor nem reménlhetet; az említett hegynek téres tetején jó ideig tartó lakást választott magának.

Szépen, ki-szárétá lassan-lassan a' gyenge szellő Árarát felső lapját, szépen kezdenek fakadni a' füvek, levelezni az erdők, folyni a' patakotskák, és mivel az ilyen magas hegyek megszűsz szoktak terjedni, sok téres síkmezókkal, szántásnak, és kerti szaporításnak alkalmas helyekkel - is bővelkednek; Árarát hegye pedig Örmény Országban lévén amaz nap-keleti Tartományoknak híres börtér-

termékenysége nélkül épen nem szűkölködött.

Ezen az helyen kezdődött tehát a' közönséges árvíz-után minden erdei , mezei , és házi mesterkedés : Itt vették eredeteket az emberi táplálásra szükséges eszközök , mert meg- szaporodván idő jártával Noé nemzetsége még az hegyen való lakás-közben-is nagy számú tselédre terjedett , és minthogy a' Bárkában rejtett eledel - is napról napra aláb' szállott , az öreg gazdának gondját szaporította : 's ugyan azért hozzá kellett fogni a' szántáshoz , vetéshez , ültetéshez , és a' minden - napi kenyérnek minden - napi keresetéhez.

Elöl látta ugyan Noé Pátriárka , midőn az ő száza esztendeig faragott hajójába költözött mind azokat a' fogyatkozásokat , melyek az illy közönséges árvíz-után következendők valának , és arra nézve nem csak ideig tartó eledelt ; de néha napján az új eledel szerzésére szükséges fzerszámokat-is öszve gyűjtött , és Bárkájában rakván a' jövőendő szűkségre szá-

számot tartott ; de mivel az egy edény, az egy szerszám nem mind örökén tartó eszköz, meg-tsorbúl, meg-válik, reped, törik, omlik, sőt a' fok munkásnak, a' fok szolgának fok szerszám kívántatik, 's nem csak föltozni, és ápolgatni kell az meg-avúlt jofzágot, hanem újdón - újjat - is kell a' régiek helyében állítani; e' végre nem csak ekét, boronát, kalfát, fejszét, szekertzt, fűrót, vést, kalapátsot, és töb' e' féle szerszámot, hanem az ilyen, és más féle szerszámoknak elkészítéséhez szükséges eszközöket - is hordott az ő Bárkájában, vasat, tudni - illik, ólmot, rezet, és töb' e' félét ; hogy mind ezek kézzen lennének, ha a' szükség úgy hozná magával : mert bányászát a' föld gyomrából olly hamar ki-vájni, vagy feletéb' bajosnak, vagy lehetetlennek vélte vala lenni.

Látván azomban Noé Pátriárka, hogy fiai, 's unokái töb' töb' számra nevelkednének, 's hogy a' minden-napi kereset igen lassan szaporodnék ; hogy a' jövőendő emberi nemzet-

Q

tel

tel Istentől vett tudományát kegyesen közöllye, kezdi unokáit taníttatni, 's külömb' - külömb' -féle mesterségre venni; 's előszer - is a' föld művelése módját, 's idejét tette - vala elejekbe: Szóval, példával igazgatta a' legényeket, egyiknek kaszát, másiknak ekét, harmadiknak fejszét, ostort, kantárt, és más egyéb' eszközt adván kezekben, hogy emez szántson, amaz kaszályon, harmadik egyet mást faragjon, készítsen, ki - ki hivatallyában elméje, és érteke szerént eljárjon, maga az öreg gazda minden - felé forgolódván, kinek - kinek jó intéssel, jó példával szolgál vala: ezt izgatván, amazt igazgatván, ezt ditséré, amazt érdeme szerént dorgálá, erdón, mezón, mindenütt jó Atyának, jó vezérnek, jó mesternek hivatallyában eljárja.

Hullanak már a' fejszék - alatt a' nagy gerendák, tífkorognak a' fővenyet, követ, 's fát hordó szekerek, lassan - lassan épülnek a' házak, imitt kertek, amott istállók kerekednek, nem fok - idő múlva a' petrentzék, ke-
refz-

refztek, boglyák, és kazalok-is bé-lepték a' mezóket, 's a' hol eléb' az árvíz tetézte a' magas hegyen álló dombokat, ott már Noé unokájinak szállására kellemetes épületek-is emelkedtek. Örül az öreg Próféta az ő szép iparkodásának szerentsés végben menetelen. De a' férj-fiak oktatása közbe az Afzszonyokhoz illert dolgokról-is gondolkodott: 's - ugyan azért, hogy ók - is hivattallyokban gyorsan el-járnának, integetvén, tanítgatván hasznos szokással szolgált a' világnak.

Az ő intése, és tanítása szerént tehát, a' varrásra, főzésre, kerti veteményre, lenre, kenderre, és nem tsak a' fiak, hanem a' majorság nevelésére-is gondot viseltek. Illyen-képen szép szabásokat, és rendeléseket tévén, egynehány esztendőök alatt Árárát hegyét, és annak hoszfzán feküvő tartományát ki-irtatta, fel-szántatta, épületekkel meg-rakatta. Meg-telének az hegynek oldalai sátorokkal, 's-alatson hajlékokkal, az erdők, és mezók a' bögő marhákkal, a' pajták

a' fok féle eleséggel, az egész hegynek teje a' vidám Pásztorok, és munkás emberek hangos füttyölésével.

Erre az időre tekintenek a' Poéták, midőn a' régi együgyű világnak szokásiról be-
fzéllelenek. Varró a' paraszt életről írt másod-
dik, és harmadik könyvében nem tudja ele-
gendő-képen ditsírni az első emberek jám-
bor rend-tartását, kik semmi pompára nem
szaggatván az egész földi bódogságot nem
a' roppant épületekben, hanem a' major-
ságban, az erdei, és mezei munkálko-
dásban helyhezítették. Feddi a' Romaia-
kat, hogy a' régi szokással meg - nem elé-
gedtek, nem győzi szóval azt a' boldogsá-
got, melly amazok életében találhatik. Ér-
demeseknek ítélte feddésre a' Romaiakat Szi-
nefius - is, hogy Attyoknál okosabbak, és
külömb' emberek akartak lenni: Lát-
hatfza Tzitzeró Kátóját, Homerus, Vir-
gilius, Ovidius, és Teokritus könyveit;
's merem mondani, szived meg - vidá-
múl,

múl, ha írva látod - is azoknak bődögságát. *

De hogy az előbbeni beszédemre vizsgálj térjek, Árarát hegyén kezdték Noé fiai előszer-is a' meg - romlott, és az árvíz által meg - pufztúlt földet lakni, itt vette új eredetét minden mesterségünk; mert jóllehet a' víz özön előtt tudták mind azt jobbra az emberek, a' mire Noé fiait tanította, de azoktól nem tanulhattak, kik a' víz özön után születtettek. El - járt hivatallyá-

Q 3

ban

* M. Terent. Varro. de re Rustica. L. 2. pag. 82. Viri magni nostri majores non sine causa præponebant rusticos Romanos urbanis... quod dum servaverunt institutum, utrumque consecuti sunt, ut, & cultura agros fecundissimos haberent, & ipsi valitudine firmiores essent, ac ne Græcorum urbana desiderarent gymnasia... Igitur, quod nunc intra murum fere Patres familiæ correpsérunt, relictis falce, & aratro, & manus movere maluerunt in theatro, ac circo, quam in fegibus ac vinetis; frumentum locamus, qui nobis advehat, qui futuri fiamus, ex Africa, & Sardinia: & navibus vindemiam condimus ex insula Coa, & Chia.

Idem L. 3. de re Rust. pag. 112. Divina natura dedit agros, ars humana ædificavit urbes... neque solum antiquior cultura agri, sed etiam melior.

Synecius de Regno Arcadium. Pagin. 50. Quonam tempore res Romanas melius se habuisse putas? nam ex quo purpurati, & inaurati estis, lapillosque ex montibus & barbaro mari quæsitos alios redimitis, alios subligatis, alios cingitis, alios appenditis, alios fibulatis, aliis infidetis? quocirca in spectaculum evasistis mira varietate, ac colorum diversitate distinctum... illi autem simplici nec affectato cultu corporis non penes ornatum sed penes animum, &c.

ban a' jó Atya, tanította unokáit mind arra, a' mit a' minden-napi dolognak végben-vitelére szükségesnek ítélt vala lenni, mind pedig az Isteni felségnek, sőt a' természetnek vizsgálására-is. Noé fiaitól a' következő emberi nemzet, mint-egy kézről kézre vette tudományát, és mivel az emberi elme nyughatatlan, és az egy tálmány másra vezet: szaporodott a' tudomány, és a' világon el-terjedett; de hol székebben, hol bővebben; mert nem tso-da, ha némelly nemzetségek idővel el-bar-múltak, és minden emberi tudománytól el-távoztak, tsak egyedül azt ki-vévén, a' mi nélkül a' természet el-nem lehet; mert vagy eszekkel nem éltek, vagy egyedül gyomrokra vifeltek gondot, félre tévén min-dent, a' mi az has táplálásra szükséges nem vólt, azomban a' tudományok futamattyá-ról ötödik könyvemben lészzen bőveb' be-fzédem.

Árarát hegyén jó ideig tartott a' lakás; mi-nekutánna pedig látta Noé Atyánk, hogy idők,

's

's efsztendók forgása alatt igen meg-fzaporodott nemzetsége ; és hogy már a' mezei térségekről le-apadott, és ki fzáradott a' nedveség , aláb' kezde fzállani az hegyekről , 's ugyan-is, a' mint az Írás tudók közönségefen éfzre vefzik , ott telepedett-le másodszor, a' hol most a' Persia Ország fekszik. De hogy a' jó Vezér jó rendbe venné az alatta-való népet , arra veté gondját, hogy közöttök fzeretet maradjon , és békefség. Fiait-is már idővel meg-áldotta az Úr fok gyermekkel, fok unokával , azért Noé az emberi nemzetnek Vezére, és Királya , három felé ofztá minden nemzetségét , a' kik mellyik fiától eredtek , azokat ugyan azon fiának vezérléfe alá rendelte : úgy hogy mint attyok fiokra, 's unokájokra kegyes gondot vífellyenek ; ha mi fulyyoffab' állapot pedig közben vetőd-nék , és ollyas dolog, melly Fő-bírátk kívánna , parantsolatot ada , hogy ő hozzája járúllyanak , ő tőle tanátsot , ő tőle várnának rendeléft , végezéft. Ezek után íntvén Noé Pátriárka fiait , hogy az Iftennek áldáfat, dítferetét, örökén-való méltóságának tízftele-

teletét soha hátra ne hadják, sőt egész szívvel, lélekkel áldják, 's magasztalják egész holtok-napjáig kegyes Teremtőjüket, Gondvifelőjüket, kitől az egész emberi nemzet között ők egyedül vették azt a' kegyelmet, hogy a' közönséges árvíz-között halhatatlan tsoda-tétel által épen, 's egészségesen meg-maradnának, útra ereszté fiait.

E L S Ő R É S Z.

Az Emberi Nemzetnek Babiloniai lakásáról.

E szálván Árarát hegyéről az elő talált bő termő Árménia, Media, és Persia határin fok esztendőket töltöttek Noé fiai az eléb' emlétett dolgokban foglalatoskodván. Azomban vagy az öreg Úrnak akaratjára meg-hajúlván, vagy a' talált földel meg-nem elégedvén, fel-fzedték Sátorfájokat, és napkeletről nap nyugott-felé indultak-vala arra a' földre, melly azután Senárnak neveztetett. *

Senár földje végtére Babiloniának kezdett hivattatni, Káldéának, és Affiriának-is mondattatik. Napkelet felől az Örmények, és Persák Országát tekinti; dél-felé esik a' bódlog Árábia, Éjszak-felé Mesopotámia fekszik: most a' Törökök-
R
nél

---

* S. Hieron. de Nom. Hebr. Terra vero, ad quam appulerunt, dicta est Senaar, ab eventu confusionis linguarum.

Salian. pag. 77. Armenia plane septentrionalis est Babiloni, itaque dicendum videtur, eos non recta ex Armenia venisse Babilonem, sed per vagos circuitus, ut fit ab iis, qui ignota loca, terra marique explorant.

Genes. 11. v. 2. אֶרֶץ שִׁנְאָר Eretz Sinár, az az Sinár földje. Ez a' Szó Sinár fog-ki hullást jelent. V. S. Hieron. loco cit.

nél Senárnak Bagaded a' neve. Sénár az az Sinár szóban az Ain betőt ha úgy ejtjük, mint Segor nevében szoktuk ejteni, Sz. Jeronimus olvasása-ként; Sinárból könnyen Singár kerekedik, és így szerentse, ha fel-nem talállyuk Sinár földében, az az amint mondám, Babiloniában, és Káldéában a' mi Sátoros népünknek első eredetét.

Igaz, hogy, valakik a' nyelvek öszve-veftése-után el- széllyedtek, mind onnét származtak; de idő jártával mind neveket, mind szokásokat meg-változtatták, Urak alá estek, bizonyos Országokhoz, vagy kész-akartva, vagy kéntelen meg-köttettek, egy szóval, ha az írás nem jelentené, más emberek eredetére se nevek, se szokások nem vezetne: amazok közt meg-vagyon mind a' régi név, mind a' régi szokás: szeretik a' Sátort, mint a' régi Senár, és Káldéa-béliek: bújdosnak még most-is minden-nap, és helyről helyre viszik Sátorfájokat, valamint amazok, kik száz ötven három esztendő alatt, a' víz-özönnek idejétől fogva tudni-illik, Babilon Tornya építéséig, már öt, hat tartományban meg-fordúltak, és a' nyelvek változáfa-után ismét más bujdosásra vetemedtek: könnyen, és vigan élik a' világot, szaggatnak a' szabadságra, és ha lehet, urat nem esmérnek: ez volt tudni-illik a' régi emberek bóldogsága, mellyet,
lát-

látván, hogy meg-akarná főjtani Nemród első Király, hátat fordítottak az új méltóságnak, és a' régi szabadsághoz meg-esküdtek. Hires most-is a' Káldéufok jövődőlő tudománya: hires az Oláh, és a' Német Tzigányoké-is.

Hazájoknak tartották a' régi Senár-béliek az egész világot: ezek-is mindenütt otthon vannak: tele vagyon vélek az egész Europa: Lengyel, Magyar, Német Ország, sőt a' mint a' Spanyol Országból hozzánk küldött levelekből értettem, ugyan Spanyol Ország-is Sátort enged nekik: elegen vannak mind vízen, mind szárazon, 's ugyan azért midőn Herodotus a' Tzigányok népét Afrikába helyhefzteti, nem arra kell érteni, mintha onnét szakadtak volna hozzánk leg-először; hanem hogy a' többi között annak a' szabad népnek jó nagy része ott-is le-telepedett. *

Végezetre a' régiek tserével szoktak vásárlani, amint Homerusból, és fok számos írókból észre vehettyük: 's úgy tetfzik, e' sem leg-aláb'-való jele a' Tzigányban a' régi Babilonai természetnek. **

R 2

Tsak

---

* Τάτων δὲ ζῴωντες ἔχονταί, ἐν τοῖσι μέλι μὲν πολλὸν μέλισσαι κατεργάζονται. . . πιθηκοφάγους. Herodot. in Melpomene = L. 4.

His (nempe Lybiis, & Zavecibus) finitimi sunt Zygantes, ubi magnam vim mellis apes conficiunt. . . fimiis vescuntur.

** Homer.

Tsak el-hitetem magammal , hogy Fárao népe közzül nehezen szakadtak , mert már ott amaz hires Fáraó Király előtt sok fejedelmek valának , kik le-nyomták a' régi szabadságot , és a' könnyű életet , melly a' Tzigányban meg-rögzött természet , és vallyon akkor jöttek-é ki onnét , midőn a' 'Zidók után indulván a' veres tengerben el-sílyedtek? vagy más alkalmatossággal? az első lehetetlen ; a' másík bizonytalan. Az Egyiptomi nép Urakhoz , várafokhoz , mesterségekhez , dologhoz , hadakozáshoz szokott , a' mint ötödik könyvemből ki fog-bővebben tetzeni : amazok kerülik a' tábort , mert Babilon tartománnyában a' Torony építése előtt fegyvert senki még-nem emeltt ; békefésben éltek az első emberek. A' doromb pedig nem tsak Egyiptomi musika lehet.

Nékem úgy tetszik : hogy az Úr Isten azért széllyesztette el-a' többi között széles e' világon a' bódogtalan 'Zidó népét , hogy lássa minden ember , kiknek adatott légyen leg-előfzer-is az írott törvény : jele , és fenn-tartója a' 'Zidóság az írott törvénynek ; jele , és meg-tartója a' Tzigányság az írott törvény előtt-való szabad , és vidám életnek : de néha napján ezek-is vigabbak lehettek , és talán nem valának mindenkor olyan éhel - hóltak.

Azom-

Azomban botsánatot kérek, ha a' Sinár, az az Singár tartománynak alkalmatosságával a' roppant épületekből a' Sátorok alá vezetem olvasóimat. Szabad egy kevéssé meg-kotzanni. Sénár tartományának vizgálására térjünk vissza.

Annak bő termékenységéről Herodotus bőven beszéll, kinek bizonyosságával minthogy sokszor szolgállok azoknak, kik könyveimben tekéntenek: kérem Skáliger fenkit el-ne ámitson, elég az, hogy nagy betsülete vagyon ennek a' nevezetes Írónak Petavius előtt, kinél az Istóriában tanultab' ember kevés élt a' Frantziáknál. *

Herodotus szavai pedig e' képen vannak: Meg-jártam sok tartományokat, de Babilon tartományánál soha szebbet, és termékenyebbet nem láttam. Ez a' föld, ugymond, jóllehet ritka esővel áfztattatik; mindazonáltal olly bőven terem mindent, hogy a' ki felőle beszéll, egyedül attól tartson, ne' talántán lehetetlennek láttasék lenni, a' miről szól. Ott a' vetés két, három századjával-is fizet az ő gazdájának: ott a' búza, és

R 3

az

---

* Petav. de Doctrina Temp. edit. Paris. anni 1627. I. 1. pag. 87. Quid igitur commisit Herodotus, ut tam severa animadversione castigaretur? utri potius adhibenda fides est, antiquissimone scriptori, historiae parenti, & quod caput est Græco, ac Græcis suis scribenti, an recentiori isti conjectori (Scaligero) qui vetustissimis, ac peregrinis de rebus, contra eos ipsos, a quibus didicist, pronunciare non veretur?

az árpa kaláfnak a' levele három söt négy egézf
újni szélefségű: ott a' köles olly szép magafságra
nevelkedik, hogy a' ki látja néha kételkedik, ha
kölest laté, avagy erdőt. *

A' kik ezt az helyet meg-járták, és felőle ir-
tak-is elegen vannak, a' többi között De valle Pé-
ter a' fok ditséret után végtére merő Paraditsom-
nak mondja, nem héába, mert ott fekütt néha
napján a' földi Paraditsom. **

Ennek a' bő-termékenységnek nagy oka Eu-
frátes vize, amint Tzitzero észre veszi az Isteni
természetről írt második könyvében: holott esz-
tendőnként, nem különben mint Nilus vize,
Egyiptomot, meg-áztattja Mesopotámiát, és mint-
egy-meg "Zirolitja. ***

Egyet

* Herodot. Clio = L. I. pag. 89. ἡ γὰρ βαβυλωνίη χώρα πᾶσα, &c.
Babylonica Regio omnis. . . dissecta est in fossas. . . Hæc regio omnium,
quas nos vidimus, longe optima est, duntaxat ferendo frumento. . .
Cereris autem fructu procreando adeo ferax est, ut nusquam non ad
ducena reddat, ubi autem bonitate se se ipsa vincit, etiam ad trecena.
Quaternum autem digitorum maximorum latitudo est tritici atque hor-
dei foliis. Milii vero ac Sesami proceritatem instar arborum, etsi mihi
compertam, tamen memorare supersedeo, probe scias, iis, qui nun-
quam Babylonicam regionem adierunt, quæ de frugiferis dicta sunt,
per quam incredibilia visum iri.

** Lásd első könyvemnek hetedik részét.

*** Cicero L. 2. de Nat. Deorum pag. 586.

Ægyptum Nilus irrigat, & cum tota æstate obrutam, opplotam-
que tenuit, tum recedit, mollitosque, & oblimatos agros ad ferendum
relinquit. Mesopotamiam fertilem efficit Euphrates: in quam quotan-
nis quasi novos agros invehit.

Egyet ért Kerkerder Tzitzeróval a' Paradisomról szerzett könyvetskéjében. *

Minek-utánna ide költöztek Noé fiai, az időt úgy töltötték száz ötven három esztendeig, hogy a' nagy Toronynak építésében fejeket akkoron még-nem törnék: hanem Attyok gondvifélése, és igazgatása alatt ahoz a' dologhoz láttak, melly az élet táplálására szükséges vólt.

MÁSODIK RÉSZ.

A' Babilon Tornyának építőjéről.

A' Babilon Tornyának Mestere Nemród vala; mert jóllehet nyilván-való szókat erről az Írásban nem találunk; Nemródra mutat mindazonáltal mind 'Zidó Jósef, mind Szent Ágoston Doktor, mind más nevezetes Írók, és Tanítók. **

De míg tovább' nem lépünk, szép dolog észre venni, mikor, 's kitől származott, melly ágról
fza-

* Kerkerder de situ Paradisi pag. 13.

Norissimum est Euphratem quotannis ascendere sicut Nilum, & hinc uti Ægypti, ita & Babyloniz summam esse fertilitatem.

** Josephus Antiqu. c. 5. S. August. L. 16. de Civ. DEI, C. 4. Tirin. Chronici Sacri pag. V.

szakadt az a' nagyra vágyódo ember? Kámnak tudni-illik édes fia, és első magzatja Kus vala; erről pedig a' Sz. Írás Teremtés könyvének tizedik részében nyóltzadik versében azt beszéli: hogy Kus nemzé Nemródot, 's ő hatalmas kezde lenni a földön. Ez az Úri ember, úgymint egyenes ágon Noé fiának, Kámnak véréből eredvén, úgy annyira el-hatalmazott alatta valói között, és az egész Babilóniai tartományban, hogy az ő szive, szája járásától függene az egész nép. Az Oriás termetű, róka szivű, mézes szájú ember lassan-lassan úgy magához kaptsolta és szorította a' fokaság kedvét, hogy tüzre, vízre készek volnának, kikkel parantsolni méltóztatnék. Öszve gyűjtván tehát nagy számú seregét, pompáját, erejét, értékét, 's méltóságos maga viselését a' fő tisztre, az Úri, és Királyi Méltóságra fordította.

'S ugyan-is ő kezde hatalmas lenni a' földön, úgymond a' Sz. Írás: hires, hatalmas, Királyi Méltóságra ő lépett leg-előfzer-is a' víz-özön után az egész emberi nemzet között. *

Nin-

---

* Salian. pag. 79. quam potentiam eadem (Scriptura) mox regnum interpretatur cum ait: fuit autem principium regni illius Babylon, quod affirmat Chrysost. hom. 29. in Genes. Hieron. in Tradit. Heb. Epiphan. initio Ganar. Aug. L. 16. de Civ. c. 4. Item Teste Perer. Cajet. oleast. Dela Bellar, Gordon, Genebrad, qui omnes fatentur Nemrodum primum Regem Orbi terrarum cognitum.

Nintsen egy Író-is, ki ő nálánál eléb'-való Királyt emlétene, mert jóllehet a' Pogányok írása fzerént erre az hatalomra mindenek előtt Belus hágott ; mindazonáltal, a' mint jobbára észre vevszik a' tanúlt emberek, Belus, és Nemród egyedül tsak egy ember vólt.

Azt vitatja ugyan Kalmet, hogy a' kik Nemródot Belussal egynek álítják lenni, az esztendőket, és az egész Krónika rendét rendetlenül öfzve keverik ; de minthogy ez a' Krónika, mellyről itten beszéll, jobbára az Árábia-béli Tanítók fundamentomára vagyon rakva, senki se írtozzék tőle el-állani, hollott többen vannak, kik vélem tartanak, és úgy tetfzik, mélyebben bé-tekintettek e' dologban. *

Helyén hadja vélekedésemet Petavius Dénesis, és velem együtt Nemródot Belusnak tartja lenni. **

'S ezt meg-is kell annak vallani, a' ki Teremtés könyvének tizedik részét jól meg-fóntolja : ottan azt írja Mojses : hogy Nemród hatalmas

S

kezde

* Calmet Commentair. pag. XXXVII.

** Petav. de Doctr. Temp. L. 9. c. 13. pag. 18. Quod vulgo persuasum esse video, Belum Nini Patrem eundem esse, quem Mojses Nembrot appellat, non repudiamus. Et L. 13. pag. 283. ad an. M. 1809. Assyriorum igitur imperium hoc fere anno primordium habuit. Huius conditor a profanis Belus ; a sacris historicis Nembroth ille appellatur, robustus venator coram Domino: nepos Chami, qui Babylonem condidit.

kezde lenni a' földön, az ő Országának kezdete pedig Babilon volt, 's Arák, Akáb, és Kalanne Senár földében, 's hogy arról a' földről jöve - ki Affur, és Ninivét építette. Imé uralkodásának kezdetéhez Babilonba fogot, és ugyan abból az Országból származott az a' Király-is, ki Ninivé várafsát építette: abba pedig ki tudatlan, hogy az, a' ki Ninivé várafsát építette, Ninus volt, a' mint a' városnak nevéből-is ki tetfzik, ki nem tudja, hogy Ninus, Belusnak fia, második Királlyá volt Babilonnak, ha tehát a' Pogányok írása szerént első volt Belus, és annak fiát Ninusnak hívák; a' Sz. Írás pedig Nemródnak nevezi azt, a' ki előfzer Királyságra kapott, azt kell abból ki-fejeznünk, hogy Belus, meg Nemród ugyan azon egy embernek neve. Hadd emlétsem még egyszer Petaviust; arról, kit az Írás Afsúrnak nevez, imígyen szól az idők tudományáról írt kilentzedik könyvének tizen-harmadik részében: Senár földéből ki-jöve Affur, az az Affiriusok Királlyá Ninus, ki Ninivét építette.

Nem hibázok talán, ha azt mondom: hogy azon Uri ember, kit az ő szolgái Belusnak hítak; azt a' többi, kik az ő birtoka-alá elnem szánták magokat, Nemródnak nevezték, 's úgy tetfzik, fel-találom okát, és fundamentomát mondásomnak

a'

a' 'Zidó nyelven meg-írt Sz. Írásból, és Nemród-nak maga vífeléséből-is. Sz. Írásnak szokása: nevet adni az embereknek, és várafoknak némelly nevezetes történetekből: az Atyák-is régenten, gyakorta olly nevet adtak fioknak, mellyel azt, a' mi idejekkora történt, vagy történendő vólt, kiakarák jelenteni: erre fok számtalan bizonyságim volnának a' Sz. Írás igéjéből. Eképen tehát Nemródot-is az Isten-félők Nemródnak, az az, párt ütőnek, minthogy Isten ellen pártot ütött a' Torony építésével, 's talán azért-is, hogy hatalmas kezde lenni, atyafiai között uraságra vágyódott, felettéb' fel-tartá orrát, mint ha egyedül ő érette teremtetett vólna a' nagy széles világ: amazok, kik uralkodásával meg - elégedtek, Belusznak, és Bálusznak: az az Úrnak nevezék-vala. *

---

* בַּל בַּל Baál dominatus est. Imperavit.

HARMADIK RÉSZ.

Ha vólt-é Nemród Királynak a' Torony építésre elegendő népe?

MOjſes Próféta elő számlállya ugyan Noé Pátriárkának fiait, unokáit; de mindazáltal, minthogy az ő fel-tett szándéka nem vólt a' tőle eredett népet kinek kinek neve fzerént Laiftromba venni, tsak a' nemesseb' személlyekről, 's a' népnek fejedelmiről emlékezik: holott ha észre veszszük az özön víztől fogva a' Torony építéséig el-múlt esztendőknék számát (folytanak pedig azomban száaz ötven három esztendő) meg-kell vallanunk, hogy az alatt támétalan fok lélek jöhetet a' világra.

Erről mi illy számot vethetünk: hihető, hogy leg-ottan a' víz-özön után való esztendőben Noé Pátriárkának három fiait nem egy magzattal áldotta-meg az Úr Isten, hanem mindeniket különöſſen leg-aláb' kettővel, hárommal: mert (a' mit Ariftoteles Egyiptomról-ír) nem tsoda, ha egy Afzszony négy szüléſſel némellykor húsz gyermeknek-is annyává-válik, vagy hogy ugyan egy szüléſſel némellykor hét magzatot-is elő állít, a' mint Plinius, és Gellius bizonítja, azt könnyű el-hitet-

hitetnünk magunkal az özön víz-előtt élő emberek-ről - is. *

Hagyuk-reá tehát, hogy egy esztendő-alatt három ember tizen-két fiat, és leányt adott a' világra: 's vegyük számba harmintz esztendeig hány gyermek születhetik a' világra? mondám: egy esztendő alatt háromtól tizen-kettő származhatik; három ember tehát harmintz esztendeig három százat, és hatvant szülhet, már e' fömmának ha tsak felét vefzszük-is elő; nyilván való dolog: hogy ha kinek kinek közülök esztendőnként négy négy fiat, 's leányt adott az Isten; hogy, mondok, harmintz esztendő folyása-alatt száz nyóltzvan embertől hufzon egy ezer, és hat száz ember származhatott.

Ha vizfsza-tetfszik pedig némellyeknek ez a' számvetés, 's el-nem hitethetné magával: hogy akkor minden atyát esztendőnként négy négy magzattal szaporított volna-meg a' jó Isten; imé más új, és bizonyos egy okoskodásom kéfzen vagyon: A' víz-özöntől fogva Belus, avagy Nemród birodalmáig, és a' Torony építéséig száz ötven három esztendő folyt-el, mondok, az emlétett eszten-

S 3

dők

---

* Aristoteles L. 7. de Animal. c. 3. Gellius noct. Attic. L. 10. c. 2. Plinius L. 7. c. 3. Tirinus in Exodi c. 1. v. 7.

dők forgása alatt két milliom, 's kilentzven hét ezer, és száz ötven-két embernél töb' születhetett a' világra, mert nem de nem leg-aláb' abban az időben kiki életének tizen-hetedik esztendeitől-fogva huszon negyedikig nyóltz gyermeknek attya lehetett? már úgy légyen: ha Noé Pátriárkának tsak egyik magzattja szült-is fiakat, másik merő fejer népet: ime Jáfetnek, példának okáért, a' víz özön után nyóltzadik esztendőben már nyóltz fia vala: ezek a' nyóltz Deliák életeknek huszon negyedik esztendeit el-érvén, az az, víz özön-után harmincz egyedik esztendőben nyóltz, nyóltz magzatot nem-zettek: 's ez ismét víz özönnek ötven negyedik esztendejében már valamennyi mind nyóltzad magával vala. Így továbbá: ha az özön-víz esztendéjéhez huszon hármat teszünk, és az elébbeni magzatokat nyóltzal meg-fokasítjuk, öfzve-fzedvén végtére a' fel-talált számokat, támétalan nagy se-reget találunk a' Torony építése esztendeiig: kivált-képen ha észre vefszük azt-is előfzer, hogy az Atyák fok számos esztendőig éltek, másodszor hogy nem egy, hanem Isten engedelmeiből (hogy az el-fogyott világ hamaráb' szaporodnék) töb' házas-társát-is tartottak egyfzersmind, végtére hogy a' mi számvetésünkben Noé Pátriárkának egyik fia ki-maradott, kinek fiait, unokait, ha a' többihez számlállyuk; majd tsak nem kétfzerte

szerte töb' emberre találunk : ezeket az ide hely-
hesztetett számvető tábla szem eleibe teheti. *

NEGVEDIK RÉSZ.

A' Babilon Tornyá építésének okáról.

MEg-lehet, hogy a' mesterkedő nép fokadalma
között találtattak némelly oktalanok , kik
el-hitették magokkal, hogy talán nem lehetetlen
dolog a' Tornyt éig rakni, vagy leg-aláb' abban
a'

---

* Víz özön után Noé Pátriárkának egyik fia hány magzatott szült
fáz hatván kilentzedik esztendeig, a' szülés eleit a' víz özön után való
első esztendőre állítván?

F E L E L E T.

8	adik esztendeig	1	embertől.	8	született.	
8	embertől	31	esztendeig	64	eredett, az az:	
8	-	-	-	-	-	8.
31	-	-	-	-	-	64. mert $8 \cdot 8 = 64$.
54	-	-	-	-	-	512. mert $64 \cdot 8 = 512$.
77	-	-	-	-	-	4096. mert $512 \cdot 8 = 4096$. &c.
100	-	-	-	-	-	32768.
123	-	-	-	-	-	262144.
146	-	-	-	-	-	2097152.
169	-	-	-	-	-	16777216. &c.

Summa.

19174060.

. 2.

== 38348120.

a' vélekedésben vóltanak némellyek: hogy ha néha napján ismét egy víz-özön ütne a' világra, hogy, mondok, épületjek tetején meg-menekedhetnének a' szerentsetlenségtől: mert tudták, hogy ama' közönséges árvíz tsak tizen-öt könyökni magassággal haladta vala-meg az hegyek felső karimáját: de ettől a' kába vélekedéstől leg-aláb' az építők Fejedelmi távól valának, holott tudták, hogy ha tsak az hold-világig akarnák-is nyujtani magasságát; bé-nem érnék mindazonáltal az egész világ tengerével, erdeivel, hegyével, völgyével, ha azt az épület számára mind ki faragnák-is. *

A' mi a' Torony építésének valóságos okát illeti: én a' Sz. Írást adom olvasóimnak eleiben. Ottan azt olvassuk. Tégyük hírefsé nevünket. A' nagy ditsőség reménsége indította tudni-illik szíveket a' nagy goromba épületnek fel-emelésére: hogy tudni-illik méltóságokat, 's ditsőségeket a' jövőendő emberi nemzet az épületnek pompájából meg-esmérné. Akár mit mondjon pedig Toftátus, akár miképpen mentegesse Nemród Király tselekedetit, vétek nélkül nem fogta kezéhez a' Torony építését: mert bátor az Írásnak más egyéb' szavait más felé tekerjék-is, kik ama' vélekedésben meg-állanak; de az Úr igéjét, melly bóltseség könyvének

tíze-

---

* Athanas. Kircher, Archontologia L. 2. pag. 39.

tizedik részében ötödik versében az építők igyekezetét nyilván-való szókkal Istentelennek mondja lenni, más felé nem magyarázhattják. *

'S azon fellyúl Sz. Ágoston Doktor az Úr várofsáról írt tizen-hatodik könyvének negyedik részében : Arany szájú Sz. János Teremtés könyvének igéji felől írt harminztadik beszédében a' Toronyról úgy emlékezik, mint átkozott, és büntetésre méltó egy munkáról. Végtére az Úrnak ama' szavai : Jer szállýunk-le, és keverjük öszve nyelveket ! nem de nem Isten ostorát jelentik ? minek pedig az ostor, a' büntetés, ha nem vétkeztenek a' Torony építésével, holott a' hol azok az igék írva vannak, a' Torony építésről szól a' levél.

Életben vólt ugyan még akkor Noé Pátriárka ; holott a' víz-özön után három száz ötven esztendeig tartott az élete ; de ha feddette-is unokája igyekezetét, mi haszna vólt a' jó szónak ? ki-fogadja az öreg ember szavát, ha más már egyszer az ifiakat fel-bolondította, 's azoknak tanátsíhoz maga-is bé-szegődött.

T

ÖTÖ-

---

* Sapientiæ 10. v. 5. Hæc & in consensu nequitia cum se nationes contulissent, scivit iustum, & conservavit sine querela DEO, & in filiis misericordiam fortem custodivit,

Ö T Ö D I K R É S Z.

A' Babilon Toronyának építéséről.

EL-folya ezer nyóltz száz kilentz esztendő világ teremtetése után, midőn Nemród tábora megfajdítván Héber jövendő mondásából, hogy kevés idő múlva el-kellene az emberi Nemzetnek széles e' világra terjedni, tsak azért-is hozzá kezdé hamarjában Senár mezein a' nagy roppant Torony-nak építéséhez, víz özön-után száz ötven harmadik esztendőben.

Nemród Király tehát minek-utánna szíve indulatját népe nemesseb' tagjai előtt ki-nyilatkoztatta volna, az ő egész birodalma alatt lévő köfségnek ki mondhatatlan nagy számából annyi munkást hivat-va öfzve, a' mennyit elegendőnek, ítelt lenni szándékának végben vitelére. Öfzve gyűl parantsolatjára tamétalan tábor, meg-szálla Eufrátes partjától nem meszsze: 's leg-előfzer-is ki sátort vere, ki gúnyhót tűze, ki házat emel-va: 's ugyan-is minek-előtte a' Toronyhoz fognának, Nemród parantsolatja szerént hamarjában egy nagy roppant város kerekedett-elő, a' hol tudni-illik a' munkás meg-szállana, a' munka-közbe meg-nyugodnék, maga a' Sz. Írás-is, midőn

dón a' Torony-építőknek tanátskozását említi, illy f zavakról - is téfzen emlékezetet: jertek, ugymond, építsünk magúknak egy váraft: nem héába: mert a' fok eledel, a' fok szerfzám, a' fok munkás tse- lédje hogy maradhatott volna meg - fzer- tse- léllyel imit amot a' gyöp hátán, ha az ő módja fzerént előfzer alkalmas szállásokról nem gondólkodtak volna? Meg - előzte tehát a' Torony kezdetétt az hamarjában faragott házak építéfe, és a' város fel-állítáfa. Ez idő jártával ofztán fzebre fzebre nevelkedet, míg Semirámis Királyné rop- pant épületekkel meg-nem ékesítette.

Minek-utánna helyén állottak a' kézfűletre fzükséges efzközök, magához a' Toronyhoz nyúl- tak a' múnkáfok, ki-mutatá Nemród azok-előtt, a' kikhez illett, remekét, és ki-gondolt Tornyá- nak faragott fzeép képét: el-ofztatott laffan-laffan a' fok mester ember, Birák, és építő-Fejedelmek alá számlálatott: hozzá állot ki az ásáshoz, ki a' fundamentom méréséhez, rakásához, ki a' tég- la-vetéshez, ki a' kő faragáshoz, az enyves sár keveréséhez. *

Itt a' gerendák, amott a' kő fziklák hem- pelygének, itt a' véső, amott a' fejfze, gyalú, és

T 2

fze-

---

* Genef. 11. v. 3. Venite faciamus lateres, & coquamus eos igni. Habueruntque lateres pro faxis, & bitumen pro cemento.

fzekertze pengett : vésék , rakák , tfigázák fel-'s alá a' fok válogatott fzebnél fzeb' ofzlopokat , bé lepte az építók kurjogató tábora az egész mezőséget, és a' mefterkedő Fejedelmek-alatt fzigorgalmato-fon forgott munkájában. Nyargalának ki-'s bé a' Király emberei, hordton hordák az épület híret : a' dolog, 's a' tanáts torkig tölté a' mezőt, és az udvart : maga-is ki tekénte gyakorta ő Felsége, és kit méltóságos jelen - lételevel, kit ditsérettel, kit pirongatással, de jobbára ajándékkal ösztönöze a' munkára. Már ki - vala kerítve nagy fondamen-toma, ki mérék allyát, ki rakák alsó réfze talpát: nyög a' fok munkában mind ember, mind marha, fut az épület az ég felé.

Formája hihető olyan vala, mint ama nagy Toronyé, tudni-illik, mellyet idő jártával Semiramis fel-állított, az az fellyeb' fellyeb' mind keskenyeb', és tfiga módra körös-körül tekervényes. Tekénts második táblámra.

Kivül a' Torony derekán a' fzellőző kama-rák, a' világos paloták, a' függő tornátcok, 's bőlthajtásos tzifra pitvarok egy máft érek: belől az épületet a' kerekas udvarok, tömkeleg modjára ké-fzített tárházok ékesíték : a' kerengő garaditsok, pupokkal, és perémes gerezdekkal meg-rakott tor-nyotskák, sétáló folyosók, szép rendre gulyákon,
vagy

vagy fejés ofzlopokon tsüggő nagy szobák tetétől talpig merő sima fényes kővel, vagy pettegett pontzsolással, imit amot finom arannyal-is tündöklének. De hamar nyakát törte az Úr a' fel-fuvalkodott épületnek.

HATODIK RÉSZ.

A' nyelvek öfzve-vesztéséről.

MIdón elérte-vólna a' Torony az Úr tanatsában el-végzett pontomot: le-szálla véletlenül a' Teremtőnek fenyítő veszfzeje: meg-bomlott véletlenül ez építő kőművesek nyelve, el-annyira él ütött egyik szózatja a' másiktól, hogy mint egy esze veszett modjára sem nem érthette egyik a' másiknak szavát, sem maga szívének járását társának ki nem nyilatkoztathatta. Veszefzfzűk öfzve nyelveket, ugymond az Úr: és ez az Írásban említett nagy tsoda-tételeknek valóban egyike.

El-felejtette vélek tudni-illik Isten ő szent fel-sege az Annyok melyéből szopott szollásoknak módját, el-tűnt eszekből a' 'Zidó nyelvnek tudománya, Héber, és Faleg nemzetségét ki vévén a' régi nyelv másutt meg-nem maradt: a' többiek el-

méjében újdón új különböző nyelvek öntettek olyan-képen, valamint régenten, midőn első szü-leink szivekben belé óltatott az emberi szollásfok-nak módja. Igaz, hogy ezek az újjolag nyert nyelvek olly könnyen estek azoknak szájokból, kiknek fogok-közzül ki hullott a' 'Zidó szóknak tu-dománya, mintha mind kiseded koroktól fogva hozzájok szoktak-vólna; de azomban csak azok érték egymást, kik ugyan-azon ágról szármoz-tanak.

Némellyek, kik Isteni tiszteletnek tartják lenni, ha aláb' szállítják a' tsudáknak számát; ezt a' változást természet szerént való történetnek tartják lenni, mintha csak az emberi képzelésben esett vólna a' változtatás az előbbeni szóllásnak minden sérelme nélkül: bátor! de vallyon ezt az emberi elmének, és képzelésnek meg-másfoltatását nem nagy tsudának tartod-é jámbor? így a' tsu-dát kerülván új tsudat támasztasz véletlenül.

Egynehány Hollándia - béli Tanítók nem helyheztetik a' Torony mellé a' nyelvek újjulá-sát, hanem akkor szármoztanak, ugymond, mi-nek-utánna már a' nép széles e' világra el-széllye-dett, közel-jár ezekhez Rikárd Simony-is, holott a' nyelvek változását nem álitja az Isten tulajdon munkájának lenni: hanem, hogy úgy mondatik felőle,

felőle, hogy a' nyelveket meg-bontotta, valamint midőn azt olvassuk róla: hogy Faraó szivét meg-keményítette. *

Vaj mi kár az okos emberben az héába való beszéd! minémű illetlenséget talál abban Simony, ha azt mondjuk-is, hogy tulajdon, 's mint-egy mőndva készített munkája vőlt az Úrnak a' nyelvek meg-változtatása. Ha ez az újjulás ajándék vőlt; mit kissebbítjük az Úr kegyességét? ha büntetés; arra kell fakadnunk: Igaz vagy te Uram! és helyes a' te ítéleted. Igaz: Fáraó szivét ilyen képen meg-nem keményíthette: mert ez nem fér az ő szentségéhez: és a' többi között azért-is vét-kes Kálvinus János: mert ezt tanította; de nekem nem hivatalom most az ilyenbe keveredni: elég az, hogy Sz. Ágoston Doktor már régen ki mondá: meg-nem keményíti az Isten az ember szivét, abban roszszaságot öntvén; hanem néki irgalmafságát nem nyújtván. * *

Tsuda, hogy azt nem mondja Rikárd Simony, hogy a' Sodoma-béliek-is magok vetettek tüzet házok alá, mi külömbség vagyon e' két történet között: ha egyedűl a' tselekedetnek valóságos okadá-

---

* Simon Richard. Hist. Critic. pag. 80.

** S. Aug. ep. 194. non obdurat DEUS impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam.

adására kél a' dolog? végtére hallyuk az Írásnak szavát, és ha emezek, vagy mi beszéllünk-e szebben a' dologról, lássa minden ember: de vigyázni kell minden leg-kisfebbik szózatjára-is. Imé, így szól vala az Úr: „Imé egy a' nép, 's valamenyinek ajaka mind egy: hozzá kezdettek e' dologhoz, 's meg-fem-is szünnek gondolatjoktól, míg végbe nē víszik tselekedet által. Jerünk tehát, szálljúnkle, és veszfeszfűk ott öszve nyelveket, hogy ne hallya kiki szavát az ő felebarátjának. És úgy el-ofztotta őket az Úr arról a' helyről széles e' vílagra, és meg-fzüntek a' város építésétől, 's azért hívattatot neve annak Babel, mert ott veszett öszve, ott keveredett öszve az egész föld ajaka, és onnét szórta-el őket az Úr minden tartományoknak színére. „ *

'S

---

* Genes. 11. a v. 4.

4. Et dixerunt: venite, faciamus nobis Civitatem, & Turrim, cuius culmen pertingat ad cælum, & celebremus nomen nostrum, antequam dividamur in universas terras.

5. Descendit autem Dominus, ut videret Civitatem & Turrim, quam edificabant filii Adam.

6. Et dixit: Ecce unus est populus, & unum labium omnibus: ceperuntque hoc facere, nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant.

7. Venite IGITUR descendamus, & confundamus IBI linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui.

8. Atque ITA divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, & cessaverunt edificare civitatem.

9. Et idcirco vocatum est nomen eius Babel, quia ibi confusum est labium universæ terræ; & inde dispersit eos Dominus super faciem cunctarum regionum.

'S így a' munkással együtt a' munka meg-áll:
A' Torony a' kányákra maradt, 's görbére le-
sütvén

Tsonka fülét, az eget már nem rettentí fejével.
Az meg-ijedt hóldnak sárgás ortzája pirosra
Szépen vízfza kerül, száll már a' nagy por az
égről.

A' földön-is meg-virradt a' régi szabadság.

HETEDIK RÉSZ.

A' Babilon Tornyának Magasságáról.

ISzonyú magasságra akarák, meg-vallom a' Tor-
nyot építeni, a' kik e' dologra vetemedtek:
holott nem említi haszontalan Moyses Próféta ama'
szavakat, mellyekkel egymást a' munkára ösztö-
nözték: jertek, úgymond, építsünk várost, és
Toronyt! az az, a' mint Kálmet Teremtés köny-
vének tizen-egyedik részét magyarázza; jérünk,
építsünk egy nagy erős tornyos váraft, mellynek
teteje éig érjen; az az: temérdek nagy magas-
sággal bírjon. *

II

Erről

---

* Calmet Commentair, pag. 121.

Erről a' magasságról fok-féle a' vélekedés: Tertullianus szót felőle nem akart szaporítani; de Prákfeás - ellen írt könyvének tizen-hatodik részében felette kevély Toronynak nevezvén, rövideden fokot mondott. Tzedrénus azt írja, hogy negyven három esztendeig izzadtak a' Torony-építésben; 's még sem emelték fellyeb' egy Frantzia, mért földni magasságnál. *

Eutikius Aleksándria-béli Pátriárka, ki az ő Krónikájában a' napkeleti népeknek fok hagyományit öszve-fzedte, a' Torony magasságáról e'képen beszéll: „Három esztendeig tartott a' téglá
 „ égetés, és ezek olly gorombák vóltanak, hogy
 „ hoszszokban tizen-három könyököt, szélekben tí-
 „ zet, vastagságokban öt könyökni mértéket foglal-
 „ nának... a' Toronynak magassága tíz ezer ölnire
 „ nevelkedett negyven esztendő alatt. „

Azomban a' ki az Írásnak ama szavait olvassa: Építsúnk Tornyt, mellynek teteje az eget verje: azt addig nyújthatya a' papirosón, a' meddig akarja.

Sz. Jeronimus Ifaiás Prófétának tizen-negyedik részét magyarázván négy ezer lépésnyire, az az, egy egész Német mért-földnire emeli magasságát;

---

* Tirius in Chronico pag. V.

gát ; formáját pedig úgy téfzi előnkbe , mint az én Táblámon le vagyon rajzolva. Véle tart Ádó, és Ifidorus a' Krónikában. Formáját ugyan mást eddig nem láttam ; de minthogy a' Sz. Atya már-vány kőből faragott templomokat , arany oszlopokat , arannyal , 's darága kövekkel tündöklő utzákat emleget ; úgy tetfzik nem Nemród Király Tornyáról szoll a' levele , hanem amarról , mellyet Belus tiszteletére Semirámis Királyné idő jártával fel-állított ; vagy fel-tzifrázott. Bátor Semiramis arra a' fundamentomra építette-is az ő Tornyát , mellyet Nemród Király Babilon Tornyának készített-vala , amannak magasságát még-se tudhatjuk , mert ki tudja mekkora vólt , mikor a' nyelvek össze-kezdettek keveredni ? erről én nékem utób' foglenni beszédem.

Végtére a' mi Sz. Jeronimus vilekedését illeti , maga sem hiszi-el a' mit felőle írva hagyott : holott mások szavait elő hozván tart a' végezéstől.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

A' Tornyot építő népnek-el
ofzlásáról.

Látta Noé Pátriárka unokáinak nyughatatlan-
ságát: holott a' víz-özön után még háromszáz
ötven esztendeig életben vólt, a' mint mondám: mi-
vel hogy mindenestől fogva kilentz száz ötven esz-
tendős vólt, midőn ki-múlt e' világból, 's akkor már
Ábrahám Pátriárka az ő életének ötven kilentze-
dig esztendejében forgott vólt. *

Látta az öreg Próféta mind a' két világot,
mind azt tudni-illik, melly az özön-víz előtt isten-
telenségre vetemedvén az Úrtól ki-írtatott, mind
amazt, melly az árvíz után következett, és aman-
nál még talán fertelmesebb-é vált Noé haláláig:
minthogy már a' világnak nagyob' része hozzá fo-
gott akkor a' bálványozáshoz. Jelen vólt, midőn
fiai fel-ofztották magok-között a' világot. Az
így esett: Afiát a' Sem maradéki foglalták-el, Afri-
kát Kám bírta, Európában Jáfet uralkodott. Já-
fetrol Ovidius - is emlékezik, annak fiát Prome-
theust az emberi nemzetség Attyának, és nemző-
jének

---

* Petav. de Doctr. Temp. L. 13. pag. 284.

jének jelentvén lenni : Noé többi fiairól a' Deák, és Görög Poéták nem szóllanak, mert tsak az Európabéli emberek Attyáról gondolkodtak.

Kám nemzetségéből eredett Nemród, ki az Affiriai birodalomnak alkotója vala : de mindazonáltal Kámnak, és Kám nemzetségének birodalma Afrikában terjedett-el leg-meszszebre, maga Kám az ő Királyi székét Egyiptomban állította-fel, és ebben a' tartományban halála után Isteni szolgálattal-is kezdett tiszteltetni. De erről bőveb' beszédem lészen ötödik könyvemben. Dávid 'Zóltáriban Egyiptus sokszor neveztetik Kám földének. *

Plutárkus-is abban a' könyvben, melyet Ísis, és Osíris felől írt, bizonyosságom: hogy Egyiptom földé néha napján Kemía tartományának-is neveztetett, azon fellyül tudja minden ember, hogy Mizraim nevén az Egyiptziusok értetnek: Mizraim pedig, az az, a' mint a' 'Zidók írják, Mitzráim, Kám édes fia vala. Kairus Egyiptomnak fő városa az Árália-béliektől most-is Mezernek neveztetik: az Egyiptomi Kalendáriomnak pedig első hóld napja ismét tsak Mezornak hivattatik.

---

* Psalm. 77. 51. 104. 23. 27. 105. 22.

Már azt kívánná talán tőlem itten valaki, hogy meg-mutatnám: Noé három fiai közül mellyiktől vette a' Magyar az ő eredetét? Nagy kérdés meg-vallom: mert még most-is fokban török abban fejeket, hogy meg-értenék, melly földről szakadtak ide bizonyoson a' mi eleink, és Atyáink! én ha belé akarnám a' vetekedésben keverni magamat; a' beszédnek ma sem lenne vége.

Elég az, hogy az Hunnufok Szittjai vérből eredtek, és a' ki ezt tagadja, soha vélekedésének bizonyos okát nem fogja adni, meg-nem győznek, nem kell tőlek tartani. *

Más az, hogy az Hunnufokat a' Magyaroknak testvér Attyafiainak tartom lenni, a' ki pedig vélekedésemnek okát kívánnya tudni, olvassa Oláh Miklóst, Dezeritziuft, Béli Mátyást, Svendtner, és Bonfinius Antál írásit.

Ezeket így állítván, tsak az a' mostani kérdésnek a' bekkeneje: a' Szittjai nép tudni-illik Noé Pátriárkának mellyik fiától vette eredetét?

Jáfet

---

* Juvenecus Cael. Cal. Dalm. Attil. c. 1. pag. 1. Belius Decad. 1. Monum. 3. pag. 89. Constans hæc optimorum auctorum sententia est, neque nisi his, qui rerum omnium sunt ignarissimi, incognita. Ut mirari subeat animum, non deesse, ingenii, mutarum rerum notitia, exaggerati, viros, qui negent, Hunnos a Scythis profectos esse.

Jáfet fia, ugymond az Irás Teremtés könyvének tizedik részében, második, és harmadik versében: Gomer, és Magog vala: Gomertől Togorma születtetett. Könnyű dolog volna a' Magyarokat Magog fiainak mondani, holott a' Magog, és a' Magyar neve felettéb' hasonló, 's emlékezem még arról a' mit Kréta-béli Sz. András könyvében olvastam, ki a' Sz. János látásában említett Gog, és Magog népet rész szerént az Hunnufokra magyarázza, emlegeti Tibullus Poéta-is a' Maginus nevű népeket Tánais vize mellett. Herodotusban pedig csak az az egy kár, hogy a' Mági, és Budi népeket Média tartományban helyhezsetti, ha csak azt nem mondjuk, hogy Gomer, Magog, és Madai testvér Atyafiak lévén rész-szerént Médiában, rész szerént pedig a' Szittyai tartományban kezdenek felettéb' szaporodni, és hogy a' Magog unokái idő jártával szittyában Dentó Magyaroknak nevezettek, 's úgy tetszik Anonimusnak Béla Király titkos Író Déákjának-is ez a' tanítása. *

Mind-

---

* Genef. 10. v. 2. 3.

Filii Japhet Gomer, & Magog, & Madai, & Javan, & Thubal, & Mosoch, & Tiras.

Porro filii Gomer Ascenez, & Riphath, & Thogorima.

Tibullus L. 4. ad Messalam.

Quaque Hebrus, Tanaisque Getas rigat, atque Magynos.

Herodotus Clio — L. 1. pag. 49.

Εἴτι δὲ Μηδων Τασάδε γενεά. . .

Βυθιοί, Μάγιοι. Sunt autem Medorum istae gentes. . . Budii, Magi.

Anonymus Belæ R. Secret. c. 1.

Scythia ergo maxima terra est, quæ Dentumoger appellatur.

Mindazonáltal Kálmet a' Szittyaiakat Togorma fiainak mondja lenni, mert Herodotus az ő negyedik könyvében azt bizonyítja, hogy a' Szittyaiak vallása fzerént némelly Targita nevű Atyától eredtek eleinten: ez a' név pedig hasonló Togorma nevéhez. *

De akár mit mondjunk; keveset nyerünk, keveset veszünk; holott a' ki Togormát mondja a' Szittyaiak, és a' Magyarok Attyának lenni; arra mutat, ki Gomertől ízületett, az az a' Magognak egy testvér Battyától: a' ki pedig a' Magogot vitatja, el-nem felejtheti, hogy Magog Jáfet fia volt, Gomernek ötse, és Madainak testvér Battyája: Azomban, a' mint mondtam, erre másfzor legyen gondunk, ma meszsze kellene mennünk a' Toronytól, ha effélébe keverednénk.

De ki nem maraszthatom írásomból az Amerika-béli népnek eredetét: nem csak azért, hogy ott-is szép régi épületek találtattak hajdan, hanem azért-is, mert a' világ fel-osztásáról vagyon a' beszéd. Látsák mások a' többi népeknek eredetét, én csak háromról akarék szólni: Egyiptomról hasznáért: hazámról hozzá való fzereteremért: Amerikáról mulatság kedvéért.

Az

---

* Calmet Commentair pag. 101.

Az itt a' kérdés: hogyan, 's melly idő tájban népefedett - meg a' világnak negyedik része, Amerika? melly a' világnak más részeitől az nagy ifzonyú tengerek által el - választatván, 's mintegy elszakasztatván, tsak nem úgy tetfzik, mint ha nem Ádám fiaitól vette volna népe eredetét? vagy mintha az a' föld menekedett volna meg-egyedül a' világ szerentsétlenségétől. Eszébe juthat ez a' gondolat minden betsületes embernek; de abban tsak az hitetleneknek lehet meg ütközni, 's meg-állapodni.

Régtől fogva lakja az emberi nemzet ezt a' földet, az igaz; mert mikor Amerikus Vespuzius reá talált, már tellyen teli vólt néppel. A' ki ennek a' népnek szokásit, meg-térését, régi rendetlen életét meg-akarja érteni; olvassa JESUS Tárfasága Iftoriáit, Stekláint, Muratoriust: nekem abban mulatni most nem hivatalom.

Régenten egyik tartománya, melly Perúnak hivattatik, és arannyal talán az egész világ bányaít fellyül - müllyá, meg vala rakva méltóságos épületekkel: Tanner azokról azt meri mondani, hogy a' Romai kevély épületek azoknak árnyéki felehetnének. Hujána Kapák a' Perú-béliek Királya egy arany lántzot tfináltatott, mellynek hofzfa ma,d tsak nem ezer araszni vólt: annak gyűrűi

pedig olly vaftagok vóltak , mind az emberi kar-
nak vaftagsága ízokott lénni : két fáz ember azt
a' lántzot helyéből ki-nem mozdíthatta. A' nap
tifzteletére , minthogy a' bálványnak ott-is helye
került , az emlétett Király egy roppant Templo-
mot építetett , annak belől allya , teteje , min-
den szerfzama , és efzköze , a' leg-érdemeffeb' edé-
nyektől-fogva egéfsz a' kapákig merő aranyból ál-
lott. Kertében meg-nem elégedett azzal , a' mit a'
terméfszetnevel ; rendre állíttatott aranyból , és ezüft-
ből veretett magas fákat , rendre ültettetett arany
virágokat , rendre rakatott ugyan azon drága bá-
nyáfsznából álló vad állatokat , 's madarakat. Jól-
lehet a' Király ebédlő fzóbaiban három ezer ember
könnyen el-férhetett , nem látott mindazáltal az
Ember az udvarban aranyból és edény ezüftből kéfszi-
tett edényeknél egyebeket : minden bé-vala borítva
ezüftel , és araňyal. Kuskótól fogva Kvítóig két Orfzág
útja vezetí vala az útazókat : hufzon öt lábni vala
fzélefségek , ötven Frantzia mért földni hofzfza-
ságok. Ennek az útnak kedvéért ki-mondhatatlan
nagy munkával el-hányattattak a' nagyífszonyú kő-
fziklák , és hegyek , meg-tóltettek a' mély vólgyek.
Nem fzóllok ennek az Orfzágnak ama Templomá-
ról , melly hetven nyóltz más épületekből állván
mind annyi kóltótt Ifteneknek vala fel-fzentel-
ve ; egy más alkotmánnyal híres a' többi között

ez a' tartomány : melly noha egyetlen egy kőből állott , még-is Bástjája magafságán két száz-ötven öreg lépésnél többet mérhetett vala az ember. *

Ha merem mondani , tsak a' roppant épületekből-is ki tetszik a' Babilon Tornyától szakadt nemzet. Meg-tölték épületekkel Egyiptomot Kámnak fiai, 's unokái, Szemiramis fem hadta abba Nemröd gondolatit : majd meg-láttjuk hogyan tzi-frázta-fel Babilon nagy várofsát: mennél közeleb' érték a' népek Babilon Torna épülésének esztendejét , tsak nem annál méltóságosb épületekre szaggattak : szerentse ha ebből a' jelből észre nem lehet venni az Ámerikai-nép eredetének idejét : hihető másoktól tanúlták azt a' pompát: nem tanulhatták másutt bővebben , mint Babilonban , 's Egyiptomban. Azomban

Sokan fok-féle képen fejtegetik az Ámerikabeli földnek első-meg-szállását: Akofzta első könyvének tizen-egyedik részében a' többi között egy Írót követvén , ki a' tsudálatos dolgokról könyveket írtt vala , elő beszéli : mikép, hogyan találak régenten a' Kártágó -béliek egy esméretlen,

---

* Tanner Soc. Americana: in vita P. Antonii Lopezii. Pag. 455.

fzigetre , 's abban iszonyú nagy tartományra , hogy tudni-illik a' fzelektől el-vitettetvén hajókkal együt a' nagy Tengeren , 's Otzeánuson némelly idegen Országra vettettek végtére , mellyben az embereken kívül mindent fel-találtak : erdőket , vizeket , külömb-külobb-féle gyümölcstőket : tsak az , hogy Kártágó várafsától igen-meszszé esett. Szabadtságot kért a' nép a' várasnak Fejedelmitől hírét halván a' fzigetnek , hogy a' kinek kedve volna , oda a' lakás kedvéért által-költözhetne , de gátot vetett elejekbe a' tanáts , és fejek vesztése alatt meg-parantso-lá , fenki oda ne merne költözni ; féltek tudni-illik az új hatalomtól , 's a' kik hírek nélkül azomban által mentek , ki hajtattak kéntelen-is.

Ebből keveset tanólunk , mert ha ki hajtattak: Ámérika népe tőlek nem származott , ha tsak alattomban mások magokat oda nem vették , 's a' mi több : fok más öreg fzigetre találhattak az elbódultt Kártágó-béliek , ha Ámérikába nem tsaptak-is , végtére ki tudja ez a' beszéd kinek költeménye.

Plátóról fokot tartok; ez a' bölts ember egy fzigetről emlékezik az ő Timéus nevű könyvében , és az a' fziget , úgymond , egész Libiánál , (az az Afrikánál) és egész Ásiánál nagyobb vala :
jár-

jártak, 's keltek oda a' kereskedők, a' mint a' fza-
vaiból észre vefszük. *

De ez a' tudomány-is keveset használ, mert
értjük ugyan Plátóból, hogy már régi Nép az Á-
mérika-béli nemzetség ; 's egyszerre ugyan ez is
elég ; de a' mi kérdésünkre ez még nem elegendő.
Salamonnak Ofirját sem állítom ugyan Ámerikának
lenni, mert héába befzélienék ; a' minek egyszer fok
bólt's ember ellen mond , bizonyos okokkal jöjje-
nek bár elő más egynéhány fza'z bólt'sek ; bizonyosá
még sem tézik ! olyan a' mostani Világ : de nem azért
távoztatom-el Ofirt Ámerikától, mintha Ámerikát
akkor még az emberi nemzet meg nem fza'llotta-
vólta.

Sótus a' tsudálatos állatokról írtt hetedik köny-
vében úgy tartja , hogy a' kik Ámerikát előfzer
meg-fza'llották, arra a' földre nem mesterséggel jú-
tottak ; hanem akarattjok ellen a' fzelvéfztől vet-
tettek-ki a' partjára. **

---

* Plato in Timæo. Tunc Pelagus illud (oceanus Atlanticus) na-
vigabile erat. Insulam enim ante ostium habebat. quod ostium vos Her-
culis columnas appellatis. Insula autem illa & Lybia, (h. e. Africa) &
Asia simul major erat, ex qua ascensus tunc ad alias insulas proficiscen-
tibus contingebat.

** Schottus Physicæ Curiosæ L. 2. de Mirabilibus Animal. in ge-
nere.

'S azt az okát adja mondásának, hogy a' régiek anyira nem tudtak az hajózáshoz, hogy olly mefszfe útra indulni mertek-vólna. Ennek majd meg felelek.

Furniér György a' világ helyeiről írt könyvétskéjében fzebben befzéli a' dologról: Nova-Zémbla, úgymond, Ámerikának a' része; ennek a' tartománynak a' lakofi pedig a' bé fagyott tengeren által, és Vajgáft fzigetén minden esztendőben gyakorta ki járnak Mufzka Országban, hogy ott vásárkor a' Számojedaiaktól, és a' Tatároktól egyet mást vehessenek, 's vizsontag nékik, a' mivel bővelkednek, fzolgályanak. Ez bizonyos, úgymond, fok érdemes emberek befzéde fzerént: bizonyos tehát az-is hogy Európából Nova-Zémlába, 's innét Ámerikának tovább' való tartományiba-is bé mehetek lassan lassan az emberek. *

A' farkafok, párdutzok, tigrifek kétség kívül jó utat találnak a' jégen-is; kiváltképen ha meg éheznek, fenkitől sem kérdik, merre légyen az Ország útja: a' gyenge állatokról nagyob' kérdés lehet: de majd ezeknek-is egyenes utat adunk.

Én e' dolog felől e képen vélekedem: A' vadak, és az erős természetű állatok az éjtzaki tenger

---

* Fournier. Geogr. L. 2. c. 12.

ger jegén által költözhettek, a' madarak, melyek szárnyokkal jobban birnak, és a' repülésben hamar el-nem fáradnak, úgymint a' gólyák, a' darvak, vagy itt, vagy máiumt által repülhettek. Az emberek fel-ösztván magok között a' világot, és egynéhány esztendeig csak válogatván a' fok szép Országban, mind addig bújdoztak, míg a' száraz földet, és a' szigeteket bé-nem lepték. Sokáig meg-volt benne a' régi természet, vagy földeket, vagy Urokat meg-únván, más más tartományra, 's szigetekre el-el indulának. Hajótt faragni tudtak, az való: tudták hasznát-is venni, azt se tagadhatjuk: mert bolondság volna el-tulajdonítani tőlek ezt a' szép tudományt, holott az Írás Teremtés könyvének tizedik részében negyedik, és ötödik versében azt mondja hogy Jáván fiai, az az Jáfet unokai nem csak a' száraz földre, hanem kivált-képen a' szigetekre mentek lakni. *

Avagy talán az tetfzenék valakinek, ha azt mondanók, hogy valamennyen mind úsztak, kik előfzer a' szigetekre költöztenek. Hallyuk a' régi népek tábora hányszor futotta végig a' tengert, hogy vagy Egyiptussal, vagy Kartágó várafsával,
vagy

---

* Gen. 10. v. 4. Filii autem Javan, Elifa, & Tharfis, Cettim, & Dodanim.

Ab his divisa sunt insulae gentium in regionibus suis, &c.

vagy Görög Országgal meg-ütköznék. Homerus Trója felé az égész armádát hajón viszi, a' Fénissai nép hajón kereskedett: hajón mennek az arany gyapjúért a' Jáfzon vitézei. Teli a' tengerek az hajóval, 's még-is az a' kérdés, tudtak-é hajózni? azt kellene kérdezni jámborok, mikor veszett ki a' világból annak tudománya, nem mikor kezdődött? talán azt akarod velünk el-hitetni szegény miénk! hogy mennél tovább' nézünk Ádám Atyánk ideje felé, annál kevesebbet tudtak mindenhez az emberek? héába áldotta meg-első Atyáinkat Ádámot, és Noé Pátriárkát-is a' természet tudományával, ha még azt fe tudták, a' mi mindennapra, olly szükséges: héába éltek a' világon fiai, unokái, ha Attyoktól, 's olly bőszt szülejektől azt fe tanúlták-meg, hogyan kellyen egyik szigetből a' másikba, egyik tengerről a' másikra költözni, 's által menni: olly héába valók voltak-é, hogy építeni tudtak, 's hajózni nem tudtak? nem egy két emberről vagy a' beszéd, hanem ezerni ezerek táboráról, 's afféle személlyekről, kikben a' természet még sörényeb', az elme élesebb', az élet tartóssabb', a' bátorság, és erő nagyobb' vala. Nem mondom, hogy valamit mi tudunk, és faragunk, ők is aprónként azt mind tudták; de vajmi szép dolog, szép emberség lett volna a' Németbe, ha mikor a' nyomtatást fel-találta, el-hitette-vólna magá-

magával: hogy arról a' világ másutt még nem-is álmodott: de úgy-é bár nem volt magnes-kőből készített mutatójok? de volt bátorságok, tudják most-is az hajózók, hogy míg Indiáig eveznek, fok héjjok fog-lenni, még is meg-indúlnak, ki tudja, talán volt ollyas tudományok-is, mellyel az idő változását, a' szelek, és tengerek jövőendő háborgását leg-aláb' feles bizonyossággal által látták már előre? hihető ugyan, hogy Ámerikát nem keresték, a' kik előszer meg-szállották: hihető, tsak úgy akadtak reá mint néha napján Senár tartományára: az az, bújdosván a' tengeren, 's válogatván a' szép szigetekben, minek-utánna egyszer véletlenül fel-találták: meg-szerették, el-foglalták, 's lassan-lassan az hajón bé-hordott szeléd majorságnak nyájával meg-töltötték: Úgy mentek-bé Ámerikába az oktalan állatok, mind más egyeb' szigetekre. Ne hidjük, hogy olly gondatlanok voltak az régi emberek: szerették azok-is a' jó ízút: voltak akkor-is betsület, és nyereség szerető emberek: egy szóval tudtak eszekkel ók-is élni. Tsak az hogy lassan-lassan el-vadúltak az ifiak, a' mit az öregektől láttak, el-mulatták, minek-utánna mindennel meg-teltek, 's az atyafiságról el-felejtkeztek, ki-fogyott közülök az emberség. A' kik hozzájuk közel laktak, hasonló tudatlanságra, 's barom életre vetemedtek; és így senkire számot

nem tartottak: mások egymás között hadakoztak, és a' birodalmat gyarapítani csak a' kertek alól kezdék; a' kik pedig fokot birtak; a' szárazon-is, közeleb'-is találtak ellenséget, és szolgálatra kívánt népet: a' kereskedők a' hová egyszer szoktak, oda jártak, vagy talán híret halván, 's halván gazdagságát-is az Amerika-béli népnek, féltek a' Királyok hatalmától, a' népnek kegyetlenségétől, a' tengeren tekergő latroknak lefelkedésétől.

KILENTZEDIK RÉSZ.

A' Babilon Tornya mellett eredett nyelvekről.

A' régiek abban a' vélekedésben voltak, hogy a' Babilon Tornya mellett hetven, vagy hetven két nyelv kerekedett-elő: minthogy a' mint az Írás említi: a' nemzetek Fejedelmi hetvenen valának, 's a' mint a' Görögök fordítják, hetven ketten: de az a' hetven két Fejedelem a' nyelvek változásokor úgy tetszik még a' világon nem vala, és a' büntetésben részes nem volt. Most a' közönséges tanítás az, hogy ott az egész változás hét nyelvből állott: A' 'Zidó, Görög, Deák, Német, Tatár, Kina, és Illiria-béli nyelvből tudni-illik:

Az

Az 'Zidó nyelvből a' Káldéa, Siria, Kánánéa, Árábia, Perfia, Szeretsen, Fénitzia, és Örmény Országi szólas kerekedett. A' Görög nyelv négy féle szó ejtésre osztatott. A' Deákból a' Volskufok, Számnitefek, Hetruria-béliek, Olaszok, Spanyolok, és a' Frantziák új nyelvet faragtak. A' Németből fok szomszéd nyelv származott: A' Lengyel, Tsch, Horváth, 's Rátz, és Muszka-Országi nyelv mind egy húron pendül. A' Tatárok nyelvével a' Török nyelve határos. De bezeg az Ámerika-béli külömb-külömb-féle fok nyelv, és a' mi szállásunk honnét állott elő? Meg-vallom fullyos állapot amazokról valamit kerekessen ki mondani, mert kevés ember tud Európában valamit hozzájuk: a' mienkről utób' szóllok.

Az igaz, hogy tsak nem minden népnek nyelvére száradott valami kevés a' 'Zidó szókából: 's ezt Istén ő Sz. felsége, úgy tetfzik, azért rendelé, hogy eredetünkről meg- emlékeznénk: hogy tudni- illik Babilon Tornya, mellyről szakadtunk mindnyájon, a' hol néha napján egyedül azon a' nyelven szolott az emberi nemzet. Guikárd István egy jó nagy könyvet nyomtattatott ki Páris városában ezer hat száz hatodik esztendőben, mellyben szépen ki mutatja melly nagy hasonlatossága légyen az Európa-béli nyelveknek a' 'Zidó

nyelvhez. Sok számtalan Görög, Deák, Német, 's Frantzia szót merő 'Zidó rámára feszít. *

Rikárd Simon módot-is mutat benne, mikép hogyan esett idő jártával az a' nagy változás: egy két betővel meg-töldotta egyik nép a' másiknak szózatját, és új szava kerekedett. Példának okáért, úgymond: a' tüzet az első emberek Urnak hiták; eleihez némellyek Álefet ragasztottak, és innét származott Aor, avagy Or, melly szó a' 'Zidóknál a' fényességnek, avagy a' világosságnak a' neve: idő jártával mások Álef helyett Nun betőt állítottak elejére, 's így az Úrból Núr származott, melly szózat a' Káldeusoknál ismét tüzet jelent: Núrból a' 'Zidóknál, Nér, az az lámpásnak a' neve származott: a' Görögög n helyett p betőt tettek, és így Púr, tudni-illik a' tűznek a' neve náluk-is elő állott. És így tovább. Teli vagyon könyvének ötödik része az ilyen példakkal. **

De Huetius más vélekedésben vagyon, és azt tartja: hogy még a' 'Zidó nyelv-is a' Babiloniai veszély között eredett, 's hogy az előtt más egy nyelvel élt az emberi nemzet; arra pedig,
úgy-

---

* Guichard l' harmonie etymologique des langues a Paris 1606.

** Simon Richard, Hist. Critic, pag. 81. 82. 83.

úgymond, vakmerőség nélkül nem lehet mutatni bizonyosan. *

Ábrahám nyelvét nem 'Zidónak, hanem Káldéa-béli nyelvnek állítja lenni: mely mások vélekedése fzerént a' 'Zidóból vette eredetét: neveti azokat, kik a' 'Zidó nyelvet huzzák, vonnyák, hogy abból valami Német, vagy Deák, vagy Görög szózatot ki nyomhassanak. Ha kérdezősköd-tél volna, úgymond Goropius, Bekánúftól, minden fzónak eredetét a' Barabantzia - béliek, és Tzimbrufok szóllásában meg-mutatta volna: ha pedig erről Bokártuftól kértél volna tanátsot, merő 'Zidó fzókat vetett volna elődbe.

De ugyan tsak nem tagadhattja Huetzius, hogy egy két 'Zidó fzó tsak ugyan reá ragadt, mind a' Görögre, mind a' Deákra. Naam, Nebel, Nut, Peger, merő 'Zidó fzavak, 's még-is valamennyit mind fel-talállyak az igaz fzületett Romaiak könyveiben, ezeknél fem jelentenek egyebet, mint a' 'Zidóságnál. **

Y 3

Azom-

* D. Huetius: Demonstr. Propos. 4. c. 13. pag. 284. sentio. . . pristinam illam, & primigeniam, quæ ante confusionem linguarum obtinebat, . . . vel funditus interiisse, vel in alias linguas esse disseminatam: vel. . . absque temeritate assignari non posse.

** Guichard. pag. 643. Loqui, Inde: Nomen, & ὄνομα.

Ovid. Disce etiam duplici genialia navlia palma

Vertere, conveniunt dulcibus illa modis.

Nut = Nuto. Peger = Piger. Atik = Antiquus.

Azomban nékem nem kötelefségem mások nyelvével vesződni: láfsunk a' magunkéhoz. Azt vitattják némellyek, hogy a' Magyar nyelv az Árabis-béli szóllással felette határos: Én Furnier Györgyel a' mi nyelvünket örömeftéb' keresném Ingrában Mufzka-Ország tartományában: holott onnét jöttek ki, úgymond, a' Magyarok, és ott a' Magyar nyelvnek még most-is kelete vagyon. *

Olvaftam egy tanúlt embernek keze írásit, mellyekben fel-találtam, hogy a' Magyarok jó fok szókot úgy ejtenek, mint a' Finnias-béliek: egytől fogva tízig csak nem egy-féle képen vetnek számat. Bessarábiában magyarul beszéllenek ugyan az emberek; de azok tőlünk szármoztak azokra az helyekre. Nékem úgy tetszik, a' Tatárok között leg-hamaréb' fel-találhatnók annak kút-fejét, ha arra valakinek gondja volna. Vaj-ki hasznos volna ez a' szép tudomány.

A' mi nyelvünkben az rendes a' többi között, hogy olly fok idegen szó keveredett-belé. Elő-hozom a' mit e' felől magam észre vettem: Álom, Dob, 'Zák, Paíta, Kints, Kapots, Deák,
Ko-

---

* Fourn. Georg. L. 2. c. 3. Ex Ingra Hungaros prodiisse... fidem facit utrisque sermo communis.

Idem L. 1. c. 14. Hungarica lingua in Hungaria, & Ingra Regione Moscovia.

Kosár , Gég , Rágalmazás , Szombat , Kardom ,
Mazzag merő 'Zidó szavak. *

Kelis , Paripa , Édes , Péntek , Pünkösd ,
Kakas , Felhő , Sipolok , Szűr , tiszta Görög szóza-
tok ; tsak az , hogy a' kelíst a' Görögök a' 'Zi-
dóktól vették. **

El-nem győzném pedig számlálni , a' Deák-
ból bé-vett fok szókat : mellyeket mindazonáltal ,
ha

* חלום h. c. Kháloom : Somnus Gen. 41. v. 22.

תוף = Tof : Tympanum. Pl. 81. 3.

שק = Sák , = Saccus Gen. 42.

Sokszor egyféle betővel raggatja mind a' magyar mind a' 'Zidó az ő
szavait külömb-külobb-féle személieket vagy helyeket jelentvén.

שקו Gen. cir. loc. = Sako , = 'Záka v. g. Péter 'Záka.

בתוף = Bátóf mi Tofba. az az Dobba : mondjuk , ba amazoknál
előre , nálunk hátra tétetik.

גניז Ginze = Kintse. Thesaurus Esther. 3. 9.

ביתא Bajtha Chald. = Domus , Horreum , Pajta.

רגל Ragál Detraxit , obtrectavit , rágalmazott , Pfalm. 15. juxta
1108 14. v. 3.

הך Khék. Palatum Job. 6. 12. Gég.

דע Deáh scientia. rad. ידע Scivit.

קפיו Kaputs = Paul. Kapots. Occlusus : qui occluditur.

הו Hu. Ipse. ő. ű.

קרדום Kárdom. Securis. 1. Sam. = 1. Reg. 13. 20.

קסר Kasár. מזירה Meziákh. Madzag.

** Κηλὺς. Ulcus. ἀκρίππος ex ἵππος. Equus. Sonipes. ἡδὺς hédís : sua-
vis, dulcis, édes. πέντε pente = öt péntek ötödik nap hetförül , az az
hétnek az fejétől , avagy elejétől olvasván a' napokat. πεντήκωστή Pentecoste
quingagesima, ötvenedik nap husvétől. σιφώζω fistulo. νεφέλη nubes.

ha ki arra nem vigyázna; tiszta magyar szavaknak állíthatná lenni. Avit, Fiú, Mife, Iskola, Szent, 's több e' féle, mert azokról nem-is szólok, mellyekből szemlátomást ki tetfzik, hogy vagy tiszta Deák, vagy Deákra fordított Görög szavak, úgymint Püspök, Pap, Evangelium, Templom, Torony, Predikátzio, Préda, Lator, Szék, Óltár, Sekrestje.

A' Piatzot, vagy a' mint másutt mondják a' Piartzot, tsak olasz nyelven tudjuk mi-is nevezni: a' guzalyt nem de nem rokkának-is mondjuk? 's e' pedig tiszta olasz szózat. Az Horvátok meg-neheztehetnének ellenünk, ha a' tsodát, sátozt, tsötörtöket, asztalt, párat, 's töb' e' félét, Tot, vagy Horváth szónak nem mondanók; mert, halom, ezeken ők sem értenek nálunknál egyebet, mindazonáltal talán többet kérnek tőlünk, hogy sem mint tartózkodunk: az a' mi mind a' Tótnál, mind az Tsehnél, és Horvátnál egyenlő-képen mondatik; ha tsak az a' neve nálunk-is: meg-kell vallanunk, tanóltunk tőlek valamit; de ha ollyas szóra akadunk, mellynek tsak mi nálunk, és a' Tótnál, vagy egyedül az Horvátnál, és mi nálunk legyen kelete; szerentse, ha mi tőlünk nem tanólták. Való: hogy meg-nem engedem Timonnak, hogy azok a' szavak, mellyeket az új Magyar

gyar Ország képéről írt könyvének kilentzedik részében elő számlál, mind Tót, vagy Horvát nyelvből vették eredeteket : mert ámbár a' Palatinust Nádvurnak nevezhetné-is, jóllehet Nádor Isfány Uramnak nevét a' Magyar szavak gyökeréből-is ki vehette volna, ha vagy Nádos Úrnak, vagy Nagy Úrnak mondotta volna lenni : mindazonáltal itt mások veszfzenek-öszve ; de Királynak nevét nem a' Tótoktól, vagy az Horvátoktól, hanem a' Görögöktől vettük, akár mit beszéllen Timon. *

Azért pedig fenki el-ne szégyenlye ám magát, hogy olly fok idegen szavak keveredtek nyelvünk közzé, tsak arra vigyázzon, hogy mikor nem kell, 's el-lehet nála nélkül tököt túrós étekkel öszve ne keverjen. Ha némellykor mások szava nélkül nem beszélhetünk, derék állapot! társunk ebben a' Deák, a' Frantzia, és az egész Europa-béli nemzetség. Az Istent, az Angyalt, az ördögöt, a' mentét, kalapot, finórt, házat, képet, fok számtalan eszközökkel együtt, most-is úgy nevez a' Deákság, mint régenten a' Görög Országától tanulta vala. A' Német a' tornyot, ol-

Z

tárt

---

* Timon Imag. nov. Hung. pag. 44.

Κόσμος, 8. Princeps, Dominus, hinc κοίτης dominor, impero.

tárt, széket, evést csak Deák szóval tudja ki mondani : a' vajnak nevét a' görögöktől vették : miért nem volna tehát nekünk szabad Homérussal a' túrórt, túrónak mondani? Az Olasz, Spanyol, és Frantzia nyelv hová lenne, ha ki ráznók között a' Deák szózatot. A' Tudományoknak a' nevek a' Grammatikától fogva egész a' Teológiáig mind Görög; még-is az egész Europa úgy bánik vélek, mintha mind othon valók volnának.

TÍZEDIK RÉSZ.

A' Babilon Tornyának mostani állapotjáról.

NEhéz a' régiek írásiban ennek a' Toronynak nyomdokára találni : holott ki Nemród, ki Semiramis Tornyáról beszéll.

Sz. Epifánus az eretnekek ellen írt első könyvében azt említi, hogy végtére Babilon Tornyát a' Szelek fel-forgatták. *

Hafon-

* S. Epiphan. in Panario fol. ante Stoic.

Τὸν πύργον ἀνέμων βολῇ κατέσβεψεν.

Turrim ventorum impetus evertit.

Hasonló-képen beszéll Tzedrenus-is, ki ezen fellyül azt meri mondani: hogy Nemród a' le-dúlt Toronynak falaival agyon nyomattatott, máfok a' föld indulásnak tulajdonitják a' Torony leomlását, némellyek pedig abban a' vélekedésben vannak, hogy a' meny-kövektől rontatott-meg.

Strábó az ő tizen-hatodik könyvében, és Arriánus Nagy Sandor hadakozásairól írt hetedik könyvében azt bizonyítják, hogy Kserkses Persák Királya ment volna végére e' Toronynak, holott a' Görögökkel tartott ütközetből szerentsétlenül víszsza térvén boszszúságát Babilon Tornyan töl-tötte ki, 's aztat mérgéből ösfzse-rontotta. Kserkses Világ Teremtésének 3504 eiztendejében győzet-tetett - meg.

'Zidó Josef pedig Apion ellen írt első könyvében azt beszéli, hogy Nagy Sándor Babiloniában mulatván az emléttett Toronynak helyét katonáival meg-tisztogattatván fel-építéséhez újonnan fogott; de minthogy a' 'Zidók ellene mondottak, 's azomban halálra vált a' nagy Királynak élete, porában maradt a' szép régi jószág.

Herodotus pedig, ki az ő könyveit Kserkses halála-után írta, azt bizonyítja: hogy Belus

Temploma, és Tornya még ő idejekor-is épen állott. *

Itt ha azt nem mondjuk, hogy Belus Tornyan kívül volt Babiloniában még egy más romlott nagy Torony-is, mellyet Nemród Tornyának állíthatni; vagy Herodotus, vagy mások meg-bottlottak.

Az utazók könnyvei sem-vezetnek bennünket bizonyosab' tudományra: holott meg-nem egyeznek egymás között. Ha igaz volna, a' mit Guionius írva hagyot, még most-is talpán kellene állani Babilon Tornyának: holott a' mint a' Bagdádi, az az, a' Babilonai Basának rabságából ki szabadult két betsületes ember néki beszéli vala, vagy az említett tartományban egy iszonyú épület, mellynek magassága ötven egész ölni, a' minémű téglákból építettett, azokon mind egy egy ölni hofzfaságot mérhetni. Az épület falain még most-is Férjfiu, és Afzszony fejek, külömb-külob-féle állatok, halak, és madarak képei vannak ki metélve.

A' Valle Péter meg-járván Babilon tartományát a' Torony felől e' képen beszéli: Eufrátes partjától nem meszfe napkelet felé ízem elejbe vető-

---

* Herodot. pag. 82. Clio = 1.

vetődik egy nagy ifzonyú hegyhez hasonló kő halom, és romladék, mellynek talpa az ő kerületiben száz ötven lépést foglal magában: teteje gúlja formára hegyesnek látszik lenni: 's úgy látszik, mint ha a' nap sugári által szárított téglákból építettett volna; de a' téglák közetskéi sárral, és abba tiptrott náddal vannak öszve erefztve: csak az épület allyán szemlélhetni égett téglát, és arra tapaszott enyvét. A' Valle Péter ezt a' rakást Babilon Tornya hulladékinak itéli lenni: mivel, ugymond, az ott lakó embereknel ez meg-rögzött vélekedés. De ez a' vélekedés, minthogy nem közönséges, keveset ér: mert Babilon tornyának nyomdoka más helyeken-is mutattatik.

Sok helyet keretik a' régiek Babilon Tornyának nyomdokát; mert abban a' vélekedésben vannak, hogy mikor a' nyelvek öszve-keveredtek, akkor az Úr az ő boszfzúságát az épületen-is ki töl-tötte; de minthogy az Írás azt egy szóval sem jelenti, hihető, hogy meg-elégedett Isten ő Sz. Felsége egy-féle büntetéssel. Azomban meg-rettenvén az építő Fejedelmek az Isteni haragnak véletlen fenytésétől, ott hagyták a' Tornyt, és a' nyelvek öszve-vesztése után el-fzéllyedtek. Békét hagyott a' Toronynak Nemród Király-is; de a' várost el-nem hagyta, mert birodalmának kezdete Babilon

vólt : sőt a' többinél kevesebbet gondolván az Isten oltorával, hatalmas kezdett lenni a' földön, és Babilonból terjedett ki leg-felettéb' az ő hatalma. Nem tudom, miért kellene tehát másutt nyomozni első munkájára, 's Babilon Tornyára, holott a' vároffa előttünk áll. Vélekedésemnek az az első oka: a' régi Írók Babilon várofsának első építőjéről beszélvén jobbára mind Belusra mutatnak. *

Azt a' Vároft tehát, mellyben azután a' Káldéa béli Királyok az ő Királyi székeket helyeztették, előszer Belus építette, Belus rakta fundamentomát: Belus pedig, a' mint harmadik könyvemben már meg-mondám, Nemród Királlyal egy ember vála, és a' Sz. Írásból fenki foha meg-nem fogja mutatni, hogy a' mit épített, vagy a' szelektől, vagy a' föld indulástól földre verettetett; Nemród katonás természete-is el-hitetheti vélünk, hogy a' mit építtetett, mindeneftül-fogva azt porban nem hagyta; e' felett fzeb' helyet, fzeb', és nagyob' vároft minek keresünk, ha mikor első munkájához kezdett, akkor akart ki tenni leg-inkáb' magáért?

Más

---

* Qu. Curtius L. 5. c. 4. pag. 134. editione Veneta anni 1731. Eam condiderat, ut plerique tradidere, Belus, cujus regia ostenditur.

Más az, hogy mind Babilon városa, mind amaz, melyet Nemród alkotott, egy-féle eszközből építtetett: mézből kevert sár helyett enyvel vala meg-tapasztva mind a' kettő, vágott kővek helyett téglából állá mind a' kettő. Amazt az Írás bizonyítja Teremtés könyvének tizen-egyedik része harmadik versében: emezt Herodotus Klio nevű könyvének nyóltzvan kettődik levelén. *

Az is igaz, hogy nagy betsületben volt, mindenkor Belus az Assíriai, és Káldéa-béli Királyok előtt, holott halála után Isteni áldozatokkal, és Templomokkal-is tiszteltetett; de kevés betsületére lett volna ez a' tisztelet, ha a' tőle előszer épített várost meg-nem betsüllették volna. És talán ugyan azért akarta Ninus az ő Királyi széket nem Babilon, hanem Ninive városában helyheztenni, hogy az egész tiszteletet Babilon városába meg-holt Attyának engedné. Egy szóval Babilon városa helyén kellett épülni Babilon Tornyának, mert utob'-is ott maradt meg a' nyelvek változásokor eredett neve, régi hire, kívánt méltósága, és nagysága.

TIZEN-

---

* Genes. 11. v. 3. Herodot. Clio = L. 1. pag. 82.

TIZEN-EGYEDIK RÉSZ.

A' Babilon Tornya-felől a'
 Pogányok írásiban talált bi-
 zonyosságok.

Szent Tzyrillus, Áleksándriai Pátriárka, Sándor, és Abidénus írásiból két bizonytságot hoz-elő-
 arra a' végre, hogy Julianus Tsászárnak, ki mi-
 dőn az Anyaszentegyháztól el-állott, hitünket,
 ostromlani kezdé, meg-mutatná: hogy nem tsak
 a' mi Tanítóink, nem tsak Mojses könyvei, ha-
 nem a' Pogányok Mesteri-is bizonyosnak tartották
 lenni, a' mi Babilon Tornyáról nálunk írva va-
 gyon.

Sándornak szavait szórúl - szóra elő ho-
 zom, a' mint az emlétett Szent Atya írva had-
 ta. „ Azt beszéli (ugymond Sándor) a' Sibilla;
 „ hogy midőn még az emberi nemzet egy nyelven
 „ szóllana, akkor az emberek közöttül némellyek ar-
 „ ra vetették igyekezeteket, hogy egy felette ma-
 „ gas Tornyot építenének, 's így utat készítené-
 „ nek magoknak az ég felé. Az Úr Isten pedig
 „ fzeleket erefztvén a' Toronyra, azt a' földre te-
 „ rítette, 's kinek kinek különös, és tulajdon nyel-
 „ vet

„vet adott, 's ugyan-is Babilon városának innét
„hivattatik. „ *

Abidenus szavai pedig e' képen vannak az
emlétt Sz. Atyánál: „Abidenus is azt mondja:
„hogy a' mint hallyuk, itt valának az első Oriá-
„fok, kik erővel nagy termettel, és hatalommal
„birtak, az Isteneket meg-vetették, és azon az
„helyen, a' hol most Babilon vagyon egy olly
„magasságú Tornyt építettek, melly egész égig
„érne: azomban midőn már annak teteje oda kö-
„zelgetne, a' szelek az épületeknek fel-fordítására
„neki erefztettek, 's azért Eripiának (az az há-
„nyott, vagy dült halomnak) és Babilonnak ne-
„veztettek, mert minthogy az előtt egy féle nyel-
„vel éltek, azután ollyast nyertek az Istenektől,
„melly fok féle képen öszve vagyon keverve. „ **

A a

Ha

* S. Cyrill. L. 1. In Julian. pag. 517. Indignabatur enim (DEUS) quod construxissent Turrim. Et hoc quoque in propriis habent Historiis dudum nominati Scriptores. Nam Alexander quidem sic dicit, Sibylla ait: Quum omnes eadem voce uterentur, quidam ex eis Turrim maximam ædificare conati sunt, ut in cælum ascenderent. DEUS autem illam ventis submissis evertit, & propriam unicuique linguam dedit, unde & Babylon Civitas dicta est.

** S. Cyrill. loco cit. Abydenus quoque dicit: In hac ferunt primos Gigantes robore, & magnitudine proceros, DEOS contempsisse, fuisseque potentes, & Turrim ad Cælum euntem ædificasse, ubi nunc Babylon est: jam autem prope cælum erat, & immissi sunt venti ad dispergendum ædificium illorum, unde & Eripia dicta sunt, ac Babylon, eo quod cum unam, ac eandem linguam haberent, a diis multipliciter turbatam acceperunt.

Ha ezeket a' bizonyságokat hires, és érdemes emberek könyveiben nem találta volna Sz. Tzirillus, elő nem merte volna hozni a' szem füles Pogányok előtt.

A' Meséknek tulajdonságot meg - mutatom ötödik könyvemben: itt egyedül azt adom tudtára kinek kinek, hogy azok között az homály alatt sok valóságos történetek találkoznak. Ovidius Versei között Babilon Tornyaról ezeket találom.

Hallyuk, az Oriások fene kívánsággal az áldott Jupiter Országát meg-akarták szállani: toldúlt Már az erős tábor: neki meñek Olympus hegyének, Hordják, és hágják a' sok nagy dombot; azomban Morganak egyfzersmind, és meg-dorrañak az égen A' Siető felhők: a' meny-kövek hullanak, háñyák Szaggatják az hegyet déltzeg katonáival együtt.

VÉGE A' BABILON TORNYÁRÓL ÍRT KÖNYVNEK.

RÉGI

---

* Ovid. Metamorph. 1. §. VI.

Affectasse ferunt regnum cœleste Gigantes,
Altaque congestos struxisse ad sidera montes,
Tum Pater omnipotens missa perfregit olympum
Fulmine, & excussit subiectum Pelion Ossz.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.

NEGYEDIK KÖNYV

A' BABILON, ÉS NINIVE

VÁROSSÁRÓL.

K É S Z Ű L E T.

Izonyosabban értékezhetik mind a' két városnak roppant épületeiről, a' ki előre az Affiriai, és Babiloniai Királyoknak Krónikájába bé-teként.

Minthogy pedig erről eddig senki helyesebben nem írt Petáviusz Dénesnél; jó néven vegyék a' tanult emberek, ha Bellarmínus, Tirínus, és Kálmet Kronikáját abban hagyván, Skáligerét pedig meg-vetvén, egyedül a' mellé állók, ki erre a' végre az egész Görög, és Római birodalom könyveit fel-forgatta, meg-fontolta, és az esztendőök forgását olly rendbe vette, mellyet már az Európa régtől-fogva kívánt.

Ha a' Krónika között a' Királyok tselekedetiről-is fel-jedzek valami kevesett, azt másoknak kell jobbára köszönni: mert más munkát úzvén Petáviusz, azt vagy hivatallyá-

nak nem tartotta lenni, vagy az idő nélkül
szükkölködött. Azomban én a' Krónikámat a'
víz-özöntől kezdem.

Világ Teremtésének ezer hat száz
ötven hatodik esztendejében, Krisztus Urunk
születése előtt két ezer három száz huszon nyolctz
esztendővel el-fogta a' közönséges árvíz szé-
les e' világot.

V. T. 1809. E.

K. Sz. 2175. E. Babilon Tornyá, és várossá épít-
tettetik, Belus, az az Nemród az
Assíriai birodalomnak Királyi székét
Babilon várofsában fel - állítja.

V. T. 1874. E.

K. Sz. 2110. E. Ki múlt a' világból Belus, mi-
nek -utánna hatvan öt esztendeig
uralkodott volna. Ninus, Belusnak
fia el - hagyván Babilon várofsát,
más vároft épít, mellyet Ninivé-
nek nevez, és az Assíriai biroda-
lomnak Királyi székét ide Babilon-
ból által viszi. Ez az az Assur, avagy
Assíriusok első Királlya, kiről Te-
rem-

remtés könyvének tizedik része tizen-egyedik verse beszéll.

A' Pogányok Iftoriája ennek idejénél fellyeb' nem ér : innét kezdi a' világ történeteiről való homályos beszédét. Nints a' bölts Görög Országának ollyas könyve, melly Noé, Nemród, és Ninusnál eléb'-való Királyokról emlékeznék. Diodórus Sikulus könyvbe fzedte Ninusnak jeles tselekedeiteit, de azoknak jó nagy része nem Ninustól, hanem Belustól ment végbe. *

Ninus Szemirámist vette házastársúl, de ettől született fia Niniás az ő gyermeki esztendeit bé-nem töltötte, mikor a' világtól megvált: Uralkodásának ötven harmadik esztendejében.

V. T.

---

* M. Rolin. Tom. II. Pag. 20.

V. T. 1926. E.

K. Sz. 2058. E. Szemirámis Ura halála után időtlen fia helyett az Affíriai birodalomnak Királyi páltzáját viselni kezdé, le sem-is tette negyven két esztendeig. Sok Görög Író Babilon várossá építését ennek a' felséges Fejedelemnek tulajdonítja; de azt az elébbeni beszédem szerént arra kell érteni, hogy tudni-illik a' Belustól építtetett várost roppant épületekkel annyira fel - ékesítette, hogy ha első építőjének mondanók, sem - beszéllenénk helytelenül. Ezekről az épületekről leszzen e' jelen való könyvem.

Noha egy ember szaván el-nem indulok egy könnyen, mind-azonáltal Herodotus beszéde mellett meg-fog itten állani jobbára írásom; nem tsak azért, mert nem győzi ditsérni Petáviusz annak emberségét; hanem azért-is, mert szemeivel latta, és bizonyos hírért hal-

halhatta ezeknek a' pompás épületeknek, holott csak hatvan négy esztendővel született útób', hogy sem Tzirus meg-rabólta volna Babilon városát. Akkor a' Persiai birodalomnak Királlya Ártakferkses vala, ki a' Jerúsalemi Templomnak fel-építésére Nehemias Prófétaának szabadságot adott. *

Azomban minthogy a' mostaniak között vannak némellyek, kiknek az a' gyönyörúségek, ha a' régieket kissebbíthetik, hogy ezek szájak izét-is ki-találjam, a' régi írók,

Bb

emle-

* Petavius de Doctr. Temp. L. 13. Ad An. M. 3540. Ad Thuriós venit & Herodotus, atque Historiam suam ibi scripsit... Natus... annos 40.

Idem de Doctr. Temp. I. 10. pag. 87, Herodotum... immerito, ut apparet, Scaliger, cæterique temporum artifices, erroris insulamant... Nihil ut facilius, ira tolerandum minus est, quam in antiquissimos Scriptores erroris nostri culpam, incitæque transferre. E contrario vero nihil aut consultius, aut magis opandum est (a nobis quidem studiose agitur) quam ut veterum auctoritati. fideique tribunus plurimum: nec ab ea, nisi evidentissimis, planeque necessariis veritatis indicii admoniti, convictique recedamus. V. supra L. nostrum 3. c. I.

Hogy pedig Babilon Tartományát maga-is látta Herodotus, észre vesztük 1. könyvének, 89. leveléből.

emlegetése mellett a' mostaniakról
el-nem felejtkezem.

Az a' mit Justinus beszéll, mint-
ha tudni-illik Szemirámis fia képé-
ben, 's fia nevével viselte volna az
Országának Koronáját, 's mintha
végtére meg-szeretvén fiát illetlen
kivánságára vetemedett volna, 's
hogyan ugyan azért tulajdon fia keze
által múlt volna ki a' világból,
merő költemény: kivált-képen a'
mi e' beszédnek első részét illeti: a'
másodikat meg-engedi Sz. Ágoston
Doktorral, és Pliniussal Száliánus, és
Petávius; de Rolínus magával el-
nem hitetheti. *

Minek-utánna meg-töltötte vól-
na Szemirám Királyné széles e' vi-
lágot az ő ditsófséges vitézségé-
nek

---

* Justin. L. 1.

Salian. ad Ann. M. 2090. pag. 91.

Petav. L. 13. pag. 284.

Rolinus Tom. 2. pag. 41.

nek hírével , nevével meg - vált életétől.

V.T.1968.E. Anyja halála után hozzá fogott az Országhoz , vagy-is inkább' az Országban-való heveréshez az élhetetlen Niniás, és végtére az Aszfonyok ölébe gebedt-meg. Ezeknek a' Királyoknak esztendeit jobban által-látjuk, ha itten más féle Krónikának forgásiról-is meg - emlékezünk egy húzomban.

V.T.1948.E. Taré midőn hetven esztendő voltna szüle Ábrahám Pátriárkát. Akkor Szemirám Királynénak húzon harmadik esztendeje folya az Uralkodásban.

V.T.2006.E. Noé Pátriárkának halála történt. Akkor már a' víz özön-után három-fáz ötven esztendők folytak-el. Ábrahám Páttiárka pedig Noé halála - kor ötven kilentz esztendő volt.

V.T.2800.E. Troja városát meg-vették a' Görögök.

V.T.3009.F. Salamon 'Zidók Királyának halála erre az esztendőre állíttatik.

V.T.3108.E. Vége szakadt Szárdanapálus életének, és véle együtt az Affíriai birodalomnak, minek - utánna ezer három száz esztendőig tartott volna. Négy esztendővel eléb' a' 'Zidóságban Átália meg-ölettetett, és Jojadás fő-Papnak embersége-által Joás Királyságra emeltetett. Szárdanapálus negyven hetedik Királya vala az Affíriai birodalomnak: neve másoknál más, tudniillik: Tonos Konkolérus Amatzindarakfis fia. Ennek bárom életét teli torokkal beszélik mind a' mostani, mind a' régi könyvek. Ennek tanáts háza a' pénzes láda volt, tábora a' fonyó-ház, dolga a' vendégeskedés: életének felét álomba, felét bújaságba töltötte.

Orfzá-

Országának két Fejedelme végére járt életének. Árbatzes Mediának fő Vezére, és Ful-Belókus, más néven Beléfus, Babilon városában Szárdanapálus Királynak fő Tisztje őszve - tanátskozván meg - szállák, Ninive városát, 's addig ostromlották, míg a' Királyt előfzer az ágy alá, az-után a' tűzbe nem ugratták. Elejbek - állott ugyan egynéhány katonával, de a' nagy hatalmat meg - nem győzhetvén néki ment palotájának, és ott a' rakott tűzben bé-vetvén minden kintsét, a' többi között aranyból veretett ötven afztalát, ötven ágyát végtére feleségével, 's gyermekeivel együtt reá fekütt, és magával mindenét meg-égette, a' tűz 15. egész napig tartot, Ateneus 15-dik könyvének bizonyosága fzerént. *

Bb 3

Az

---

* Tirinus in Chronico pag. 23. & in Judith. pag. 152.
Rolinus Tom. 2. pag. 46.
Petavius L. 13. de Doctr. Temp.

Az Affiriai birodalomnak megromlása után fel-osztották az említett Fejedelmek magok között az Országot. Arbatzes, az az Árpakád, kit Judit könyvének első része Árfaksádnak nevez, Tirinus magyarázása szerént, Mediát magának tartotta, Árbatzes után Mediában nyóltz, vagy kilentz Király uralkodott; hires vólt ezek között Dejótzes, Mediának negyedik Királya, és

V.T.3288.E. bírta az Országot; Árfaksádnak hja Petávius ezt-is. Utólsó Királyának Áftiages a' neve, és

V.T.3390.E. uralkodott. Azomban

Az Affiriai birodalomnak másik része Babilon, és Ninive városával együtt Belésusnak jutott; de Világ Teremtésének 3237-dik esztendeje taján el-vezttette Országának jó nagy részét Babilon városával együtt: mert Baladán Babilon városá-

rosának fő személlye , ki az-után Nabonáfsárnak nevezé magát, Ura fejéről le ütötte a' Babiloniai Koronát ; de az Affiriai birodalmat Ninive városával együtt meg-hadtta szegénynek. A' kik azután Babilonba uralkodtak, Káldéa - béli Királyoknak neveztettek ; a' Ninive városának Fejedelmi pedig Affiriai Királyoknak hívatták magokat. Igen homályos ezeknek az időknek első Krónikája, a' mint magais meg-vallya Petávius. *

Baladánrol másképen beszéll egy kevesé Petávius; de azokat, kik Tzi-rus Persák Királlya előtt uralkodtak Babilonba, így számlállya elő: Nabopaláfsár, Nabukodonosor, Evilmerodák, Neriglifsár, Laborofoárkod, Nabonidus, és míg ezek éltek,

---

* Petav. de Doct. Temp. L. 9. pag. 71. Ab initio Nabonassari ad VI. Ezechiae anni sunt fere 28. . . sed Regum illorum tempora, ut & Historiae summa in obscuritate versantur.

éltek, el-folyt azomban nyóltzvan
kilentz esztendő. *

Belókus, avagy Belésus után az Af-
firiai birodalomban Tirínus szám-
lálása fzerént ezek uralkodtak: Te-
glát-Ful-Afsár, Salmanafsár, Sená-
kerib, Affaraddon, avagy Afsára-
koldás, végtére Nabukodonosor. **

Ezek valának Szárdanapálus ha-
lála után amaz hires két városnak
Fejedelmi. Velek azomban mi tör-
tént, nem az én gondom: De fel-
tett szándékomra nagy hasznot hajt
még-is az alatt forgó esztendőknek
rövid emlékezete.

V.T. 3175. E.

K.Sz. 809. E. Oziás más nevén Azariás a' Juda
Ki-

* Idem de Doct. Temp. L. 10. pag. 92. Ex illius vero Canonis (Mathematici citat. L. 9. pag. 70.) auctoritate, cum Berosi fragmento comparatæ, quinque Babyloniorum Regum, qui Cyrum proxime præcedunt, annos ita numeramus. . . Nabopalassar Anno Imperii 21. Nabuchodonosorus A. I. 43. Evilmerodachus A. I. 3. Neriglassar A. I. 5. Laborosoarchodus Mens. I. 9. Nabonidus A. I. 17.

** Tirinus. In Chronico pag. XXIV.

Királya uralkodott. Lásd Királyok
4. k. 15. r.

V.T. 3189.E.

K.Sz. 795.E. Éltek ama nevezetes Próféták :
Osée, Joel , Amoz , Abdias , Jó-
nás, Ifaiás.

V.T. 3208.E.

K.Sz. 776.E. Midón Azariás Királynak 34-dik
esztendeje főlyna , Ifitus az Olim-
piai hires Játékot kezdi Julius ha-
vának 19-dik napján. Ettől az idő-
től fogva kezdődnek az Olimpiai
szám-szerént-való esztendőök, és egy
fogásban négy közönséges eszten-
dőt foglalnak magokban.

V.T. 3213.

K.Sz. 771. És az Olimpiai szám szerént való
második esztendőnek második ré-
szében, Fül az Affiriusok Királya
az Isráelitákat nyomorgatja, Lásd
kir. 4. k. 15. r.

V.T. 3214.

K.Sz. 771.

O. 2. e. 3. r. Romulus született a' világra.

V. T. 3229.

K. Sz. 754.

O. 6. e. 3. r. Roma várossá építettett.

V. T. 3237.

K. Sz. 747. Nabonássar a' Babiloniaiak Ki-

O. 8. e. 2. r. rállya uralkodni kezdett.

V. T. 3257.

K. Sz. 725. Juda részéről a' 'Zidók Királlya

O. 13. e. 2. r. Ezekiás vala.

V. T. 3263.

K. Sz. 721. Salmanafsár az Israélitákat rabbá

O. 14. e. 4. r. téfzi, és a' 'Zidóságnak Israel nevű
Országát ki-irtja. Salamon Király
ideitől fogva ennek az Országnek
romlásáig 254. éftendők foly-
tak - el.

V. T. 3270.

K. Sz. 714. Romában Numa Pompilius ural-

O. 16. e. 3. r. kodott, a' Jerusálem városát-
ostromló Senákeribnek táborából
183. ezret akkor ólt-meg az An-
gyal.

V. T.

V.T. 3283.

K.Sz. 701. Az Affíriusok Királya Nabukodonosor hozzá kezdett az uralkodáshoz; hét esztendő múlva történt az öreg Tobiásnak megvakulása.

V.T. 3294.

K.Sz. 690. Mánáffes a' Babiloniai rabságba esett, az ifjú Tobiás Attja szeme világát helyre hozta, két esztendő múlva Holoferneft Nabukodonosornak az Affíriusok Királyának Vezérét Judit más világra küldé: Rabságából pedig Mánáffes harmadik esztendőben szabadult-ki.

V.T. 3351.

K.Sz. 633. A' Szittjaiak fő-Vezére Mádyes, O.36.e.4.r. nagy sereggel Média Tartományában rohant, megjárta Ninive határát, Afiát fel-dúlta, és 28. esztendeig rabságba tartotta. Nyóltz esztendő múlva Nabopalásár Nabukodonosornak Attja született.

V.T. 3377.

K.Sz. 607. Ez vólt Nabukodonosornak a'
O.43.e.2.r. Babilóniufok Királyaának az ural-
kodásban első esztendeje, Ez zak-
latta adóval a' 'Zidók Királyaát Jo-
ákimot, ez tette rabbá a' Jerusále-
mi tekéntetes népet. Ettól az esz-
tendótól számláltatik a' 'Zidók 70.
esztendeig tartó rabságának első
esztendeje, az akkori rabok kö-
zött egyik a' Dániel vala.

V.T. 3385.

K.Sz. 599. Meg-fzálla ismét Nabukodonosor
O.45.e.2.r. Jerusálem városát, Joákim nevű
Királyaát Babilonba vitte; el-vitet-
tek egyetemben más tekéntetes
szemellyek-is: ugymint a' 'Zidók-
nak fő-Papja, Josedek, Mardokéus,
Ezekiel. Nabukodonosor az eléb-
beni Király helyett mást adott a'
'Zidóknak, Mátaniást tudni-illik,
kit Szedetziásnak nevez vala.

V.T.

V.T. 3395. Szedetziás Király -is Nabukodonofornak , és Babilonnak rabjává lett.

V.T. 3420. Babilon városába Evilmerodák uralkodott, ki Nábukodonofornak fia vala. Három esztendeig tartott uralkodása. Ennek halála után két esztendő múlva Tzirus Astiagest, az ő öreg Attyát Országától megfofztotta, és a' Persák birodalmának kezdetét fel-állította. Rolinus meg-fontolván a' dolgot, Nitokrist Evilmerodák házas társának mondja lenni. *

Nitokris Királynénak Herodotus könyveiben sokkal nagyob' ditsérete vagyon, mint Semirámis Afzfzonymnak. Babilon városa az ő ékeségének jó nagy részét Nitokrisnak köszönheti. Ha olyan vólt , a' mellynek Herodotus írja , tsak-

Cc 3

el-

---

* Rolin. Tom. 2. pag. 76.

el-hitetem magammal, hogy a' férj-
fiuhoz illendő gondok által ki vet-
kézet az Afzszonyi természetnek fo-
gyatkozásából. *

V.T. 3428. Meg-halt Neriglifsár után Baltasár,
az az Boldisár uralkodik; de tsak ki-
lents holdnapig. Minek - utánna
pedig a' falra írt betóket el-olvasztá
vólna, Nabonidusnak, az az Dá-
rius Medusnak kezébe került, és at-
tól meg-ölettetett. Baltasár halála
után Dárius Medus 10. esztendeig
uralkodott Babilon városába.

V.T. 3440. Történt Tzirusnak Kréfus Ki-
rályal való hadakozása.

V.T. 3446. Meg-vette Babilon városát Tzi-
K.Sz. 538. rus Király; a' Babiloniaiak Királyját
O.60. 3.r. Dárius Medust Országától meg-
fosztotta; de hogy kegyefségét hoz-
zá meg-mutatná néki ajándékozá
Kara-

---

* Herodotus Clio. L. 1. pag. 84.

Tacitus Anal. L. 6. de Agripina: Virilibus curis vitia feminarum
exuerat.

Karamániát. A' 'Zidók 70. esztendeig tartó rabságának ez a' vége. Akkor szegények Tzirus kegyelméből Zorobabellel Babilon városából haza visszsa - mentek. Szépen meg-mutatja Petávius tizedik könyvének kilenczven harmadik levelén, hogy Boldisár Király ugyan az vólt, kit mások Láborosoárkodusnak hí-
nak, Nabonidus pedig Dárius Medussal, egy ember vólt, Ama két Labinitus közzül végtére, melly Herodotus írási között találtatik, egyik Nabukodonosor vólt, másik pedig ugyan az emlétett Dárius Medus. Tzirus után Kambises, azután Smerdes, harmadik Dárius Histaspes fia kedvezett a' 'Zidóknak. Lásd Esdrás 6. r. Agg. 1. és 11. Zakariás 1. 12.

V.T. 3472. Dárius ellen pártot ütött, Babilon várossá; de két esztendő múlva Zópirus Mestersége által ismét kezéhez került.

V. T.

V.T. 3474. A' párt ütő Babiloniaiakat éléb-
K.Sz. 510. beni igába fogta Dárius. A' Per-
O. 67. e. 3. r. fiának utolsó Királlya-is Dáriusnak
hivattatott.

V.T. 3653. A' Perfiának utolsó Királlyát Dá-
K.Sz. 331. riust az ő Országától Nagy-Sándor
O. 112. e. 2. r. még fosztotta.

V.T. 3659. Nagy-Sándor Babilon városába
K.Sz. 325. töltötte idejét, és egy esztendő
O. 113. e. 4. r. múlva mind uralkodásának, mind
életének vége szakadt.

Elő-hozám a' Babiloniai történeteknek
rövid Krónikáját; és nagyob' világosság ked-
véért mást-is kevertem a' beszédbe: mert mi
haszna, ha az írásnak se eleje, se utolja. Már
a' két hires városnak épületeire bátrab' szem-
mel nézhetünk, és mind kezdetekről mind
romlásokról bizonyosabban beszélhetünk.

E L S Ő R É S Z.

Babilon várofsának báftjájáról.

Em vólt fe' Egyiptomba, fe Görög Országba Herodotus idejekor Babilon várofsánál ékešfe' város.*

Kivűl az erős báftják, és a' mély folyó vizek, belől a' roppant épületek, tornyok, és káftélyok szépitették. Áll vala egy nagy ifzonyú sík mezőn, mellynek fzelét hozfszát alig látta az ember. Tekénts harmadik táblámnak harmadik képére. **

Báftjája négy fzegletű vólt, 's mind a' négy oldalának hozfszán fáz húsz pállya foglaltott. Ha tehát az egész kerületének hozfszát, egy fommába fogjuk, négy fáz nyóltzvan egész pállyat kell mérnünk a' városnak külső kerületén. ***

D d

Mont-

* Herodot. Clio. L. I. Pag. 81. Ἐκεκόμετο δὲ ὡς αὐτὸν ἄλλο πόλισμα, τῶν ἡμεῖς ἴδομεν.

** Idem. Ibid. Κείται ἐν πείρῳ μεγάλη.

*** Herodot. Clio. Pag. 81.

Montfaukon fel - vetvén e' pallyáknak számát a' városnak kerületét egy napi járó földre magyarázza. *

Meg-rövédti ezt a' számat Diodórus Sikulus, és egyedül három száz hatvan öt pallyáról bezzell; de kevés tekintetbe lehet előttünk szám-vetése, mert más e' féle szám-adásban nagyot botlott, a' mint Kirker szemére veti. **

A' bástjáknak szélefsége, avagy vastagsága ötven Királyi könyököt foglalt magában: magasságán két száz illyes könyököt mérhetet az ember.

Meg-vala a' város falainak felső része rakva mind a' két felől szép tzifra tornyokkal, és fémközbe állított házatskákkal: ezek között, tudniillik, a' bástjáknak útjáján egy pár négy lovas hínó keresztül könnyen ki tsaphatott, és egy más mellett minden akadék nélkül könnyen meg-fordúlhattott. ***

Dio-

* Montfaucon Tom. III. Antiq. Pag. 173.

** Diodorus Siculus L. 2.

Arh. Kircher, Archontol. Pag. 53.

*** Herodot. Clio L. 1. Pag. 82. Supra murum vero circa oras extruxerunt domunculas unius contignationis inter se obversas, inter quas tantum spatii relictum est, ut quadriga interagi posset,

Montfaucon Tom. III. Pag. 174. ut quadrigæ obversis frontibus concurrere possent. Curtius L. 5. P. 134.

Herodot. ibid. Τεθρίππ (fors Τεθρίπποι) περιέλασιν,

Diodórus itten hat lovat fog az hintókba; de jóllehet Kirker ellene nem mond; mindazonáltal se Rolin, se Montfaukon véle nem tart.; meg - elégszik mind a' kettő Herodotus beszédével. *

Nem tudom minémű Sándor, és Kiliárkus írását nevezi Villálpándus; ha tsak azokat bizonyságúl nem akarta híni, kikről Diodórus emlékezik, Klitárkust tudni-illik, és Nagy-Sándornak Ásiabéli katonáit; de akár kik valának, fokat mondanak, hogy tudni-illik, jóllehet rettentő nagy vólt a' bástjának széle, hosfsza; még-is egy esztendőnél tovább' nem tartott építéfe. **

A bástja körül való árok teli-va vízzel szüntelen, az ároknak pedig felette mélynek kellett lenni, mert egy az, hogy az az agyag ment a' bástják téglájára, mellyet abból az árokból ki-hordattak; más az: hogy Eufrátes, folyó vízénél egyéb' vizet abba nem eresztthettek: nem héjába mondja

D d 2

tehát

---

* Rolin. Tom. II. Pag. 25.

** Villalpandus. In Ezechiel. Tom. II. Pag. 555. Muri tanta assiduitate elaborati, ut unum quotidie stadium absolveretur, omnia pene intra unius anni circulum, ut auctores sunt Alexander & Chiliarchus.

Diodor. cit. Clitarchus, & qui cum Alexandro in Asiam profecti sunt, scripserunt, ... quolibet anni die stadium muri absolutum.

Curtius. L. 5. Pag. 134. Stadiorum singulorum structuram singulis diebus perfectam, esse memoriz proditum est.

tehát Herodotus, hogy annyi gondjok vólt az árok partjának rakására, mind a' bástják fel-állítása. Nem jutott fe Montfaukonnak, fe Kirkernek eszébe, hogy erről beszéllenének. Mint-hogy pedig egy féle munkával ment-végbe mind a' kettő, elég, ha itt egyedül a' bástják rakásáról szóllok.

Nem vágott kőből, hanem merő téglából építették a' város bástjait: a' téglát pedig abból az agyagból égették, mellyet az árokra készített helyről ki-áfattak. Mész sár helyett forró enyvel öntözték, és tapasztották a' rendre rakott téglákat; de úgy, hogy minden harmintzadik téglá for után sűrű nád tzimmer, következnek. Az enyvet nyóltz napi járó földről hordatták Is nevű folyó-vízből, mert ott ez a' hasznos jószág bőven forr a' víznek kút-fejéből.

Száz kapukon nyílik vala az egész város, ugymond Herodotus; ezeknek mind farkok, mind ragasztójok, mind szárnyok merő finom rézből valának készítve. Ezeket talán Ifaias Prófétának szavával-is meg-lehetne bizonyítani, holott Tzirus Királyt Babilon városának meg-fzállására e' képen biztatja. „Én te „előtted járúlok, és a' földnek ditsóséges fze-
„méllyeit

„méllyeit meg-alázom, a' rezes kapukat őszve,
„rontom. „ *

Egynehány kapuinak nevét-is elő hozza Herodotus az ő Tália nevű könyvében: és egyiket Semirámis, másikat Ninive kapujának hija; vólt más egy, melly a' Káldéusfok kapujának nevezetett; emlékezik Belus kapujáról-is, és végtére arról, mellyet Kiffai kapunak hitak vala. Ki-tudja, talán valaminthegyik kapún maga emlékezetét akarta kivált-képen fön-tartani Belus, avagy Nemród, úgy a' másikon Kusnak, az az édes Attyának ditsóséges nevét akarta a' jövendő népnek emlékeztébe ajánlani. Kus nemzé Nemródot, úgymond Teremtés könyvének tizedik része, a' Kus helyett pedig a' Görög ember könnyen kisset írhat. Ez a' vélekedés tsak azért-is tűrhető, mert merő jeles, ditsóséges személlyek nevérol neveztettek Babilon kapui, és hogy a' Kifs kapuja Belus kapujával együtt említettik. **

Dd 3

Kár

---

* Isaia 45. v. 1. 2. Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro. . . Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo; portas æreas conteram, & vinctos ferreos confringam.

** Herodot. Thal. L. 3. pag. 252. *πέρας δὲ μοι τάξον κατὰ τὰς Βηλίδας καλεομένης πόλεις, καὶ Κισσίας.* Persas mihi constitue ad eas portas, quæ Belides, atque Kiffiæ appellantur.

Genesi. 10. v. 8. Porro Chus genuit Nemrod.

Kár hogy más ajtairól nem emlékezik az emlétt Tália, talán fel-találnánk azokon más több'-éféle régi személyek neveket-is! Azomban meg-válnak a' kapuk, és a' Bástják rakva szép magas tornyókkal, a' tornyok, a' mint Kurtzius mondja, tiz lábni magassággal fellyúl haladák a' falak magasságát. *

MÁSODIK RÉSZ.

A' városnak ifzonyú nagyságáról.

Gondollya-meg már az Ember mikép mutogatta magát meszfziről ez az ékes város: mikép villogot a' fok rezes kapu, a' fok magas torony, ha egynapi járást kívánt az egész kerülete, melly rettentő nagy pompának kellett annak lenni. Száz hidon jára a' városba a' támentalan tzifra nép, és az hidak miatt száz útra hasította a' város körül fekvő fik mezőt a' béjáró fereg. Belől-is ha egyik kaputól a' másíki egyenes utak vóltanak, ötven öreg útza tsak vólt leg aláb' a' városban.

De belső tágofságát elegendő-képen észre vehetni abból, a' mit Herodotus másutt beszéll:
hogy

---

* Curtius L. 5. cap. 4. Pag. 134. Turren denis pedibus, quam muri altiores sunt.

hogy tudni-illik , midőn Tzirus Király Babilon városát meg-vette ; jóllehet a' nagy győzelem nagy tsatát szokott indítani ; mind-azon-által a' város utolsó része semmit sem tudott a' város közepén meg-esett szerentsétlenségről. Arisztoteles pedig talán fokot mond , midőn azt írja , hogy három egész nap folyt-el , még az egész városnak tudtára lett az ellenség győzedelmé. *

HARMADIK RÉSZ.

A' városon végig folyó Eufrátes vizéről.

BAbilon városát két - felé hasítja Eufrátes vize. Azt Babilon mezeire az Örményi hegyek öntik , és egész veres tengerig sebessen fiettetik. Nitokris Királyné idejeig egyenesen futott a' város felé ; de ez a' fejedelem Aszszony (nyilván Ura halála után) tekervényes megyére fogta , és elébbeni járásától el-fordította , 's ugyan azért , a' kik Eufrátesen hajóztak abban az időben , eléb' hogy sem Babilon városához érkeznének , egy meg-vetett falu mellett háromszor kényszerítettek meg-fordulni. Ezzel

---

* Herodot. Clio L. 1. pag. 88.
Aristoteles Politic. L. 3. c. 2.

Ezzel sem elégedett-meg a' Királyné ; látta hogy az Örményi hegyekről le-olvadott havak Eufrátes vizével ki-öntödvén nagy károkat tennének mind a' városon , mind a' szántó földeken ; más igyekezettel látott ismét a' dologhoz.

Nap-nyugot felé Eufrátes partjától nem meszfe egy ifzonyú nagy tót áfatott vala ; ennek kerületére négy száz pallyát számlál Herodotus ; mélysége hatvan öt lábni vólt : a' mint Megástenes írva hadta : mert mind addig ásták : míg a' vízre nem akadtak : a' tónak karimáját földel mind addig tették , míg a' tónak helyéről ki-áfatott agyag elnem fogyott. A' kerítés tetejét vágott kövekből rakatott falakkal párkányoztatta-bé. Végtére bele vezetvén a' tóba Eufrátes vizét úgy bánt véle , a' mikép' akarta : annyit eresztet belőle a' szántó földekre , a' mennyi kívántatott. *

NEGYPEDIK RÉSZ.

Az Eufrátes vizén való hajózásról.

NAgyra tartom , ugymond Herodotus , a' város ékeségét , tsudáalom szépségét , méltóságát ;

---

* Abydenus apud Euseb. Præp. Evangelicæ L. 9.
 Prideaux apud Rolin. Tom. 2. pag. 29.
 Herodotus Clio , L. 1. pag. 48.

gát; de a' város éketségét ki-vévén nem szemléltem egész Káldéában Babilon hájójnál szob' jószágot. Hájójok, vagy-is inkább' talpok, és tutollyok, merő fűz fából vagyon, úgymond, fűzve, és tekerve, se feje, se farka, eleje, hátúllya mind egy: paiz módra kerek minden-felől. Az allyát bé-vonnyák vastag, erős bőrrel; a' bőr fölé pedig 'zuppot, és tarlót bőven terítenek, és a' vásárra való jószágot azután rakják az hajóra. Evező nem kívántatik; mert elég sebeffen hajtja az Eufrátes vize, a' vízfőzsa jövetben pedig lehetetlen hajón járni, lehetetlen veszedelem nélkül az hab ellen törni. Alá tartván Babilon városa felől néki áll az hajó két kormánnyának két jó erős legény, 's egyik, úgymond Herodotus, hozzád, másik téled tártván, úgy nyargalnak a' víz hátán, mint a' madár a' levegőn.

Az ilyen tutollyok között ki nagyobb', ki kisebb'; némellykor öt egész tálentomot nyomó terhet is reá mertek rakni az hajóra. A' kitől ki-telhetik, egy két szamarat-is bé-ereszt a' sátor-fák közzé. Babilon városát el-érvén, a' Nyitra vármegyei kereskedők szokása szerént az hajók dorongjait egy fűzálíg el-adják, 's az hajó béllését a' szamarak hátára kerítvén Örmény Ország-felé vízfőzsa gyalognak.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Eufrátes vizének báftjájiról.

Végig nyargal vala Eufrátes vize az egész városon ; de soha ki nem önthetett , soha ki nem tsaphatott a' partról. Egyik okát ennek már megmondám : a' másik ebben állott: Nitokris Királyné a' víznek mind a' két partjára végig erős magas báftjakot állítatott. Ezek a' falak , úgymond Rolinus Diodórussal , ezek a' falak , és amazok , mellyekkel a' város vala bé kerítve , egyenlő vastagsággal birtak. Herodotusból tsak azt lehet észre venni , hogy valamint amazok , úgy ezek-is merő téglából valának fel-állítva , 's hogy egyenlő mesterséggel ment-végbe mind a' két kerítés.

A' vízre vagy hajózás , vagy merítés kedvéért réz kapukon kellett a' víz falainak oldalán által menni. A' réz kapuk egyik részről leg-alab' húszon öten valának , az az ötvenen mindeneftől , mert azt írja Herodotus , hogy Eufrátes partjáról minden kereft útzára egy egy kapu nyilik vala : az öreg útzáknak száma pedig már emlékezetben vóit előttünk.

Hihető ezek a' kapuk éjjel mind zárva tartattak , mert az Eufrátes hidjáról-is , mellyre mind-
jár-

járton gondom lészén, el-volt rekesztve az éjjeli járás, hogy tudni-illik a' latorság, és tolvajság valakit éjjel által ne vezetne a' város egyik rézéről a' másikára.

HATODIK RÉSZ.

A' város hídjáról.

Herodotus ezt az hidat Nitokris Királyné munkájának mondja lenni, jóllehet Prideaux, kit Rolinus követ, Diodórus írása szerint Semirámis épületei közzé számlállya.

Hosszán Diodórus öt pályát mér vala; de ez héjába való dolog lett volna, mert a' mint Strabó írja, egy pályá hosszánál szélesebb nem volt az Eufrátes vize. Herodotus írásból ugyan se szélét, se hosszát elő-nem hozhatom; de szolgálhatok olyas szavaival, mellyekből az hídnak mind erőssége, mind ékeisége ki-tetzhetik.

A' hol Eufrátes vize a' város közepét leg-közeleb' éré, oda vetteté Nitokris ezt az erős munkát; a' Mester-embereket pedig nem állította eléb' e' dologhoz, míg a' nagy tó mellett a' munkának vége nem szakadt, és egészlen el-nem készültt. A'

tóba, minekutánna már helyén állott, bé-eresztetvén Eufrátest a' Királyné, el-fogatta a' vizet a' várostól, hogy a' szárazon könnyebben folyna minden dolog. Míg pedig Eufrátes vizével a' nagy tó meg-nem tölt, azomban, a' kik oda bé dolgoztak, szaporán forgolodván, ki-rakák az hídnak allyát, fel-állíták lábait, és erős oszlopjait.

Az épület se bálthajtásfokon nem állott, se téglával, vagy enyvel nem láttak itt a' dologhoz, hanem a' mint Herodotus, Diodóruszal együtt, bizonyítja: téglá helyett vágott kővel, és az enyv helyett ólommal, 's vas kaptsokkal. A' kaptsokkal a' nagy darab kövek valának öfzve szoríttatva; az ólommal pedig az imitt amott maradott közetskék valának le-forrázva.

Az oszlopokat mind öt szegletre faragták a' Mesterek, hogy a' sebes viznek erejét el-fognák, és az oszlopok az habokat aláb' aláb' mind gyengébben fodorhatnák.

Az hídnak pallója, az járásnak helye Tziprus, és Tzedrus fából való gerendákkal, és vastag deszkákkal vala bé-terítve. Szépnek kellett lenni az egész munkának; mert a' mint Herodotus jelenti, nem tsak erősségére, hanem éketségére-is gondja volt a' Királynénak. Sót Diodórus azt meri

mon-

mondani, hogy Semirámis Királynénak fok rop-
pant épületei között ez se vala a' többinél aláb' va-
ló: Kurtzius a' világ tsudái közzé számlállyá ezt a'
szép hidat-is. *

Széleit, hágó, és erefszkedő végeit külömb'-
külömb'-féle faragott képekkel, tárítuppos tzífra
gátorokkal, ékes tornyotskákkal fel-fitsérezték, fel
ékesítették.

Meg-vala ezen az hídon-is a' mostani me-
sterség: Négy szegletű erős gerendákból úgy rakat-
ta a' Királyné az hídnak egyik végét, hogy azt
estve-felé az őrizők fel-emelhetnék, és a' kóbor-
lóknek éjjeli tekergését el-foghatnák: ne talántán
a' város egyik része a' másiknak ártalmára, és pusz-
títására szolgálja. **

Az előtt a' városnak túlsó részére mind a'
gyalog embereknek, mind a' fzekereknek hajó-
kon kellett által költözni: a' nagy alkalmatlanság
helyett tehát, e' képen nagy haszon, és nagy
ékeség következett.

Ee 3.

HETE-

* Curtius L. 5. pag. 134. Pons lapideus flumini impositus jungit urbem. Hic quoque inter mirabilia Orientis numeratus est.

** Herodotus Clio, L. 1. pag. 85. Τὰς δὲ νύκτας &c. Ne per noctem mutua furta exercerent,

HETEDIK RÉSZ.

A' Babiloniai Királyi udvarokról.

RAkva vala Babilon városának mind a' két fele roppant épületekkel, Eufrátes mellett végig rendre ültetett magas föl-házakkal, tsüggő tornáztokkal, tarajos tzimmeres kastélyokkal, úri palotákkal. Teli valának a' nagy széles útzák a' hofzszú köntösű tarka tzifra Káldéusok tsoportos feregével; teli valának a' kerekas piatzok kereskedő szekerekkel, a' zörgő Eufrates vize Assiriabéli tutollyokkal, és hajokkal, a' palotákban a' muzika pengett, az alattson rendek házaiban pedig a' fok féle Mester-emberek szerzfama pattogott, és tsörgött. Az házak, úgymond Kurtzius, fohol sem érték egymást a' városban, mert az épületek úgy valának rakva, hogy minden szomszéd ház között egy egy kert, egy egy veteményes hely találatnék.

De a' mi a' város belső éketségének leg-jelesb' éketségére szolgált, három féle épület volt: a' Királyok kettős udvara, tudni-illik, a' függő kert, és a' Belus tornya. Itt egyedül az elsőről szóllok.

Ezekről azt írja Herodotus a' többi között, hogy a' nagy hídnak két végétől nem meszfze volt álló helyek: egyik az egyik parton feküdt, másik
a'

a' másikon ékesítette a' nagy vároft. A' föld, és a' víz alatt rőjtök bőlthajtásokon által lehet vala az egyikből a' másíkba menni, a' mint Diodórus írva hadta.

Ki nyomtatta Henrik István ezer öt száz kilentzven kettődik esztendőben Görögül, és Déákúl Herodotus könyveit; hetven nyóltz esztendővel eléb', hogy sem Kirkernek Arkontológiája, az az a' régi történetekről írt könyve a' nyomtatásra kerülne; de mindazonáltal mind a' két könyvben tsak nem egy formán vagyon le-rajzólva Babilon épületének képe: 's ugyan a' mint tőlek vettem, én-is úgy árulom, mind a' városnak, mind a' palotáknak képét. Diodórus mind a' két udvart három kerekas bástjájúnak mondja lenni: de Herodotus az hármas bástjáról semmit sem szóll: mind a' kettőt az hid-végére állítja Diodórus, és Herodotus; de a' képek, mellyek amazoktól előnkben adatnak, hármas bástját a' városban nem mutatnak; sőt a' partra egyik felől a' fuggó kerteket helyheztetik; egy szóval se a' kép Herodotussal, se Herodotus Diodóruossal nem egyez: mert amaz a' kettős városnak egyikében Belus hires tornyát, és templomát állítja; a' másikat pedig Királyi udvarnak mondja lenni, emez pedig a' két kastélyról beszéll, mint ha mind a' kettő hármas bástjával lett volna bé kerítve.

Le rajzolom a' kerekas kastélyokat Diodórus írása szerént, és jóllehet el-híszem, a' mit Herodotus mond, hogy két roppant kastély, avagy udvar fejezte-bé Eufrátes városi hídját; holott egyik Herodotus idejekor még a' talpán állott; mindazonáltal a' falak magasságáról semmit sem merek mondani bizonyoson. *

Kárlénkás, kinek írását Rieger említi, egyik várnak kerületére harmincz pallyát; másiknak környékére hatvant számlál, és meg-egyez ebben Rolinussal; Rolinus pedig Diodórus szavainál egyebet elő nem hoz; ezt Kirkerben sem szeretem, hogy mindenütt Diodórus szavaival tartván, Strábot tsak egyszer említi, Herodotusról pedig épen el-felejtkezett; jóllehet, a' mint mondam, erre kellett volna leg-nagyob' számat tartani. **

A' Királyi udvarok között, a' mint Diodórus, Kirker, és Rolinus írásból észre veszem, egyik illyetén vala:

Falai három kerekas kő-bástjából, és tornyokkal meg-tzifrázott kerítésekben állanak vala, olly rendet, és olly különböző forral, hogy az első falat a' második, ezt az harmadik fellyől múltá magaf-

---

* Herodorus Clio pag. 82.

** Carleucas apud Rieger Element. Architect. Civ. pag. 6.

magassággal. Ezeken a' válogatott tzifraság, a' mesterséges ékesség úgy mutogatta, és szerettette magát, hogy akár mely felé vetné szemeit az ember; szive gyönyörködtetése nélkül semmit sem szemlélhetne. A' bástjának nagy magasságu tornyai (hetven lépésnire emeli ezt Diodórus) a' két belső kerítésnek gömbölyűre hajlott lapjain hartzra kéz táborok, külömb-külob-féle erdei vadak tulajdon szinek szerént ki valának faragva, 's ábrázolva: egyik futtába, másik fektébe: ki bírkózott, ki fitzkándozott, vagy szeléden tsavaréntott fülével 's farkával, nyájas tekintettel hizelkedett.

Elő állának azomban némelly vad állatok-is, mellyek tátott torokkal; fel-borzadt szőrrel, szikrázó szemmel ugró félbe mint egy ijezgeték a' nézőket. A' nyúlakat bokrok közzé metszék, 's vadászókat agarakkal melléjek; az őzet, a' szarvast tsalitos meredekre, vagy a' gyöpön görgő patakok partjára: a' farkast tsorda körül, 's ebeket utánnak, Sárkányt kő-sziklák közt, 's ellenek elefántot: medvét a' barlangban: tigrist a' pufztában. Teli valának az ágok futkározó majmokkal, teli a' mezők színe fel-'s alá repdező tarka, barka madarkákkal. De a' mi a' többi között az öreg ajtó-felett leg-jelesebb' szinnel tündöklött, Ninus Ki-

rálynak, és Semirám ő felségének nagy szál kövön ki faragott képe, 's ábrázatja vala, Ninus szép paripán, paripán Semirámis: emez amott orosz-lányra; amaz emitt párdútzra tzélozá nyilát; bátor tekéntettel mind a' kettő, katonáson mind a' kettő. Tekénts harmadik Táblámnak első képére.

Hasonló tzifraságra szaggatott Dejótzes Király-is, ki, a' mint a' kézfületben emlétettem, Mediában uralkodott: sőt szerentse, ha udvara fellyül nem haladta a' Babiloniai udvaroknak ékeségét. Hét erős kerekés bástja közzé foglalta Királyi palotáját, és Királyi székét: ezeken az vólt a' többi között felette kellemetes, hogy valamennyi bástja mind más más színbe öltöztetett: az első fal fejr vólt, a' második fekete festékkal vala bé-borítva, harmadik bibor szinnel kedveskedett, a' negyedik világos kék vala, az ötödik pedig talpig zöld: az hatodikon merő ezüst borítás látzatott, az hetediken arany szín tfillogott, és tétzett. A' bástják magafsága mind nagyob' nagyob' vólt, a' második az első, az harmadik a' másodikat, és így egész a' belső falig egyik a' másikat fellyül múlta magafsággal.

Ha valaki ő Felségével szemben szállott, annak még a' mosolygástól-is meg-kellett magát tartóztatni: de azomban ritka dolog, és igen nagy sze-

szerezte vala ehhez a' méltósághoz bé-járúlni : szólhatott ugyan minden szegény ember az ő Királya-val; de csak izenet által. Erre abból a' fortélyból szoktatta őket, úgymond Herodotus, hogy a' ritka tekintet helyén tartaná a' méltóságot : ne talántán ha magát gyakorta mutogatná előttök, hozzájuk hasonlónak láttatnék lenni. *

Észre vette ezt a' fortélyt a' furtsa Tátzitus-is más felséges személyekben, és meg-vallya, hogy nagyobb' annak a' tisztelete, kinek ritkáb' a' jelenlétele. **

De Szinészius Tzírei Püspök, bezzeg másra magyarázza ezt a' felséges szokást abban a' könyvben, melyet Árkádus Tsászárnak kedvéért írt, és szerzett vala. Mi illetleneb' dolog, úgymond, mint, mikor Urunk személyének minéműségét csak a' kép-írók tábláiból kell fajdítanunk? el-bújnak mint a' gyékek, ne az emberektől embereknek esmértessenek lenni. ***

Ff 2

De

* Herodotus Clío = L. I. pag. 48.

** Tacitus: maior e longinquo reverentia.

*** Synesius Episcop. Cyrenf. de Regno ad Arcadium in Bibliotheca Patrum pag. 49. Quid vero indignius eo Imperatore, quem propter solos Pictores cognitum habent Imperii propugnatores? - - - Latibulisque vos lacertarum in modum continetis, ægre si forte ad solis splendorem prodeuntium, ne vos homines esse homines ipsi deprehendant.

De azomban nem kell szinte tsalárdságra magyarázni ezt az Úri szokást: mert hogy minden héjába való embernek meg-nyífsák ajtajokat, sem az idő meg-nem engedi, sem a' méltóság, sem a' fok roszsz embernek álnoksága. Tudom minémű szokása volt Mátjas Királynak; de akkor más világ volt. A' mi több: Most már a' Dejótzes fortélyla aláb' hagyott; menny Bétsebe, és Uradat minden nap szemlélheted.

Dejótzesben a' vólt szép dolog, hogy mindennel igazságot tett, ha személlye szerént nem látta-is, annyit tett levele, és követe által előtte szolgálja, mint ha hozzá járulhatott volna. *

NYÓLTZADIK RÉSZ.

A' függő kertekről.

A' világ tsudái között hajdan nagy hire neve vólt ennek a' kertnek-is. **

Láffuk harmadik Táblámnak második képét: de mindazonáltal mesének nem lehet mondani, a' mit

* Herodot. Clio pag. 48. Ii, qui litigabant, conscriptas suas causas intro per internuntios mittebant; ille autem decimas easdem remittebat.

** Curtius, L. 5. c. 4. pag. 135. vulgatum Græcorum fabulis miraculum peñiles horti sunt.

mit felőle írva hadtak a' régiek, holott a' mint Kurtzius mondja, még az ő idejében-is talpán állott. *

Széle, és hoszfza mind egy mértékű volt, az az, száz hatvan lépésni, mint Kirker Diodórus szavait magyarázza. Rolinus négy száz lábaira mondja. **

Az egész kert négy fogásból, avagy részből állott: az első fel-vala emelve a' föld színétől tizen két könyöknire; a' második fellyeb', úgymint húsz könyöknyi magasságra, az harmadik harmintz két könyököt foglal magában: a' negyediket egész ötven könyökig nyújták az ég felé.

Rolinus Strábónak, és Kurtziusnak bizonyosságát követvén, azt írja, hogy a' felső résznek magassága a' város bástjájának magasságával meg-egyeztett. De ha ez úgy vagyon; nem ötven, hanem két száz könyökni volt a' felső kertnek magassága.

F f 3

Az

---

* Curtius L. 5. c. 4. pag. 135. Cum vetustas non opera solum manufacta, sed etiam ipsam naturam paulatim excedendo perimat; hæc moles, quæ tot arborum radicibus premitur, tantique nemoris pondere onerata est, inviolata durat.

** Kircher. L. 2. Archorol. pag. 60. Rolin. Tom. 2. pag. 31.

Áz egész épület téglából rakott erős bólt hajtásokon függött. *

Ezek egymás mellett, 's egymás fölött az alsó szertől fogva egész fölig tsudálatos mesterséggel úgy öfzve valának fűzve, 's kaptsolva, hogy mindazonáltal alattok, és közöttök minden felől fok féle úri szállások, és szellőző paloták el-férnének; azomban peniglen a' nap mind a' vágott ablakokon, mind a' kapuk hajlásán elegendő világgal szolgálhatna - bé a' szobákba 's hogy a' paloták-ból az alsó rendek felé szépen ki lehetne tekéngetni.

De hogy idő jártával a' nedvesség bé-ne vonná magát az épület közzé, és lassan szivárgodván végtére meg-ne ejtené, 's a' földre ne terítené az egész pompát; a' négy szerű kertnek egész allya, tudni-illik a' bólt hajtások teteje-bé volt vonva hofzfú lapos kő-sziklakkal; és a' mint Montfaukon észre-veszi, kelete volt itten a' pálma fából hasogatott deszkáknak - is, minthogy ennek a' fának, úgymond, az eső nem árthat, sőt még a' nagy terhet-is bizvást rakhattja az ember az ilyen gerendákra, holott nem csak nem enged ez a' fa, hanem

---

* Curtius L. 5. pag. 135. viginti lati parietes sustinent, undecim pedum intervallo distantes.

nem vízszá-is nyomódik a' rajta fekvő terh felé,
a' mint magam-is észre vettem gyülevész Iftoriáim-
nak első levelén Gellius írásából. *

Az említett köveknek hosszát tizenhatra,
szélét négy lábnira méri Rolinus. **

A' kő táblák fölé vastag nádszálakat, a' tö-
mött nád felibe előszer enyvet, azután ólomból
pléhre vert jó köptzös táblákat terítették. Vegté-
re hogy az ide szálló apró tseppek valaha valami-
képen bellyeb' ne vennék magokat, és hogy az
ólom lapján az épület szélei-felé gyengén lassan ki-
tekeredhetnének; alkalmas tsatornátskákat vág-
tak vala rajtok.

Ez meg-léven, a' bő termő 'ziros földet vá-
logatva hordák; azokból veteményes ágyakat ve-
tettek, és a' fák állását mind addig rakták, míg
a' nagy gyökereknek-bé fődésére elegendőnek nem
tartották lenni. De, úgymond, Strabo az ő ti-
zen-hatodik könyvében, midőn látnák a' kerté-
szek, hogy a' felső kertre lehetetlen dolog volna
a' nagy fák tövéhez képest elegendő földet tetézni
az épület szakadása nélkül; az oszlopok bélét mind
üressen

---

* Montfaucon L' antiquité L. 5. Tom. 3. pag. 172. Gellius noct.
Attic. L. 3. c. 6.

** Rolinus Tom. 2. pag. 31.

üressen hadták a' dolog közt, azután pedig ezeket az ürességeket finom földel meg-tömék, a' végre, hogy a' fának gyökerek lassan-lassan ide eresztenék magokat, és tartós lenne az állások. Okos-ság kellett ide-is, hogy az oszlopok belső részei a' leves gyökerek miatt kárt ne vallanának.

Olly erős vólt az épület, hogy, a' mint Kurtzius mondja, a' reá ültetett fák derekainak szélelségén nyóltz könyököt lehetne mérni, a' fák teteji pedig ötven lábni magassággal egyeznének. *

Diodórus ezekhez azt teszi, hogy a' kertnek öntözésére szükséges vizet fel-egéiz a' felső folyosóig Eufrátes széléről emelének, okos mesterséggel az épület alatt úgy rakván a' tífvéket, kankalékokat, vedrőket, az hajtó kerekeket, hogy a' víz alattomban fel-húzodnék, és a' kertek közepén imitt amott fel-ugorván hol a' rézből faragott sárkányok szájából tsordulna le-felé, hol a' nagy tzet halak órrából febeffen fel-felé lövellene, azután pedig a' kertészek keze alatt arra tekeredne, a' merre hajanák.

Diodórussal egyget ért Montfaukon, de nem tudom, mi okra nézve azt álíttya 's azt taníttya, hogy

---

* Curtius L. 5. pag. 135.

hogy oda vizek az hegyekről is vezettettek. Megmondám Herodotus szava szerént: Babilon sík mezőn fekütt, 's hihetünk-is néki; mert látta azt a váraft. De ha még e' sem elég: láthatja Strábó tizen-hatodik könyvének öt száz nyóltzadik levelét. Emlegeti Babilon városa határának nagy széles mezeit, emlegeti a' kert tetejére vizet hajtó kezeket; de a' körül belől lévő hegyekről semmit sem tud. *

Ki telhetett volna ugyan az olyan építőmesterektől, ha az Örményi hegyekről kívánták volna is a' vizet a' kert tetejére ugrattatni, elegendő lett volna erre is az a' bátor elme, melly által a' városnak egyéb tsudái véghez mentek; de itt nem az ám a' kérdés, mit tehettek; hanem mit tettek? két jó tanítóra találunk: minek ide más vélekedés, ha amannál nem job'? Babilon sík mezőn fekütt, és annál a' kertnél magassab' hegy, úgy tetszik, körül belől egy fe vala.

Lábra álla már a' világ tsudája, mellynél tekintetre méltób' alkotmányt se utób' se előb' Babi-

Gg

lon

---

* Strab. L. 16. Geograph. pag. 508. c. lit. Eustath. Vig. non. An. 1587. *ἡ δὲ Βαβυλων καὶ αὐτὴ μὲν ἐστὶ ἐν πεδίῳ - ἡ δὲ ἀνωτάτω σέγη &c.* Babylon campestris loco sita est. . . horti pensilis supremum tabulatum ascensu scaberrimum habet, & cochleas hisce gradibus adjacentes: per eas aqua continenter ex Euphrate in hortos attollitur hominum opera, qui sunt ad id munus constituti.

lon nem látott. Itt az épület erőssége az ő pompájával, a' tarka virágok, zöldellő fák, vetemények külömsége, fokasága az ő tulajdon drága szépségével szemben állott, és mint egy vetekedett: nem tudnád a' kertészeknek, vagy a' kép faragóknak, és az építő mestereknek munkáját kellene - é előszer dítsérned, ezüstre, aranyra - é, föld felé - é, vagy ég felé emelned szemeid. Innét az árnyékos folyosók, az apro garáditsok, a' tsüggő tornáztok, és a' kartsú oszlopok ki metéltt karimáji arany szinnel tündöklének, tífilogának; amonnan az ugró vizek tseppei harmatos gyöngybe borúlva, bugygyanó tsattanással három négy ágon forgának, a' fürödő tollas népnek pedig friss szállást készítették: páfitos útzáji a' szép szellő között emitt az udvarig, amott a' szigetig, Eufrátes vizén túl, ki a' sík mezőig szép ki tekéntettel szolgálának: ki fogynék a' szóból, ha mind le rajzolnám.

Gondollyon az elme minden-féle gyönyörűséget, valamit a' kerti ékekségre, 's itten az idő töltésre, Királyi mulatságra ingyen ki gondolhat, 's nem másfutt, hanem itt kereffe.

Herodotus e' kertről semmit sem szól: Semirámis munkája közzé pedig se Kurtzius, se Diodórus, se Strábó, se Rolinus, se Montfaukon nem számlállya; még-is azt meri mondani Kirker, hogy

a'

a' többi között ez volt Semirám Királynénak leg-pompásab' alkotmánya. Felejtene tudni - illik a' tanult emberek-is mindenre számot tartani.

Ha Kurtziussal akarunk építőjéről szollani, azt kell mondanunk, hogy némelly Siria-béli Királynak munkája vala, ez az egész pompa: ki midőn Babilon városában uralkodnék, felesége kedvéért építette ezt a' pénz vesztegető héjába-valóságot. Meg-szerette ez a' kényes Afzszony az erdei lakást, és ha kedve, 's Ura ellenkezése nélkül élhetett volna, örömeit töltötte volna egész életét a' sötétes fáknak árnyéka között. Babilon városa körül illyes mulatságot a' természet nem rendelt; a' Király tehát, hogy házas, és koronás társának kedvét ki találná, fellyúl haladá kívánságát. Rolinus 'Zidó Josefet, és Berósúft követvén, ezt a' Királyt Nabukodonozornak mondja lenni.

Volt néha napján része hazánknak - is az illyen ékecségben; míg Országunkat a' sok háború ki nem pufztította. Tekéntszen a' ki ennek bizonyosságát kívánja, Oláh Miklós könyvének hatodik részében, és a' Babilóniai Palotáknak, kerteknek, 's más roppant épületeknek valami kis nyomdokát Mátjás Király alkotmányi között szerentse, ha fel-nem találja. Visszevárad függő kertének méltóságos tekintetén el-húlván a' Török követ a' reá-

bízott dologról úgy el-felejtkezett, hogy a' Király előtt egyedül ama' két szóra fakadhatott: kö-fzönt a' Tsászfárúnk, a' Tsászfárúnk köfzönt. Udvaránál, 's palotájánál akkor Európában talán egy fe vólt fzeb'? sok Országon által mentem, úgymond Oláh Miklós Esztergami Érsek, ki az ő könyvét Holláudiában írta, sokat láttam; de azok ékecségéhez hasonló épületek szemem eleibe sohol nem kerültek. Páris városában a' Frantziák Királya Udvarában tsak egy szobát láttam, melly a' mi palotáinkhoz hasonlítana. *

De mi haszna, ha a' nagy épületeknek tsak a' nagy romladéka maradt reánk. * *

Ha minden lépésünk akkora lett vólna; már (reánk tekintvén) az Európa - béli népnek igen fel-kellene nézni.

K I L E N T Z E D I K   R É S Z.

Belus tornyáról.

VAla Babilon városában Belus tiszteletére szenteltetett egy nagy roppant templom; mellynek

---

* Nicolaus Olahus Hungariæ c. 6. pag. 11.

** Tacitus L. 2. Annal. pag. 69. Veterum Thebarum magna vestigia.

nek tornya még Herodotus idejekor-is talpon állott, és a' Görögöknél nagy volt híre neve. *

Azomban a' mint Diodórusból fajdítom, ezt az egész épületet, ki toronynak, ki templomnak, nevezé vala. **

A' torony körül lévő templomot négy szegletűnek mondja Herodotus, és ennek kerületén két pálya hosszát mér: maga a' torony pedig egy más felébe tetézt nyóltz más tornyokból állott vala, mellyek fellyeb' fellyeb' mind székebbek, 's keskenyebbek lévén végtére szép kis tsútsra kerekedtek. A' toronynak hossza egy egész pályából állott, az alsó szélessége pedig az egész toronynak magasságával meg-egyezett. Bokártus abban a' vélekedésben vagyon, hogy ez az épület akkor állítatott-fel, mikor a' nyelvek meg-váltak. ***

Én az én vélekedésemet már meg-jelentém harmadik könyvemnek tizedik részében.

Gg 3

A'

* Herodotus Clio pag. 82. 83.

** Lásd 3. könyvemnek 10-dik részét.

*** Bochartus in Phaleg. Part. 1. L. 1.

Rolin. Tom. 2. pag. 33.

Herodot. citat. Beli Templum aëreis portis, id quod mea etiam nunc atate existit, &c. ibid.

A' mint a' fokszor ditsért Herodotus bizonságom , a' templom merő réz ajtókon nyílik vala : a' toronynak dereka pedig tfiga módra tekint garádivsokon vezette a' felső részre a' bé-járó népet. Azokon mind marha, mind ember könnyen el-léphetett, gyenge lehetett rajtok a' járás. Ké-fzen valának azomban a' tornyok szélein , a' ro-ftélyos tartalékok görbe hajlásin , a' tfigás garádivsok fel-futó pártázatai , mellyet az Urak számara kéizített fima kar székek , fima márványkőből rakott karimás szép padak , hogy azokon , a' járás között meg-bádjadott erő nyugodalmát, 's lélegzetét kedvesen vehetné. *

A' toronynak belső része a' Királyi személyeknek válogatott mulatságihoz alkalmaztatott, minden rézéről, tündöklő ablakiról, öblös tornáztziról a' szép ki tekintet szem alá vetette Babilon városának rendre rakott roppant épffleteit , a' mezőkön tsorgó vizek tekergő folyáfit , a' zöldellő domboknak , völgyeknek sötétes erdeit , a' körül belől illatozó kerteknek virágos útfzáit.

A' nyóltzadik toronynak tetejére egy kis takarékos kápolnátska építettett, ebbe peniglen aranyból faragott egy asztal, és egy vetett ág állott
vala.

---

* Herodotus Clio, pag. 83.

vala. Az épületnek alsó része merő templom. Itten Belusnak faragott képe aranyból vagyon öntve, a' kép mellett egy arany asztal állá, és egy arany kar-szék. A' templom ajtaja előtt-is állot aranyból készíttetett egy óltár; de ezen tsak tse-tsemős báránykákat szabad vala fel-áldozni; a' más féle áldozatok számára pedig más egy nagy óltár rendeltetett a' templom ajtaja eleibe. Az áldozathoz tömjénnyel-is láttak a' Babiloniaiak.

Azt gondollya Rolinus, hogy a' Káldéufok erről a' toronyról szokták a' tñllagok forgását nézegetni, 's hogy a' jövőendő mondásban, és az égi járáshoz tartozandó tudományban itt tették azt a' nagy elő-menetelt. *

Némellyek Babilonnak egy más tornyáról-is emlekeznek, 's ezt minden Egyiptomi gúlyánál nagyobnak mondják lenni; de Herodotus arról semmit sem tud: nyilván Belus tornyáról beszélenek, 's tudatlanul egy épületet kettőnek vélnek lenni.

TÍ-

---

* Rolinus Tom. 2. pag. 33.

TÍZEDIK RÉSZ.

Ninive városáról.

A' ki az Assíriai Országúthoz fogott, Ninus
vált Nemród fia. Ennek terméizete épen az
Attyára ütött, mert ő-is merő nagy épületekben
törte vala fejét.

Sok roppant városok állottak - fel mind a' mi
Európánkban, mind a' régi Egyiptomban, holott
a' mint Juvenalis mondja :

Egyiptom földén száz ajtón nyílt vala Tebe,
Jóllehet azt az idő már mind a' porba temette;*

Temérdek nagy helyen fekszik most-is Róma, Pá-
ris, Londra, Liszabóna; de ezek Ninive városá-
nak csak árnyékai: mert a' mint Jonás Prófétának
harmadik részében olvassuk, három napi járó föld
vala Ninive városának nagysága. **

Igen törték fejeket a' Sz. Írás fejtegető Böl-
tsek ennek a' tikkelynek ki magyarázásában; el-
hűlnék a' város égtelen nagyságán, arra értik te-
hát némellyek az említett verset, hogy itt a' vá-
rosnak

* Juvenalis Sat. 15. . . Venus Thebe centum jacet obruta portis.

** Jonæ 3. Ninive erat Civitas magna itinere trium dierum.

rosnak nem hofzfza, vagy széle, hanem kerülete jelentetik, 's erről a' vélekedésről majd én is bővebben szóllok.

Mások arra magyarázzák, hogy az útzáji meg-járásához három nap kívántatik, de derék ditsőség az, úgymond Kirker; holott három egész nap Romában is el-telhetik minden útzáinak megnyargalásában; de mindazonáltal hat ora alatt egészen meg-kerülhetni. *

Arra pedig épen nem lehet tsavarítani, a' merre mások tekerik; hogy Jónás az ő harmad-napi útyát a' Siriai tengertől kezdé, a' hol a' hal gyomrából ki vettetett: mert a' Fenitziai part Ninive városától távulab' esik három egész száz mért földnél. Annak-okáért az Írás tzikkellyéből azt hozza ki Kirker, hogy Ninive városának egyik útzája, mely az egész várost két-felé hasítá, olly nagy temérdek hofzfzasággal bírt, hogy annak végét az utazó harmad nap előtt nem érhetné, 's hogy mikor előszer fel-kiáltot Jónás, az útzának harmad részénél többet meg-nem haladott.

De ha így vagyon a' dolog; tsak nem egész Affiriát bástjája közzé szorította Ninive városa: 's hát már a' külső városok vallyon meddig értek?

H h

Dio-

---

* Kircher Archontol. pag. 46. 47. L. 2.

Diodórus végét nem talállya ennek a' lakó helynek. Kirker az utazók beszédét követvén azt meri mondani, hogy Ninive városának külső része el-terjedett Mesopotámián által egész Eufrátig, Tigrisig, és tovább' - is. Bástjai vastagán Diodórus írása fzerént három szekér el-férhetett.

TIZEN-EGYEDIK RÉSZ.

A' Ninive városának nagyságáról Szent Tzirillus, Rolinus, és Diodórus írásiból.

Rolinus ellenek mond azoknak, kik azt a' vélekedést vitatják, melyhez Kirker állott, és azt az három napi járó földet egyedül a' város területére számlállya: de más okát mondásának nem adja; hanem hogy a' tanúlt emberek Diodórus szavaira itten nem akarnak állani, vagy hogy a' Diodórustól emlétett pályákból egy olasz mért földnire, nem nyóltz, hanem tizen-két pályát kellene számlálni; de ez tsak merő mondás. Én mindazonáltal Rolinus vélekedésének erősítésére két erős bizonysgot hozhatok elő, az elsőt Diodórusból, a' másodikat Áleksándriabéli Szent Tzirillusból.

Dio-

Diodórus jóllehet Ninive városának kerületére négy száztíz nyolctíz pályát számlál, hofzszára mindazonáltal száz ötven pályánál többet nem enged; széleségét pedig csak nyolctízvannak mondja. Már minthogy tudjuk, hogy egy olasz mért-földben nyolctíz pálya találtatik; való, hogy egy német mért-föld csak harminctíz pályát üt, és nem többet: száz ötven pálya tehát öt német mért földnre nem megy. *

Igy tehát Diodórus írásából azt ki nem lehet hozni, mintha Ninive városának hofzszá három napi járó föld lett volna: mert négy vagy öt német mért földnek meg-járására a' gyalog embernek sem kívántatik töb' másfél napnál, 's az-is úntig elég. Ez egy:

Aleksándria-béli Szent Tzirillus pedig Jónás Próféta könyvét fejtegetvén a' város nagyságát nem hofzszához, hanem kerületéhez méri: szavai ennyit nyomnak: Ninive olly nagy város vala, hogy meg-kerülésére három nap kellene. **

H h 2

Meg-

* 4000 Lépés = 1. Német Mért föld.

125.) 4000. (32. = 1. Német M. = 32. Pálya.

32. 5 = 160. Pálya = 150. + 10.

** S. Cyrillus Alexandr. in Jonam pag. 779. Ninive erat tam ampla, ut si quis eam obire vellet, triduo indigeret.

Εὐρεῖαν ὄσαν τὴν πόλιν, ἣ εἰς τὰ το μέγας ἐκτεινομένην, αὐτὸ δεικνύει περὶ τῶν ἡμερῶν τριῶν ἵτις ἔλετο περινοεῖν.

Meg-járta Lukáts Pál a' napkeleti régi váro-fokat , 's Ninive városának romladék falairól azt bizonyítja, hogy szélebségek most-is harmintz lábni, magafságok pedig olly ifszzonyú, hogy nints olly erős parittyás legény, ki által vethetné rajtok a' követ. *

Jónás Próféta, a' ki a' Ninivitáknak prédikállott, V. T. U. három ezer száz hatvanadik esztendőben élt vala Jeroboám Israel Királlya alatt: de Ninive városában való prédikállásának esztendeje bizonytalan; mert Ninive az ő romlása után ismét fel-épült nem sok idő múlva: a' Medusok igáját ki verte nyakából, és othon való Királyoknak szolgált vala, Ful-is azok között való vólt. Lát-hatja a' Készületben lévő Krónikámat V. T. 3108. és 3213. esztendőkről.

Meg-tsalatkoztak tehát, kik az elébbeni Afiriai birodalomnak idejére helyheztetik Jónás prédikállását.

Fiser János ki rajzolt a' többi között egy Ninive városi hires templomot, annak képét pedig a' Belórus Pétertől fel-talált pénzetskéről vette-fel: de nehéz annak a' templomnak építőjére nyomozni.

---

* Calmet Dissert. de prificis Hebræor. ædibus pag. 159. edit. Tyrnav.

ni. Formáját a' mint Rieger első könyvének utolsó részében láttam, úgy adom elő. Tekénts hetedik táblámnak harmadik képére.

TIZEN-KETTŐDIK RÉSZ.

Babilon városának az Írásban lévő emlékezetéről, az az mind romlásáról, mind mostani állapotjáról.

SZép volt, nagy volt Babilon városa; de nagyob' volt Istentelensége. Olvassuk az Írásban eme Királynak dobzódását, amannak fel-fuvalkodott kevelységét, amazok ok nélkül igazságtalanul merő kegyetlenségből hirtelen hadat indítottának, pufztíták a' világot, le nyomták a' szomszéd népet: emezek merő Isten tiszteletre szaggattván az igaz Isteni tisztelettől a' népet el-vadították. Ezekre nézve

Sokáig fenyegette az Úr ezt a' kevély várost, sokáig várta az istentelenségbe merült Káldéa népének meg-térését: el-halgatta, míg annak ideje volt, Királynak égbe kiáltó vétkeit; de ki tőlté végtére rajta minden boszszúságát.

Fel-tartá kevélyen fejét , magánál erősséb' birodalmat , hatalmasab' méltóságot nem esmért a' világon : kitől féllyek , ugymond ? ki áll szemben vélem ? én az én özvegységemtől , én az én púfztúlásomtól tarthassak - é ? én attól az időtől féllyek - é , melly másokat földig rontott ? hol az a' hatalom , melly vélem ki teheffen ?

Már az árva 'Zidóságot lántzon tartá , lábával gázoló Babilon városa : már a' Jerusálemi templomnak aranyból vert edényei , a' Sz. Királyok ajándéki a' Babiloniai udvarnak dobzodására fordítottak : már ki pufztúlt egész Jerusálem : annak nemessége , az öregek tekéntetes személlye , a' régi szabad nép mind rabságba esett , és a' mi a' rabságot felette terhelé , és keservefsé tevé , se tisztessége , se nyugalma nem vólt ura előtt ; megakará büntetni mint visszsa-rugó fiait a' menybéli kegyes Isten ; de atyai fenyítéssel ; emezek , kiknek arra a' végre a' kezekben ostrom ada , úgy mentek ellenek , mint a' barmok ellen , félre tettek az emberi természetet.

Nagyon fel-gyullasztotta ez a' fok-féle istentelenség az Úrnak haragját : továb' tehát nem tűrhétvén az átkozott népet ; valamit meg-ígért nékik a' Próféták által , azt rendről rendre egyúl egyig mind ki fizette , 's bé-tellyesítette. Néki

küldé

küldé először Babilon városának Tzirus Királyt. Az hatalmas város meg-vételével fokot vesződött ugyan Tzirus, míg hozzá nem jutott; de végtére tsak ugyan kezébe került szzerentséfen. A' város falai erősek valának; le nem verethette, a' kapuk, és tornyok teli valának őrizővel, és a' városban úntig elég vala. Onnét kezdé tehát az ostromlást, a' honnét nem vélték. Árkokat mind addig áfatott; míg azokon Eufrátes vizét más felé nem kerítette. El-fordítván a' vizet a' kapuk alatt alattomban bé bortsáttá táborát, és a' nyereségre, és prédára fel-szabadította.

Akkor épen ünnepi napja vólt a' városnak, és a' tántzba, 's vigafságba torkig merült; a' mint Herodotus el-befzélli: 's a' belső báftjakra, mellyek között Eufrátes vize foly-vala, gondjok nem vólt, mert ha azokra vigyáztak vólna, azoknak tetejéről Tzirus táborát mind agyon lehetet vólna verni: de nints tanáts az Úr ellen: rabokká váltak a' világ pufztítók, kik mások meg-alázásában, rabságában, és gyalázatjában gyönyörködtek: az elébbeni rab-nép pedig, a' meg-rontott 'Zidóság Tzirus Király kegyelme által Ifaiás Próféta jövendölése szzerént a' kegyetlen ellenség kezéből szép betsülettel ki szabadúlt.

Meg-rémült véletlen szerentsétlenségen, és illy nagy gyalázatján az urasághoz, pompához, és mások kifébbítéséhez szokott kevély város, keferűsége haragra változott. Fel-ugranak tehát egynéhány esztendő múlva, ki ütik az igát, Persia ellen fel-támadnák. *

Nofszja fel-lobbanik Dárius Persák Királya-ban a' méreg: reá üt Babilonra, Zópirus mestersége által ismét kezéhez keríti párt-ütő szolgáit, és a' mit Tzirus Babilon városába meg-hagyott, mérgeből öfzve rontá, báftjait felébe le-dönté, réz kapuit farkaiból mind ki forgattatá, 's más helyre viteté. A' Babiloniai fő-emberekből három ezeret fel-akasztatott. * *

Kserkses Király-is meg-hadta rajta emlékezetét, mert a' mint másútt mondtam, szép tornyán nagy kárt tett. * * *

Végtére nagy Sándor kezébe került Babilon városa, ez jóllehet régi ékeségét viszsza akarná téríteni, semmire sem mehetet, el-huzták alóla a' gyéként, ama' porba maradt. Nintsen tanáts az Úr ellen.

Utól-

---

* Herodot. Thalia = L. 3. pag. 249.

** Herodot. Thal. pag. 253. h. c. ad fin. Libr.

*** Lásd 3. K. 10. részét.

Utolsó végére jártak a' Mátzedóniai Görögök, kik nagy Sándor birodalmát magok között fel-osztották: ezek nyomták ki utolsó lélegzetét. Megjövendölé Ifaiás könyvének tizen-harmadik részében, tizen-kilentzedik versében: olyan lészén Babilon, az a' Káldéusok ditsőséges városa mint az Úrtól meg-rontatott Sódoma, és Gomorra városa, senki nem fog benne lakni, senki fel-nem fogja ismét építeni; bé-tölt, bé-tellyefedett a' jövődő mondás: a' Királyok udvari helyévé Sufa, Ekbatana, és Persépolis vála; Babilont el-hadták, sőt nem meszfeze tőle, vagy-is inkább' helyette Szeleutzia, és Kteszifon városa építtetett, hogy amannak hírét nevét lassan lassan ki irtanák. *

Meg-mondá Ifaiás, hogy azon a' helyen, mellyen néha napján a' tzifra kevély Babiloniai nép a' palotákban fel-'s alá sétálgatott, a' hol a' nyomorútlak keferűségéből nevetséget vólt fzikás indítani, a' hol a' szegények keresménye bujaságra költetett, 's téríttetett, ama' fok roppant épületek

Ii

helye,

---

* Strabo L. 16. Geog. pag. 508. edit. Eustath. Vignon. An. 1587. Partem urbis Persæ diruerunt, partem tempus consumpsit, & Macedonum negligentia: maxime postquam Seleucus Nicator Seleuciam ad Tygrin condidit, in Græco legitur: Σίλκυος ὁ Νικάτωρ, & noir: Νικάνωρ. eodem modo legitur in Clement. Alex. L. 7. Strom. pag. 86.

Plin. L. 6. c. 26. In solitudinem rediit exhausta vicinitate Seleucia, ob id condita a Nicanore.

Pausanias. Illa autem Babylon, omnium, quas unquam Sol aspexit urbium, maxima, jam præter muros nil haber reliqui.

helye, valamikor merő vad állatok barlangjává fogváltozni; mind bé-tellyesedett. *

De végtére el-hadták még a' vadak-is az átkozott helyet, 's tsak a' kigyókra, és skorpiókra maradt a' falak dűledéke. Teodoretus idejében már Eufrátes vizének tsak egy kis ere foly vala romlott falainak hátán; dereka más felé ment. **

Egy szóval régi helyét még a' tanúlt emberek is már alig találják-fel. ***

Veffetek erre szemet nagy pajkos városok! imé
A' nagy vétkek után nagy sírba temettetik a' vár.

VÉGE A' BABILON, ÉS NINIVE VÁ- ROSSÁRÓL ÍRT KÖNYVNEK.

RÉGI

* Isaia c. 13. v. 21. Requiescent ibi bestiae, & replebuntur domus eorum draconibus; & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi.

S. Hieron. in c. 13. Isaia. Didicimus a quodam Fratre Elamita, qui de illis finibus egrediens, nunc Jerosolymis vitam exigit Monachorum, venationes Regias esse in Babylone, & omnis generis bestias murorum ejus ambitu tantum contineri.

** Theodoretus in c. 50. Jeremiae v. 38. 39. Euphrates quondam urbem ipsam mediam dividebat: nunc autem fluvius conversus est in aliam viam, & per rudera minimus aquarum meatus fluit.

*** Baudrand. Nunc omnino destructa, ita ut vix ejus supersint rudera.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.

ÖTÖDIK KÖNYV

AZ EGYIPTUS-BÉLI

ÉPÜLETEKRŐL.

K É S Z Ű L E T.

AZ Egyiptomi Királyoknak méltóságos alkotmányi közel érék, sőt fellyúl-is mülák a' Babiloniai épületeknek pompáját: mert mint-hogy azok közzül, kik az özön víz után Egyiptom földét leg-előfzer lakták, fokban jelen voltak Babilon tornyának, 's városának építé-fekor; látván, meg-kévánták tőlek a' ditsósé-
get, 's el-öfztozván, el-fzélyedvén Egyiptom-felé, mind addig nyughatatlankodtak, míg amazokat meg-nem nyerték, 's fellyúl nem haladták.

Igazán mondom, hogy noha könnyeb' a' költemény az alkotmánynál; de maga a' Görög elme még írva sem épített az Egyiptomi tsodáknál méltóságosb' épületet. Herodotus meg-bizonyítja szóról szóra mondásomat: az Egyiptomi épületeknél, úgymond, annak ide-

jekor tsodára méltób' épületek a' világon nem kerültek fzem eleibe. *

Halhatfsza, míg többet nem mondok,
ama' takarékos purgomának erről való szép
kis bizonyosságát :

A' Mese füllentett mikor Ofzfszát,'s Pélion horgát
A' nagy Olimpusunak fő tetejére raká;
A' mit az Egyiptom mutogat, mind tífzta valóság,
Ott az eget most is fok torony orra veri. **

Nem tagadom ugyan azt, a' mit Plinius
mond; ez a' fok tsodálatos munka az Egyi-
ptomi Királyok kintseinek merő héjába-való
fitogatása vólt. ***

De

* Herodot. Euterpe = L. 2. pag. 115. Plura, quam omnis regio,
mirabilia habet... & opera relatu majora.

** Harduinus in Notis ad Plinii L. 36. c L. 4. Anthologiarum.

ἔσαν ἐπ' ὀλύμπῳ, ἃ πῆλιν ὕψι θεῖντα
ψευδῆς ἰσορίας ῥῆσις ἀνεπλάστετο,
πυραμίδες δ' ἐπὶ νῦν Νειλωίδες ἀρχαί μετ' ὥκα
κυρῶσι χρυσεῖσις ἀστράσι πληιάδων.

Ezekből nem tudom mi Déáktól ezen füz-fa versek kerekedtek:

Pelion, atque Ossan dorso frondentis Olympi
Falsa loquens vatum fama superposuit,
Pyramides sed adhuc terra Nilotide tangunt
Aurea Pleiadum sidera fronte sua.

*** Plinius L. 36. pag. 737. Pyramides... Regum pecuniarum otiosa, ac
stulta ostentatio.

De minthogy, a' mint mondtam, a' régi fok méltóságos épületek között ezeknél fokkal nemesseb' alkotmányok, a' világra még elő nem állottak; méltó dolog, hogy felólek nem futó félbe a' mint Plinius, nem gyalázat kedvéért szoltyak, a' mint Mártziális, nem immel ámmal a' mint mások némellyek; hanem minden tehetségemmel jól hozzá lássak a' dologhoz.

Tsodát támasztanak pedig a' többi között Egyiptomban a' nagy tornyok, és oszlopok, a' sűgaras kövek, a' mesterséges tömkeleg, Meris tója, Memnon oszlópa, Memfis, és Tebe városa, hogy most minden aprólékról ne beszéllyek.

Ezekre erefztvén írásomat, attól tartok, ne talántán homályba keverjem olvasómat, ha előre okot's módot nem talállok a' dologban: e' végre tehát azt hozza magával itt a' szűkség, hogy Egyiptom épületeit eléb' toltam-alá ne fogjam, míg önnön magának a' népnek bóltseségéről, Tanítójiról, vallásáról, 's más egyéb' szokásiról nem szólok. Kell

Ki-

Királyjai felől-is bezzéllenem; de ezt hátráb' marasztom egy kevesé. Sok féle ez a' munka, de másra nem bízhatom, itten nála nélkül mezfize nem mehetünk.

Azomban magam költeményemet nem árúlom: az hires nevezetes Tanítóknak nyomdokán járok mindenekben: de mindazonáltal azok szavában-is nagyon válogatok; mert noha Martzialis mondása szerént nem félek minden embernek hortjogásától; mindazáltal nem szokásom a' Mesterek szavához eskünni, 's jól tudom a' mostaniak szája izét, veszem észre szemek vigyázását. *

Furtsa szemű valamint a' Sas, már a' mi világunk. **

ELSŐ

* Martialis L. 4. c. 70.

Nec rouchos metues maligniorum.

** Horatius L. 1. sat. 3.

- - - Tam cernit acutum

Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius.

EL S Ö R É S Z.

Az Egyiptom-béliek böltteségéről, és annak egyik jeléről.

AZ Egyiptomiak bölttesége nem tsak a' Pogányok könyveiben , hanem az Úr igéjében-is felette nevezetes. Mojses Proféta, a' mint az Apostolok tseledetiben olvassuk , annak a' böltteségnek tanulásában nevelkedett. *

És ha arra nem akarunk fakadni , hogy a' mit tőlek tanúlt , azt az Úr ihlése végtére mind el-felejtette véle ; nyilván való dolog : hogy mind írása , mind utazása között eme' tudománynak , nagy hasznát-is vette , én azt merném mondani , hogy azokra a' szép , 's válogatott szerszámú jeles épületekre , mellyek a' pufztában az Úr parantso-
latja szerént a' 'Zidóság számára fel-állának , az Egyiptom-béliektől tanúlt tudományok , és mester-
ségek-is valami keveset tsak ugyan használának. Nagy kellete volt ottan a' mint Mojses második könyve , 's a' többi között huszon ötödik , hatodik , és hetedik része bizonyítja , nagy kellete volt min-

K k

den-

---

* Actorum 7. v. 22. Eruditus est Moyses omni Sapientia Ægyptiorum.

den-féle méregetésnek, minden tzifra faragásnak, pontzolásnak, valami vagy az ötvefeknél, vagy az him varróknál, vagy a' gyöngy rakóknál, az építő mestereknél szép, és kellemetes, az oda mind kívántatott. Lássa az Írásnak fel-jedzett tzikkellyét, a' ki fáradságát nem kéméli, 's észre fogja venni, hogy valamint Jetró Mojszes második könyve szerént a' nép igazgatására, úgy az Egyiptombéli tudomány-is az Úrtól parantsolt szép épületeknek, 's mesterséges eszközöknek elő-állítására hasznot hajt a' Kalauz Prófétának.

A' mi a' Pogányok bizonyosságát illeti, való, hogy ők sem tagadhatták az Egyiptom-béli böltseségtől vett jó teteményeket. Ezeknek köszöni tudományának jó nagy részét mind Plátó, mind Pitágorás, 's egy szóval az egész Görög Ország, Tzitzeró bizonyága szerént. *

Áleksándria-béli Sz. Tzirillus Solon böltseségét-is az Egyiptómi elme magzatjának mondja lenni. **

Meg-

* Cicero L. 5. de Finibus pag. 136. Plato Ægyptum peragravit, ut a Sacerdotibus barbaris numeros, & cælestia acciperet... Pythagoras Ægyptum intravit.

** Cyrillus Alexandr. L. 1. in Julian. pag. 519. Quid quod Solon Atticarum legum inventor, & etiam ipse Plato, quia in Ægypto fuere, præ aliis sapientiores habiti sunt.

Még-többet mond ez a' Sz. Atya; hogy tudni-illik a' mit az Isteni természetéről betsületes-
sebben mondtak, azt mind az Egyiptomi taní-
tóktól vették-fel abban az időben, mikor már
Mojse's vallásának-is valami betsülete vala Egyip-
tomban. *

Meg-vallya Herodotus, hogy a' föld mérege-
téséhez, a' Geometriához semmit sem tudtak ad-
dig a' Görögök, mig ezt a' tudományt az Egyip-
tom-béliektől fel-nem vették, és hazájokba nem
vezették. **

Tatzitus még az Írásnak kezdetét-is nekik
engedi; Elsők valának, úgymond, az Egyiptom-
béliek, kik az emberi elmének járását le-rajzolák,
és az oktan állatoknak külső tekintetihez hason-
ló képek által az emberi szem eleibe rakák, 's hogy
ő tőlek tanúlták a' Fenitzia-béliek az írásnak mód-

Kk 2

ját;

---

* Cyrillus Alexandr. L. 2. in Julian. pag. 533. Dixerim, quod
Plato, & Pythagoras ideo honestius de DEO, & mundo opinantur, quia
conversati inter Ægyptios illorum eruditionem, vel disciplinam sortiti
sunt, apud quos certe creder de Sapientissimo Moyse sermo erat, &
Doctrinæ ejus usque ad miraculum observabantur.

** Herodotus Enterpe=L. 2. pag. 126. 102. 119.

Erről, nem tudom kinek könyvét olvasván illy verset koholtam
néha napján:

Primus erat Thales, mereora, & fidera nosse
Qui caput, primisque ad Græcos attulit illam
Quæ mensurandis terris deserviat, artem.

ját ; a' Görögök pedig a' Fenitziai Tanítóktól, de hogy ezek tsalárdsággal éltek ; holott mások keresményét önnön magok találmányok helyett fitogatták. *

Igy beszéllenek az Egyiptom - béliek , és ha igazat mondanak, új okot találunk az Egyiptomi böltseségnek ditséretére. Azomban mulatnunk kell e' dologban, és mig az emlétett népről tovább' való beszédet nem indítunk , szálljunk-meg itten egy kevesé, és lássuk, ha tőlek vette eredetét az írás , vagy leg-aláb' a' Fenitziai , Szamaría-béli , a' 'Zidó, Görög, és a' Deák írás.

MÁSODIK RÉSZ.

Az Egyiptomi böltseségnek második
jeléről, az az, a' Görög írásnak Egyiptomi
eredetéről.

A Karatom ellen hofzszú versengésben keverném magamat, ha itt a' külömb' külömb'-féle népeknek írásiban találtt hasonlatosságot elő akarnám hoz-

---

* Tacitus Annalium L. 11. c. 14. pag. 193. Primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant, & antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa faxis cernuntur, & literarum semper inventores perhibent: inde Phœnicias; quia mari præpollebant, intulisse Græciæ, gloriamque adeptos tanquam repererint, quæ acceperant.

hozni: elég az, hogy az Egyiptom-béli betők, ha azok, mellyeket Kirkerus élő-hoz, valóságosan Egyiptomi betők, nagyon hasonlítanak a' Görög betőkhöz: sőt alig találkozik köztök valamire való különbség. A' Görög betőkből pedig, ha hátulljokat előre fordítjuk, vagy fellyeb' emelyük, 's némelly tzifrázatokból valami keveset el-tsípünk, könnyen 'Zidó bető kerekedik. Ezt az öreg Görög betőkben porobálja, a' kinek kedve tartja, és mondásomat helyén fogja hadni.

De a' Görög betőknek még a' nevek-is 'Zidó ágról szakadtak, holott a' mit amazok Alefnek mondanak, ezek azt Alfának mondják; a' mit amazok Betnek neveznek, azt a' Görögök Bétának nevezik, és így tovább, ezek pedig született 'Zidó szók, és az első tudni-illik az Álef, avagy Alfa ökröt, másik az az a' Bet, avagy Beta házat, harmadik Gimel, avagy Gamma tevét, negyedik Dálet, avagy Delta ajtót jelent. Azt írja ugyan Plutárkus, hogy arra nézve nevezte az első betőt Kádmus Alfának, az az ökörnek, mert midőn Görög Országba bé-érkezett ezekkel a' betőkkel, 's Beotziába várost építeni kezdett, leg-először ökörre talált: de azután egy kevesé meg-jobbítá vélekedését Plutárkus, és annak, a' nevezeteknek azt az okát adja, mert

ügymond , a' Fenitzia-béliek az ökröt Alfának nevezik. *

A' Deák írás, ha én nem mondom -is, szem látomást a' Görög írásnak született magzatja , láfsad ismét Tatzitust az emlétett helyen. **

Már abban áll itten a' kérdés , melly nemzet vette a' másiktól az írást, a' betót az írásnak módját : az Egyiptziusok azzal ditsekednek , hogy ő tőlek eredett az írásnak még a' 'zengéje-is. ***

Némellyek a' 'Zidó betó mellet ki támadnak, sőt Kirker bizonyítása -ként Eusebius Nierembergius azt meri mondani , hogy Mojses Próféta ideje előtt senki sem tudott az íráshoz. ****

Közel jár ezek vélekedéséhez a' régi Görög Eusebius -is , a' mint Huetzius Abrintsi Püspök, észre veszi. *****

Mások

---

* Plutarchus L. 9. Sympof. qu. 2. Alpha omnibus præposuisse, quia Phenices bovem sic vocant.

** Tacitus L. 11. Annal. pag. 193. Forma literis latinis, quæ veterimis Græcorum.

*** Tacitus ibid. Ægyptii literarum semet inventores perhibent.

**** Athanas. Kircher. Obelisc. Pamph. pag. 9.

***** Euseb. Præp. Evan. L. 10. c. 5.

Daniel Huetius Præp. Propos. 4. pag. 293. *sic dicitur* . . sunt vero, qui Syros literas primos reperisse dicant. Syri sane hi fuerint Hebræi, qui Judæam Phenices vicinam (γένηται Φοινίκης) colunt.

Mások csak meg nem gebednek a' Fenissaiak, avagy a' Fenitzia-béliek ditsóságéért, ezek közzúl való Simon Rikárd-is, ki azt meri mondani, hogy a' Fenetzia-béliek betőjénél régiebbeket nem esmérünk. *

Maga Huetzius ki nem mondja ugyan kerekesen szive ágazatját; de igaz, hogy a' Fenitziai betőknek ő is nagy pártfogója: mert noha megengedi, hogy már Ábrahám Pátriárka idejében kellete vólt ama Affiriai betőknek; mind-az-által azt írja, hogy Ábrahám Pátriárka Kánanéában költözvén Káldéából, a' Fenitzia betőket ottan találta, 's hogy félre tévén az ő elébbeni írásának módját, az Affiriai betők helyet, az Fenitziai betőkhöz fogott, és ezekhez szoktatta magát, nem értem, mi betsületnek tartja Ábrahámban Huetzius ezt a' változtatást: azomban ennek az elmés Tanítónak vélekedése szerént a' Fenitzia-béliek, Szamaritanusok, és a' Kánanéusok betői között nintsen semmi különbség-is. **

Kir-

---

* Simon Richardus Hiftor. Critic. V. T. c. 13. pag. 74. & 75. Quod de priscis Phœnicum literis - - retulimus, Latinos, & Græcos minime fugit, teste Lucano: Phœnices primi, famæ si credimus mansuram rudibus vocem signare figuris. - - Non propterea tamen Phœnicios characteres vetustissimos omnium esse putem, sed tantum vetustiores illis nos jam non cognoscere.

** Huetius Prop. 4. Pag. 292.

Kirker az Egyiptomi betókért Zászlót emel , fegyvert von , kész szemben állani akár kivel azoknak régi nemességekért , mert azt tanítja , azt vitatja , hogy Kádmus Egyiptomból , és ugyan Egyiptomi betóket vitt Görög Országba. Meg-engedi ugyan az első póltzot a' 'Zidó betóknak , de azt végezi , hogy a' második hely az Egyiptomi betóket illeti , mert jóllehet , ugymond , az Egyiptomi betók a' 'Zidó betóból származtanak , és hogy vagy Misraim , vagy Trismegistus Egyiptomban a' 'Zidó betóket be vezetvén új formára öntötte , mindazáltal Kádmus Egyiptomból vitte Görög Országba az írásnak módját , és nem avít 'Zidó betókra , hanem Egyiptomi írásra tanította a' tudatlan Görög népet ; mondásának az az oka : mert hasonló a' Görög írás az Egyiptomi közönséges íráshoz. *

Ihol öszve veszet a' Kritikusok tábora : ki téfzen közöttök békefséget? ki mondanám én itt az igazat ; de eszembe jut Ágaton mondása : talán tudni-illik

Igaz szavammal meg-szegem jó kedveket. * *

Én

* Kircher Archontologia L. 3. pag. 188. & pag. 209.

* * Agathon apud Athenæum L. 5.

Εἰ μὴν φράσω Τέλειος ἄχις' εὐφρανῶ.

Én újjat vélek nem vonyok, hanem megadván kinek kinek a' betsületet e dologban illy végezést téfzek: Magok meg-vallják a' Görögök, hogy az írás náluk nem termett, vidék helyről jött hozzájuk: a' Fenissaiak, úgymond Herodotus, kik Kádmussal hozzánk jöttek, fok féle tudományt vezettek-be Görög Országba; de kívált-képen a' betőket nekik köszönnyük, holott az előtt nálunk írás, nekem úgy tetszik, nem találtatott. *

Továb' való bizonyágom Laertzius, kinek könyvében Teno Filosofust imígyen bátorítja Zenodotus:

Hogy Fenissai vagy, mi szemérő? Kádmus-is az vólt,
'S a' Görög írásnak kezdete tőle került.

Ebben az egy tzikelyben meg-egyeznek az emlétett tanítók-is. * *

A' Sok vélekedésből előfzer azt kell vizsgáláfra választani: Kádmus hazája Fenitzia, vagy Egyiptom vólt-é. Nátális Sándor el-nem hitetheti magával Kádmusnak Egyiptomi eredetét, mert úgymond még a' neve sem Egyiptomi, Kádmus,

L1

avagy

* Herodot. Terpsichore = L. 5. pag. 351. *édité* &c.

** Simon Rich. pag. 75. Huet. pag. 292. Kirch. p. 188.

avagy kedem napkeletet, és így napkeleti egy Embert jelent ; *

De ez gyarló próba : mert a' tiszta születet Magyarinak-is német neve lehet. Azomban Áleksándria-béli Kelemen-is Kádmust tsak Fenitzia-bélinek mondja lenni ; de Kirker bizonyága szerént Sz. Jeronimus Egyiptomból eredt embernek tartja Kádmust. Ateneusnál Evemerus egyedül azt írja, hogy Kádmus a' Fenitziai Királynál szakátskodott. * *

Mind ezekből én tsak azt hozom ki , hogy Kádmus hazája kevés hasznot hajt fel-tett tzélunk elérésére. Mindazáltal akár hol született , Görögöknek Fenitziából betóket vitt ; de lássuk minémű betóket.

Azt álítja Huetzius , és Simon Rikárdus , hogy a' melly betókhez a' Görögök előszer szoktak, azok Fenitziai betók valának. Kirker született Egyiptomi Embernek tartja lenni, és azt itéli, hogy a' minémű betóket vitt vala magával Egyiptomból Kánanéába, és Fenitziába, ugyan azon betókra tanította azután a' Görögöket-is, hozzájuk érkezvén,

* Natalis Alexand. Hist. Eccl. V. T. Exotic. 4. æt. c 8.

* * Kircher Archontol. pag. 209. Athenæus. L. 14.

vén , és így okoskodik : két féle írással éltek az Egyiptom - béliek , egyikének a' titkos dolgokban , másikának a' mindennapi szükségben vala kelete ; meg - bizonyithatta volna Kirker ezt a' mondást Herodotus szavával - is , ki az ő Euterpe nevű könyvében az Egyiptomiak egyik írását szenteltnek , másikat közönségesnek írja lenni. *

Már , úgymond Kirker , az Egyiptomi közönséges betókhez olly hasonlók a' Görög betók , hogy alig találhasson az ember közöttök különbséget ; Egyiptomból vették tehát Kádmus által a' Görögök az írásnak módját. **

De ne talántán eme' közönséges betóknek régisége nekünk kétségesnek látnának lenni ; Kirker a' Pámphilus Guljájáról írt könyvében hofszú beszéddel tanítja , hogy a' közönséges betók olly régiek , mint ama' szentelt , avagy titkos betók , mellyekkel az Egyiptomiak a' sугaras köveket , szokták ki metélni : mert , úgymond , majd tsak nem minden gulján , avagy ki metélt sугaras hofszú köven taláztatik a' szenteltt betók között - is egy - néhány közönséges betó. ***

L I 2

Lásd

---

* Herodot. Euterpe = L. 2. pag. 116. Ægyptii literis bifariis utuntur, quarum unas sacras vocant &c.

** Archontologia L. 3. pag. 189.

*** Kircher Obelisci Pamphilii pag. 146.

Lásd a' végső Táblát , a' hol a' közönséges Egyiptomi betőknek képét Kirkernek Pamfiliai gul-jájából le rajzolom.

Meg-vallom , 's-nem azért mondom , hogy Atjám-fia , de engem ebben a' tzikkelyben Kirker a' többinél könnyebben el-hitethet. Tsak egy gond fúrja fejemet: tudni-illik, vallyon a' közönséges betőket nem az Egyiptomiak kapták-é fel a' Görögöktől ? Kételkedésemnek az az oka , mert látom , 's meg-vallya maga Kirkerus-is, hogy sok Görög szó tsúfzot-bé az Egyiptomiak nyelvek köz-zé. Úgy vagyon: de ez akadékot ne tégyen előt-tünk: mert ez későn eshetett meg; mikor tudni-illik, Görög Úr alá kerültek, a' Görög országlás a' Görög nyelvnek hulladékát bé vezethette hozzá-jok, ebben nálunk-is példa vagyon. De vallyon ha a' Görögök, kik, a' mint fzemlátomást meg-mutatám, Egyiptomban fzedegették az ő tudományoknak elejét , ha mondok, az Egyiptziusfokat írásra tanították volna, ki nem dobolta volna-é azt a' pajkos Görög Ország fzéles e' világon? né-kem úgy tetszik, ketté repesztette volna hasokat ez a' nagy halgatás. Betsületes ember az Herodotus, tiftán, igazán még-vallya: soha semmit sem tanultak, úgymond, az Egyiptomiak a' Görög Országtól. *

De

---

* Herodot. Euterpe Pag. 123. Neque tamen dicam Ægyptios a Græcis fuisse mutatos . . . quidpiam.

De ugyan tsak ; közben veti valaki! ha valóban Egyiptomi írás került a' Görögökhöz ; mire nézve mondják tehát betőjüket Fenitzia-béli betőknek ? arra nézve tudni-illik , mert nem jöttek hozzájuk egyenesen Egyiptomból , hanem , a' mint , már meg-mondám , a' Fenitziai tartományból. Szintén újjal mutat Tatzitus a' Fenitzia-béliek fortélyára : tsak az , hogy röstellem szavait másodszor emlegetni : lásd ezen könyvemnek első részét.

Hogy hogy merik tehát a' tanúlt emberek a' Fenitziai , az az , a' Szamária-béli betőket olly hasonlóknak mondani a' Görög betőkhöz ? lássák a' jámborok : de Skaliger nagyot botlott ; midőn az Ápia nevű úton talált írásból azt akará ki hozni , hogy a' Görög írás a' Szamária-béli betőkből kerekedett : mert az a' talált írás merő Görög írás : a' Szamária-béli betők pedig , a' mint régi pénzekből ki tetszik , más formában látnak , Skali-gerrel tart ugyan Huetzius ; de engem erre a' vélekedésre még reá nem beszéltek.

Azomban szabad legyen nekem-is egy új vélekedést elő állítani : nemdenem , nem nagy mesterség mind Görögök , mind a' Szamária-béliek betőjit 'Zidó rámára felfízteni ? nyilván előfzer a' mostani 'Zidó betőknek , az az , a' régi Káldéufok írásának volt vala leg-nagyob' kelete a' vilá-

gon, de azután lassan lassan az író Deákok kezek alatt a' fok tzifrázás változást tett vala benne, es így a' Káldéa-béli betókból Kánanéában Szamaríai, és Fenitziai: Egyiptomban pedig ama közönséges Egyiptomi, és Görög bető kerekedett. Mindazonáltal ezt én végezés nélkül hagyván tsak azt mondom: hogy a' ki azt itéli, hogy a' Görög írás bészerezője vagy Egyiptomi volt, vagy az árult betőt Egyiptomból vévé; meg-érdemel az ő vélekedésével annyit, a' mennyit amazok; kik a' Fenitziai betókért pört támasztanak, 's ez-is elég most egyfzer az Egyiptomiak ditsóságére.

HARMADIK RÉSZ.

Az Egyiptziusok vallásáról.

MÁr Ninus Király idejében kezdődött ugyan a' bálványozás; de az ellenkező lélek, és az istentelenség azt-is tsak lassan lassan idő jártával szaporította-meg. *

Meg-

---

* S. Hieronymus in C. 23. Ezechielis. Idolum autem Baal, sive Bel, & ut apertius dicam, Beli Assyriorum religio est, consecrata a Nino Beli filio in honorem Patris.

Salianus Epitomes An. V. T. pag. 83. Deinceps plerique Principes Nini exemplum aut iussi, aut ultro volentesque imitati, toto terrarum orbe idololatriam invexerunt.

Meg-vallom, maga a' Sz. Írás-is bizonyóságot ad, hogy a' bálványozó népek az Írásban le írt történetekből fokot lopogattak, és az ő bálványok életére, tselekedetére, betsületire, képire, fokot térítettek. *

Olvasván tehát a' pogányok a' 'Zidók könyveiben Ábrahámnak, Mojsésnek, Sámsonnak, 's másoknak ditséretes dolgait, magok számára új új Isteni vagy nevet, vagy történetet költöttek lassan lassan, segíté a' költött Istenek számát a' meg-hólt Vitézek emlékezete-is, azoknak előszer tisztelet, azután imádás rendeltetett, azomban a' gonosz lélek-is egyik Országból a' másikba futkározván egyik népnek bálványait a' másikhoz vezeté, és az ő Országát tettetett tsóda tételekkel, szokott személy vefztésekkel gyarapítá: meg-vallya Herodotus, hogy tsak nem minden Isteni név Egyiptomból szármozott Görög Országba. **

De azomban, a' kik a' meséket vagy Egyiptomban, vagy Görög Országban költötték, nem-értettek minden költött Isteni név alatt valóságos imádando Isteni természetet; sőt ki mernék egy véle-

---

* 1. Machabæorum 3. v. 48. Et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur gentes similitudinem simulacrorum suorum.

** Herodot. Enterpe: pag. 123. σχεδόν δὲ πάντων τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν ἐξ αἰγυπίας ἐλήλυθε εἰς τὴν ἑλλάδα.

vélekedésem mellett támadni, 's azt merném mondani: hogy a' Görögök meg-tanúlván Egyiptomban a' fok féle mély tudományt, valamint látták, hogy ott a' Böltsék mindent mindenek előtt ki nem találtnak, hanem titkos írások alatt tartanak, úgy amazok-is (a' Görögök tudni-illik) homályos szavak, és mesék között tanították azt, a' mit ott tanultak, és bár illyes fortéllyal ne éltek volna a' régi Filosofusok: Plátó és Arisztóteles, kik Egyiptomban azt tanúlták a' többi között, hogy valamit tudnak, azt jobbára mind homályos szavak alá rejténék, és egyedül azok értenék-meg a' mélységet, kik az ő iskola-béli fejtegetésekre meg-jelenének.

Illik az, ennek a' vélekedésnek bizonyosságára, a' mit Protágorásról bölts Plátónak Teétetus nevű könyvében olvasok. Bölts vala, (úgymond Plátó Sókrates képében) felette bölts vala Protágorás; de őkeme nagy homállyal szokta bé-vonni az ő tanítáfit a' féle díb-dáb, és mihozzánk hasonló fi-lány emberek előtt. Az igaz valóságot egyedül azoknak nyilatkoztatta ki, kik hozzá jártak Iskola-ba. *

Mert

---

* Plato in Thæeteto pag. 152. Edit. An. 1578. Ἀρ' ἂν πρὸς χρητῶν πανσοφὸς τις ἦν ὁ πρωταγόρας; ὃς ἴσῃτο ἡμῖν μὲν ἠνέκατο τῷ πολλῷ συμφετῷ τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐν ἀπορίῃται τὴν ἀλήθειαν εἰλεγε. Nonne, ita nos Gratia: sapiens cumprimis fuit Protagoras? & id tamen nobis de plebe homunculis obscure involvit; discipulis suis perspicuam veritatem aperire contentus.

Mert, hogy először a' Görög Böltsékről beszélgeffek ; fok betsületes emberre találok közöttök , kik egy Istennél többet nem esmérnek. Szofokles, Görög Poéta, mély, és fel-tekert elméjű nevezetes ember , a' mint Áleksándria-béli Sz. Tzirrillus a'nak szavait elő hozza, így beszéll az Isteni természetről: Egyedül egy az Isten, ki az eget, földet , és a' tengereket teremtetten ; a' többi a' mi költeményünk. Elő hozzá Szofoklesnek ezen szavait Justinus , és Áleksándria - béli Kelemenis. *

Plátó Filósofus az ő Timéus nevű könyvében, és Déneshez írt levelében tsak egy Isteni természetre mutat: de az kár benne , hogy az három személy helyett Áriánus módra három részt gondol az Istenségbe, felette homályosan beszéll, mert féltette bőrét a' pogányok között, Ánitus, és Melítus vádolásáról tartott, tartott attól a' méreg-

Mm tól,

---

* Sophocles citatus a Cyrillo Alex. L. 1. in Julian. pag. 527. & a Justino, nec non Clem. Alex.

Unus profecto est, unus hic tantum DEUS,
 Qui cælum, & amplas condidit terræ plagas,
 Cærulea Ponti terga, & infrænes notos,
 At nos miselli pectore errantes vago
 Calamitarum finximus solatia.
 Formas deorum saxeas, aut æreas, . . .
 His dum immolamus, dum statò augustos dic
 Reddimus honores, esse nos remur pios. Más egy fordítás így
 Kezdődik: Unus verissime, unus est DEUS, &c.

től, mellyel Sokrates életére jártak, elő hozza ennek szavát Tzészáréa-béli Eusebius, az Evangéliomi kézfületről írtt könyvében, de én csak úgy adom elő, a' mint Áleksándria-béli Sz. Tzirillusban olvasám, mert ott homályos szavainak fejtegetését-is fel találom. *

Azoknak kedvéért, kik a' könyvekben, mélyebben bé tekintettek, örömeft elő hoznám Sz. Tzirillusnak egyéb' szavait-is; de hosszszaffak, és rövideden csak nem mind egy tsumóba fogám már azokat. **

Zenó Filósofus nyilvánban beszéll Plátónál, és azt tartja, hogy mind Jupiter, mind Minerva, mind Juno, Vulkanus, Neptunus, és a' többi, tsak az egy Isteni természetnek külömb' - külömb'-féle nevei, 's hogy ezek a' nevezetek az Isteni
jó

* Plato in Tim. apud Cyrill. Alex. L. 1. in Julian. p. 522. Manifestissime inquit Plato... quid illud est quod semper est, nativitatemque non habens? & quid illud quod fit, non autem semper fuit. . . Etenim hoc quod est semper, & nunquam habuit nativitatem, hoc est nunquam capit esse, nominat naturam supremam... nempe Dominum DEUM, qui vere existit.

Vide Platonis epist. ad Dionys. apud Euseb. L. 11. Præp. Ev.

** S. Cyrill. Alexand. L. 1. in Julian. pag. 528.

jó téteménynek némelly tulajdonságiból eredendők. *

Tzitzeró Deák vólt, de Görög iskolába járt, lássuk mit tanúlt, 's mit tanít az Isteni természet felől.

Hogy az Isteni természetet töb'-félének mondanák a' régiek, az abból esett, mert fok téteményét egyedül így tudták ki jelenteni: úgymond Tzitzeró. **

Némelly Isteni nevek pedig a' természet vizsgálásából eredtek, és a' természet tulajdonságinál egyebet nem jelentenek. Ezt egy mesének megfejtésével bizonyítja Tzitzeró: Szaturnus, úgymond, az eget meg - herélte; istentelen költemény, úgymond, de szép az értelme, és egyebet nem jelent,

M m 2

ha-

* Zeno apud Diogenem Laertium L. 7. pag.

Dixit unum quoque DEUM esse, ipsumque & mentem, & fatum, & Jovem, multisque aliis appellari nominibus, -- perfectum, beatum, a malo omni remotissimum, providentia sua mundum, & ea, quæ sunt in mundo, administrans omnia. Non tamen inesse illi humanæ formæ lineamenta. -- multisque appellari nominibus iuxta proprietates suas. Namque Græcis Δία appellari, quod (διά) per ipsum sint omnia, eundem & ἄνα vocari, quod vitæ omnium sit autor. Ἀθηνᾶν autem, quod in æthere distentum sit eius imperium, ἥραν quod in ære ἡφαιστον, quod in artificiali igne, προσερδῶνα, quod in humore, δῆμιτταν, quod in terra.

A' ki görögül nem tud keveset ért ebből a' szép jelölés bizonyágából.

** Cicero de Natura Deorum L. 2. pag. 272.

Multæ naturæ Deorum ex magni. beneficiis eorum, non sine causa, & a Græciæ Sapientibus, & a majoribus nostris constitutæ, nominatæque sunt.

hanem, hogy a' levegő égben sörényen forgó apró testetskéknek természete magános erejével-is elegendő a' természetben való munkálkodásra, ha más elementomtól segítsége nem jön-is: érjen ez a' fejtés a' mennyit ér, elég az, hogy nem állít elő minden mese új Isteni természetet, hanem egyedül a' világon munkálkodó természetnek tulajdonságira mutat. *

Plinius egyet ért Tzitzeróval.

Ezekre nézett Sz. Ágoston Doktor, midőn az Úr várofsáról írt negyedik könyvében három felosztá a' régieknek vallását, a' tőlek nevezett Istenek közzül némellyek, úgymond, a' Poétákhoz, némellyek a' Filosofusokhoz, mások pedig a' városiakhoz tartozandók valának; vagy a' mint Várro a' régi dolgokról írt könyvében jelenti; voltak, a' meséhez, a' természethez, és az erkölts vezérléséhez tartozandó más más Istenségek. Megvallom; meg-örültem midőn Makróbiusnak ama könyvét olvastam, melynek a' Száturnus titkairól nevet adott vala: mert láttam, hogy minden költött

Isteni

---

* Cicero ibid. pag. 273. Ex ratione physica magna fluxit multitudo deorum: qui induri specie humana fabulas suppeditaverunt, hominum autem vitam superstitione omni refererunt . . . vetus hæc opinio Græciam oplevit, exectum cælum a filio Saturno, . . . physica ratio non inelegans, inclusa est in impiis fabulas cælestem enim altissimam, æthereamque naturam, idest igneam, quæ per se se omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum.

Isteni nevet a' természet erejére magyarázván annyi Istent nem tartot lenni , a' mennyinek vagy nevét olvasta , vagy hírét hallotta.

Tzészáréa-béli Eusebius a' mesék alatt lappangó valóságot a' pogányok értelmek szerént így hozza elő az Evangéliomi készületeiről irt harmadik könyvének harmadik részében : A' napnak sütő sugárit értik , úgymond , a' sánta Vulkánuson ; sántának pedig azért mondják Vulkánust , mert a' nap melegsége fokot el-hágy az ő erejéből , míg mi hozzánk terjed. A' nap melegségének erejét Apollónak hiják : Apolló mellet a' Musák énekelnek , a' bújdosó tñillagok tudni-illik. A' napot Herkulesnek-is nevezik ; de annak tizen-két bajvívásán nem értenek egyebet , az égi kerületnek tizen-két nevezetes jeleinél , mellyeken tudni-illik a' nap-világ járni szokott. El-ragadta Plutó Tzeresnek leányát ; de mit téfszen ez a' mese? nem egyebet , hanem hogy a' vetés jó darab ideig a' föld alatt rejtve tartatik.

A' ki Tzitzerónak emlétett könyvében jól betekéntett , az ilyen fejtegetéseken nem tsudálkozhatik.

Már hogy az Egyiptziufok vallására szállítsam beszédemet ; a' mint meg-írák Herodotus szava

szerént, jobbára Egyiptomból szakadt a' Görögökhöz a' fok Isteni név: valamint tehát a' Görögök Bóltsei a' fok Isteni nevezet alatt merő titkokat értettek, úgy leg-aláb' az Egyiptziusok régi tanúlt emberei-is csak egy Istenben hittek; a' többinek nevét titokra tartották. Mert, a' mint Kirker-is észre veszi, két három részre oszthatjuk az egész Egyiptomi népet: ennek nagyob' része merő balgatag, és paraszt elméjü emberből állott, kik a' fok tzeremoniák külső színével meg-elégedvén, 's mélyebben elméjeket nem erefztvén annyi Istent tiszteltek, a' mennyit neveztek. Innét esett, hogy jól meg-nem értvén a' titkok fejtését, a' gyáva, és Istentelen paraszt köfség, krokodílust, matskát, ebet, ökröt, és töb' e' féle oktalan állatot Isteni tisztelettel illetve Egyiptomban. A' gazdagok valának ennek az okai, kik végtére csak arra tartottak számat: mit együnk, mit hagyunk az éhel holt atja-finak, 's-nem arra: Mit tanóllyunk, 's mit tanítsunk, Istennünknek, és hazánknek Istenért miben szolgálhatunk. Nem héjába rőhögi őket a' nagy szájú Juvenális az ő tizen-ötödik szátira versében. *

Má-

---

* Juvenalis Sat. 15.

Quis nescit Volusi Bithyniæ, quælia demens

Ægyptus portenta colat, Crocodilon adorat

Paret hæc, illa paret Saturnum serpentibus Ibim...

Porrumac cape nefas violare ac frangere morsu.

O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis

Numina.

Máfok Egyiptomban egyedül egy Istent tisztelvén a' többi Isteni neveket, és felőlek írva hagyott titkokat, vagy tiszteletekre szabott szokásokat rész szerént a' természetnek, rész szerént az Isteni hatalomnak mélységes titkaira, vagy a' be-tsületes életre vezérlő tanításokra magyarázták. Ez vólt a' jó Papoknak dolga, ebben törte fejét kisdéd korától fogva vénségéig, a' ki bólts nevet kívánt Egyiptomban, és hogy a' mély értelemhez alkalmaztatnák testeket-is; némelly étkektől meg-tartóztatták magokat; ne talántán a' kövér test meg ne nehézítené, meg ne tompítaná, és meg ne homályosítaná elméjeket. Jámblikus, a-mint Kirker a' Pamfiliai gulyáról írt könyvében szavaira mutat, ebben nekem most egyszer elegendő bizonyosságom, míg a' gulyák fejtegetéséhez nem fogok. *

Azomban imígyen beszélgetvén egyet nem értek ám Kálvínus Jánossal, kinek szavait Bellarmínus így hozza-elő a' Sz. Képekről írt könyvében.

Nem

---

* Jamblichus citatus a Kirchero Obelisci Pamphili pag. 210. Opi-fex intellectus, qui & veritatis DEUS est, atque sapientiæ; quatenus in generationem progrediens occultam latentiam rationum potentiam traducit in lucem, Anun Ægyptiaca lingua vocatur; quatenus autem sine mendacio peragit omnia, & artificiose simul cum veritate, Phta nuncupatur: Græci hunc Vulcanum nominant, artificiosum duntaxat considerantes. Quantum vero effector est bonorum omnium, appellatur Ofris, qui ob suum principarum multas alias habet denominationes, propter potentias, actionesque, quas exercet, differentes.

Nem valának, úgymond Kalvinus, olly balgatagok a' pogányok, mint ha más Istent nem értettek volna a' törökök, és a' köveken kívől: mert a' mint Bellármínus néki meg-felel: jóllehet némellyek e' balgatagságra nem vetemedtek, való mindazon-által, hogy sokakat meg-bolondítottak a' papok, és az ördög mestersége, ki a' bálványok mozgása, és szállása által a' jámborokat szem-fényvesztő módra meg-ejtette, 's egy szóval mire nézve fáradoznak annyit a' Próféták abban, hogy meg-mutassák a' faragott képekben-is el-rejtett Isteneknek héjába válóságokat, ha valóban Isteneknek lenni azokat nem vélték. Lásd a' száz tizenhetedik 'Zóltárt. *

Sokat beszéllettem úgy tetszik a' vallásról; de nem űztem szinte hafzontalan munkát; mert a' sügaras köveken lévő titkos írásoknak magyarázatja ettől a' beszédétől fog függeni. Az Egyiptomnak első Tanítójáról akkor szólok, mikor az építő Királyok munkájira szállítom gondomat.

NE-

---

* Bellarminus L, de Imaginibus ex Calv. L. 1. c. 11. §. 9.

NEGYEDIK RÉSZ.

Az Egyiptomi régi szokásokról.

Míg az épületekhez nem állok, egy kis mulatság kedvéért Egyiptomnak egynehány szokására ki-futtatom tollamat, hasznos leszzen ez a tudomány-is könyvemnek folyamatajában.

Az Egyiptomi Fejedelmek Királyi mesterségéről nem szólok, jóllehet, a' mint Rolinus mondja, ezek példái lehetnének a' fő méltóságos személyeknek. *

Teli torokkal adják már az ilyen tanátsokat még a' kik femmit fem tudnak-is az udvarhoz; azomban Rolinus szépen beszéll; tetsék, vagy annak, vagy amazok könyvében, kikből szedegette írása eszközét, tenkénteni, Herodotusba, mondom, és Diodórusba. Én Herodotus második könyvéből mást számlálok-elő.

Az Egyiptomiak, úgymond Herodotus, elűtöttek más Emberek szokásitól tsak nem mindekben. **

Nn

Nálok

* Rolinus Tom. 1. pag. 83.

** Herodot. Euterpe=L. 2. pag. 115. Pleraque omnia a ceteris hominibus diversa constituerunt & instituta, & jura.

Nálok a' kereskedés, a' vásár-tartás merő Afzfonyi munka, és foglalatosság. Itt a' férj-fiak a' teréht a' fejek tetején, az Afzfonyok vállokon hordozzák; asztalt az útzán vetnek, 's nem a' szobában, hanem az út félen ebédelnek, más betűletes emberek a' tselédnek, és az ebnek egy tálban nem tálalnak; itt egy tányéron kalányoz a' kopó, 's más oktalan állat az urával. Ennek a' szokásnak az okát fel-lehet venni e' könyvemnek elébbeni részéből. Itt az ő meg-vénhedett Attyokra nem a' fiak; hanem a' leányok szoktak gondot viselni. Másoknál jó ízű a' búza kenyér; ezeknél szégyen dolog vagy búzából, vagy árpából sütni: tenkellyel tengődnek, vagy a' mint mások magyarázzák Herodotus szavát: ro'z'zal. A' kovászt lábbal; a' sárt kézzel gyúrnák.

A' 'Zidók szokása fzerént környűlmetélik magokat; de ezt a' szokást talán Egyiptomnak csak ama' részéről kell érteni, mellyben az oda futamodott, vagy gyűlevész 'Zidóság lakott vala.

A' Görögök bal felől job' kézre vezetik újjokat az írás közt; az Egyiptomiak jobbról bal-felé; és így írván a' Görögökre fogják a' bal kéz felé való írást. Elfűnkbe jusson itt, a' mit az Egyiptomiak írásáról előb' fel-jegyzettem.

A'

A' Papok meg - borostállják minden harmad nap fejeket, és szakállokat ; ne talántán valami férgetske fészket verjen a' szőr között, 's hogy így az Isteni szolgálathoz tisztábban láthatnának , 's ugyan-is arra nézve minden Isten adta nap háromszor fürödnek hideg vízbe nap nyugott előtt , de éjjel csak kétszer , halat nem szabad kóstolnok : babra törvény szegés nélkül még nem-is nézhetnek , 's talán ezek útáltatták-meg Pitágorással-is ezt az eledelt. A' Papoknak egy Fejedelmek vagyon , 's Attya halála után a' fiára marad a' Fő-papi méltóság.

Tiszta fejér ökröt választanak az áldozatra ; azt először tüzre terítik , azután borral meg-öntvén fejét vefzik , de a' főre átkot mondanak ; hogy tudni-illik az egész Egyiptomnak nyomorultsága arra szálljon , 's ha vásárkor esik az áldozat, Görög jövevényt keresnek , és azt a' fejet el - adják néki : ha pedig ollyas emberre nem találhatnak ; az ökör fejet a' folyó vízbe hajtják. Soha az Egyiptom-béli ember marha fejet kóstolni nem mér.

A' sörtést tisztátalan állatnak tartják lenni , 's ha valaki felettibe aztat ruhájával illeti , azonnal a' vízhez szalád , 's mind testét , mind ruháját , ferödőre készíti. Meg-lehet, itt-is az Egyiptomi 'Zidókról , vagy a' 'Zidóktól tanult Egyiptziufok-

ról szól a' levél. 'S ugyan-is ott a' kanásznak bé nem szabad a' Templomba lépni , házas társat más betsületes emberek leányi közt nem találhatnak magoknak, 's meg-kell elégednek hozzájuk hasonló betsületű társal.

Busíris Egyiptomnak a' városa. Itt midőn Isis tiszteletére innep- napot üllenek , az áldozat után öfzve veri hátát, homlokát , ököllel , fegyverrel, vagy más e' féle eszközzel a' gyűlevész sokadalom ; de az Egyiptomban lakó Káriai nép ebben a' többi között leg telhetetleneb'. Sái nevű városban az inneplő nép az házak ablakit lámpásokkal meg-szokta rakni.

Az oktalan állatok felette nagy betsületben vannak nálok. Nem sok ugyan Egyiptomban a' vad állat ; de az ott valamennyi mind szentség gyanánt tiszteltetik ; 's minthogy az oktalanok töb' Istent esmérnek egynél , 's azt vélik , hogy minden barom más más Istenhez tartozandó ; annak az Istennek tiszteletére, kihez ez , vagy amaz tartozandó ; ezt, vagy amaszt az állatot kényesen nevelik ; sőt fioknak hajszálit le borotváltatván , 's fontra vetvén, a' font egyik serpenyőjébe mind addig eresztik a' pénzt, míg egyet nem üt fiok hájának terhével : e' pénz pedig azok számára való , kikre az említett állatok táplálását bizzák : ha
meg-

meg - gebednek , betsülettel azokat - is el - temetik.

Az emberek temetéséről - is kell szólnunk , minthogy majd a' pompás koporsókról beszédünk lesz. Halljuk erről ismét Herodotust. *

Mikor valamire való Embernek halála történik ; leg-ottan az házi fejer nép fejét , 's ortzáját sárral bé-tapasztja ; ki futnak az Afzszonyok az útfára , veri kiki tagjait , tépi , és így kefergi az halottat. Más felől a' férfiak futkároznak hasonló vereség közt : az után az holt hideg testnek takarítására vízfza térnek , 's előszer - is horoggal a' főnek a' velejét ki tekerik az órrán , 's az után az üres helyet fű-szerfzámokkal meg-tömik ; az allyát pedig éles kővel meg-metszván a' bélit ki vonnyák , 's a' belső részeket szépen ki öblétvén pálmától fatsart lével , mirhával , 's töb' e' féle drága szerekkel meg-rakják ; de tömjént a' kenetek közzé nem egyelítenek. Ez meg-lévén a' metszés helyét öfzve varják , 's a' mint Diodórus írja : a' has metszőket szitokkal , átokkal , és kövekkel ki kergetik az halottas házból. Azután a' testet bésozzák falétrommal , a' sózás pedig hetven egész nap tart. Végtére a' testet meg-mofogatják , és

N n 3

bíbor

---

* Herodot. pag. 135.

bíbor patjolatból hafogatott póljába takargatván matska mézzel fellyől bé-enyvezik, azután a' meg-holt embernek teteméhez hasonló tokot faragtatván fából, abba bé-szegeznek az halottat, a' tokot pedig a' benne ki-nyújtott testtel együtt a' fal mellett talpra állítják.

Az aláb' való embereknek hideg tetemít fel-nem szokás metszeni; holott azok bélét csak az alsó felén erefztik ki kliftér által. Tzedrus fából egy ollyas kenetet tudnak tseppegetni, melly ha bé-erefztetik a' gyomor közé a' belső nedveséget úgy meg-emészti, hogy a' testnek mind béle, mind minden tsúnnyasága le-follyon a' természet útján: a' falétrom arra való, hogy az húst meg-emésztsze, és a' testnek csak a' bőret, és tsontját hadja helyén. Ehez Diodórus azt téfzi; hogy jobbára olly mesterségesen tudnak bánni a' testnek ápolgatásával, hogy fok száaz esztendő múlva-is épen maradjon az holt embernek régi ábrázatja.

Sokan a' fájdalom enyhétése kedvéért az halottat othon tartják betsületes helyen; de jobbára temetőre szokás vinni. A' temetésnek pedig illy modját olvasom Diodórus írási között: A' temetés napján öszve hivat az atyafiság negyven birát. Ezek egy bizonyos tó mellett a' parton túl fél kerék módra öszve ülnek, 's azomban a' test-

is

is hajón által-vitetik: az hajó kormányosának a neve Egyiptomi nyelven káronnak mondattik. Innét költ Orfeus meséje, a' káron hajójáról. *

A' parthoz útvén az hajót, a' testet addig ki nem szállítják, míg az holt embernek ditséretét; vagy gyalázatját elő nem számlálják: szabad vádolására minden embernek ellő-állani, ha betsületes életét hallják, meg-törölik könyvező szemeket az atjafiak, hozzá kezdenek ők-is a' szép ditsérethez. Senki nemes nemzetéről nem szokott itt szólani; holott mind egyenlő képen nemesseknek tartják lenni magokat az Egyiptziufok. Az halottnak minden ditsérete a' jó életből áll. Elő számlálják: hogyan nevelkedett gyermek korától fogva: hogyan tisztelte az Istent; hogy szerette az igazságot; lelkéért könyörgést indítanak, 's végtére a' nép-is áldást ad, és ditséretet mond az halotra.

A' kik adófságot hagynak halálok után, jobbra othon temetternek; de azt minek-utánna a' rokonság helyettek ki-fizeti; sírba vitettetnek; néha zálogba-is adják atjok, és elejek holt tetemét; de ha az ilyen szent zálogot azután az, a' kihez illik,

---

* Káron nevét Görögnek mondják lenni málok: 's igaz is από τῆς χάριτος per Antiphrasim χάρις pro ἀχάρις természet szerént ered.

illik, fel-nem váltaná, betsületet nem vallana véle, sőt hólta után el-fem temettetnék.

A' Király halálakor nyóltzvan napig tart a' fíralom: akkor se innep, se áldozat, se vigafság nints az egész Egyiptusban, böjtöl az egész nép: a' borhoz, és az húshoz nem nyúl: ferödóvel, kenettel, vetett ágygyal nem szabad akkor élni, tilos minden öröm. A' fíralmas napok után a' szokott pompa következik: annak temetésekör-is elő állanak a' vádolók, s a' ditsérők: sőt ha valamelly Királynak életét betstelennek talállyák lenni; a' temetés pompájától meg-fosztják. Elő hozza ezt a' beszédet, a' mennyire a' temetés rendét illeti Montfaucon-is az ő ötödik könyvében. *

A' temetőre kész testeket Mumiáknak nevezik Persiai nyelven az Egyiptomiak; melly szó nem egyebet, hanem csak száraz testet jelent. A' Pofonyi patikában látni illyet egyet: fokát ki-hordanak Európában Egyiptomból, a' kik ottan kereskednek. Mondják, és Burratinus bizonyítja, hogy a' Mumiák torkában egy egy arany pénz találtatik káronnak számára; de nekem ez költeménynek tetszik lenni, mert ha az károné, az az a' kormányosé az az arany, miért hadja ott az ő
fize-

---

* Montfaucon Tom. 5. Parte 2. L. I. c. 2.

fizetését ; vagy ha ott nem felejtí, hogy hogy talál-
lálnak a' kereskedők a' Mumiák torkában arra az
aranyra? Azomban rakvák az ilyen száraz test-
nek pólyái a' titkos írásokkal: Tekénts negyedik
Táblámnak negyedik, és ötödik képére.

Kirker bizonyága szerént Nárdi János Olasz
Orvos fokot gondolkodott arról: hogy tudni-illik
mi ok tartaná-meg olly fok számos esztendőig az
Egyiptomi Mumiákat a' rothadástól. *

Gondolkodása, és munkálkodása után végté-
re tsak arra talált, hogy ennek az épségnek bi-
zonyosokai nem a' jó illatú szerek, nem a' fűszer-
szám, hanem egyedül a' matska méz: holott fel-
bontván, fel-hasogatván a' száraz minden tsontjait,
és részetskéjét egyebet benne fel-nem találhatott,
észre nem vehetett egyebet a' matska-méz szagá-
nál. **

Hihető Nárdi János kezébe némelly aláb' való
embernek száraz teste jutott, ki tudja, talán ha
többet próbált volna, meg-egygyezne Herodotuf-
fal próbája?

Oo

ÖTÖ-

* Kircher Oedipi Tom. 3. Syntag. 13. pag. 397.

** Ioannes Nardius Comment. in Lucret. Solaque fuit obvia gumi
graveolentia nost dentidarum cadaver... fregi, discerpsi, ossibus neque
peperci, gumi ubique redolent, atque sapiunt.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Tébe városáról, és Memnon ofzlopáról.

EDdig fe beszéltünk ugyan haszontalan, a' mint mondam, és észre veheti a' kinek homályos szeme nintsen; de ideje már, hogy a' feltett tzélyhoz közeleb' tartsunk.

Három tartományra ofztották a' régiek az egész Egyiptomot. Egyik része az vólt, melly Tébe városáról Tébaisnek neveztetett: a' második, hét vármegyét foglalt vala magában, és azért Heptánomisnek neveztetett: az alsó Egyiptom, mellynek más képen Delta a' neve, harmadik része vólt az Országnak. Siéne, és Elefántina városa választá-el Egyiptust Etiopiától, 's Augustus Tsászára idejekor egész eddig tartott a' Romai birodalom. *

Tébe városának pompás ékefsége szem közbe álhatott széles e' világ roppant városinak méltóságával: száz erős kapukon nyilik vala, a' mint már negyedik könyvemben meg-jelentém: 's bizonyságom ebben nem tsak az ott említett Juvenalis, hanem

---

* Tacitus. L. 2. Annal. Claustura olim Romani Imperii.

nem a' Poéták közöttül Homerus , az Istorikusok közöttül pedig Tatzitus, és Strábó-is. *

Ebből észre vehetni iszonyú nagyságát ; de néha napján néppel-is tömve vala : azt olvasom, hogy egyszermind két száz katona szekeret és tíz ezer fegyveres embert erefzthetett ki a' táborba mind a' száz kapuján. A' Görögök , és a' Romaiak már e' városnak csak romladékát látták ; 's még sem győzik magasztalni méltóságát. **

Tevenotzius útozásiról írt könyvében azt be-
fzéli: hogy tellyen teli most-is le-dült Tébe-környé-
ke, az az, Sáis vármegye a' nagy templomok fa-
laival , félbe- dült palotákkal , gúljakkal , az az,
súgaras kövekkel , oszlopokkal, hegy-tornyokkal.

Egy méltóságos palotát látott Tébe-várme-
gyében Tevenotzius maga-is: ennek az épületnek
méltósága, úgymond, a' mi mesterségeinknek min-
den ditsőségét meszsze fellyúl-múllyá : árnyékába
sem érünk, akár mikép' hánnyuk, és vesztük ma-
gunkat. Négy út vezet az embert az épületnek
felső, az az, negyedik szegésére ; de a' ki annak
tetejére veti szemét, a' nagy magasságban el-veszti

O o 2

fzeme

---

* Juvenal. sat. 15. Homer. Ilia. x. v. 381.

Tacit. annal. L. 2. pag 69. Strabo L. 17.

** Rolinus Tom. 1. pag. 45.

szeme fényét. Az emlétett útnak hofzfzasága temérdek, 's rakva minden felől nagy faragott, Egyiptomi képekkel. Az épület közepén lévő tsór-nok száz húsz ofzlopon tsüggöt vala : ezeknek az ofzlopoknak derekát hat ember alig ölelhette által. A' falakra, 's az ofzlopokra rajzolt képek festéke még most fe hadja-el az ő színét. Reá-tudta tudni-illik ütni, és nyomni az Egyiptom-béli elme, minden munkájára az halhatatlanságnak eleven billyegét. Az a' Tébai templom, mellyről Strábó beszéll, hasonló ehez a' palotához. Talán mind Tevenotzius, mind Strábó egy épületről beszéll. *

Tébe vármegyében állott Memnon ofzlopa-is, mellyet mihelyest a' fel ferkenő napnak sugári illették; azonnal gyönyörű gyenge musika hangot cefztet magából. **

Hallotta ezt a' Musikát Strábó-is; de kételkedett; ha az ofzlopból eredett-é vagy nem, Juvenális boszorkány munkának fajdítá lenni; én nem: mert meg-lehet a' föld alatta üres vala, 's ott pengettek valamit, a' kiknek arra gondjok vala:

* Strabo. I. 17.

** Tacitus Annal. 2. pag. 70. Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum præcipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens.

vala : alól pengett, mondok ; de vagy szájából , vagy üres oldalán fűrt likatskákból jött ki az hang. *

Mások ennek a' Mufikának illyes okát adják: tudhattak az Egyiptziusok némelly eszközzel valamint mi az üveggel taplót gyűjtani ; illyes gyűjtő szerzámot helyheztetvén tehát alattomban az oszlop talpához , és a' nap sugárit a' gyűjtő szerzámmal kénköves forgátsra térítvén , az oszlop belső részében lángot támaszthattak : a' gőz , a' láng a' fűvókat , vagy a' kerekeket meg-mozdította , és a' mesterséges sípokon mufika hangot cseszthetett.

H A T O D I K R É S Z.

Káirus és Memfis városáról , Méris Király tójáról ; az alsó Egyiptusnak némelly nevezetes helységeiről.

EGyiptomnak abban a' részében , melly az hét vármegyektől Heptánomisnek hivattatott , fekött Memfis , avagy az Egyiptomi Babilonnak vá-

O o 3

rosa ,

---

* Juvenalis Sat. 15.

Dimidio Magicæ resonant ubi Memnone chordæ,
Atque verus Thebe centum jacet obruta portis.

rosa, Nilus partjának nap-nyugotti részén. Káirus, melly most Egyiptomnak roppant fő városa, Memfis helyett építetett; de Nilusnak nap-keleti partján áll. Memfis városát a' többi között a' mellette álló hegy tornyok ékecsítették, ennek a' városnak környékében állanak vala fok számtalan gulják, avagy sугaras kövek-is. Ide tartozandó az ötödik Tábla.

Itt vólt Méris Király tója, itt állott a' Tömkeleg, avagy az Egyiptomi Labirintus. Ezekről rendre majd hoszszas beszédem lesz. De Méris Király tojáról való beszédemet tsak itt végzem-el egy végben.

Tudja minden Ember Nilus vizének tulajdon-ságát, tudni - illik melly nagy hasznára légyen Egyiptom földének, holott ki öntödvén merő ke-nyeret önt a' szántó-földekre: de bezzeg ha le-fzáll; fok nyomorúltságot hágy maga után né-mellykor; áradása-is ártalmas fokszor.

Méris Király a' természet jó téteményét meg akarván mesterséggel segíteni, egy nagy tót áfa-tott. Három ezer hat száz pályát számlál Hero-dotus az egész kerületére. *

De

---

* Herodot. pag. 67. Euterpe.

De Pomponius Mela tsak hufz ezer lépést enged arra. *

Két méltóságos nagy hegy-torony áll a' tónak a' közepén : mind kettőnek háromszáz-lábni a' magassága ; de ez tsak a' víz színén ki tetző magasságnak a' mértéke, mert talpig mérve két annynak mondják. Mind a' két toronynak tetején egy nagy faragott kép látzatik Királyi széken ülve. A' Király a' vizet egész a' tóig egy nagy széles árkon vezettette Nilusnak partjától : Az ároknak a' rakontzáján a' víz ugy erefztetett ki, 's-bé, a' mint a' szükség javasolta. Ifzonyú nagy jövedelmére szolgált a' Királyi Kamarának-is ez a' nagy tó.

Deltában, az alsó Egyiptusban tudni - illik Heliópolis, az az napnak a' városa fekütt : Itt állott néha napján Tánis, Kanópus, és Pelusium-is : nagy Sándor azt az híres várost, melly Áleksándriának hivattatik, ide építtette. De Áleksándria felől a' Görög épületek között légyen a' beszédünk. Az Irsael fiai, midőn Egyiptomban tengődtek ; Tánis körül laktak vala.

Helió-

---

* P. Mela L. I. Moeris aliquando campus, nunc lacus viginti milia passuum in circuitu patens.

Heliópolis városának Féniks nevű madara felől femmit fem szólok ; mert egy az , hogy fokat k. llene arról beszéllenem ; ha Herodotus, Plinius, Tatzitus , Sz. Epifánius, és Sótus vélekedését mind elő akarnám hozni ; más az , hogy nem ide tartozandó beszéd ; végtére merő mese az egész Féniks madár.

HETEDIK RÉSZ.

Az Egyiptomi Gúljáról.

AZ Egyiptomi tornyok két féliek. Némellyek Királyi temetés számára valának jobbára felépítve ; ezeknek Görög nevek Pyramides. Én akár ki mit mondjon ; nem tűz, hanem Hegy-toronyra magyarázom. Más egyéb' tornyok Egyiptomban a' Görögöktől obeliskusoknak neveztetek : az Olasz fordítás fzerént pedig gúljának hivattatnak. Kátfálius János ezt a' szót Frantzia eredetűnek tartja lenni , mert ezeknél Aiguille tűt jelent. *

Merkátus abban a' gyanakodásban akadt , hogy talán Július nevérol, mely a' Vatikánomi sügaras

---

* J. B. Cafálius. pag. 6. de veteribus Ægyptiorum rítibus.

garas kőven olvaftatott, vette ez a' szó az ő eredetét: midőn tudni-illik a' jámbor Olasz Július nevét tsorban kezdé ejteni, és a' Julius helyet Gyúlát kezdett olvasgatni. Mi ezt a' szózatot megtarthatjuk a' magyar nyelvben, míg a' többi olasz szózatokon ki nem adunk; de a' kinek kedve tartja, Hallerrel hegyes köveknek-is nevezheti. A' Gúlják az Egyiptomiaktól nap-újjainak hivattatnák.

Ezek az hegyes kövek régenten Egyiptomban arra a' végre építtettek, hogy a' bölts Tanítók, és a' Papok azoknak oldalokra metszenék a' természet voltáról, a' nap erejének tulajdonságiról, és az egek forgása felől a' régiektől vett tudományoknak tikkelyit: azért a' Gúlják Egyiptomban titkos könyvek helyett szolgálnak. *

A' Gúlják mind azon verhenyeges kősziklából faragtattak, 's a' színek olyan, mintha mind meg-vólnának szikrával pettegetve, ezeket a' köveket a' Görög pyropikilonnak; a' Deák Tébai kősziklának, az Olasz veres gránátnak nevezi.

Pp

Az

* Plinius L. 36. Fecere... obeliscos solis Numini sacratos. Radiorum ejus argumentum in effigie est, & ita signatur nomine Ægyptio.

Harduinus in Notis Plinianis pag. 735. Excogitata obeliscorum effigies est ad significandos solis radios, & radium quidem Ægyptii obeliscum vocant.

Azomban a' Görögöknél ὀβελός nyárfat, ὀβελίσκος kis nyárfat jelent.

Az Egyiptomi bányák, melyekből az ilyen köveket válogatva fzedék, Tébe táján fekszenek, az Etiopiai hegyek felé, a' hol az hegyekről Nilus vize nagy zörgéssel, és tsattagással szakad.

Böven vagyon ugyan a' fok szép márvány Egyiptomban; de a' Gúlják számára másféle követ soha sem választottak. A' ki Romát látta, ebben bizonyságom lehet. A' Gúlják valamennyen mind Tébai veres kóbúl vágattattak.

Mind a' kőnek a' színén, mind a' Gúljának hegyes formáján a' napnak bizonyos tulajdonságait akarák ki jelenteni. Míg többet nem mondok, hasznos ide az Egyiptomiak vallásáról eléb írtt tanításom.

Ezek a' sűgaras oszlopokon, jóllehet (a' mint majd meg-mondom) szép hoszfű magassággal bírnak, nintsen semmi raggatás; csak egyetlen egy fűál kóbúl állanak. Termetek, és magasságok nem mind egyenlő, nagyobb' egyik a' másiknál. Romában némelyek hűsz, harmintz lábnyomni mértékkel egyeznek; némelyek, hetven, nyóltzvan, sőt száz negyven lábni mértéket-is foglalnak hoszfűokban.

Más külömbség-is vagyon köztök; némelly Gúljának lapja egyenlő szélességű mind a' négy felől,

felől, másfokon egyik rész szélesebb' a' másiknál, végtére némelly Gúlják rakvák külömb' külömb'-féle titkos írásokkal, tetétől talpig, merő kép, és bető látszik mind a' négy felől rajtok; némellyeknek mind a' négy oldalak símák, és egész végig pufzták.

Már ha többet nem szólok-is, ki tetszik, mi légyen az Egyiptomi Gúlja: nem egyéb' tudni-illik, hanem egy hoszszú, magas, és verhenyeges nagy kő-szikla, melly fellyeb' fellyeb' mind vékonyab', és keskenyeb' levén, végtére egy kis tsutsra kerekedik; egy ollyas hegyes kő, mellynek négy lapja vagy egészlen síma, vagy titkos pontzolásokkal, és ki metélt ábrázatokkal meg-vagyon tetétől talpig rakva. Nézz a' negyedik Táblának harmadik képére, és az ötödik Táblának mezeére.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

Az Egyiptomi Gúljáknak első Építőjéről, és Egyiptomnak első Királyáról.

BAjos állapot azoknak első építőjére mutatni, mert némellyek Mitrásra, avagy Mitresre, az az, Mizráimra mutatnak; mások ezt a' ditsóséget Teutnak, Hermesnek, az az, Mercurius Trismegistusnak tulajdonítják.

Elég az : hogy alig tűnt-el az özön víz a' földnek szinéről, azonnal tornyokról, paloták-ról, és oszlopokról gondolkodott az emberi nemzet, a' mint Babilon tornyából nyilván ki tetszhetik; és minek előtte tolhoz, és papiroshoz nem szoktak az emberek, sőt azután-is némellykor kövekre szokták metfzeni az ő tanítáfokat, vélekedéseket, 's elmés találmánnyokat, a' mint Hueztius sok számos Íróknak szavaival bizonyítja. *

Az Úr a' tiz parantsolatot kő-táblákra metfzette: régi szokás az halottak fejek-fölé kő táblát, vagy oszlopot állítani, és az halottak ditséretét arra ki metélni. Tudjuk a' Fenitziusok szokását is, kik Afrikában költözvén azonnal oszlopokat emeltek elébbeni hazájoknak emlékezetire. Tze-fzarea-béli Prokopius idejekor, ki Justinián Tsászfár alatt írta Iftoriáját Krisztus Urunk születésének öt száz negyvenedik esztendő tájában, talpon áll vala még két oszlop Tigifisben, Afrikának városában, 's ezek azoktól építtettek, kik Kánanéában Jofue fegyverétől meg-rettenvén hazájokat el-hagyák, 's Afrikába bújdoftak-vala. Tigifis városában, úgy-mond Prokopius, a' kút mellé fejr kőből két oszlopot állítottak, 's ezeken Fenitziái szókkal, és betőkkel illetén írás találtatik : Mi azok vagyunk, kiket

---

* D. Huetius Ep. Abrinc. Propos. pag. 93.

kiket ama' pufztító Lator Josue Nave fia hazájokból ki hajtott. *

'Zidó Jósef bizonyága szerént a' Szeth unokájától építtetett oszlopok, melyekre az égi járásnak, és munkálkodásnak tulajdonsági valának felrajzólva, még a' Romai Tsáfzárok idejekor-is talpon állának vala Siriában, vagy a' mint mások, kik helyesebben olvasván 'Zidó Jósef szavát, bizonyítják Seiriadban. **

Melly helyet Huetzius vélekedése szerént Gál-gala mellett kell keresni Sehirát földén; minthogy itt állanak vala némelly faragott képek, melyekről Birák könyve szól az harmadik részben, tizenkilentzedik, és huszon hatodik versben. Ezeknek a' köveknek 'Zidó bető szerént pefzilim a' nevek; Görögül glipta, az az, ki metélt, vagy pontzolt kövek. ***

Meg-engedi Kálmet felébe, a' mit 'Zidó Jósef beszéll; de arról nagyon kételkedik; ha azokat a' Szehiráti pontzolt Gúljátat, vagy (akár mi-kép nevezzük ezeket) az oszlopokat Szeth fiai mun-

P p 3

káji-

---

* Procopius L. 2. de Bello Vandal. c. 10. citatus a Natal. Alexand. H. E. V. T. Exotic. 4. aetat. c. 8.

** Josephus Antiq. L. 1. c. 3. apud Huet. pag. cit. c.

*** Judicum 3. Pertransiit locum idolorum ... venitque in Sehirath,

kájinak kellyené tartani, nem-é: mert azt állítja Kálmet, hogy a' titkos írású pontzolás a' víz özön után az Egyiptomiaktól vette eredetét; amazok pedig a' víz özön előtt éltek. Nem a' Szeth maradékitól, úgymond; hanem az Egyiptomi Teuttól szakadt a' kőre metfzett írásnak kelete, könnyen megérthetjük, hogyan állottak elő ama Szehiráthi ofzlopok, ha Tzészaréa-béli Eusebius szavára vigyázunk, Eusebius, és Szintzellus Mánetonak be-
fzédét követvén azt adják tudtunkra, hogy Merkurius Trifzmegistus már Egyiptom második Királyának ideje előtt állított vala Schirát, vagy, a' mint ők mondják, Sziriád földén titkos írásokkal ki-
metélt ofzlopokat. *

Én azt mondom, igaz lehet mind a' kettő: tudva lehetett ez a' titkos írás a' víz özön előtt, 's az árvíz után Teuttól vehette folyamatját; annak halála után lassán-lassán a' titok titokba merültt.

Azomban az én beszédem eddig tsak arra tartot, hogy ki tetsék a' kövekre metfzett írásnak régisége. Ide szolgálhat az-is a' mit Kám tablájiról írni fogok. De mi következik mind ezekből a' fel tett tzelra? az tudni-illik: hogy valamint a' kövekre metfzett írás régi, ugy az írás kedvéért
fel-

---

* Calmet Commentair lit. S. I' G. pag. 64.

fel-állíttatott köveknek-is régieknek, 's régi fzo-kással bé-vett jószágnak kell lenni. Már minthogy a' jó Tanítók, 's kivált-képen Herodotus, Méneft Egyiptomban első Királynak állítják lenni, Misraim pedig Ménessel egy ember vólt, az egész be-fzédből az következik, hogy ha az Egyiptomnak első Királyi illyes munkákról gondolkodtak, a' Gúlják, és az hegyes kövek első fel-állítója Ménes, az az, Misraim vólt víz-özön után. *

Márfzamus ugyan Méneft a' Kámra magya-rázza; a' mint Kálmet bizonyságom. **

De Rolinus, és Kirkérus aláb' tart egy keve-sé, és Egyiptomnak első Királyát Méneft Misraimnak, Kám fiának tartja lenni; sőt Rolinus ezt a' vélekedést a' jó Tanítók között közönségesnek mondja. ***

Az a' Mestres tehát, Mitrás, Mitres, Mef-res, kit Plinius a' Gúlják első fel állítójának nevez, nem egyéb hanem Mezres, avagy Mizraim, Kám-nak fia. ****

Mert

* Herodot. Enterpe = L. 2. pag. 140. τὸν Μῆνα πρῶτον βασιλεύσαντα Αἰγύπτῳ, οἱ ἱερεῖς ἔλεγον.

Menem, qui primus in Ægypto regnavit,
Sacerdotes dixere, &c.

** Calmet Commentair pag. 64.

*** Rolinus Tom. 1. pag. 134.

**** Plinius L. 36. pag. 735.

Mert először nem de nem Mezres nevét könnyen Mestresre fordíthatta az hofzízú idő ; Mezres pedig, avagy Mizraim Kámtól született ; és az , a' ki a' Gúljákat kezdé állítani, Pliniustól a' Vatikánomi könyvnek olvasása szerént Mestresnek hivattatik. *

Héjába beszéll tehát Harduinus, Plinius szavait fejtegetvén, hogy Mestres, avagy Mesres Mojfes Próféta ideje után uralkodott. **

Bizvást el-hitethetjük magunkal, hogy Mizraim, Kám fia mihelyest Egyiptomban egy kis uraságra kapott, azonnal a' tornyok, és oszlopok építéséhez fogott ; mert ő sem akart nyilván alább való Fejedelem lenni a' többinél, kik Babilon tornyának építésével híreket, 's neveket gyarapírák. Segétheti ezt az okot az-is: hogy az ilyen épületekkel tellyen teli volt Egyiptom földé, 's jóllehet hordton hordák Romában a' Tsászárok a' fok Gúljákat, és Kámbifes Persák Királya jó nagy számokat tüzzel, vassal őszve-is rontott ; mindazonáltal még sem pufztúlhattak ki mind eddig Egyiptomból. Az illy fok épülethez pedig hamar hozzá kellett

---

* Genes. 10. v. 6. Filii Cham : Chus, & Mesraim, & Phut, & Chanaan.

** Harduinus in Notis Plin. ad Sect. 14. L. 36. pag. cit. c.

kellett kezdeni; Misraim, és Kám idejénél eléb' való időre nem mutathatunk a' víz özön után; akkor fogtak tehát az ilyen munkához.

Arra-is számot tartsunk szüntelen, a' miről az Apostolok tselekedete beszéll, és a' mit én ezen könyvemnek első részében elő hoztam: Egyiptomban tanúltt Mojses, és annak kiseded korában-is neve volt már az Egyiptomi bőltseségnek, e' nevezetes bőltseségre vezető tzikkelyek pedig, és rövid fommába foglalt tanítások jobbára oszlopokra valóan metélve. Trismegistus tanítása szerént, voltak tehát Egyiptomban Mojses ideje előtt-is Gúlja allító Királyok, és Mesterek; Ménes, az az, Mestres, avagy Misraim ideig vezetnek bennünket nem héjába-való okok; hihető tehát Misraim Kám fia volt, a' ki a' Gúlják építéséhez előszer fogott a' víz özön után.

Kirker azt ítéli; hogy a' Gúlják között azok állítottak leg régieb' Királyoktól, mellyek leg-kifibbek, holott az aprajáról szokás kezdeni az öregihez. *

Qq

Ó te-

---

* Kircher (belisc. Pamphil. Chronolog. an. M. 2213. & Ædipi Tom. 3. Syntag. 7. pag. 318. Pr ma rerum principia - - a parvis - originem suam ducere ex experientia notum habemus.

Ő tehát az első Gúlják közé ama kisdéd oszlopokat számlállja, mellyek a' többi között Egyiptomból Olasz Országba vitettek, és most Montizélius, Mahutéus, és Mediczéus Gúljáinak neveztetnek: mivel tudni-illik, úgymond, Hermes Trismegistus az Egyiptomiak Tanító Mestere az ő igyekezetinek remek munkáját az ilyen aprólék köveken adta a' Királyok elejbe leg-először, 's azután vezette őket nagyob' nagyob' gondolatra.

Véle tart Harduínus-is, holott filányob', 's aláb' való mindenben a' kezdet a' munka folytatásánál. *

Nem szokásom ugyan nálamnál elmésszab' Tanítókkal pörben állani: mert nem szép dolog a' régi ifiak szokása szerént a' tekéntetes érdemes személyek vádolása által magának hírt nevet keresni; úgymond Sz. Jeronimus. **

Mindazonáltal nem hibázunk talán, ha azt mondjuk: hogy az Egyiptomiak a' nagygyán kezdék a' fok féle torony, és Gúlja épített; holott a' kik Babilon tornyát látták; a' mint láthatták-is, a' kik

* Harduínus ad I. 36. Plin. pag. 735. Minoris formæ, ut primarum esse principia solent.

** S. Hieronym. I. 1. Epistol. 18. fol. 15. Puerilis esse iactantia quod olim adolescentuli facere consueverant, accusando illustres viros suo Nemini famam quærere.

kik Egyiptomban előfzer épületeket raktak ; előre sem elégedtek - meg minden héjába való aprólék épülettel.

Szólánk az első építőről ; szólunk a' következők felől-is.

K I L E N T Z E D I K   R É S Z.

Az Egyiptomi Gúljának más egyeb építőjiról.

AZ igaz , olly keveset tudhatunk az Egyiptomi első Királyok ditsőséges tselekedetéről , mint ha mind a' veres tengerbe fill'yedtek volna nevek. Ha jól érthetnők ama' mélységes írásoknak titkait, mellyek a' sугaras kövek oldalán függenek ; talán el-tünnék egyfzer seműnkről a' nagy háló , 's a' régi sötétség után vidám fenyetség következnék.

Mindazonáltal mennyűnk , a' meddig mehetűnk , talán meg-nem bánnyuk. Kerefsűk - fel Egyiptom régi Királyinak előfzer neveket ; 's azután lássuk , kik állítottak-fel közülök leg-hirefseb' ofzlopokat , és Gúljátat ; ez a' rész világofságára szolgál a' tornyokról írandó beszédemnek-is.

Ennek a' régi birodalomnak Királyiról számtalan vélekedések vannak. Magok az Egyiptziufok balgatag vakmerőséggel azt merik bizonyítani, a' mint Diodórus első könyvében olvasom: hogy, ha az Egyiptomi Királyok uralkodásának esztendeit egy tsumóba fogjuk; három ezer hét száz egész esztendő kerekedik ki belőlek. Ez nyilván való hazugság, vagy tudatlanság: holott az Egyiptomi birodalom nem kezdődött az özön-víz előtt, 's világ teremtetését meg-nem előzhette. *

Bizonyosan reá nem nyomozhatunk ugyan e' birodalomnak kezdetére, a' mint már meg jelentém; de a' mint okossan sajdítja Petávius; nyilván akkor esett kezdete, midőn az Assíriai birodalom elő-kerekedett. Azomban, a' ki az Egyiptomi uralkodásnak esztendeit számban akarja venni, először arra az esztendőre vesse szemét, mellyben Kámbífes Persák Királlya Egyiptomot meg-rabolta. Ez a' győzelem Petávius Krónikája szerént világ teremtetése után három ezer négy száz ötven kilentzedik esztendőben történt: akkor a' víz özöntől fogva ezer nyóltz száz három esztendők multak vala el. Valamennyi Királlya vólt tehát Egyiptomnak Kambísefig; az mind ez időnek folyása alatt uralkodott, azomban minthogy az Assíriai

biro-

---

* Petavius de Doctr. Temp. L. 9. pag. 19.

birodalom elő nem állott a' torony építése előtt, le kell vonnunk, az említett sommából száz ötven két esztendő: annyit tudni - illik , a' mennyi a' torony idejeig el-folyt vala , és így ezer nyóltz száz három esztendőből Kambises idejeig az Egyiptomi Királyok uraságának kezdetétől fogva ezer hat száz ötven esztendőnél töb' nem marad.

Az Egyiptomi híres Királyokat renden ezekre az esztendőkre helyeztetheti , a' kinek kedve tartja, de ez , úgymond Petávius, haszontalan , és héjába való dolog. *

Mindazonáltal Petávius az ő tizedik könyvében ismét viszsza térvén az Egyiptomi Királyokról való beszédére ; elő számlállya Herodotusból Egyiptusnak utolsó Királyit Kambisefig. Herodotushoz azért áll , el-hagyván Diodórust , mert amaz öregeb' , és jól meg-visgálván a' dolgot bátran beszéllhet az ember Herodotus szavai szerént : a' Sz. Írással-is alkalmasént öszve fér beszéde. Lát-hatsz az idők tanításáról írt tizedik könyvének két száz második levelét. * *

Q q 3

Az

---

* Petavius L. 9. D. T. c. 15. pag. 19. Per quos (1650. annos) si lubet omnium , quæ apud Africanum leguntur , Dynastiarum series dispensari potest , quod ego frivolum , otiosumque iudico.

** Petavius de Doctr. T. I. 10. pag 202. Tutissimus est Herodoti calculus ; & quod gratissimum historię studiosis accedit , cum Sacris codicibus satis congruit.

Az Egyiptomi öt utolsó Királyok tehát egymás után e' képen következtek: Első

Pfammitikus : ki ötven öt esztendeig uralkodott , második Nékos vala , Pfamitikusnak fia , Nékos, Királyok negyedik könyvének huszon harmadik részében, Nékáónak neveztetik. Ennek a' Sírufokkal tartott hartzáról Herodotus az ő második könyvében emlekezik. Ez a' hartz nem egyéb', hanem szintén az , mellyben Jofias a' 'Zidók Királya el-esett, el-veszett. A' szerentsétlenségnek helyét Herodotus Magdolumnak híja ; az Írás pedig Mageddónak. A' győzelem után jól megfosztotta Jerúsálemet Nékáo Király , 's Joákimot Jofias helyett ő állította-bé Királyúl a' 'Zidóságban. Nékos tizen hat esztendeig birta az Országot. Ennek halála után Pfamisra Nékos fiára maradt a' birodalom; de ez hat esztendőnél többet bé nem töltött az uraságban. A' negyedik Király Pfammis fia Apries vala , és huszon öt esztendeig tartott országlása : ettől el-pártolván Amasis magáévá tette Egyiptomot , 's negyven négy esztendeig viselte a' Koronát. Ez vólt az a' Király, kire Kámbifes tábornok vitt vala Perfiából, 's ezután következett a' Perfiái uraság Egyiptomban , folytak Pfamitikus első esztendeitől fogva Kambisefig száz negyven hat esztendők.

Már

Már hogy azok felől-is szóljak valami keveset, kik Pŕammetikus előtt birták az Egyiptomot; ínt nem tsak kedvem; hanem a' szükség-is. Megmondám, sötétes itt az útam; de mindazonáltal jó tanúltt Kalauzok után indulúnk itt-is. Rolinus a' nevezetes Írókat követvén, 's válogatván a' mennyire lehet azok beszédében előnkben adja Egyiptomnak Királyit Pŕammetikus idejéig, 's illyes rendet tart közöttök. *

Egyiptomnak első Királya Ménes vala, az az Misraim, Kám fia. Én a' Gúlják első építőjének ezt a' Királyt vélem lenni. Második

Busíris, ki Tébe városát építette Egyiptomban. Más az a' Busíris, kinek kegyetlensége híres a' Mesék között. Harmadik

Ofimandius. Ennek épületéről Diodórus az ő első könyvében fokát beszéll. Negyedik

Ukoreus: Memfis városának építője. Ötödik

Méris, ki a' tőlem emlétett nagy tót áfatta az Ország hasznáért.

Úgy tetízik ennek a' Királynak halála után hatalmaztak-el Egyiptom földén a' Pásztorok, kik
jó

---

* Rolinus Tom. 1. pag. 134. &c.

jó darab' ideig Memfis városában, 's ahoz tartozandó birodalomban uralkodtak-is. Midőn Ábrahám az ő házas párjával Sára Afzifzonnyal Egyiptomban vándorlott, akkor-is Páfztor Királlya volt Egyiptomnak, Rolinus tanítófa szerént.

A' Páfztorok után való Egyiptomi Királyt Tetmosisnek, 's más néven Amafisnek-is hírák : ez űzte ki a' Páfztor vérből eredett Királyokat Egyiptomból. Ez lehetett akkor Király, mikor Jófef Bájaitól el-adatván Egyiptomban uraságra hágott. Jófef történetéről Justinus-is emlékezik. Ennek idejekor költözött Jákob Pátriárka-is Egyiptus földébe fiaival együtt. Idő jártával

Rameffes, más néven Miamun fogott az Egyiptomi Királyi páltzához. Mind ennek, mind más Királyi személyeknek a' nevek Fáraónak-is hivattattak; valamint azután Romában a' Fejedelmek valamennyen mind Tsászárok, 's mind Auguftufok valának.

Én abban a' vélekedésben valék már régen, hogy Rameffes Miamun volt az az istentelen Fáraó, ki Israel fiait, Jákob Pátriárka maradékit annyira zaklatta Egyiptomban : mert midőn az Írásban azt olvasnám, hogy a' többi nyomorultság között egy Rameffes nevű várost-is kellett a'

fze-

szegény 'Zidóknak építeni; tsak el-hitettem magammal, hogy az alatt a' Király alatt állott-fel az az épület, ki annak nevét magával hordozá. *

Meg-örültem tehát midőn ebben a' gyanakodásomban társul találtam Rolinust. Rameffes, vagy a' mint Tatzitus olvassa, Ramses, Diodóruftól Remfesnek - is hivattatik. Ez az nyilván, kit Herodotus Rampfinitusnak nevez. **

Rameffes Király után Egyiptomot Ámenofis bírta, ez az a' Fáraó, némellyek vélekedése szerént, kit az Úr tíz rettentő tsapással keményen megostorozott, és azután a' veres tengerben el-fillyesztett. Nátális Sándor-is ebben a' vélekedésben nagyon. ***

De Musántziuftól Tzenkrisnek neveztetik. ****

Ámenofisnek két fiáról-is emlékezik Ufferius, 's egyiket Setofisnek, avagy Sefoftrisnek, másikat Armáisnek híja. Belus, Egyiptus, és Danaus, a' mint a' Görögök mondják, ezektől vették vagy véreket,

---

* Exodi i. v. 11. *Ædificaveruntque urbes tabernaculorum Pha-raoni: Phitom, & Rameffes.*

** Rolin. Tom. i. pag. 138.

*** Natal. Alex. H. E. Tom. i. Exotic. 4. *Æt. c. 8.*

**** P. Musantius in *Chronico.*

reket, vagy neveket. Eusebius Ámenofis fiát Sotisnek, avagy Zetusnak nevezi: Plinius némelly könyveiben Sokisnek-is hivattatik.

Rolinus Ámenofis után a' Királyi székben Sefostrift helyhez teti: az után Ferót, Feró után Proteust, ki Menelaust, midőn Trójából visszfa térne, barátságosan-bé fogadá udvarába 's szállására. Emlékezik erről Herodotus, Homerus, Euripides. *

Proteus után Rampfinitus következett; mert Ramest, és Rampfinitust két külömb Királynak tartja lenni Rolinus, Rampfinitus halála után a' kegyetlen

Keops uralkodott Kefrennel együtt, erről Herodotus az ő második könyvében azt beszéli, hogy sok istentelenségre vetemedvén a' többi között-bé záratta a' Templomokat, és az egész népet építésre hajtá.

Mitzerinus vala Keops után Egyiptom Ura, 's azután Sesák, avagy Sekonkiskövetkezett. Ehez futott, a' mint Rolinus észre veszi, Jeróboám, hogy

* Herodot. L. 2. pag. 148.

Homerus Iliad. 3. Odyss. 8.

Euripides in Helena Act. 2. *πρὸς θεὸν &c.*

hogy Salamon Király kezét el-kerülné. Tekénts Királyok harmadik könyvének tizen - egyedik részére. Sesák után

Zára, Anifius, Sabák, Séton, és végtére Tarakás hágott a' Királyi székre. Tarakás halála után egyfzersmind tizen-két fő személly állott az Egyiptomi birodalomnak vezérléséhez, egyik ezek között Psammetikus vala, 's végtére az egész Ország erre az egyre maradott. Azokat, kik Kámbifefig Psammétikus után uralkodtak, már elő számlálám Petávius Dénes írásból.

Már hogy fel-tett tzeélyomhoz közeleb' tartsak: Plinius írása szerént a' kik ezek között a' Gúlják fel-állításában felette gyönyörködtek; imé e' következendők valanak: *

De előre kérem a' szemfüles könyv-birákat: meg-ne ütközzenek abban: hogy Plinius bizony-sága felől valamit tartok; holott egyebeknek-is, kik e' dologról írtak, ő rakta tollokra a' beszédet. Kirker, Kafzálius, Rolinus, Harduinus ő véle tartanak e' dologban, a' Gúlják építői felől ezek-is csak annyit tudnak, a' mennyit Pliniustól tanúltak vala. A' ki a' sötétben nagyob' fakljákat gyújt-

R r 2

hat:

---

* Plinius L. 36. pag. 735. c.

hat: bátor gyűjtson, és vezessen bennünket, én is meg-köszönöm. Könnyű a' régi történeteket el-tagadni, könnyű egy két görbe villával mások keresményét turkálni; de ha a' keletzte készítőre kel a' dolog; szerezte, ha el-állja.

Mestres felől már szólottam.

Sotistól nyóltz Gúlja állíttatott-fel Egyiptomban: ezek közzül némellyek hofzfa negyven, nyóltz könyökni.

Rameffesnek nagyob' vólt a' ditsósége: mert a' tőle fel-épített Gúljának fe eléb'-se utób' mássa nem vólt. Husz ezer ember dolgozott ennek fel-állításán, és minthogy attól tartott Rameffes, ne talántán az emelés között tsorba esnék az oszlopban; vagy más kárt ne vallana; faját magzatját köttette az oszlopnak tsutsára; hogy az oszloppal úgy bánnának, mint tulajdon édes magzatjával.

Sefostris, ki az Egyiptomi Királyok között felette nevezetes mind győzedelmire, mind méltóságos épületeire nézve; két magas Gúljával gazdagította-meg hazáját. Diodórus száz húsz könyöknyinek írja mind a' kettőt; 's Plinius írásként, egyikét Augustus Tsásfár Romába vitette; de Kirker jól meg-fontolván a' dolgot, azt álítja, hogy Tébe városának dűledéke között feküszik.

mind

mind a' kettő. Azomban, mint hogy Rameffes Gúláját számlálják a' régiek a' világ tsudái közé, és nem Sefoftris oszlopát; nem hibázunk, ha kisszebbnek mondjuk száz húsz könyöknyinél.

Nukorius, az az, Fáraó Monferkur (vagy talán Ukoreus) adott nyilván Rameffesnek példát az ilyen ditsőséges épületre: holott általa fel-állított Gúljának a' ditsősége Rameffes oszlopának méltóságával vetekedik. Tsak az, hogy amazok Gúljai titkos írásokkal tellyesek; emez-é talpig puszta; de titok lehet a' pusztságban-is: és arra nézve nem igen helyes Kaszáli Jánosnak vélekedése, ki e' fimaságnak azt az okát adja: hogy akkor már meg-fogyatkozott a' titkos írásnak kelete: mert ha jó helyre állította Rolinus Ukoreus Királyt, akkor volt leg-nagyob' betsülete nyilván, midőn ő uralkodott.

Pfammirtaus (talán Pfammétikus, vagy legaláb' Pfammis) más néven Semmiferteus uralkodásakor volt leg-nagyob' ditsősége az Egyiptomi böltseségnek, a' titkos írásnak, a' papok tudományának: mert Solon, kinél öregeb' Görög böltsnek hírét alig halljuk, a' mint már meg-mondám, Egyiptomban tanúlt: Solon pedig Tzirus Király idejében élt vala Kámbifes Király uralkodása előtt, 's nyilván akkor, mikor Egyiptomot Pfammis bír-

ta ; az-is hihető, hogy akkor jártak tudományért a' Görögök leg-inkáb' Egyiptomba, vagy talán akkor kezdék az Egyiptomi Iskolákat meg-látogatni, mikor azoknak leg-nagyob' hírek vólt körülbelől. De, hogy az útba térjek: Semmirteus, avagy Pšammis a' többi között egy méltóságos Gúl-ját állított-fel Heliópolis városában, melly idő-jártával a' Romaiak kezek közé került, és végtére ötödik Sikstus Pápától a' Fláminiai kapu - előtt, boldog Afzfony temploma mellet, mellynek del-popelo a' neve, fel-állítatott. Plinius ennek építő Királyát Seneferteust, avagy Semmiserteust utolsó Királynak állítván lenni Egyiptomban, nyilván meg-botlott, mert, a' mint már meg-íram közönségesen Ámáfis mondatik utolsóinak, 's ha utolsó vólt, alig, ha gondolkodhatott illy héjába való pompás ékezségekről: Másik hibája Pliniusnak az, hogy e' Gúljának hofzfát fáz hufz őt lábnyomnyira méri: jóllehet fáz hufz tenyérnyinél nem hofzfazab'. *

Fel-épült fok illyes jószág más Egyiptomi Királyok költségével-is; de mi minden aprólékra fázmat nem tarthatván a' következendő 'részben a' Gúlják költözéséről fogunk beszélgetni.

TÍ-

---

* Plin. L. 36. pag. 736.

TÍZEDIK RÉSZ.

A' Gúljának Roma - felé - való
költözésekről.

EGyiptusból Romába éketség kedvéért fok Gúl-jákat hordattak a' Tsászárok; de idő jártával fele meg-vefzett, meg-romlott; holott tizen két-tónél többet már Romában nem láthatni: jóllehet tsak Kaligula Tsászárr uralkodásától fogva-is negyven négynél töb' ilyen özlop vitetett által Roma városába, a' mint Publius Viktor írásiból fajdítjuk.*

Ama' tizenkét közzúl pedig tsak négy valamire való: tudni-illik a' Láteránomi, Vatikánomi, Fláminiai, és a' Márs-mezei Gúlja.

Egyiptus eleget mutogat még most-is mind az öregiből, mind az aprajából. Tele vagyon Káirus városának melyéke az ilyen régi eszkőzzel, azomban el-hajózott közülök egynehány Áleksándriáig, és Konstantzinápolig-is. A' melly hajókon pedig a' Gúljátat Romába vezették, azok Plinius, és Suetónius bizonyysága-ként, olly retten-tő nagyok valának, hogy azoknál nagyobbakat a'
tenger

---

* P. Victor in Oper. de Region. urbis Romæ.

tenger még addig nem látott ; három száz ember evezett egyikében : de minémű mesterséggel éltek légyen a' terhek emelgetésében , arról kevés beszéd vagyon az Íróknál.

Rameffes Gúlájának tartatik lenni a' Láteranomi Gúlja : A' Romai hegyes kövek között ez legméltóságosabb. Ezt az oszlopot Konstantinus Tsászár helyéből fel-szakasztatta , és Tébe városa mellől Áleksándriáig vitette ; de jóllehet aztat Konstantinápol városának éketségére intézte, halála miatt mindazonáltal jó darab ideig itten hevert : míglen végtére fia Konstantzius Attjának szándékát megváltoztatván Romába hozatta, és fok számos emberek munkálkodása által fel-is állíttatta. Sok szerentsétlenségen ment által ez a' sугaras kő : mert előízer kevés héja vólt, hogy a' tűz meg-nem emésztette , midőn Kámbífes Persák Királya Egyiptomot tüzzel vassal ostromlotta , meg-engedett mindazonáltal szép termetinek , és tekintetinek a' győzedelmes Király : és jóllehet Tébe ropant városát porrá tette ; még-is midőn már a' láng Rameffes oszlopához közelítene : a' tüzet el-óltatta, és az oszlopot meg-tartotta.

A' Tengeren idő jártával szerentséfen által tetett, fel-állott a' Romai paloták között , de a' világ rontó ellenségek midőn Romát fel-turkálnák ;

tsak

tsak nem végére jártak e' nemes pompának-is: holt száz harmintz öt esztendőök forgása alatt ez az hatalmas város ötfzer került az ellenség kezébe. Előfzer négy száz tizen-kettődik esztendőben Genferikus, Gottufok Királya tólté ki rajta mérgét; másodszor négy száz ötven hatodik esztendőben a' Vandalufok ütöttek reá, és kegyetlenül meg-rontották, 's a' fok számtalan rabok között Eudokfiát, meg-holt Valentinianus Tsászárnak özvegyét is Áfrikába hurtzolták. Harmadik romlását Sváb Rítzimer szerzette: végtére Tótila, Gottufok Királya kétszèr meg-szállá, kétszer meg-vévé, és öt száz negyven hetedik esztendőben Romát tsak elnem temette: lakosít el-kergette, kintsét, ékecséget ki puszítította, bástjait ófzve szaggatta, Kápitoliumját meg-égette, azon az hatalmas hét hegyen, mellyen a' ditsóséges Róma fekszik, lángnál, és füstnél egyebet nem marasztott. Öt száz nyóltzvan kilentzedik esztendőben a' Longobárdufok ijezgették: nóltz száz huszon kilentzedik, és ismét nyóltz száz negyven ötödik esztendőben reá ütött a' szeretsenyek tábora, és így Nagy Károly Tsászár idejeig alig vette lélegzetét. Hullottak a' fok-féle romlás között a' fok szép Egyiptomi jófzágok-is: le verettettek a' sугaras kövek, és a' föld alatt addig heverték, míg a' Romai Szentséges Pápák fel-nem kerestették.

Rámeffes Gúlája hufzon négy tenyérnyire fe-
kült az ifzap, és a' sár alatt, és már az emberek
emlekezetéből egészen el-is tűnt; de meg-volt hi-
re neve a' könyvekben, és ugyan azért ötödik
Sikstus Pápa addig meg-nem nyugodott; míglen
fzem elejbe nem kerítette. Bé-tölt kívánsága, elő
került az el-veszett jószág: de nagy kár esett ben-
ne a' fok veszedelem között: holott mikor le-hul-
lott, három felé szakadt. Ki-áfatta, őfzve rag-
gasztatta, és új talpat vettetvén alája, a' Laterá-
nomi templom elejbe állíttatta ezer öt száz nyóltz-
van nyóltzadik efsztendőben, és a' Sz. Keresztnek
tífzteletere szentelte.

Elejentén száz negyven nyóltz tenyérnyi vala
magafsága; most négy tenyérnyivel alatonab':
holott tetejétől talpig tsak száz negyven négy te-
nyérni; de ha a' talpnak magafságát-is hozzá szám-
lálljuk; száz nyóltzvan két tenyérni a' magafsága:
az az, ha a' tenyérni hofzfát könyök számba
véfzfzük; harmintz egész könyökni, és két tenyér-
ni a' föld fzinétől fogva a' felső tsutsáig.

Sok féle Deák írás látfszatik a' talpán; nap-
keleti részén fel-vagyon írva, hogyan, míkép vite-
tett Romába Konftántzius Tsáfzár által, éfzaki
felén pedig, hogy romlott-el, ki áfatta ki, ki
emel-

emeltette-fel, 's hányadik esztendőben: a' mint már meg-írá'm. *

Nukoreus oszlopát Kaligula Tsászá'r hozatta Romába, és ugyan azon az helyen, a' hol most látszatik fel-is állíttatta; de idővel az ellenség azt-is a' földre teríté, 's ott hevertt, míg az emlésett Sikstus ötödik Pápa Vatikánomi Sz. Péter temploma előtt fel-nem állíttatta. Most ennek a' Gúljának magassága talpával, és felette álló fészületnek hofzszával egygyütt száz ötven két, és fél tenyér-ni, ezen Gúlja mellet két felől két ugró kút önti a' frí's vizet a' körül álló szép oszlopok között. Déli oldalán Sikstus Pápának emlékezete vagyon fel-metszve. **

Rámess'es Gúl'ja, melyly most a' Lateránomi templom előtt áll rakva vagyon titkos írásokkal, ennek képét meg-láthatod a' nagy Romai Tzirkus-

S s 2

nak

* Pars Or. Fl. Constantius Aug. Constantini Aug. F. Obeliscum a Patre loco suo motum, diuque Alexandriae jacentem trecentorum remigum impositum navi mirandae vastitatis per mare, Tyberimque magnis molibus Romam conuectum in circo maximo ponendum S.P.Q.R.D.D.

Pars Septent. Sixtus V. Pont. M. Obeliscum hunc specie eximia, temporum calamitate fractum, circi maximi Ruinis humo limoque a se demersum, multo impensu extraxit, hunc in locum magno labore transtulit, formæque pristinae restitutum Cruci inuidiissimæ dicavit. Ann. MDI XXXXIII. Pont. IV.

** Sixtus V. P. M. Obeliscum Vaticanum diis Gentium imuo cultu dicatum ad Apostolorum limina operoso labore transtulit Ann. MD, LXXXVI. Pontif. II.

nak közepén , nézhetfe a' kilentzedik Táblára. Nukoreus ofzlopán, az az, a' Vatikánomi Gúlján femmi titkos írás, a' mint már meg-mondám, nem látszatik. Lásd negyedik Táblámnak harmadik képét.

Semmirteus Gúlja, melly a' Fláminiai bóldog Afzszony temploma előtt áll , majd ad egy kis beszédet, midőn példa kedvéért a' rajta lévő Egyiptomi írásnak fejtegetéséről szólok.

Tób' e' féle szép hegyes köveket-is látni még Romában ; de azok méregetésében többet nem mulathatok. Most arra kél a' dolog, hogy a' Gúlják fejtegetéséről-is beszéllyünk valamit , és ha valami módot találtak a' tanúlt emberek azoknak a' titkos írásoknak magyarázatjára , hozzuk - elő. De erről a' nehéz tzikkelyről addig héjába porülünk , mig az Egyiptomiaknak híres tanítójáról Hermesről valamit nem mondunk. Láttuk az első részekben az Egyiptomiak bóltseségét : láffuk bóltseségének bé-szerzőjét. Bizonyos okokra nézve hallasztottam ezt a' beszélgetést erre az helyre.

TIZEN-EGYEDIK   RÉSZ.

A' Egyiptomi Gúljakon lévő titkos írásoknak fel-találó Mesteréről, és az Egyiptomi bóltseségnek bé-fszerzőjéről.

A Z itten a' kérdés: az Egyiptomiak bóltsesége, és a' titkos írásba foglalt tudománya az írással együtt vallyon honnét vette az ő eredetét? ki volt Tanítójuk? nállok termett-é, vagy másoktól vették? Meg-vallom szép kérdés; tsak szép legyen a' meg-fejtéfe-is. A' régi bóltseségnek esmérte ettől függ jobbára. Tsak azt bánom, hogy némelly nevezetes tanítóknak ellenek kell mondanom, és végezésemben tőlek el-állanom.

Kászali János abban a' vélekedésben vagyon: hogy Ábrahám Pátriárkától tanúlták az Egyiptomiak az égnek forgásához, és a' tñllagzatokhoz tartozandó tudományokat, de ez a' vélekedés annyit ér, a' mennyit Nierembergius-é, kiről a' második részben emlékeztem. *

Plátó Filóofusnak beízéde ebben a' dologban hitelre fokkal méltób': Plátó az ő Fédrus nevű

S s 3

könyv-

---

* Joannes Bapt. Cafalius de veteribus Ægyptiorum Ritibus c. 8. pag. 33. Abraham in urbe Heliopoli cum Sacerdotibus Ægyptiis vixit, illosque Astrologiam docuit.

könyvében azt írja : hogy az Egyiptom-béli Papok, kikkel önnön maga-is beszélggett, és a' kik alatt, a' mint mondám, nagy elő menetelt tett, Egyiptomnak első Tanitóját Theutnak nevezik; és hogy mind a' számvetés, mind az írás, mind a' tñllagok erejének esmérete attól vette eredetét.

'S ugyan azért ezt a' Theutot, kit mások Thoytnak, 's Thótnak-is hínak; Plátó mindenben mesterséges embernek nevezi.

Fel-írom szavait görögül azok kedvéért, kik, jól tselefkzik, hogy a' puszta bizonyossággal meg nem elégednek. *

Ennek a' Thótnak a' Romaiaknál Merkúrius a' neve; a' Görögöknél Hermes, és böltességére nézve Nagyságosnak, avagy, ha bető szerént ki akarom magyarázni, háromszorta nagynak mondatatik. **

Ebben közönségfen meg-egyeznek a' Görög Írók. De a' Deákok közzül-is talállok ide tartozandó bizonytságot: a' Sz. Atyákról majd azután szólok.

Lak-

* Plato in Phædro, ed. M. V. θεῶν τεχνημάτων.

** Plato ibid. ἡγεῖα αὐτῶν τε ὄνομα τῷ δαίμονι, εἶναι θεῶν, τῶν τε πρώτων ἀριθμῶν τε λογισμῶν εὐρεῖν, καὶ γεωμετρίαν, καὶ ἀστρονομίαν.

Laktántzius Firmiánus az igaz vallásról írt első könyvének hatodik részében azt írja : hogy Tzitzero öt Merkúrius nevű emberről emlékezik , az ötödik az volt , a' ki , meg-ölvén Árgust , Egyiptomba vette magát , 's e' föld lakosinak törvényt szabott , sőt még az írásra - is módot mutatott. Ezt az Egyiptziusok , úgymond , Thótnak nevezik.*

De nekem egy nagy embernek bizonyága sem elég : lássuk , mit mondanak mások.

Jámblikus Porfiriusnak tanítványa , Teutról minékünk fokát ad tudtunkra , a' mint Huetzius , és Kirkérus észre veszik. * *

Jámblikus erről az elmés emberről így beszéll : Theut , avagy Hermes külömb' külömb'-féle tudományokról egész harmintz hat ezer könyveket hagyott írva. Elmés ember volt akár ki mit mondjon.

De azomban ezeken nem leveles könyveket kell érteni , hanem oszlopokra , táblákra , avagy Gúlákra metszett némelly igéket , 's titkos tanítá-
fokat,

* Lactant. Firmian. L. 1. de V. Relig. Hunc Ægyptii Thot appellant.

** Jamblichus citatus a Kircheri Obelisci Pamphili pag. 32.

Et ab Huetio Propositionis 4. pag. III.

fokat, a' természetnek erejéről, az egeknek forgásáról, a' mennyei dolgokról, az emberi elmének találmányiról, 's külömb külömb-féle mesterkedésekről. De leveles könyveket-is irhatott e' mellet, 's ezekről-is majd szólunk valamit. Szerentse ha az Adris, avagy Idris-is, kiről Alkandi beszéll, Hermes, avagy Trismegistus, az az, a' Theut nem vólt. Alkandi Gelaldinus írási között arról így beszélget. *

Ábrahám Pátriárka idejekor él vala Egyiptomban Hermes, és az az a' nevezetes Trismegistus, ki második vala amaz elmés emberek között kik Idris, avagy mások Írása szerént Ádris nevet vífeltek. 'S szavait felőle Alkandi így folytatja : „ Ez Próféta vólt, Király vólt, egy szóval bőlteség szerető, természet vizsgáló, mindenben ditsőséges Úri fzemélly, ennek írásból fzedegette böltseségét Pitagorás, Empedokles, Arkiláus, Sokrates, Plátó, Aristoteles, 's töb' e' féle jeles Görög Írók. „ Így ír Alkandi az ő Adrisáról, és Trismegistufsáról. De talán Alkandi az idők vizsgálásában meg-botlott, talán azt a' Merkuriust, kiről ő beszéll, nem Ábrahámnak, hanem Mizraimnak idejére kellett vólna helyheztetni.

Van-

---

* Alcandi apud Gelald. In Hist. Egypt. Tempore Abrahæ fait in Egypto Hermes, ipse Idris secundus, & ipse Trismegistus.

Vannak ugyan, kik az első Adrift, avagy Trismegistust Enoknak tartják lenni, és az tudományok eredetéről imégven vélekednek: Ádám Atjánkról, úgymond, Szeth maradékira került a' böltsesség, a' tudomány, ezek közzül a' jövőendő mondásban, és a' titkos értelemben Enok Pátriárka nyert-vala leg-nagyob' nevet. Azomban Káinnak unokáji fok ördöngösféget kevertek az Istentől adott tudományokban, és így a' böltsesség folyása némellyekre tífztán, másokra keverve szállott. Ezek között leg-nevezetsebb' Kám, Noé magzatja, amaz Isten-félő Atjának istentelen fia, ki a' gonosz léleknek találmányival az Úrtól hagyott értelmet felette meg-motskolván, a' mennyire szolgált Egyiptomnak tanítáfinak javával, annyira ártot ördöngös mesterségével.

De a' mi Adrifunk, avagy Trismegistufunk az özön víz után élt vala: a' mint Kálmét könyvből már meg-mutattam a' nyóltzadik részben, és Plátó szavaiból észre lehet venni. *

Nagyon keresték a' tanúlt emberek ama' babonás Zoroásternek eredetét, ki a' mint Justínus írja, első mestere vólt a' búbájóságnak. **

T t

De

* Calmet Commentair liter. S. I' 9. pag. 64.

** Justínus I. I. Zoroaster . . . dicitur primus artes invenisse magicas, & siderum motus, & mundi principia diligentissime spectasse.

De minthogy annyi a' fok Zoroáster , hogy az ember nem győzi őket , 's hazájokat elő számolni , fok versengésre adott okot ez a' nevezet-is, el-hitetik magokkal mind-azon-által némellyek , hogy a' kit mi a' 'Zidókkal Kámnak nevezünk, azt a' régiek , 's külömb külömb féle tartományok Zoroásternek hiják. Ezek közé tartozandó Túrón-béli Gergely, és Kassianus-is. *

Végteére Áleksándria-béli Didimus nem egyszer bizonyítja ezt a' vélekedést ; Zoroastert Kámra magyarázván. **

Nékem azoknak vélekedése tetszik helyesnek lenni , kik azt itélik, hogy azokat , kik vagy a' babonaságban , vagy más titkos tudományokban régenten nagy hirt , és nevet nyertek, hogy mon-
dok,

* Gregor. Turonens. Hist. Franc. L. I. Cham autem fuit totius artis magicæ imbuente diabolo, & primus idololatriæ repertor, primusque statum adorandam statuit, vocatusque est, cum ad Persas transisset Zurafter.

Cassian. Collat. 8. c. 21. Quantum antiquæ traditiones ferunt, Cham filius Noë, qui superstitionibus illis, & sacrilegis artibus infectus fuit, sciens se nullum posse super his librum in arcam prorsus inferre, in qua erat una cum Patre iusto, ac sanctis fratribus ingressurus, scelestas artes, ac profana commenta diversorum metallorum laminis, quæ scilicet aquarum non corrumperebuntur injuria, & durissimis lapidibus inscripsit, quæ diluvio peracto, eadem, qua illa celaverat, curiositate perquirens, Sacrilegiorum, & perpetuæ nequitiae seminarium transmissit in posteros.

** Didymus Alex. ait: Ζωροάστην μηδένα άλλον, ἢ τὸν χαμ υἱὸν Νῶε ἔναι.

dok , azokat a' régiek mind Zoroáftereknek nevezték , és így esett , hogy a' Zoroáfterek annyian vannak , az az , némellyek számlálása szerént épen hatan.

Hasonló szokás volt a' régi időkben más némellyekre nézve-is , holott Egyiptomban , a' kik a' törvényt , avagy az Isteni szolgálatot-bé szerzeték , és meg-gyarapították , e' tartománynak számlálása szerént mind Osíriseknek neveztettek . Sőt azon-is kételkednek némellyek ha Osírisnek a' neve nem egygyé Adris , az az , Idris nevével ; holott a' Káldéa-béliek , és a' Persák , az S. bető helyet néha néha Dét , avagy Tét szoktak írnia , és e' képen , a' kit a' 'Zidók Misraimnak , ők Mitrának neveznek . Ez úgy lévén könnyű dolog Adris helyet Afrist , vagy Asírist , és Osírist írni , könnyű Trismegistus neve alatt nem tsak az Hermest és Merkuriust , hanem az Adrist , és Osírist-is , ki fokban tanítója volt Egyiptomnak , fel találni.

De azomban elég az , hogy Theutot , Trismegistust , avagy Hermest , az Egyiptomiak híres emberének , és Plátóval első Mesterének tartom lenni . Ez az régi Atyáktól vagy írva , vagy írás nélkül hagyott tudományoknak tzikkelyit , mesterségét , módját rendbe vette , új találmányokkal meg-gazdagította , Egyiptom földén bőven ki ter-

jesztette, az istentelen Kámnak ördögöfségével kevert mesterségeket, 's tőle, vagy másoktól az isteni tiszteletre szabott törvényeket ki tisztogatta. Elő hozom ennek az Hermesnek az Isteni termézfetről való szép szavait, a' mint Áleksándria-béli Sz. Tzirillusnak Julián Tsáfzár ellen írt könyveiben olvasom, csak az, hogy azt itéli Tzirillus, hogy Hermes Mojses könyveiből tanultt vala: Jóllehet, ha jól meg-visgálom Sz. Tzirillus szavát, nem mondja Hermest Mojses tanítvannyának, hanem, hogy Mojses tanításával egyet értett, egygyet érthetett pedig, ha előtte élt-is. *

Hihető Hermes idejekor még a' bálványozás erőt nem vett a' világon; de lassan-lassan, megengedem, hogy mind az Egyiptomiak, mind a' szomszéd népek el-szoktak a' láthatatlan Istennek tiszteletétől: a' mi az Hermes idejét illeti; nem szinte meg-vetendő az akkori tanítóknak vallása; mert Hermes a' mint Szent Tzirillus bizonyítja nem beszéll mindenütt helytelenül az Isteni méltóságról,

---

* Cyrill. Alex. L. I. in Julian. pag. 526. Memoria, & sermone dignum existimo Ægyptium Hermetem, quem & ter maximum nominatum esse dicunt, quum adeo observaretur ab his, qui illo tempore vivebant... ille igitur Ægyptius Hermes, quamvis Sacerdos esset, & ad idolorum templa consideret, semper ea, quæ Moses docuit, sensisse comperitur, tametsi non omnino recte, neque irreprehensibiliter, sed aliqua ex parte.

ról, és titkokról, sőt némely helyet felette szép a' tanítása. *

Sőt még az Isteni Igéről, és a' Sz. Lélekről írt szavait-is emlegeti Sz. Tzirillus. **

T t 3

Én

* Cyrillus Alexandr. L. 2. in Julian. pag. 533. Afferam autem ad hæc, quæ scripsit ter maximus Hermes ad suam mentem (ita enim liber nominatur) Deinde inquit invisibilis DEUS Lauda (ego legerem Jauda) & quis illo fulgidior? propter hoc fecit omnia, ut per omnia videatur. Hæc est DEI bonitas, hæc virtus, ut ipsa videatur per omnia.

Idem Cyrillus Alex. L. 1. in Julian. Pag. 526. Et iterum Ille (Hermes ter maximus inquit) Itaque de illo uno, & solo bono intelligens, nihil impossibile dixeris. Omnia enim virtus ipse est, neque in aliquo ipsum cogites esse: neque iterum quasi extra aliquem. Ipse enim est, qui sine termino omnium est terminus: & qui a nullo comprehenditur, omnia in se comprehendit.

** S. Cyrillus Alexandrinus. L. 1. in. Jul. pag. 528. Hermes autem ter maximus sic loquitur de DEO. Verbum enim ejus procedens, perfectum existens, & fecundum, ac opifex, in fecundam naturam cadens, & fecunda aqua, fecundam aquam fecit. Et idem iterum: Itaque pyramis, inquit, subjacet naturæ, & mentali mundo, habet enim principale accumbens. Opifex verbum Domini omnium, quod post illam prima virtus, ingenuum absque termino, ex illo prospectans, & incumbens, ac imperat omnibus, quæ per ipsum formata sunt. Est autem & e perfectissimo progenitus perfectusque ac fecundus germanus filius... Et idem in Libro primo διεξοδικῶν ad Tat. sic dicit de DEO: Conditoris verbum o fili perpetuum, per se mobile, increfcibile, indiminuibile, incommutabile, incorruptibile, solum, semper, sibi ipsi æquale est, simile & plenum, bene consistens, bene ordinatum, existens post præcognitum DEUM, significat autem per hoc Patrem... Dicit etiam Hermes in sermone tertio ad Afelepium: non enim comprehendendi possent, si proponerentur non initiatis talia Sacramenta... & iterum idem in eodem Sermone tertio ad Afelepium, interrogante quodam de divino Spiritu, dixit sic: ... Hoc Spiritu, de quo sæpe dixi prius, omnia opus habent; omnia enim portat, secundum dignitatem, omnia vivificat, & alit, & a sancto fonte producitur... & sicut ex sancto fonte DEI & Patris productam: procedit enim ex ipso secundum naturam, & per filium suppeditatur creaturæ. Ita de Hermete Cyrill. l. cit.

Én Hermes tanítáfinak fok féle tzikkelyit elő nem számlálhatom: tsak azt mondom: hogy ezekhez a' szép tudományokhoz minden héjába-
való ember ingyen ne férhetne, és hogy a' szom-
széd tartományokban az Egyiptomnak betsületét
bizonyosabban meg-tarthatná, nem íratta min-
dent leveles könyvekben, hanem titkos jedzések
által kő táblakra, és sугaras ofzlopokra, avagy
Gúljákra metzette. Meg-vallom azomban, reá
nem találhatok bizonyoson arra az időre, mely-
ben az emlétett nevezetes Merkurius, avagy Her-
mes Egyiptomban lakott. Meg-lehet, hogy Kám
job' fiat szült magánál, és Mizraim vólt az, kit
idő jártával Merkuriusnak, vagy Theutnak neve-
zni kezdettek az Egyiptomiak: meg-lehet, hogy
az az, Egyiptomiak Kámeftája, melly szó Istenes
Kámat jelent, önnön maga vólt Mizraim: meg-
lehet egy szóval, hogy a' ki az Egyiptomnak el-
ső tanítójára nyomozni fog ezután-is, az én véle-
kedéseimnél foganatosabbakat elő nem talál. Plá-
tó, Laktántzius, Jamblikus, és Sz. Czirillus szavá-
val azomban meg-elégedhetünk; míg más többet
nem mond.

A' mi az emlétett Kászali János vélekedését
illeti, azt hadgjuk abban, mert beszédének, 's
tanításának femmi okát nem adja.

De bezzeg nagyob' fát mozgat Huetzius Abrintzi Püspök. El-akarja velünk hitetni, hogy a' nevezetes Tautus, avagy Mercurius nem egyéb' ember, hanem maga Mojses Próféta volt. *

Sőt a' fok bálványok nevét-is jobbára mind Mojsesre magyarázza. Osíris ugymond, avagy Bakkus Mojsessel egy ember: Apis, Sérapis: Orus, Anúbis, Vulkánus, Tífon, Adonis, Márnás, a' Gáza-béliek bálványa, Támuz, Zoroáster, Apolló, Pán, Priápus, Eskulápius, Prométeus, Tzekrops, Minos, Radamantus, Eákus, Próteus, Perseus, Arisztéus, Muséus, Orfeus, Linus, Amfion, Eumolpus, Tiresiás, Jánus, Vertumnus, Taurus, Szilvánus, Evánder, ez valamennyi mind Mojses képe; foha fe Bakkus, fe Ápis, fe fenki az említett bálványok között önnön maga fzeméllye fzerént nem élt a' világon: ez mind Mojses Próféta életéből, és tselekedetéből le rajzoltatott, és öfzve fzedegedett pufzta költemény.

Már én a' Meséknek, és a' költeményeknek kezdetéről eleget fízolttam az harmadik részben: meg-vallottam, hogy fokat térítettek a' Pogányok az Irásból bálvánnyok fszámára; de vallyon hogy hogy engedhetem-meg minden bizonyítását Huetzius-

---

* Huetius Demonstr. Evang. Propos. 4. pag. 48. 116. 126.

tziusnak, ha tanúlt ember-is? Nézz az említett részre, és találsz okot ellene, ha itt kitfinyenként mindent fel-nem rázok-is.

Való: meg-érdemli Huetziusnak mély elméje a' nagy betsületet, meg-engedem néki azt, a' mit mond könyvének száz hufzon kettődik levelén; hogy az Egyiptziusok Isteni tudománnyában Moyses tanításának fok féle nyomdoka találtatik. *

Az sem lehetetlen: hogy, a' mint továbbá mondja: hogy az Egyiptomiak Moyses Prófétát, kinek tsodálatos tselekedetiről annyit hallottak, idő jártával fel-szentelték, és isteni szolgálattal tisztelni kezdék; olvashatták szentséges könyveit-is, és onnét új bálványokat koholhattak; de mindazonáltal, nekem úgy tetszik; hogy jóllehet könnyű dolog némelly mese béli személyeknek végben vitt dolgait Moysesre magyarázni; könnyeb' mindazonáltal némellyeknek Noé, Ábrahám, Sámson, Gedeon, vagy másoknak tselekedetéből okát adni: a' mint Noé bárkájáról írt könyvemnek tizen-kilencedik részéből-is példád lehet. Egyfzóval be-
széllyen

---

* Huet. Propos. 4. C. 4. pag. 122. In Ægyptiorum Theologia multiplex apparet Mosaicae doctrinae vestigium. . . Moysen ipsum quem mira apud se patrasse. . . acceperant, majorum suorum edocti damnis, & edomito tandem supremo sine invidia, divinis honoribus consecraverunt.

dúl Mojses könyveit: holott Zidó volt Gedeon, a' ki aval az ajándékkal Szánkuniátont meg-betsülte.

Való úgymond, az-is Filó Biblius bizonyosá-ga fzerént, hogy Szánkuniáton, midőn a' világ-nak kezdetiről irkálni kezdett, Taut könyveinek olvasására fordította minden tehetségét: tudván, hogy tőle eredett mind a' bető, mind a' könyv írás.

Harmadik próbája e'-képen szól: könyvet írt a' világ teremteséről mind ama Taut, avagy Tá-tos, mind Mojses; a' betőket Tautus találta-fel; de hasonlító találmánynak Mestere volt Mojses Pró-féta-is.

Végtére szentségefeknek nevezi lenni Porfirius Tautnak írásit, és szentséges, avagy titkos írások-kal valának ki metélve Tautus tanitási az oszlopo-kon, és Gúljákon, 's ezekből szedegették, 's íro-gatták öszve az Egyiptziusok az ő titkos könyvei-
ket. * *

Hallom! de a' mi az utolsó próbát illeti, az az én vélekedéseimnek erősítésére szolgál: az
har-

---

* Huet. Dom. pag. 84. Noratum est a Philone Biblio, Sanchunia-
ronem, cum de rerum principiis, & mundi origine commentatus es-
set, summa diligentia Tauri libros evolvisse, atque hunc Tautam ab
Ægyptiis Thoyt, a Græcis Mercurium appellari.

* * Idem Demonst. pag. 116. Sacras appellat Porphirius &c.

harmadikban egynehány pufzta mondást-is öfzve kevert Huetzius, mert azt kellene ám meg-bizonyítani, hogy Mojses találta -fel az írásnak mód-ját. Én arról már eleget szóllottam az élébbeni részekben, 's majd még-egyszer elő rántom, ha kell, az émlétt okaimnak egyikét, 's el-valik meddig megy Huetzius.

Szavának második erőlítése femmit fem ér: mert ha meg-engedem-is, hogy Tautus könyveit forgatta fel eléb' Szánkuniáton, hogy fem íráshoz fogna; azt meg-nem engedhetem azért egyszers-mind, hogy Tautus könyve, 's Mojses könyve, ugyan azon egy könyv volt.

De, úgymond, Gedeon adta Szánkuniátonnak azt a' könyvet? bátor! 's hát Gedeon könyv házában tsak a' Mojses könyvei találtattak? 's hát Teut könyvét nem adhatta Gedeon Szánkuniátonnak? Keresztyének vagyunk mi-is, de mindazon-által elég Zidó, és Görög könyv fordul meg - kezünk között, meg- betsülte Gedeon az Egyiptomiak hires nevezetes tanító Mesterének Tautusnak könyveit, 's azzal ajándékozá-meg, ha meg-ajándékozta jó akaróját. 'S hát ha meg-fordítom, 's Huetzius ellen támasztom az egész versfengés bekkenőjét, és Huetzius bátorsága szerént, így szollok: Szánkuniáton soha fem élt a' világon, Szánkuniá-

ton élete mind Mojses életéből allitot költemény, soha sem adott Gedeon könyvet Szánkuniátonnak, Filó Biblius úgy beszéll felőle, a' mint eszébe jut: mit felel Huetzius? nékem úgy tetszik, annyit ér ama próba, a' menyit emez nyom. De élyen, írjon, a' mint mondám, 's meg-mutatám: minket illyen hajtással a' kerék vágásból Huetzius ki nem kergethet még.

A' mi gyarló hasonlatosságokat elő hoz Huetzius, könnyű el-fúni, a' tselekedetek hasonlatossága két emberből egyet nem állíthat. Jussön, eszünkbe Apostolok tselekedetinek hetedik része: itt az Úr igéje azt adja tudunkra Mojses felől, hogy ez a' Próféta az Egyiptomiak böltseségére oktattatott, 's a' mint az Írás mondja, minden böltseségére. *

Midön minden böltseséget nevezünk, egy féle böltseséggel meg-nem elégedünk: nem nyilván való dolog-é tehát, hogy Mojsesnek gyermek korában, az az Világ Teremtése után két ezer három száz hetven harmadik esztendőben, mellyben Mojses született vala Petávius Krónikája szerént, már sok féle tudomány, és mély böltsesség találattott

---

* Actarum 7. v. 22. Eruditus est Mojses omni Sapiaentia Ægyptiorum.

tott Egyiptomban: az özön víz után épített Babilonai Toronynak idejétől fogva Mojses születéséig csak öt száz hatvan hat esztendőök multanak - el, ezekben az esztendőökben kellett annak élni, a' ki az Egyiptomiakat arra a' mély böltéségre vezérllette, héjába tsavargúnk: akkor hirtelen az ujjokból nem fzopták az Egyiptomiak a' tudományt, mikor Mojses Egyiptomban iskolákba kezdett járni; a' tudományt tehát, és a' tudományokhoz tartozandó eszközöket nem Mojses találta fel, nem Mojses mutatta nekik az írásnak módját, hanem vólt már Mojses ideje előtt-is abban az Országban valaki, ki ama' mélységes, titkos tudományokat bészerezte. Plátó, Jamblikus, Porfirius, Filó Biblius, Alkandi, Laktántzius, Tzirillus, és a' tanúlt embereknek tsak nem egész táborá Teutra, Hermesre, az az Merkuriusra mutat, ötet tehát leg-aláb' Mojsessel ószve ne keverjük, sőt bizvást Egyiptom első Mesterének tartsuk.

Nékem úgy tetszik ez az én vélekedésem nem ágas bogas; tisztá, és a' valósághoz közeleb' tart, mint amazok-é, kik ellenem vannak: azomban, örömeft hallom, 's a' ki talán szebben fog-beszélni, ályon elő: nem ellenségemnek, hanem jó tévómnek tartom.

De még egy mély vizen kell által gázolnunk,

minek előtte a' Gúljákra metzett Hermes böltsesége fejtegetéséhez nem járúlunk.

Egynehány titkos tanítással tellyes könyvek forganak a' tanúlt emberek kezek között, ezeknek a' külömb külömb-féle tzikkellyekre nézve fok féle nevek vagyon. De kettejek közzúl egyikét Pémandernek, másikat Asklépiusnak hiják. Már az itt a' kérdés: ha ezek a' könyvek nem Merkuriusnak, avagy az Egyiptomi Hermesnek a' könyvei-é?

Rolinus tsak el-nem fakad nevetve, midőn azt írja, hogy némellyek Hermes könyveinek tartják lenni: olly bizonyos, úgymond, hogy azok nem Merkurius könyvei, hogy arról már senki sem kételkedik. *

Az én mí-napi tanítójim közzúl-is egygyik Petáviussal abban a' vélekedésben vagyon, hogy az a' Pémander nevű könyv, nem Merkuriusnak, hanem más egyéb' költött nevű embernek műhelyében forrott munka. * *

Hue-

* Rolinus Tom. I. pag. 141.

** F. X. P. Theologicorum Dogm. pag. 463. An idem mysterium (Trinitatis) gentilibus Philosophis exploratum fuerit? D. Exploratum non fuisse... In eorum numero potissimum essent Mercurius Trismegistus, qui in Pimandro Dial. 4. ait: Monas genuit Monadem, & in se suum reflexit amorem, Plato qui &c. ... Atqui neque istis cognitum fuit Trinitatis arcanum: nam Trismegisti quidem effatum, hunc, nec alium sensum facit: ab uno DEO unum mundum causa & amore sui ipsius esse productum; vel si alio respexisse contendas, effatum non est Trismegisti, sed ex alia officina prodiit, ut pridem dixit Petavius L. I. de Trin. c. 2.

Huetzius pedig röhögi, és metskollja Laktántziust; gyermek modra meg-botlott, úgymond, Laktántzius, 's másoknak-is ő adott okot a' tévelygésre, midőn azt tanítá, hogy az említett Teuttól irattattak ama' Pemander, és Asklépius nevű könyvek. *

Én ugyan az említett könyveknek nem nagy pártfogója vagyok; de Huetzius kis-biró veszfzeje igen porhonyó. Krisfise semmit sem ér. Nékem úgy látszik, úgymond Huetzius, ezeket a' könyveket Krisztus születésének századik, avagy kétf századik esztendeje tájában az eretnekek írták: nem Trismegistus munkája tehát: tehát Laktántziusnak meg-botlott vélekedése gyermekhez illendő tsunya vélekedés.

Könyv-birák, tanúlt emberek! szabad-é e' képen okoskodni? ha ez előttünk nem tilos, majd, a' kinek valami eszébe jut, minden betsületes embernek gyermek nevét költi. 'S hat Laktántzius ejtette meg-mind azokat, kik ő utánna azokat az írásokat Hermes Trismegistus könyveinek vélték
vala

---

* Huetius locis saepe citatis: Lactantius in eo pueriliter hallucinatus est, aliisque errandi causam dedit, quod ab hoc Mercurio vere scriptos censuit libellos istos, qui Poemandrae, & Asclepii titulis inscripti, & Mercurio Trismegisto adscripti circumferuntur. Adulterinum opus, & a primi, secundae Ecclesiae saeculi Christianis quibusdam male feriat, & ut videtur, haereticis suppositum.

vala lenni? 's hát fenki fe mondotta Laktántzius előtt, ki Konstantinus Császár idejében élt vala, azokat a' könyveket Hermes Írásának? vajmi kár, hogy éléb' tátják fel néha százokat az okos emberek, míg a' könyvbe nem tekintenek! Jó Uram! még akkor Laktántzius pörében fe járt, mikor már Sz. Justinus Mártir Krisztus születésének száz ötvenedik esztendő tájában Merkuriust régi Filozofusnak nevezvén, illy szavait elő hozá. *

Az Isteni természetet emberi elmével fel-érni nehéz dolog; szóval ki magyarázni lehetetlen. Ezen szózatok pedig fel-találtatnak ama' Pémander nevű könyvnek nyóltzadik részében. Eretnek munka mind a' Pémander; mind az Asklépius. Lásan! minémű eretnekek korhelykedtek Krisztus Urunk születése után századik és két századik esztendeig? nem de nem azok jobbára (tsak időm volna, mind elő számlálnám őket, a' mint néha napján Du-Mesnil írása szerént a' Tanítók javából őket őszve fzedegettem) nem de nem jobbára az akkori eretnekek a' meg-tesztelt igének vagy ellenségei valának, vagy róla való hiteket ifzonyú vélekedésekkel szem látomást őszve meg-őszve keverték; már ha ők írták volna az említett könyveket,

az

---

* S. Justinus M. In fine Parænetici, citatus a Kirchero obelisci Pamphili pag. 35.

az Isteni személlyek felől írtak volna-é olly betsületesen, mint az említett könyveknek Mestere, és Írója?

Nem mondom, hogy azok a' könyvek tiszta tanitást adnak előnkbe; ki láttuk azok tévelygését Sz. Tzirillus szavaiból: de néha néha olly szépen, olly tisztán beszéllenek; hogy ha Keresztyén ember lett volna, a' ki azokat írta, lehetetlen lett volna titokban tartani nevét az Anyaszentegyház előtt. A' ki annyit tud, a' mennyit azoknak a' könyveknek a' Mestere, ha eretnek volt, megérdemlette volna a' Sz. Atjától a' nagy üldözést; ha a' Keresztyén valláshoz igazán tartott, az ollyan embernek a' tolla, szerentse, ha akkor eretnekek ellen nem támadott volna.

De én még egy som magot vetek ama' Jámborok fogok alá: Áleksándria-béli Sz. Tzirillus olly szemes, olly okos, olly vigyázó elméjű Sz. Atja, kit Tzelestinus Pápa Nestorius ellen az Efesomi nagy Gyűlekezésben önön maga helyly tartójavá tett, ki annyi szép, 's mély tanítású könyvekkel gazdagította meg az Anyaszentegyházat, Tzirillus mondok, midőn Julián Tsásfár ellen írta az ő könyveit, vigyázott minden szavaira, hogy a' Pogányok a' beszédben megne foghatnák; még-is olly furtsa Tsásfárnak könyve ellen írván, abban a' könyvben, melly ma hol-

nap a' tanúlt pogányok ölében forgandó vala, Hermesnek meri tulajdonítani azt a' könyvet, mellyből az említett szavakat elő-hozám; ha az Asklépius, és Pémander nevű könyvek, egynehány esztendőök előtt jöttek volna a' világra, vallyon nem tudta volna-é azt az a' szép nagy elme? őtet is Laktántzius tsalta-é meg? olly oktalan vólt-é hogy az eretnekek költeményét a' régi Filozofus könyvének tartaná lenni. Hiteffe-el ezt magával, a' ki Sz. Tzirillusba soha sem tekintett. Elő hoztam már Hermesnek egy nyaláb szavát, de még egyel kettővel szerezzük - meg Sz. Tzirillusból. *

Azok a' könyvek, mellyeket Hermes nevén elő hoz Sz. Tzirillus ezek a' többi között. **

TIZEN-

* S. Cyrill. Alex. L. 1. contra Jul. pag. 526. Jam & ter maximus Hermes, sic alicubi dicit: DEUM intelligere quidem difficile, eloqui autem impossibile, si cui etiam intelligere possibile. Incorporeum enim corpore significare impossibile, & perfectum imperfecto comprehendere non possibile, & sempiternum conferre cum momentaneo difficile, nam &c. Proinde si quis incorporeus oculus eggre diatur a corpore ad contemplationem pulchri, & subvolet, ac contempletur, non figuram non corpus, non species intueri quærens, sed illud potius, quod omnia facere potest &c.

** S. Cyrill. L. 1. in Julian. pag. 527. Hermes autem ter maximus sic loquitur de DEO: verbum enim procedens... Et idem in Libro primo *diēgōdixōv* ad Tat. sic dicit de DEO: Conditoris Verbum &c.

Idem L. 1. in Julian. pag. 528. Et iterum idem (Hermes) in eodem Sermone tercio ad Asclepium interrogante quodam de divino spiritu sic dixit: Nisi providentia quædam esset omnium Domini, ita ut & Verbum ipsum revelaret, neque vos nunc amor talis tenuisset, ut de hoc quæreretur.

Idem L. 2. in Julian. pag. 536. Afferam autem ad hæc quæ scripsit ter maximus Hermes ad suam mentem, ita enim Liber nominatur.

TIZEN-KETTŐDIK RÉSZ.

A' Gúljákra metzett Merkurius titkos
írásnak fejtegetéséről.

MÁr meg-mondám, hogy két féle képen írtak az Egyiptomiak; közönséges írássok hasonló a' Görögökéhez: amaz, mellyet Hieroglificonnak, az az, titkos írásnak, vagy szentséges pontzolásnak neveznek, hasonló amaz homályos értelmű képekhez, mellyeken más irattatik, és más értetik: Görögül Szimbolon ennek a' neve. Rakvák a' Gúlják az illyes titkos írássokkal; hol ember fő, hol ökör szarv, hol kígyó, hol bak, hol más e' féle, tsúfzó mászó állat láttatik oldalakra metzve: láthatni ottan mértéket, keresztet, páltzát, tollat, 's töb e' féle jelentő sizerszámokat.

Régi panasz, hogy nehéz az alattok el-rejtett értelemnek végére járni; fáradozott a' fejtesen a' többi között Hermápcion, és Hervartzius, mefterkedett azon Jámblikus-is, és úgy tetfzik a' régiek közzül leg-közeleb' jár a' valósághoz. Amazoknak kevés betsületet szerzett a' nagy munka: holott Hermápcion magyarázatját, mellyet Amianus Martzellinus elő hoz, épen félre veti Kirkerus, és helyesen meg mutatja héjába valóságát holott a'

Flamminiai Gúljának titkait magyarázván azt állítja, hogy azon Rameffes Királynak ditséretes dolgai vannak le rajzólva. Nézhetsze a' negyedik Táblának első és második képére, itt a' Flamminiai boldog Afzszony temploma előtt álló Gúljának egynéhány betőit elő adom a' tőjához hasonló képeken.

A' mi Hermápcion fejtését illeti, az, úgymond Kirker, lehetetlen, a' mit állit: mert a' Királyi ditséretet a' nép eleibe világos szókkal kellet vala írni, 's nem titok alatt tartani. Más az, hogy azon a' Gúlján az első renden gyermekek, madarak, ember-karok, 's ökrök vannak le-rajzólva, és Hermápcion azt arra magyarázza; hogy ezek a' Királynak ajándékozott ökröknek, 's madaraknak jelei, szavai imégyen vannak. Ezek azok, a' miket Rameffes Királynak ajándékozánk: kedvelli őtet a' világnak vezérlő napja, tudni-illik az erős, és az igafság fzerető Apolló, ki Heróból Isteni nemből származott, és a' világot teremtetten, &c. vajmi héjába való beszéd ez! 's hol ennek a' fejtésnek az oka? úgymond Kirker: az örökön érti-é itten Rameffes Királyt, vagy a' gyermekeken? hallád-é nem egy két rend, hanem nagy leveles könyv kévántatnék ezeknek érdemek fzerént való meg-fejtésekre.

Meg-

Meg-vetvén Hermápcion magyarázását , az-is szükséges, hogy helytelennek mondja Kirker ama' beszédet-is , mellyel Germanikus Tsászárnak szolgáltanak vala az Egyiptom-béli vénnek , kik egy ilyen Gúlját fejtegetvén a' Tsászárról , el-akárák véle hitetni , hogy azon Rameffes Királynak győzedelmes hadakozási , és jövedelmi vólnának le rajzolva. Az egész dologról így szoll Tatzitus Krónikájának második könyvében. *

Elő hozom magyarul-is szavait , valamint ide tartozandók : Egyiptomban mulatván Germanikus Tsászárról , úgymond Tatzitus , meg-látogatta a' régi Tébe városnak nagy maradék nyomdokait : meg-valának még ott az épületekre metszett Egyiptomi betők , a' régi Egyiptomi fok kintseknek mind annyi jelei. Egy az ott álló öreg Papok között a' betőknek magyarázására kényszerítvén , az írást e' képen fejtegeti. Hét száz fegyver emelő ember laká egykor országunkat , ezzel a' fereggel Rampfes Király Libiát , Etiopiát , Médiát , Perfiát , Baktriánnumot , és a' Szittjaiakat maga birodalma alá vetette , és valamennyi földet vagy a' Súra-béliek,

XX 3

vagy

---

* Tacitus Annal. I. 2. pag. 69. Mox visit veterum Thebarum magna vestigia , & manebant structis molibus literæ Ægyptiæ , priorum opulentiam complexæ , iussusque e Senioribus Sacerdotum patrium sermonem interpretari , referebat &c.

vagy az Örmények , vagy a' Kappadótzia-béliek birnak, egész a' Bitiniai, és a' Litziai tengerig; annak mind Rampfes vala túlajdon faját Ura. Olvaslhatta ottan az ember a' népekre vetett adónak számát, a' bé-szedett ezüstnek, és aranynak, annyi vagy amannyi száz ma'záját: hány száz lovat, 's fegyvert, a' templomok számára minden féle ajándékokat, elefánt tsontból, jó illatú szerekből hány fontot, 's több' e' féle szapora eleségből hány köb-löt, 's minémű mérték szerént kellene várofonként, és házanként bé-mutatni a' Királynak udvarába.

Örömeft tudnám, mit felelt erre Kirker, mert erről könyveiben semmit sem olvastam. Ezek papok voltak , tudhadtak valamit az othon való írásnak titkaihoz ; ha tsak azt nem mondjuk, hogy tsak a' nevek vólt Pap, vagy hogy akkor már az olyan írásnak tudása el-tűnt Egyiptomból,

Hervártzius jóllehet tanúlt ember vólt; mindazáltal még-mesfszeb', és nagyobbat esett Hermá-pionnál. Kezébe került egy nevezetes Egyiptomi tábla , mellyet rakva látván külömb külömb-féle titkokkal, mind addig húzta vontá értelmét, míg a' mágnes kőnek hatalmas erejére nem magyarázta: sőt tovább' tartott, és azt meré állítani, hogy az Egyiptomi írásnak titkaiban egyedül tsak a' Mágnes kőnek hathatósága, és annak az hajózáshoz

tar-

tartozandó haszna foglaltatik. De erről mint hogy az Egyiptomiak tanítványi Pitágoras, Plátó, és Aristoteles semmit sem tudtak, semmit sem írtak, el-nem hitetheti magával az Ember Hervartzius vélekedését: Érthették ugyan a' régiek a' magnes kőnek némelly hasznát; de az hajózásban kelete nem volt: mert azt távúlról sem emlétik, kik a' tengeri utazásról írtak: Homerus, Virgilius, Válerius Flakkus: sőt Ovidius nyilván való szókkal bizonyítja: hogy mind a' Tirusiak, mind a' Görögök csak a' tüllogok szerént igazgatták tengeri útjokat. *

A' Görög hajozván az öreg Göntzölre tekinget;
A' kis Medvének farka vezérli Tirust.

Aratus-is, kinek verseit Tzitzeró Deákra fordította, erről bizonyosságunk lehet. **

Aratus szavait úgy lehetne magyarra fordítani, mint az Ovidiusét.

Meg-

* Ovidius. Magna minorque fera, quarum videt altera Grajas,
Altera Sidonias utraque sicca rates.

** Aratus Phænom. . . Ελίχη γε μὲν ἄνδρες ἀχαιοί
Εἰν ἄλλ' τεκμαίρονται ἵνα χερὴ νῆας ἀγινεῖν,
Τῇ δ' ἄρα Φοίνικες πύσσονι πέρωσι θάλασσαν.

Cicero in Fragment. pag. 633. & l. 2. de Nat. Deor. pag. 287.

Ex his altera apud Grajos Cynosura vocatur.

Altera dicitur esse Helice. . .

Hæc fidunt duce nocturna Phœnices in alto. . .

Hæc vero parva est, sed nautis usus in hac est.

Meg-vetvén Kirker mások vélekedését, más okkal, és móddal lát a' dologhoz; meg-engedi ugyan, hogy Egyiptomban az egy Istennek nevénel több-is találtatott. Betsületben vólt az Egyiptziusfoknál az Ifis, Oftris, Apis, Amun, Horus, és töb' e' féle költöt Isteni személly, sőt a' mi töb' Apist ökör képébe, Amunt bak ketske személlyébe tisztelték; 's ez bizonyos, mert teli torokkal kiáltják, valakik az Egyiptomiak felől írtak. A' tiszteletre ollyas ökröt váláasztottak, mellyen hufzon kilentz jel és billyeg találtatot; nevezet szerént homlokán, és orrán keresztül fekete billyegnek kellett lenni. Ezt mind meg-engedi Kirker, de azomban azt tanítja; hogy ezen nevek, és e' féle mi metfzett, és kőre rajzolt állatok képei alatt titkos értelmek valának el rejtve.

Az ökör képén, úgymond, egyet mást értettek annak billyegei szerént; szarvaival a' nap sugára értetik; szórén a' napnak, és az éjszaknak, 's a' tñllagoknak forgása jelentetik, és így továbbá.

A' bak fején az Isteni gondviselést; a' természet szerént való értelemben pedig a' meleg nedvességnek hathatós erejét képzették, és valami a' ki kelethez, és a' nevedezéshez tartozandó. Lásd könyvem harmadik részében Jámblikus tanítását.

Az

Az orofzlányt-is a' napnak külömb-féle tulajdonságira magyarázták.

Anúbis nevű kutja képében Merkurius tiszteltetett; ezt az ebet külömb-féle formán íratván, hol álva tudni-illik, hol ülve, hol emberi fövel, hol más egyéb képen, más más féle titkokat képzetek; de kiváltképen azt, a' mi az ég járásához tartozandó.

Az írott bagljokon böltseséget, Istent, sőt ördögöt-is értettek némellykor.

A' Fürön az istentelenséget, és kivált-képen az hálaadatlanságot jelentették.

Írtanak fok más égi, mezei, házi, és erdei képeket-is, láthatunk a' Gúljakon füveket, gyökereket, kigyókat, és töb' e' féle rajzolt ábrázatok, és ezeket Kirker az ő módja szerént mind meg-magyarázza.

Példa kedvéért elő hozom ama' fejtegetésének elejét, mellyel a' Flamminiai Gúljának titkos írást meg-magyarázta. De nézz a' negyedik Táblának második képére.

A' Mófta, az az, orofzlánynak a' képe, az Isteni hatalomnak a' vizekre terjedett gondviselését

jelenti, két toll láttatik feje felet: ezen azt értik, hogy az Isteni természet előttünk mind egy szárnyára kél: nehéz azt meg-fogni, sőt még érteni-is nehez állapot, és ezt a' magyarázatot Porfirius szavaival bizonyítja.

Ülve íratatik ez a' Mofta, Hemfta, avagy Emef képe, mert a' veszteg ülés álhatatofságot jelent; az Isteni hatalomnál pedig femmi álhatatosb nintsen. Oroszlány forma az ábrázatja, hogy erejét értenők, és hatalmát, mellyel Nilus vizét, az az, a' nedveségnek mi vóltát vezérli. Bak-fejű-bot áll előtte; mert ha a' bak az oroszlányt, az az, ha a' nedveséget a' meleg nem fegíti, femmi a' föld alól ki nem kelhet.

A' bakon, és az alatta álló boton, az az, a' víz melységét méregető páltzán a' nedveségnek mi vóltát jelentették. Így folytatja továbbá-is a' magyarázatot az elmés Kirker. *

Én noha mind ezeket más felé-is magyarázhatnám, ellene nem merek mindazonáltal mondani a' nagy elmének: de bezzeg korpázza Montfaukon, turkál íráfiban, tsak nem bold

---

* Kircher Oedipi Tom. 3. a pag. 220.

lond nevét költi: alig hágy rajta egy szál betsületet. *

Miben áll okoskodása: abban tudni-illik, mert az élesb elméjű emberek, úgymond, lehetetlennek tartják azoknak a' titkoknak megfejtését. Roszszúl magyarázta azokat Hermapion Kirker próbája szerént, tehát Kirker sem érdemel nagyobb betsületet. De jámbor! ez fele fe barátság, fok elmés ember lehetetlennek tartja e' titkoknak magyarázatját; de az a' fok elmés ember annyit abban nem törte fejét, a' mennyit Kirker. Kirker hogy e' titkoknak végére járna, fel kereste, öszve forgatta a' régi Deákok, Görögök, Szeretsenyek, és 'Zidóknak könyvöket, az egész világnak nevezetes szóllásit meg-tanulta, erre fordította minden erejét, tehetségét: öt egész leveles könyvet írt csak egyedül az Egyiptomi röjtők tudományról. Tekénts Prodromusába, tekénts a'

Yy 2

Pám-

---

* Montfaucon Tom. 2. Antiqu. Part. 2. c. 7. Sagaciores quique existimant, non posse huiusmodi characterum interpretationem tentari sine periculo errandi, aut delirandi. Hermapion, qui ut ipsum nomen indicare viderur, Ægyptius erat, hæc hieroglyphica signa explicavit... Kircherus optime probat Hermapionis interpretationi nullo modo fidendum esse, ipseque longam aliam explanationem edidit... verum huic non major, quam Hermapionis interpretationi fides, ut puto, habenda est, cum ex illa Hermapionis interpretatione demonstretur, etiam Hermapionis tempore, quo ævo superstitiones Ægyptiacæ nondum extinctæ erant, hæc hieroglyphica nec legi, nec explicari potuisse, quo pacto post tot elapsa secula explicari possint?

Pámfilí Gúljáról írt leveles könyvébe, tekénts Édi-
pus nevű, 's három szegésű nagy ifzonyú köny-
veibe.

Ha nem tudott Hermápcion ezekhez, ki te-
het róla? olvasott volna annyit, mennyit Kirker,
közeleb' járt volna ő-is az igaz valósághoz.

De úgymond, akkor se lehetett azokat meg-
fejteti, mikor még helyén állott az Egyiptomi bál-
ványozás, bezzeg az: mikor a' világnak nagyob'
része már néki vetemedett a' bálványok tiszteleti-
hez, 's mikor már nem sokat gondolt az igaz Isten-
nek méltóságával, azokat a' mélységes titkokkal,
's nagy részére nézve az Isteni, és az égi dolgok-
kal tellyes írásokat meg-vallom, a' pogányok ne-
hezen érthették.

De úgy légyen, a' mint valóban meg-lehet,
Kirker se talált reá az igaz értelemre: szép betsű-
let, meg-vallom, szép fizetés így bánni azzal az
emberrel, kinek olly nagy a' neve, kinek tanúlt
elméje annyit iparkodott a' tudományok nagy be-
tsületiért. Ha ebben áll Jámbor a' te Kritikád,
írkálly bizváft tsak magad számára. Illy szép di-
tsérettel könnyű a' betsületes embereket el-vadíta-
ni, el-rettenteni az írástól. De már elég légyen-
egyszer a' súgaras kövekről lévő beszédem: Az
Hegy-tornyok-is emlékezetet várnak.

TIZEN-

TIZEN - HARMADIK RÉSZ.

Az Egyiptomi Hegy-tornyokról.

AZ Egyiptomi Királyok pompás temetőjök, ama rettentő magasságú tornyok valának, mellyeknek Görög nevek Pyramides: mi a' mi nyelvünkön Hegy-tornyoknak nevezhetjük. Nézzünk az ötödik Tablára.

A' világnak tsudáji közzül ezek állanak még talpon a' Gúlákkal egygyütt. Az ország látogatók fzelemlélik ezeket mindennap, és felőlek eleget is írnak. Láttá, midőn Egyiptomon által ment vala, Germanikus Tsásfár, és első tekintettel nem tornyoknak, hanem ifzonyú hegyeknek vélte vala lenni. *

Láttá, és meg-mérte azokat Radzivillius Hertzeg; meg-nézegette, és hogy mértékjeket venné, Egyiptomban hajózott Bellóni Péter-is: nem gyógyzik ezek szóval, e' ditsőséges épületnek mesterséges pompáját.

Sok az ilyen Hegy-torony még most-is Egyiptomban; holott Radzivillius tizenhetet em-

Y y 3

leget.

---

* Tacitus Annal. I. 2. pag. 70. Inspectis . . disiectis inter, & vix pervias arenas instar montium eductas Pyramides, certamine, & opibus Regum.

leget. Bellónius pedig száznál - is többet , de ez talán a' Gúlákat-is a' tornyok közé számlálja. Abban meg-egyeznek az utazók közönségesen , hogy ezen tornyok között csak három érdemli meg a' felette válogatott ditséretet , 's ezek azok , mellyek Mártziálitól a' világ tsodái közé számlálatnak.

A' mint Bellonius írja Káirus városától négy mért földnyire esik álló helyek. Ott körül belől merő pufztát lát az ember : csak az , hogy a' tornyoknak tetejek már egy mért földnyire kezdik mutatni magokat az uton járók előtt. Ezeket az Egyiptziusok Fáraóknak hiják.

Ezek az Hegy - tornyok , a' mint Táblám képei ki mutatják , mind négy szegűek , 's fellyeb' , fellyeb' mind keskenyebbek , és hegyesebbek. Herodotus , a' mint Montfaukon sajdítja , egy keveysé hibázott a' mértékben , holott az öreg toronynak szélét , hoszfát egy mértékűnek mondván nyóltz Pletronni , az az , nyóltz száz lábniak mondja lenni magasságát. *

Egy Pletron Suidás tanitása szerént száz lábni mértéket tézen.

De

---

* Montfaucon Tom. 5. Part. 2. pag. 180.

De Kornélius Brunius meg-mérvén az egész épületet, az öreg torony talpának egyik egyik oldalán tsak hét száz négy lábat talált: meredek hoszfzán pedig tetétől talpig tsak hat száz tizen-hat lábat.

Meg-lehet, kissébbnek látszik már a' torony a' nagy homok miatt; de ez Herodotus mértékének nem árthat; ha széle hoszfza egyenlő volt. Azomban Bruniusnál az említett mérték, tsak a' külső, és a' meredek magasságnak a' mértéke; mert ha le erefztenők az ónos sínórt a' torony felső tsutsáról egyenesen a' talpnak közepére, a' föld színéig; a' mérték tsak három száz ötven két lábni hoszat, és magasságot mutatna. De ez-is elég: mert mutatasson bár valaki, ha lehet, most körül belől illy iszonyú magassággal bíró épületet.

Tsutsosnak tetszik meszeről ez a' torony de azomban fellyül tizen-hat lábni hoszfzasága nagyon lapja széleinek. Bellóni Péter azt bizonyítja, hogy a' tetején ötven embernek elegendő állása lehetne.

Ezekből észre vehetjük, a' toronynak iszonyú magasságát: mert jóllehet Strábó, Diodórus; Plinius, Herodotus bizonytalan mértékekkel élnek; 's magok között meg-nem egygyeznek; mindazáltal bátran meg-álthatunk Bellóni Péter szaván, ki
erről

erről továbbá így folytatja az ő írását : fokkal tsodálatosabbaknak láttatnak lenni az Egyiptomi toronyok , mikor azokat szemléli az ember ; mint mikor a' felőlek írt pompás beszédekert halja , vagy olvassa. Fel nem tehet vélek akár melly Romai épületnek méltósága.

A' nagyobbik torony úgymond Bellonius , tetétől talpig mind a' négy felől merő garáditsos. 's a' garáditsok száma egyik felől két százra , és ötvenre mégyen,

Ennek a' pompás toronynak temérdek magasságát azzal bizonyítja végtére , hogy nints olly erős legény , ki a' tetején álván a' nyilat a' garáditsokon-túl ki lőhetné jól meg-vont íjából. Sokan próbálták itten erejeket ; de sebesen ki erefztett nyilok ugyan - tsak a' toronynak egygyik garáditsára hullott-le végtére. Rádzivillius más félegész órát töltött , még ennek az öreg toronynak alsó garáditsáról a' felső garáditsig lépet vólna ; ámbár jól előre hanyta-is lábait.

A' mi a' köveknek nagyságát illeti , nints harmintz lábni kónél kisseb' az egész épületen egy-is.

Látott Heródotus az öreg toronynak egygyik oldalán egy titkos írást , és kérdezőskedvén :

mire

mire kellene magyarázni hallá : hogy ott csak a' munkások egy két eledelének , tudni-illik a' reteknek, a' veres, és a' fok-hagymának az árra volna fel-jegyezve. Ki adtak erre az három vezeték-eledelre a' dolog között ezer hat száz talentomot. *

A' talentom, úgymond Montfaukon , hatvan minát , egy mina száz drákmát , egy drákma hat fillért, avagy hat batkát üt. A' 'Zidó' talentom két annyi nyom , 'Tirinus tanítása' szerént. **

Ha minden drákmát egy garasra számlálunk, nem nagy dolog ennek a' fömmának fel-vetése, de Harduinus ezt a' számvetést nem 'Zidó' , sem nem Görög , hanem Egyiptomi pénz -nyomás' szerént veti-fel. ***

Már ha a' retekre, és hagymára annyi pénz ment, mennyi kellett kenyérre, szerszámra, máhára, 's több e' félére, úgymond Herodotus: de

ZZ

azom-

* Herodotus Euterpe L. 2, pag. 156. 'Εν τῇ πυραμίδι, &c. In ipsa Pyramide literæ Ægyptiæ scriptæ indicant quantum sit erogatum in operarios, pro raphano, cæpis, & aliis, quod interpret es earum literarum (ut probe reminiscor) ajebat in summa: mille & sexcenta talenta pecuniæ esse.

** Tirinus in fine Chron. de Pond. & Mens.

*** Harduin. in Not. Plin. ad L. 36. pag. 738. Mille sexcenta talenta, Ægyptiaca scilicet, quæ ex Varronis æstimatione monetæ nostratis (Gallicæ) efficiunt libras seu florenos 4300800.

azomban füllenthetett egy kevesé , a' ki az írást Herodotusnak meg-magyarázta.

Húsz esztendő folyt-el a' szüntelen való munkában. De ide nem kell számlálni az alsó részek építésében el-töltött esztendőket , a' mint maga-is int bennünket Herodotus.

Rádzivillius, és Kornélius Brunus meg-visgálták, és le-is rajzolták az öreg toronynak belső részét; ottan szintén ugy vannak a' belső garáditsok helyeztetve , hogy az ember egész végig fel, 's alá mászkálhasson rajtok. Két nagy bólt hajtás áll belől egy más felett, hihető, ez vólt a' Királyi temetésnek helye; az alsó kamarában most-is meg-vayon még egy Úri koporsó.

A' második Hegy-torony az öreg toronynál egy kevesé alattonyab', jól-lehet ha mezfzűnнен nézik magassabnak látnak lenni, és ez tsak felébe garáditsos.

Harmadik síma kőből voyon rakva minden garádits nélkül. Nem mezfze áll egyik torony a' másiktól. A' leg-kissebbik az ő magasságában hatvan, vagy hetven könyököt foglal; az az, a' mint Bellonius írja, háromszorba nagyob' a' Romai Tscrép-hegy mellet álló Hegy-toronynál.

Az

Az harmadik torony mellet más egy goromba épület-is találtatik, 's ennek az épületnek egész formája nem egyeb', hanem egy Afzszonyi ábrázat. A' ki ezt az épületet a' papiroson látja azt gondollya, hogy ember fejet lát, holott egy nagy goromba épület ez-is. Radzivillius Ródope Afzszony képenek tartja lenni; ki, a' mint némelyek mondják, az harmadik tornyot építette: Montfaukon Sfinks képenek mondja: Ennek a' bálvány épületnek tsak egyedül a' feje is huszon hét lépélni. Plinius ezt a' fejet Amasis Király koporsójának véli lenni: de Montfaukont el-nem hitetheti. Harduinus itten a' Királyi nyomtatás szerint nem Amasis, hanem Armais nevét olvassa. *

Eddig azokról a' tornyokról beszélgettünk, melyek a' várostól egy kevesé meszszeb' esnek; most egy közeleb' lévő toronyról léfzen a' beszédem.

Tevenotzius, a' mint Montfaukon írásiban találom, **

Azt írja: hogy azon a' mezőn, melly alatt a' Mumiák írja fekszik, Káirus városától nem meszsze, az az anyira, a' mennyire egy erős le-

Zz 2

gény

---

* Harduin in not. Plinianis L. 36. pag. 738.

** Thevenot, apud Montfauc. Part. 2. Tom. 5. pag. 183.

gény kővel hajthatna: még több illyes tornyok-is találhatnák, de itt csak egy valamire való, de ez ha el-készülhetett volna, az eléb' említett tornyokkal bizvást szemben álhatna.

Ennek tetejére száz negyven nyóltz garádits vezet, köveinek otromba nagysága hasonló amaz öreg torony köveinek temérdekségéhez. Ennek a' toronynak teteje egyenetlen, se lapos, se tsutsos, és ebből ki tetfzik, hogy a' munkások félben hagyták. Tevenotzius amazoknál eztet fokkal régiebnek tartja lenni; 's én-is könnyen meg-enge-dem, holott az Egyiptomi Királyok nyughatatlanságát meg-fontolván, azt állítom: hogy Kám unokáji, mihelyest erre a' földre érkeztek azonnal jobbára csak a' fok épületbe törték fejeket amazok példája fzerént, kiktől a' nyelvek változása után Senár földében el-váltak.

TIZEN - NEGYEDIK RÉSZ.

A' Hegy - tornyokat építő Királyokról.

AZ öreg toronynak építőjét Keops Királynak mondja lenni Herodotus; a' mivel a' torony rakókat felette terhelte ez a' Király, az vólt, hogy

hogy a' köveket nem az Országban, hanem Nilufon túl az Arábiai hegyek között vágatta, hasogattatta, és Egyiptomnak egyik széléről a' másikra egész a' Libiai hegyekig hordatta. Száz ezer ember kinlódott szüntelen e' dologban: a' mint Herodotus írva hagyta; de Diodórus ezek számát első könyvében tsak nem négy annyira mondja. Azzal enyhíté egyedül a' Jámborok keferúségét, hogy minden hold - napba új új nap számofokat hajtott a' munkára, kikkel az elébbenieket fel - váltotta.

A' tornyok építése előtt tiz egész efsztendeig tsak az utak terítésében, 's a' kő hordásban izzadtak. Ide majd tsak nem annyi munka kellet, mind a' tornyok fel-állítására. A' rakott útnak hoszfszát öt pallyára mondják, a' kik meg-mérték: hat száz huszon öt lépéft foglalt tehát magában, egyik végétől a' másikig. Szélefsége tiz, magassága nyóltz réfní va. Végig az egész útnak két oldala merő faragott kőből állott; az ő erefzen, pedig, a' vagy párkánnján Egyiptomi szokás szerént imitt amott külömb külömb-féle állatoknak, és vadaknak faragott képeit mutogatta.

A' melly dombra állította tornyát a' Király, annak allyát előfzer egészlen ki vájatta, 's kővel ki rakatta; a' dombot pedig Nilus vizétől erefzett.

tett patakkal környül vétette; 's így az helye vég-tére egy egész fzigetté vált.

Plinius Herodotusnak Keops Királyról való befedét nem igen nagyra tartja, mert jóllehet el-halगतja írásának egyéb tzikkelyit; úgy tetfzik mindazonáltal meg-nem engedi, hogy abban Keops Királynak része lett volna. Tizenkét Írot számlál elő Plinius, kik e' tornyokról könyveket hagytak; 's egyik sem tudja úgymond, a' torony építő Ki-rályok neveket bizonyoson elő számlálni, 's be-fedét így fejezi-bé: meg-érdemlették az illy nagy héjába valóságnak alkotóji, hogy az emberi emlé-kezetből el-tünnének nevek. *

Az három közzül a' kissebbiket; de leg-szeb-biket Ródope költségével építették, a' mint nem tudom, kinek szava szerént emléti Plinius az ő harmintz hatodik könyvében: 's ha igaz, a' mint továbbá mondja, az a' tisztátalan személly a' me-séző Esopusnak szolgáló tárfa vala, 's azt a' temér-dek fok pénzt, melly a' toronyra költ, otsinány-sága által kerefte. De Strábó, és Eliánus, amaz az ő tizen-hatodik, emez az ő tizen-harmadik könyvében erről más képen szólnak, hogy tudni-illik

---

* Plinius L. 36. pag. 738. Inter omnes eos non constat, a quibus facta sint, iustissimo casu oblitteratis tantæ vānitatis Auctoribus.

illik Ródope pénze ment ugyan az említett toronyra ; de ez a' Ródope nem parázna életű Afzszony , hanem az Egyiptomiak Királynéja vala. Herodotus pedig ezt sem hadja helyén , holott alkotóját nem Ródopének , hanem Mitzerínusznak mondja lenni.

'S-azok az Egyiptomi magas Hegy-tornyok, melyeknek a' világon ki terjedett nevek. *

TIZEN - ÖTÖDIK RÉSZ.

A' Hegy - tornyok fel - állításában való mesterségről.

NAgyon tsudállya Rádzivillius e' goromba magasságú épületeknek nem tsak pompáját, hanem mesterséges rákását-is : holott észével alig érheti fel az ember , minémű okkal , és móddal éltek a' Mesterek olly fok iszonyú köveknek öszve hordásában , egy másra való rakásában , bizonyos , hogy arról a' magas kő-szikláról , melynek tetején áll a' nagyobbik torony , nem vágták , 's nem fzedték köveit , hanem a' mint az Írók bizonyítják , az Árábiai hegyekről vonytatták. Már vízen vezették-

---

* Idem. Quæ orbem terrarum implevere fama , sane conspicuæ undique adnavigantibus.

zették-é, dorongokon, vagy karikákon hömpelygették-é?

Nilus vize ha ki árad-is, három egész mért földnire esik attól a' pufztától, és így az sem lehet nagy fegíttésére a' munkásnak: ha tsak azt nem mondjuk, hogy eléb' az épület mellé eresztették a' víznek folyását, és úgy kezdettek a' rakáshoz; de tsak így-is, a' nagy otromba köveket olly temérdek magasságra emelgetni, nem leg-kisfőbb mesterség vólt: sőt a' ki jól meg-visgállya a' dolgot, észre veszi, hogy fzerentse, ha élesebb' elme, 's mélyeb' tudomány nem kellett ide, mint akár melly Romai, vagy Görög épülethez.

'S nem az én pufzta vélekedésem ez, hanem azoknak valóságos ítéletek, kik álmélkodván, 's el-híúlvén e' szörnyű alkotmányoknak méltóságán még eddig ki nem találták, hogy hogy maradhattak-meg ezek az Egyiptomi tsudák olly fok számos esztendőök forgási alatt olly épen, 's olly álhatalossan.

A' mi ezeknek a' tornyoknak állását illeti, úgy helyhez tették a' Mesterek, hogy egyik szeglet egyenesen a' napnak kelete felé, másik a' nyugtára, harmadik délre, negyedik éjszakra tekintene.

Erről

Erről gondolkodván Fontánellus, nem győzi az Egyiptziusok mély tudományát tsudálni, mert a' tornyoknak abból az helyheztetéséből azt, hozza ki Rolinusnál a' többi között, hogy az eget vizsgáló tudományok tsak ebből-is ki tetfzik: holott az a' torony helyheztetése az igaz dél-mutató lineával minden leg-kisseb' pertzentéig meg-egyezett. *

A' tornyok építésében tartott mesterséget igen ditsíri Rolinus-is, és azt mondja, hogy a' szépség, és a' méltóság, a' mi az építő Mestereknek egyik tárgya, ugyan tsak meg-vala rajtok. **

TIZEN-HATODIK RÉSZ.

A' Hegy - tornyok építésének okáról.

Némellyek, a' mint Rieger elő-hozza, abban a' vélekedésben vannak, hogy a' magossabbik tornyot az ég-vizsgálásának alkalmatosságára építették. ***

A a a

De

---

* Rolin. Tom. 1. pag. 54.

** Rolin. ibid.

*** Rieger Architect. Civil. pag. 6.

De én nehezen egygyezhetek - meg vélek: mert igen nagy alkalmatlanságára egett volna a jámboroknak vagy a' tetején való lakás, vagy a' minden-napi mászkálás. Ezt a' szándékot a' régiek közzül, úgy tetszik, senki sem említi.

A' mint Herodotusból éfzre vehetem, né-mellykor a' kints el-rejtésének kedvéért emeltettek ezek az épületek: 's ezt Herodotus egy rendes történettel meg-is bizonyítja: holott egy ilyen tornyot úgy rakott egy Király alatt a' kőmives, hogy annak egyik hofzfú kövét ki lehetne mozditani, ki lehetne rántani, egy szóval a' lyukon a' rakás pénz közé bé-ugrani. Ennek alkalmatofságával egy történetnek el-beszéllésében Herodotus fokot mulat; én a' ki az ilyeneken kap, második könyvére igazítom. *

De ezek az ifzonyú tornyok jobbára merő koporsók valának, a' mint Tevenotziusból fajdítom, mert a' Mumiák mezeire-is helyheztettek. **

Látott Radzivillius, és Brunus az öreg toronynak belső részeiben egy nagy szép koporsót, a' mint eléb' mondám. 'S ugyan-is mi okra nézve
vi-

---

* Herodotus Euterpe. pag. 151.

** Thevenot. cit. a Montf. T. 5. Part. 2. pag. 183.

vitették volna oda kintseiket a' Királyok , nem tudhatom.

Vélekedésemnek pártfogója Rolinus-is , ki , Strábónak tizen-hetedik könyvét emlegetvén merő Királyi koporsóknak mondja lenni e' pompás toronyokat. *

TIZEN-HETEDIK RÉSZ.

Az Egyiptomi temetőkről , 's itt-is
mátfutt-is a' temetőkben égő lámpá-
fokról.

Most-is talál az ember Egyiptomban a' föld alatt fok téres tágos kamarákat , és a' kamarákban a' Mumiák temetésére rendeltetett koporsókat , a' mint Montfaucon emlitti könyveinek ötödik füzegésében. **

A' mi ezeket a' temetőket illeti ; arról Titus Burratinus , a' ki eme tzinteremeket maga-is meg-jára , 's meg-visgála , az ő levelében így be-félget : Memfis városa alól mélyen meg-vagyon

A a a 2

ásva

---

* Rolinus Tom. 1. pag. 53.

** Montfaucon Tom. 5. pag. 177.

ásva pintze módra. Ide szoktak temettetni az Urak, a' Papok.

A' ki e' föld alatt lévő bálthajtások alá kívánkozik jutni, annak egy keskeny kuton kötélén kell le ereszkedni. Harmintz egynéhány könyök-ni e' veremnek mélysége.

Minthogy pedig Memfis városának az allya merő feje kőből áll, az említett bálthajtások - is tiszta feje kőből vannak fel-állítva.

Illy mesterséggel arra nézve éltek, hogy ki áradván, 's Egyiptom földén ki terjedván Nilus vize a' testek közé ne vehetné magát.

A' bálthajtások ofzlopi közé szobákat építettek, és a' koporsókat ide helyhez tették.

Sok mért földnyire terjed ez a' föld alatt fekvő épület, és némellyek abban a' vélekedésben vannak, hogy egész Nilus vizének allya-is leg-aláb' kereftül mind ki vagyon e' végre vágva, és vajatva.

A' föld alatt lévő bálthajtások útjai olly tekervényesek, hogy Ariádne fonala nélkül ott bátran még a' fizes ember sem járhat. Láthatfza e' tsodálatos épületnek képét az ötödik Táblán K. L. M. ennek le rajzolására arra nézve-is örömeft
eresz-

erésztem kezemet, mert egy dologgal fok munkán által kelhetek.

Látod ottan előszer Memfis városnak düledékét, és körülötte a' fok Gúljátak, és Hegy-tornyokat, mellyekről az elébbeni részekben hossz-as beszédünk volt.

A. A' régi Memfisnek, avagy az Egyiptomi Babilonnak düledék-falai. B: a' mostani Memfis, más néven Kairus Várofa. D: dél-felől éjszak-felé ballagó Nilus vize. C: a' bálthajtásokba vezető kútnak kő-födele. E: ama' keskeny kút, mellyen a' bálthajtások alá szoktak ereszkedni. F: titkos írásokkal tellyes koporsó az ő födelével együtt. G: más egy tisztefségesb koporsó. H. I. Egyiptomi Gúlják, és Hegy-tornyok.

A' Mumiáknak fok képeivel nem terhelem könyvemet, egygyel kettővel meg - elégedhetünk. Lásd a' negyedik Táblának negyedik, és ötödik képét.

A' mi a' rajtok lévő titkos írásokat illeti; meg-lehet Burratinus vélekedése szzerént merő halottas versek. Mert a' tudományok tzikkelit ide héjába írták-vólna.

Mínthogy a' tüzet nagy betsülettel tisztelek az Egyiptomiak, égő lámpások szoktak tartani

mind a' templomokban, mind az halottak temetőjében. Szép bizonyságom ebben Kirker, ki Valléus, Burratinus, és Fortunius Litzetus írást követvén erről böven beszéll abban a' könyvben, melyet Nádasdi Ferentznek ő Nagyságának bemutatott vala ezer hat száz ötven negyedik esztendőben. *

Fel-írom betsület kedvéért ajánló levelének titulását. * *

Ebben a' könyvben Kirker sokat beszéll a' lámpások külömb külömb-féle formájáról; de hogy én abban sokat mulassak, nem hivatalom; hanem mivel már épen el-hitették némellyek magokkal azt, a' mit az örökkén égő lámpásokról hallottak; megfontolom; mennyire kellyen tartani a' régi koporsókban talált égő lámpásokról való beszédeket.

Az Egyiptomi koporsók mellett égő lámpásoknak ebi formájok vólt: ezen a' képen talán az őriző Istennek erejét jelenték, és azt hírták Anubis-

* Kircher Oedipi Tom. 3. Syntag. XX.

** Kircher loco cit. Syntagma XX. de lucernis veterum Ægyptiorum.

Excellentissimo, atque Illustrissimo Comiti Domino Francisco de Nádasdi, Equiti Aurato, Sac. Cæs. Regiæque Majestatis Cubiculario Confiliario, ac per Ungariam Curia Regia Magistro &c. Domino meo unice colendo.

bisnak, 's ugyan azért mert az halottak védelmezését nagy bizodalommal ajánlák vala nékik, a' Mumiák polyáin-is fok helyett ebi képet, az az, Anubist szemlélhetni.

Burratinus levelének bizonyága szerént most is találhat az ember az Egyiptomi temetőekben hol hat, hol nyóltz, hol tizenkét métfet tartó lámpáfokat: ezekről az Árábia-béliek azt mondják, hogy örökén-égő lámpáfok voltak. De Burratinus el-nem hitetheti magával az Árábia-béliek befzedét: jóllehet azt-is bizonynyal merik mondani, hogy ők Egyiptomban új koporsókra találván, fokszor látnak most-is e' féle tsodákat.

Való, fok, féle bizonyságokat hoznak elő a' régi Írók az örök tüzze világoskodó Lámpáfok felől. El-nem halgathatta Bonfini Antal, hazánk történeteinek nevezetes Írója, azt a' mi ezer négy száz első esztendőben az egész Európát hirrel meg-töltötte vala. Harmadik Henrik Tsásfár idejében, úgymond, az emlétett esztendőben Róma városától nem meszfze Tiberis partja mellett Pállás Evánder fiának goliát termetű testét egy parafzt fel-találta. *

A'

---

* Anton. Bonfinius Dec. 2. I. 2. Corpus inventum adhuc incorruptum, cujus hiantia quoque vulnera cernere erat.

A' koporsóban az halottnak feje felett egy ollyas lámpás égett, mellynek lángját, se fűvás, se víz öntés meg-nem fojthatta; hanem nem tudom mi goromba ember kész akartva-é, vagy gyávasága miatt a' métsnek allyát fel-törvén a' két ezer esztendeig égő lámpásnak végére járt.

Volaterránus bizonyága szerént a' talált koporsónak oldalán illyetén vers taláztatott:

Evänder fia, kit Turnus dárdája ki végzett,
Ő tornyos tetemit e' szoros ágyba veté. *

Más egy égő lámpásra találtak harmadik Pálnak Romai Pápanak idejekor Tulliólának Tzitzeró Leányának koporsójában; ha igaz, a' mit az rajta talált írás tudtunkra ad e' féle szavakkal:

Tulliólának, Leányomnak. **

Égett még ez a' lámpás, mikor a' koporsót kezek közé vették; de alig érte tüzét a' levegő égnek ereje, el-aludt a' lángja. Ennek bizonyága Litzetus, és Pantzirólus: 's úgy vagyon a' dolog, a' mint mondják; tsak nem ezer hét száaz esztendeig égett az emlétett lámpás; de ezek a' beszédek

Krí-

* Filius Evandri Pallas, quem lancea Turni
Militis occidit, mole sua jacet hic.

** Tulliolar Filiar mea.

Kritikus körmöt várnak. Jollehet fenyeget ben-
nünket Kirker, és az hitelre mint egy kinfze-
rit. *

Meg-engedem Isteni tsuda-tétel-által nem két
ezer, hanem számtalan esztendőnek forgása alatt-
is meg-maradhat az egyszer meg-gyújtatott lámpás-
nak a' lángja: Ántiokiában, a' mint Tzitésius Pik-
táviai orvos Tzedrénus írásival bizonyítja, a' tem-
plom ajtaja felett öt száz esztendeig ég vala egy
lámpás minden emberi fegéttés, és illyesztés nélkül.
Az ördög-is fokot tud, fokot tehet, és kétség ki-
vül a' régi halottas börtönben fokszor elő állított
ilyen szem fény vesztést: lámpást gyújtván tudni-
illik némellykor, mikor oda a' testek látogatására
az együgyű pogányok bé-léptek: hogy így meg-
ejtené a' szegény bolondok esztét, és a' bálványo-
zás az ördögi mesterség által nagyob' erőt venne.

Tudom, 's az-is próbált dolog, hogy az ás-
bestusból, és ámiántusból készitetett, és a' lám-
pásokba eresztetett méts-fonál, csak olajozzák,
foha hamúvá nem válik: a' mint Kirker az ámián-
tufon maga tapasztalta: holott lámpásába két eiz-

Bbb

tendő

---

* Kircher Syntag. 20. cit. Ædip. Tom. 3. Iis fidem non adhibere,
idem fit, ac tantorum Authorum sinceritatem tacito quodam dissensu
reprobare.

tendő alatt egy ilyen méts-fonálnál többet nem huzott, 's még-is szüntelen lángot tartott; de bezeg olajjal alig győzte.

Azomban ha Kirkernek szavát jól megfontolom: ő sem igen nagy pártfogója az örökén égő lámpásnak: mert az említett koporsókban talált égő lámpásoknak lángját, vagy ördögi mesterségre; vagy a' levegő égnek, és a' föld alól ki vetődő gőznek febes pergésére magyarázza: a' mire ha hirtelen szemet vet az ember, úgy tetszik, mint ha lángot látna: mindazonáltal az Egyiptomi koporsók mellett meg-engedi, hogy örök tüzet tartó lámpások-is égtek, és ezt egy Siángián nevű szeretsen Írónak, szavaival bizonyítja: valónak, úgy mond Siángián, az Egyiptomi mezőkön enyvel, ez szurokkal telyes völgyek, és kutak; ezekből tsévéket vezettek a' föld alatt a' koporsók közé, és ott a' lámpásokra ámiántusból, vagy más illyes tartós eszközből méts fonalakat készítvén, örök tüzet gyújtottak.

De egy Szeretsen ember szaván alig, ha elindul minden ember: azoknál, kik az Egyiptomi temetőket meg-járták, 's meg-nézegették, a' szép fortélyos mesterségnek femmi jelét sem találom. Azomban ha valaki Siángián beszéde szerént mesterkednék, lehetetlen dologhoz nem állana.

A'

A' mi a' Romai találmányokat illeti; Pállás koporsójára írt verseket maga Bonfinius-is a' mesék közé igazítja. *

A' mit pedig Tulliola koporsójáról Litzetus beszéll; azt Montfaukon imégyen tzáfollya vizsgálja : **

Ha Tulliola teste, és koporsója felett lévő Írás bizonyoson fel-találtatott; hová lett? vallyon ha igazsággal jár ez a' beszéd, mi okra nézve rejtették-el ismét azt az új találmányt?

Vóltanak harmadik Pál Római Pápa idejekor olly tudomány fzerető emberek Romában, kik darágán meg-vették volna ezt a' kintset, ha hírért hallották volna, de ez még nem elég, halljuk ama tekintetre méltó embernek szavát, ki, mikor ez a' test fel-találtatott, Romában forgott: neve Áleksánder ab Alexandro, beszéde Montfaukonnál illyen képen vagyon: „Romában valék, midőn Á-
„ pius útján az épületek hulladéki között egy holt
„ testre akadtak az ásók: a' test mint egy nevedé-
„ keny leánynak ábrázatjában láttatott: semmi rot-
„ hadást, semmi sérelmet sem vehetett észre az em-

Bbb 2

„ ber

---

* Bonfin. loco cit. Tale huic epitaphium fuisse fabulantur.

** Montfaucon Tom. 5. P. 2. L. 2. pag. 208.

„ ber vagy ortzáján, vagy fzemén, vagy orrán, vagy
 „ haj-fzálán: tsak az, hogy a' reá kent fú-fzerfzá-
 „ moknak bizonyos jelét tapafztalták. Koporsójá-
 „ bã egy bető pertzentés fem taláztatott: mindazon-
 „ által Pompónius, akkor az ő tudományának érde-
 „ mére nézve felette nevezetes egy ember, abban a'
 „ gyanakodásban, és vélekedésben vala: hogy a' fel-
 „ talált test hihető vagy Tulliolának, vagy Prifz-
 „ tzillának holt teteme. „

Imé Sándor lámpáft nem emleget, az halot-
 tas versnek hírét fem hallotta, más az, hogy a'
 Romaiak nem temették Egyiptomi szokás szerént
 az halottakat: meg-fzokták égetni a' testet, és
 porát, hamvát, azután vitték a' temetőre. Far-
 ka vágattatik tehát az örök lámpáfokról való má-
 fodik bizonyásnak-is.

A' mit mások mondanak, hogy a' régi pogá-
 nyok templomiban-is égtének illy tartós métsek,
 úgymint Minerva, és Apolló templomában, nem
 szükség azon vesződni: egy fúvás elég ennek a' tűz-
 nek el-oltására. A' kik Sz. Ágofton Doktornak
 fzavaiból állítanak bizonyyságot az örökén egő lám-
 páfokról; észre nem veszik, hogy Sz. Ágofton
 Doktor ördögi mesterségre magyarázza ezt a' me-
 sterséges tüzet.

Kasz-

Kaszfziodórusnak szavaiból leg-erősebb' bizonyosságot hozhatnak-elő ellenünk: „Készítettem, „ úgymond Kaszfziodórus, éjjeli szükségemre olly „ mesterséges lámpások, melyekben minden fegett- „ ség, és illyesztés nélkül felette fokáig tart a' nagy „ láng: az olajnak zírja pedig ott el-nem fogy.”*

De hihető az ilyen lámpásnak mestersége a' mostani ugró vizeknek mesterségéhez hasonló vala. 'S ugyan-is Kaszfziodórus nem örökén, hanem felette fokáig tartó lángról beszéll. Ha ki teli töltene egy két akós hordót fa olajjal, 's vagy a' falban, vagy a' szoba oszlopában, vagy a' pádimentomban a' szem-elől azt el-rejtené, 's abból egész a' lámpáig tsévéen méts fonalat eresztene, ilyen lámpást könnyen el-készíthetne. Meg-lehet azomban más mesterséggel élt Kaszfziodórus, holt még a' métsnek tisztogatására sem kívánt, úgy tetszik szolgálatot, 's az olaj abban meg-nem apadott. Jóllehet ha úgy készített lámpádat, a' mint most mondtam, a' lámpásban soha meg-nem apad ugyan az olaj, de meg-apad bezzeg az hordóban.

---

* Cassiodorus L. de Instit. script. c. 30.

TIZEN-NYÓLTZADIK RÉSZ.

Az Egyiptomi Tömkelegről ,
avagy labirintusról.

RAkva vala Egyiptus, a' mint már éfzre vehet-
tük, fok pompás épületekkel, városokkal,
tornyokkal, oszlopokkal, templomokkal; vala-
mennyről mind beszillemtem, a' mennyire érdeme-
feknek tartottam lenni: tsak egy templom maradt
hátra, és az a' méltóságos Tömkeleg, melly az
Egyiptomi tsodák között leg-nagyob', és tsodára
leg-méltób' épület vala. Rövideden amarról szo-
lok Herodotus szava fzerént leg-előfzer.

Húfz napi járó föld vala Elefánt várásától Sái
nevű városig. Sái városában egy templomot épít-
tett Amafis Király; de ennek ékefsége kedvéért más
egy belső templomról - is gondolkodott, ki vága-
tott tehát Elefánt városa mellet az hegy oldalából
egy ífzonyú kő sziklát, mellynek hoszfza kívül
hufzon egy réfni vala: szélefsége tizen-négy, ma-
gafsága nyóltz réfni, ezt a' kő sziklát egészen ki
vájatta belől, kápolna formára, és a' fel-épült
templom felé hurtzoltatta; három egész efzten-
dőt töltött húzásán, vonásán két ezer ember, el-
is húzták a' templom ajtajáig; de ott a' küfzöbön
meg-

meg-akadván, és fe előre fe hátra nem mehetvén a' nagy otromba kővel, az héjába való igyekezetnek folytatását abban hagyták.

De ez a' Tömkelegre nézve merő aprólék épület. A' Tömkelegnek szemlélésén annyira el-húlt, el-bámúlt Herodotus, mint ha az egész világnak tsudájit mind egygyütt, és egy tsomóban látná. Le írom ide szavait, 's ezzel Egyiptomról való beszédemet bé-fejezem.

„Egykor, úgymond Herodotus, tizen-két Feje-
 „delemtől, avagy Királytól vezéreltetett Egyiptom
 „földe; ezek, hogy egymás között könnyebben el-
 „férnének, 's egyik a' másikat hatalmától meg-ne-
 „kévánná fosztani, fogorságot ütöttek egy más kö-
 „zött, és a' birodalomhoz egy szível lélekkel fog-
 „tak. E' Királyok közöttül egyik, kire végtére az
 „egész birodalom maradott, Pszammetikusnak ne-
 „veztetik: Azomban, hogy még a' világ tartana,
 „az ő nevek, és ditséretek-is meg-maradna az em-
 „beri emlékezetben; egy méltóságos épületnek fel-
 „állítására fordíták gondjokat. Arra a' végre a'
 „Krokodilufok városa mellett Méris tójától nem
 „mészfe egy Tömkeleget építettek. Láttam én azt,
 „úgymond Herodotus, és hírénel-is nagyobnak
 „szemléltem lenni. „ *

Sza-

---

* Herodot. Euterpe pag. 166. τὸν ἐπὶ ἡδὴ Ἰδου λόγῳ μέζω.

Szavával fel nem érheti az ember annak méltóságát: ehez Efésusi Diánnának templomát fenki fe merje hasonlítani.

Tizen-két udvarból áll az egész épület, és az udvarok körül álló tizen-két nagy erős bástyából, melyeket ismét más egy kő-fal keríti-bé, és az egész Tömkeleget egy nagy roppant várashoz hasonlónak téfzi.

Üres az allya, és hasonló a' felső épülethez; de oda, minthogy az említett Királyoknak holt tetemek ott fekütek, engem a' Papok bé-nem erefztettek úgymond Herodotus.

Az említett tizen két udvar körül merő fedeles épületek állanak faragott, és fimított márvány kőből; de úgy építették, és helyheztek, hogy ha kalauz nélkül közöttök, vagy felöttök jár az ember, minden bizonnyal végét a' fok útnak soha fel nem talállya.

El-húltem, úgymond a' Görög Író, a' fok ke-rületen: az udvarokból a' szobákba, onnét a' kamarákba, a' kamarákból palotákba, tárházokba, más más tornáztokba, és tsórnokokba vezet az út. Mindenüt más más folyosóra, más más féle kerengő épületre érkezik az ember. Számtalan itten a' faragott képeknek, és oszlopoknak a' fokasága: mind kívül az udvarok tornáztiban végig körös
kö-

körül, mind belől a' fok palotájiban, mind az öreg bástjának külső, és belső hajláfain, kapuin, és pártáztin. Fellyúl a' tornyok, a' gömbölyű födelek, belől a' nagy széles garádsok, az írott, és faragott képek tündöklének.

A' válogatott tiszta fehér márvány kőnek öszve rakása mesterséges, és udvarok körül álló nagy fel házaknak sűrűsége, és tisztsága ki mondhatatlan, Heródotus három ezer belső tárházakról emlékezik.

Az épületnek nagysága fellyúl halladta a' nagy roppant városokat; senki se is véllye: hogy tóldom a' pompát, 's tollammal raggatom reá a' fok féle tzifraságot: leg aláb' nem hazud Heródotus, midőn azt bizonyítja magáról, hogy szemeivel látta, nagyob' én előtttem, és Petáviusz előtt egy Heródotusznak embersége, mint sem szász nem tudom hol tanúlt emennek amannak petjegése.

Plinius az ő harmintz hatodik könyvében azt írja, hogy a' felső Tornátsokhoz kilentzven garádsokon kellet lépni az embernek.

Fel-állításának az oka a' Királyi pompa, és fitogatás vala. A' Királyi holt tetemeknek, és a' kintsnek meg-tartására is szolgálhatott; de ki tudja

talán töb' kints ment reá míg fel-épült , mint sem belé, minek-utánna talpán állott, és el-készült?

A' többi között két féle tulajdonságán tsudálkozik Plinius az említett könyben : előfzer , hogy az Egyiptomiaknak márvánnyok elegendő léven ; ékefség kedvéért az ajtók, és a' kapuk ofzlopi számára Párusból hozatták a' márvány követ. Más az, hogy némelly ajtók ottan olly mefsterséggel valának építve , hogy, midőn meg-mozdúltak, az egész épület úgy annyira meg-zendült , és meg-tsattant, mint ha mind rakvák lettek vólna a' fzo-bák durrogó felhőkkel, és tsattagó menykövekkel. *

Mások ollyas faragott képekről-is szólanak, mellyek az embert , mihelyest itten közel lépet hozzájók, meg-ölelték, és tsak nem addig szorongatták, míg a' lelkét ki nem nyomták.

Illy mefsterségből álló munka vala az Egyiptomi Labirintus, avagy Tömkeleg : tsodálatos; de valóságos, úgymond Plinius. * *

Déda-

* Plinius L. 36. pag. 740. Quarundam autem domorum talis est situs, ut adaperientibus fores tonitruum terribile existat.

** Plinius I. cit. pag. 739. Portentosum humani impendii opus, sed non, ut existimari potest, falsum.

Dédalus az Egyiptomi Tömkelegnek hasonlatosságára fel-állított egy más Lábirintust Kréta szigetében, de amannak csak századik részét érhet te fel költségével, és értékével, Plinius bizonyossággal fzerént. *

Valának ugyan még Egyiptomban más érdekes épületek-is ; de azok mint hogy Görög elme, és munka által mentek végbe, más helyet kívánnak ; valának egyéb Egyiptomi roppant templomok-is : a' mint Kálmét a' templomokról írt beszédében elő hozza ; de azoknak mértéke kívül alig hozhatnék elő valamit, 's az-is bizonytalan. Nem örömeft beszéllem azt, a' mit csak egy embertől hallok.

VEGE AZ EGYIPTUS-BÉLI ÉPÜLETEKRŐL ÍRT KÖNYVNEK.

Ccc 2

RÉGI

---

* Plin. l. cit. pag. 739. Hinc utique fumpisse Dædalum exemplar ejus Labyrinthi, quem fecit in Creta, non est dubium; sed centesimam tantum ejus portionem imitatum.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.

HATODIK KÖNYV

A' K I N A - B É L I

ÉPÜLETEKRŐL.

K É S Z Ű L E T.

Bban senki meg - ne ütközzék, hogy a' Kinai birodalomnak épületeit nem tsak a' régi épületek közé számlálom ; hanem a' Jerusálemi , Görög Országi , és a' Romai épületek előtt-is merem emlegetni.

Tudom, lábra nem állott se Tatár báftjája, se Portzellán tornya azonnal a' Babilóniai veszett torony után ; de el-hitetem azomban magammal ; hogy az Egyiptomi épületek meg-nem előzték sok esztendővel a' Kinai roppant alkotmányok idejét, 's esztendőjét. Arra vezérlő okaim felől szabad légyen egy kevesé bővebben beszéllenem. De azomban félre a' gyülevész vélekedésekkel : igazság szerető tisztá elmét kívánok a' dologhoz.

Olly tanúlt egy Ország, a' minémű Kina, a' mint majd meg-írom: tsak nem lehetetlen, hogy az ő othon való történeteiről merő tévely-

velygésben legyen, lehetetlen, hogy a' szüntelen való tanulásban nevelkedett elmés emberek által írott könyvek, midőn egymás között meg-egyeznek, valamennyen mind merő hazugságokat, és költeményeket foglallyanak magokban: minthogy tehát, midőn a' Miéink hozzájok érkeztek, a' Kinai könyvek, és böltsek tanítása fzerént az a' birodalom már négy ezer ezrtendónél többet számlált az ó kezdetétől fogva; lehet leg-aláb' ennek a' Krónikának előttünk egy kis tekéntete.

'S vagyon - is bizonyára azok előtt, a' kik jobban tudnak ennek az Országnek dolgaihoz, és írásához. Le Comte Lajos megfontolván az Ország nevezetes Krónikájit, az ó két első levelében, mellynek egyikét Estrees Kárdinálhoz, másikat Bouillonhoz ismét Kárdinálhoz küldötte Kina közepéről, ennek az Országnek kezdetét arra az időre helyhezteti, mellyben Noé Pátriárka még életben vala. *

Meg-

---

* Louis Le Comte pag. 3. La forme de son gouvernement n' a été guere moins parfaite dans son origine, qu' elle l' est à present après plus de quatre mille ans, qu' elle dure.

Meg-egygyez véle Trigáutzius, ki a' Kinaiak között fok esztendőig lakott, és a' Kinaiak Jáó nevű Királyától, ki nyóltzadiknak tartatik lenni a' Kinai Királyok közt, Krisztus Urunk születésének ezer hat száz tizenegyedik esztendejeig három ezer kilentz száz hetven esztendőt számlál a' Kinai könyvek szerént, és ennek bizonyosságát azokból a' könyvekből veszi, mellyek az ég-visgáló tanúlt emberekől íratattak. *

Sal Ádány-is, ki a' Kinai Tsászároknak kedves embere vólt, és tudományának érdemeért egyik belső tanátsnak fő tisztét viselte, azt bizonyítja, hogy négy ezer esztendők folytak már-el; mióta a' Kinaiak az egek járását visgállyák, és a' tñillagok külömb külömb-féle forgását, 's tekéntetét írásba foglallyák, **

Ddd

És

* Nicolans Trigautius in Liter. Sinicis pag. 158. Ex Sinarum Annalibus colligere licet eos a 3970. annis fastorum, vulgo Calendarium vocamus, inisse rationem: initium hujus capit imperante Jao Rege, quem ipsi pro sancto etiamnum venerantur.

** Literæ P. Adami Schal. pag. 6. Inter quatuor mille annorum supra septuagies limam, & correctionem acceperant Ephemerides. Postremus earum reformator Coxecukim visus erat prioribus plus studii in eam rem contulisse.

És bizonyára más fok féle okok-is tsak arra az időre vezetnek bennünket; az egy féle szokás, írás, tudomány, mesterség egy-féle eredetre mutat, midőn valóságos; hogy egyik nép a' másiknak Mestere nem vala. Az írás a' Kinaiaknál tsak nem olyan, mind az Egyiptomi régi titkos írás, melly, a' mint ötödik könyvemben meg-mutattam, hamar bé-lépett Egyiptomba. Valamint az Egyiptomiak egy betőn, úgy ezek egy szózatón fok félét jelentenek. Valamint azok külömb külömb-féle madarak, és állatok képeiből állanak, szintén úgy ezek-is a' féle jelekből állottak eleintén: a' mint a' Kina-i könyvekből ki tetfzik Boim Mihály bizonyysága szerént, ki a' Kinaiaknál fokáig élt, 's azután viszfza tért Romában, de már egy kis változáft találhatni köztök. *

A' Káldéufoknak, az Egyiptomiaknak minden gyönyörűségek a' tfillagok vizsgálása vala, ezek hulladékából szedte-fel a' Görög, és a' Romai birodalom, a' mit ahoz tudott; de

---

* Athanas, Kircher China Illustr. pag. 225.

de a' Kinai birodalom sem kap semmin - is olly mohon , mint ezen a' tudományon. Ezt a' mesterséget már négy ezer esztendeig űzték, mikor a' miéink hozzájuk érkeztek.

Már az , hogy a' Kinai birodalom nem akkor vette az ő eredetét , midőn már a' bálványozás után kezdett a' világ indulni , hanem akkor , mikor még tiszta szolgálatot mutatott - bé az emberi nemzet a' mennyek Urának : tisztáb' nem vólt ez a' tisztelet mint Ninus ideje előtt, sőt Ninus idejéig az idegen Istenekről nyilván semmit sem tudott az emberi nemzet : helyesen helyheztettjük tehát a' Kinai birodalomnak kezdetét arra az időre, melyben még Ninus hozzá nem kezdett a' latorsághoz, mert ha azután költöztek volna által ; oda hihető bálványt vittek volna bé magokkal : a' mitől az Isten meg - őrizte őket két ezer esztendeig, a' mint Le Comte Lajos a' Kinai könyvekből bizonyítja, és én-is majd bővebben meg-mutatom.

Elég az , hogy ennek a' birodalomnak már négy ezer esztendők előtt kezdett hatal-

máról a' Kinaiaknál egy tanúlt ember sem kételkedik, fel-is nagyon nálok minden írva, 's mái napig-is minden nap íratatik, valami a' birodalomnak kezdetétől fogva egész eddig történt nálok. *

'S ezek a' könyvek olly nagy tekintetben voltak néha napján Konfutzius előtt, a' mint írásból ki tetfzik, és olly nagy betsületben vannak még most-is az Országban; hogy a' ki azoknak hitet bizonyosságáról kételkednék, az eretnek nevet el-nem kerülné a' Kinaiaknál. **

Örömet tudnám én-is, miért kellene előttünk nagyob' betsülete lenni a' Romai, vagy Görög Íróknak. Kina-is tanúlt Ország, és ha tudományára nézünk, fok tzikkelybe
töb-

* *Nouveaux Memoires sur l' Etat Present de la Chine* pag. 17.

Martin. Martinius *Hist. Sinicæ* Præf. ad Lectorem: Neque enim Scriptori sequentium temporum licet historiam priorem corrigere, vel in dubium vocare, sed id munus habet, ut ex fide temporum suorum annales prioribus subtexat.

** Juvencius *Hist. Soc. L.* 19. pag. 574. Quam verustatem (annorum 4000. ab origine Imperii) confirmat *Historia Sinica* tantam auctoritatem *Litterarum* iudicio, ac potissimum *Confucii* adepta, ut eam vocat: in dubium nemo prudens, ac nisi, ut dicant, hæreticus possit.

többet tudott emezeknél, lég-aláb' a' mit tudott, nem fzedegette Egyiptomban, eléb' kezdet a' tudományhoz, erőssebben fogott hozzá, mert ott minden betsületes Úri embernek tsak ez a' kenyere: hitele sem kétséges; mert teli vagyon a' fok vigyázó szemmel ott az egész Ország: a' Görög

Bátor hazugsággal fokszor torkig tömi
könyvét. *

Mind ezekre nézve, a' régi birodalmaknak épületeiről beszélgetvén hátráb' nem maraszthatom a' Kinai épületek emlékezetét: mert, minthogy olly régi, és a' mint majd megmutatom, első szokásíhoz, és igyekezetihez annyira mint egy meg-esküdt, és abban meg-rögzött egy birodalom a' Kina; tsak el-hitem magammal, hogy épületei, és kiváltképen roppant bátfjai, és tornyai-is, ha utólépültek-is, mind ama régi munkával mentek végbe; és hogy bátrabban ki mondjam gon-

Ddd 3

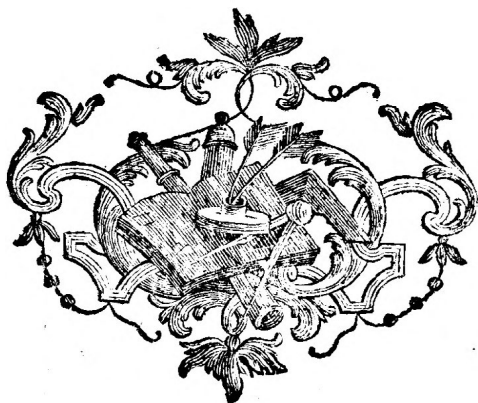
dola-

---

* Juvenal. Sat. 10. Græcia mendax Audet in historia,

dolatomat, a'val a' munkával; mellynek mását egyedül a' Babiloniai, és az Egyiptomi épületekben láthattja az ember.

Szabad legyen tehát ebben-is kívánságom, és fel-tett ízándékom után indulni. De minthogy elő számláltt bizonyságim, és következendő írásim a' Kinaiaknak nagyob' esméretétől függenek, az épületekről eléb' nem szólhatok, míg vallásáról, tudományáról, és az Ország vezérlésének módjáról nem beszélek.

E L S Ő R É S Z.

A' Kina - béliek vallásáról.

'Kinaiak első Királyát Fóhinak nevezik az othon való könyvek. Fóhi Király ezeknek a' könyveknek bizonyosága szerint bizonyos marhákat tartatott szüntelen, hogy azokból a' menybéli Istennek áldozatot tenne.

Hoámti a' Kinai birodalomnak harmadik Királya templomot épített az egek Urának tiszteletére. Régi épület ez, ha ki hivatalom szerént tölem régi épületeket vár, régieb' fokkal a' Jerusálemi templomnál-is, sőt nyilván itt kezdette a' víz özön után az emberi nemzet templomba tisztelni a' mindenek teremtőjét: mert ennél régieb' templomra senki sem mutathat. Erről a' templomról és annak építőjéről nevezet szerént szollanak a' Kinai könyvek. *

Tkovenhió, ki ötödik volt a' Kinai Királyok vagy Tsászfárok között, meg-nem elégedett azzal, hogy egy két vármegyéjétől tiszteltetés az egek Ura; hanem bizonyos Mándarin - Tiszteket-is rendelt,

---

* Louis Le Comte Lettre a M. Le Cardinal de Bouillon pag. 89.

deltt, kiknek egyedül arra lenne gondjuk, hogy a' menynek, földnek Teremtőjénél egyéb Istenség ne imádtassék az egész Országban. Ki tudja, talán hírét hallotta már a' Babilon-béliek vészett vallásának? Ezek után a' Kinai Krónika szerént a' Királyi széket Tikó nevű Király bírta, ő utánna Jáó, Kun, Vouvám, Tkhimvám, Kámvám, és egyebek következtek: ezek mind egy Istent tiszteltek, a' mint rendről rendre meg-bizonyítják a' Kinai régi könyvek, 's erről nálók senki sem-is kételkedik.

Kristus Urunk születése előtt ezer hét száz huszon három esztendővel el-fogta hét esztendeig az egész Kinai birodalmat a' közönséges éhség: a' mint nyilván való szavakkal beszéllek a' Kinai könyvek, melyekbe Le Comte maga-is bé-tekéntett. Az Ország Fejedelme látván népének ügye-fogyott állapotját, és nagy keferúségét, azomban pedig tiszta igaz szível el-hitetvén magával, hogy az egész birodalom ínsége egyedül a' Király bűnének büntetése; őszve hivatja Országának Nagyait, és sűrű könyv-hullatással áfztatván ortzáját előtttek a' Királyi öltözetből le-vetkezik, azután rongyos ruhába takargatván méltóságos tagjait, ki ballag keferses fohászkodások közt a' város hegyének tetejére: ott valamint az halálra méltó bűnös le-borúl az ég alatt, és kilentzfzer földhez ütven fejét,

azom-

azomban néha néha el-hervadt ortzáját , 's könyvező fzeimeit az egekre vetvén e' képen kiálta - fel az egek Urához :

„Uram ! egek Teremtője, te tudod, te
 „ látod , mi nyomorúságban kinlódik Orszá-
 „ gom ! Én vagyok, én vagyok Uram a' te osto-
 „ rodnak egyedül minden oka , én érdemlettem-
 „ meg egyedül kemény tsapásodat. A' Királyt
 „ bünteted a' népében ; de mutasd - meg én Uram ,
 „ 's én Istenem minémű vétkem háborította - fel
 „ méltó haragodat ? Ha Királyi udvaromnak ke-
 „ vélysége, és kényesége bántot-meg ; fogadom, és
 „ ígérem módot teszek benne. Ha tobzódáft, és
 „ étkekben válogatáft látsz az asztalomnál , még
 „ ma vége lészén : Sanyarú életre fogom udvaro-
 „ mat, tsak parantsoly ! ha ez mind nem elég ;
 „ imé kész testem, lelkem az áldozatra ! engem ,
 „ engem ölly meg népem helyet , engesztelleyen-
 „ meg halálom. Könyörülly-meg az el-hervadt
 „ földön, szállítsd a' mezőkre, 's rétekre esődet ;
 „ meny-kövedet pedig szállítsd a' fejemre ! „ Alig
 végzé szavát bé-borúlnak az egek, és kívánt szép
 eső vidámítani kezdi az el-fonyadt vetéseket. *

E e e

E z

---

* Nouv. Mem. pag. 96.

Juvenicius Hist. S. J. pag. 574.

Ez az egész történet a' Király imádságával együtt meg-vagyon a' Kinai régi nyomtatott könyvekben, és ha egybe vettjük a' Kinai Kronikát az Írással, épen azokra az esztendőkre esik ez az éhség, mellyekre az Egyiptomi éhségnek hét esztendeit szoktuk helyheztenni, az az Kristus születése előtt folyó ezer hét száz hufzon harmadik esztendőre, már mint hogy Petáviussal Urunk születésének esztendeit világ teremtfé három ezer kilentz száz nyóltzvan negyedik esztendeinek tartom lenni, a' Kinai éhségnek két ezer két száz hatvan egyedik esztendő tájban kellett történni. Petávius Krónikája szerént az Egyiptomi éhség harmintz egynehány esztendővel eléb' történt ; de ha a' Kinai Krónikára-is gondja lett volna, hihető más rendet tett volna ő-is azokban a' sötétes időkben.

Azomban elő-hozzák fokszor az Sz. Evangéliom hirdetőji ezt a' történetet , ezt a' szép Királyi példát, midőn tudni-illik a' Kinaiak azon tsudálkoznak , hogy az élő Istennek fia annyira meg-alázta magát, 's meg-vetendő természetünkben öltözvén érettünk magát áldozattá tette. Nem de nem (így beszélgetnek vélek a' mi tanítóink) nem de nem nagy előttetek ama' Tsászfártoknak hire, neve, ditsósége, ki le-vetkezvén méltóságos öltözetéből népének szeretetéért annyira meg-alázá magát:

magát: ennek példájával ösztönözni-is fizoktátok Fejedelmiteket. Nem ditséretre méltó-é tehát Urunk fzeretete, mellytől vífeltetvén magára válalá, a' mit mi érdemlettünk - meg , 's ki vetkezvén Isteni természetéhez illendő pompájából szolga képében öltözött, hogy minket meg-váltana , és végtére Országába - bé vezetne. Ezt a' példát fokszor előhosszák előttük a' Sz. Hitnek tanítóji, 's amazok foha fe tagadják.

Meg-bomlott ugyan idővel az Ország vallása, bé-furta magát oda-is, a' ki mi ellenünk-is intselkedik: fok gyalázatos tévelygés keveredett a' böltsék Országába , nem tsuda ! meg-tántorodnak a' tanúlt emberek-is : az egek ofzlopin - is esett már mozdulás. Sok szegény embereket el - ámitottak már Kinában a' lélek vesztő Bonziufok, a' mások lelkével kereskedő pogány Papok , hirdetik a' lelkék által - költözését , az idegen Istenek tisztelését: tudjuk, melly könnyen légyen a' tudatlanokat 's a' félékeny szivű embereket ijeszgetni, meg-rettennek néha az ilyenekre a' nemeffek, 's a' Királyok-is. De mindazonáltal el-nem hadja egéfszen magát foha-is az az Ország , fokban voltak ottan mindenkor kiváltképen a' tanúlt emberek közt, kik egy Istennél többet nem esmértek , nem vallottak. A' mi több: fokszor közönséges parantsolat erefsz-

tetik az Országgra, hogy fenki fe merjen egy Isten-nél, ki az eget, és a' földet teremtette, többet tisztelni, és imádni, fenki fe merjen búbájos mesterséget űzni, az egekből pedig ollyast, a' minek oka egyedül vagy az Istennek, vagy az embernek akarátja, jövendőlni, mindenkor tilos volt náluk.

Láttak a' mi szerzetes Tárfaink, midőn oda kerültek egynehány régi templomokat Pekinben, 's másutt-is. És ugyan-is a' Pekíni régi öreg templomnak mind a' két oldalán e' féle Írások olvastatnak Kinai nyelven: Hoan Tien Xam, Ti; Tatárul pedig: Terghi ab Cai Han, az az, magas, és felséges egek Ura.

Ugyan azon Pekíni templomnak dél felé, tekintő nagy ajtaja felett a' minémű írás találtatik, ennyit téfzen: Az egek felséges Urának temploma. Éjszaki részén pedig ezen szózatok vannak írva: Az egek felséges Urának udvára. Abban a' templomban meg-jelenik az Úr imadására sokszor a' Tsászfár-is, 's míg az áldozatok égettetnek, a' többi között e' képen efedezik. „A' felséges Ur
„parantsolá: és meg-lett a' világnak három te-
„kértetes része: az ég, a' föld, és az ember. Szol-
„gád vagyok Uram, 's arra kérlek: engedd-meg:
„hogy azok a' Tsászfárok, a' kiknek vérekből
„ered-

„eredtem, és a' kiknek nevek itten jelen vannak:
„mind öröken örüllyenek a' te látásoddal a' te
„Királyi, és mennyei udvarodban. „

Még most-is függ fok helyeken, és kiváltképen a' tanúlt, ha nem Keresztény emberek szobájiban-is illy ígéssel meg-írt tábla: A' Meny- nek, és a' földnek, 's mindeneknek válóságos igaz Ura. Meg-is vallják annak az Úrnak mindenható hatalmát, meg-vallják, hogy ő vólt mindenek Teremtője, ő mindenek meg-tartója, hogy a' jóknak jutalmazó; a' gonoszoknak pedig büntető Istene: végtére, hogy minden szívnek titkos gondolatit tudja, és látja, egy szóval, hogy a' Kinai szozatot bető fzerént ki magyarázzam: szent értelmű Istennek vallják, és mondják lenni. *

El fem hadta őket az, a' kit imádtak, megkönyörült rajtok a' jó Isten: alig kezdett hirdetni a' Sz. Evangéliom, Tanítók küldettek hozzájuk-is, jutott nekik-is egy Apostol. Sz. Tamás nem tsak a' Perfiái-bélieknek, hanem a' Kinaiaknak-is Apostola vala. Ezt a' Malabárusok könyveivel szépen meg-bizonyítja Kirker. **

E e e 3

Ju-

---

* Juvenius Hist. S. J. pag. 576.

** Kircher Chinæ Illustratæ pag. 57.

Juvánfszi Jófef pedig a' Kinai Krónikákkal: fzeműnkre vetették néha néha a' Kinai Tsászfárok az Isteni gondvifélést. Ha úgymond, egyedül a' ti vallástok üdvességes, hogy hogy felejtkezett - el felőlünk az, a' kinek jóságát annyira hirdetitek? 's ha Kína olly meg-vetendő Ország-é, olly méltatlan-é, hogy felőle még gondolkodni-is fok volna? tudták ugyan a' Kerefztyén hitnek hirdetői az Isteni ítéletnek mélységes örvényét, tudták Sz. Pál mondását, ki jóllehet Apostol volt, még-is így kiáltt vala fel-az ég felé: oh Isteni böltseségnek felséges magassága! vajmi meg-foghatatlanok annak ítéleti, és esmérhetetlenek útai, 's ösvényi! de mindazonáltal meg-ütköztek, meg-vallom, eleint az ilyen panaszon: azomban feleletre vezérllette őket az Isteni gondvifelés: fel-hányván felforgatván a' Kinai könyveket, találtak othon való bizonyosságot-is meg-mutatták a' Kinai könyvekből fzem látomást, hogy vólt már abban az érdemes Országban fok száaz esztendőök előtt, a' ki ezt a' vallást hirdetné, 's tanítaná. Erre fel-ebredvén a' Kinaiak fel-veték az esztendőök számát, és úgymond Juvánfszi Jófef Sz. Tamás idejére találtak. Ujjal mutattak arra az esztendőre a' Kinai régi könyvek. *

Hir-

---

* Juvencius Hist. Soc. pag. 576.

Hirdették azután mások-is a' világ meg-váltását a' Kinai birodalomban, a' mint a' Kinaiak Signánfu nevű városa mellett fel-talált táblából nyilván ki tetszik. Elő került a' romladék között ezer hat száz huszon ötödik esztendőben egy bizonyos tábla, azon Kinai, és Siriai betőkkel le volt írva Urunk meg-tesztelésének emlékezete, és a' Keresztyén vallásnak más egyeb' ágazati. Le Comte Lajos Jésus Társaságának szerzetes Papja tudta bizonyosan mit foglallyon magában ez a' kő tábla, mert fel-találása után kevés esztendő múlva Kinából levelet írt felőle Frantziába, és azt bizonyítja, hogy a' Kinai Tsászárság meg-halván hírét ennek a' fel-talált jószágnak, a' düledék épület halmaiból fel-vetetvén, egy bálványinak templomába ismét fel-állíttatta. Ez a' tábla a' Sz. Evangéliom hirdetőjét nevezet szerént elő számlálván Krisztus Urunk születésének hét száz nyóltzvan kettődik esztendejére mutat.

Negyven esztendő múlva le-írta ennek a' táblának magyarázatját Kirker, és Frantzia nyelvre fordította a' Kinai bető szerént való olvasásból Le Comte Lajos, és ugyan akkor midőn Kinában élt. *

Az-

---

* Athanas. Kircher Chin. Illust. pag. 22. Le Comte pag. 132. Lettre 3. A.M. Rouillee' Conseiller d' Etat ordinaire. Voicy en abrégé ce qu' il contient.

Il y a un premier principe, intelligent, & spirituel, qui de rien a créé toutes choses, & qui est une substance en trois personnes. &c. &c.

Azóta pedig, hogy ismét ujjonnan hirdettek nekik a' Sz. Evangéliom, már száz hetven esztendőök multak-el.

MÁSODIK RÉSZ.

A' Kinai elméről, mesterségről, és tudományról.

NAgy vólt a' Kinai elme felette mindenkor, és alkalmas mindenre. Nem tudtak ugyan pergő órát még akkor készíteni, mikor a' miéink oda érkeztenek, ágyukat még akkor nem öntöttek, a' föld mérő, és a' vetélkedő tudományhoz-is keveset tudtak, de valamit meg-láttak, azt azonnal mind fel kapták. Már velünk-is fel-tehetnek, és azomban az-is igaz, hogy fok száz esztendővel eléb' meg-vólt nálok|a' puska por, mint mi nálunk: fok számtalan könyveket ki nyomtattak már az előtt, midőn az a' mesterség Európába került. Út mutató mágnessel eléb' éltek, mint a' mi hajóink. Harangot önteni mi tőlünk nem tanúltak, a' Pekíni harangoknál akkor Angliában sem vóltak nagyobbak, mikor a' mieink hozzájuk érkeztek. *

Tőlek

---

* Juvencius Histor, Soc. Jesu, pag. 565.
Kircher Chinae Illustrata pag. 222.

Tőlek tanulta az Európa a' Portzellán munkát. Ez a' szép jószág nem másból, hanem a' kő bányákból hordott bizonyos fejer földből készítettik, azt meg-törvén bizonyos vízzel egyelítik öszve, és mind addig dagasztják, míg erővel győzik. Minek-utánna a' Tséfze, pohár, vagy a' tábla formát meg-adják az ilyen sárnak, előszer a' napon szokták ki szárítani, akkor külömb külömbféle virágokkal bé-írkállyák, 's fel-tzifrázzák, 's azután vetik a' kementzébe: onnét pedig ki nem huzzák, míg a' tűz magától el-nem aluszik, el-nem enyészik.

A' mi a' könyv nyomtatást illeti, úgy nyomtatják a' könyveket mint mi a' képeket, 's vagyonis hafzna ennek a' szokásnak, ha jól meg-gondoljuk. A' papirofok szeb' mint a' miénk, de hamar beléjek esik a' moly, mert bizonyos fának a' béléből készítik. Tentájok job' a' miénknél.

Teli a' Kinai birodalom a' fok orvossal; ezek eret soha sem vágatnak a' betegen. Jobbára a' nyavaliáknak az okát a' belől járó szelekre magyarázzák. Kiváltképen sziv illyesztéséhez tartozandó orvofságokat adnak bé-a' betegnek. A' le-forázott té levelének itallyánál alig tartanak bizonyosab' orvofságot lenni. De bezzeg jób' ám náluk az a' drága jószág, mint Hollandiában. Az

erek tapogatásából helyefén reá szoktak a' Kinai orvosok találni nem tsak a' betegségre, hanem annak eredetére-is, némellykor bizonyoson meg-jövendőlik, melly nap, 's melly órában fog-vízfzajóni a' beteg egélsége.

Az én ítéletem szerént tsak ez a' tudomány-is elegendő jele lehet a' Kinai nagy elmének. De mind ezekkel ők meg-nem elégedtek.

A' tñllagok nézésében, és méregetésében vólt felette mindenkor gyönyörűségek, ez a' tudomány vélek nőlt. Találtak ugyan abban egynehány gántsot a' mi Szerzetes Tárfaink, midőn hozzájuk érkeztek; de azt könnyű vólt meg-egyengetni az értelmes tanúlt emberek közt. Ha néha napján Kinának abban annyi fegető tárfa lett vólna, mint az Európának: talán most mi tanulnánk tőlek. Ritzzi Máté Jéfus Tárfaságának Szerzetes Papja vala az első, ki a' Kinai birodalomban bé vitt, és régenten ki hirdetett, de már meg-fojtott Keresztyén hitet újjonnan bé-vezette ezer öt száz kilentzven egyedik esztendőben, 's ő mutatta-meg leg előizer-is mit tudnak az emlétett szép tudományhoz-is az Európa-béliek: ayal nyerte be-tsületét.

Hires volt már az előtt a' Nánkíni tfillag néző torony ; de minek-utánna az udvar Pekínbe meg-állapodott ; minden szerfzáma által vitetett. Pekínbe a' Tsászár után. Más egy torony építetett tehát a' Pekíni báftja mellé, melly a' báftják magafságát tizenkét lábni mértékkal fellyúl haladja. Valának benne, midőn a' miéink oda jutottak, a' tfillagok nézésére, és méregetésére szükséges eszközök-is, de némelly héjányofság miatt, minek-utánna a' mi Szerzetes Tárfainkra bízta a' Tsászár a' tornyot, félre vették, és az avit jószág helyett újjak, szebbek, 's jobbak állittattak a' torony tetejére.

Ugy kaptak mindenkor ezen a' tudományon a' Kina-béliek, hogy ha egy oktan Tsászfár Kfi-Hoám, ki Krístus Urunk születése előtt száz hetedik esztendő tájban vezérlette, vagy rontotta a' Kinai birodalmat, kárt nem tett volna a' könyvekben, és meg-nem tiltotta volna véletlenül az egész Országban ezt a' szép tudományt, talán femmi szűkségek nem lett volna a' mi tanításunkra. *

Fff 2

Azom-

* Trigautius Epist. Sinic. pag. 158. Post hunc Regem (Jao) annis bis mille jam elapsis imperavit Sinis Xi-Hoam nomine, is anno regni sui quarto, ac trigésimo, libros omnes incendi jussit, venitque quemquam literis operam dare. - - In hoc incendio quod ad hanc usque diem Sinæ deplorant jam dictæ motuum celestium regulæ perire - - (multos tamen libros) parietibus insertos, aut alte in arcibus defoscos conservarant.

Azomban meg-tudták az előtt is jövendőlni az hóld fogyatkozását, de néha egy két fertály órányival el-vétették bizonyos idejét. Minek után-na pedig Ritztzi Máté, Sal Ádány, Verbieft, Le Comte Lajos, és más tanúltt Szerzetesek bé vitték az Európa-béli tudományokat, már másoknál nem aláb' valók.

A' Kinai tudománynak nem tsak kezdete, hanem jó nagy része a' Kinai írásnak olvasása. Igaz; három száz harmintz három szónál több nálok nem találtatik; ez minden szózáttja a' Kinai nyelvnek. Ezek valamennyen mind úgy ejtetnek, mintha mind egy fogásuak vólnának: felette kevés-is benne a' két fogású szó. Könnyűnek látszik úgy-é bár? de nála a' világon nints nehezeb'. Minden szónak számtalan-féle mind ejtése, mind értelme. Ha a' szót vékonyon ejtik, mást jelent, mást ismét ha vastagon, 's-meg meg mást ha közepfzerő hanggal mondják. Egész musika nálok a' beszélgetés. A' szónak szapora ejtése, 's-mint egy perdítése azonnal máfra változtatja az egész erejét, mihelyest eléb' vagy hátráb' tesz a' beszédben, azonnal mást jelent. Illyen természete vagy egygyúl egyik minden szónak nálok.

Más szavakkal beszéllenek, és másokkal írnak, a' közönséges nyelvet ha tudja-is valaki,
nem

nem érti a' könyvet ha ezerszer olvasák-is előtte. Már az írás száfszorta nehezebb a' szólásnál, alig vagyon Kinában egygyetlen egy tanult ember-is, ki, a' Kinai betőknek leg-alább' felét tudna. Kevészet tud nálók, a' ki husz ezer betőt esmér. Nyóltzvan ezer külömb külömb-féle betőnél többet tudjon, a' ki a' Kinai könyveknek minden betőit ki akarja tanulni.

Egy kis példa kedvéért fel-írtam a' könyvem hátullyára egynehány Kinai szózatot Kinai betőkkel. Hét betőt ne keress a' Kinai könyvekben, A, b, d, o, r, x, z, nem találtatik nálók; ha pedig találtatik: az attól vagyon, hogy mi más-kép ki nem tudjuk írni. Nagy munkája ez a' Kinaiaknak, nagy munka a' Sz. Hit hirdetőjinek: de az Isten abban is meg-segíti őket.

Szörrel írnak a' Kinaiak, valamint a' kép írók nálunk. Az írást mint a' 'Zidok a' könyvnek hátulyán kezdik, 's nem írnak job', vagy bal-kéz felé; hanem alá tartanak egyenesen: az első rend job' felől kezdődik, ha azt el végezik hasonló képen vezetik kezeket a' papirosnak bal része, és bal széle felé.

Öt régi könyv nálók olly nagy betségben vagyon, mint mi nálunk a' Sz. Írás. Ezekben a' ré-

gi történetek, és szokások vannak fel-írva. A' második helyet, és betsületet Konfútzius négy könyveinek adják.

A' ki az Írást meg-tanulta, annak azután az ékeffen szólás, a' törvény tudás, vagy az egek csmérete, az Orvosok könyve, a' régi szokások, rend tartások, és történetek tanulása, 's végtére mind a' betsületes életnek, mind az Országnek vezérleséhez tartozandó tudomány ad gondot. Beszéllyünk erről még egy kevesé, talán valaki hasznát veszi.

HARMADIK RÉSZ.

A' Kina-béli Deákságról.

SOha talán még egy Ország se vólt a' világon, mellyben olly nagy betsülete lett vólna a' tanultt embernek, mint a' Kinaiaknál. Máfutt a' nemes vér, az hizelkedés, némellykor a' pénz- is tisztre vívzi, 's fel-emeli az embert. A' Kina birodalomban egyedül tsak azoké minden féle méltóság, kik azt arra való tudománnyal meg-érdemlik. Senkinek se Attja nemességére, se kintses ládájára nem tekintenek: a' ki keveset tanult, minden bizonnyal alatt marad; a' ki tudományát meg-

meg-mutathatja, minden bizonnyal tiszt, uraság, méltóság annak a' vége. Merő bölts, és tanult emberek viselik a' Kinai tisztteket, ezektől függ egyedül az Ország vezérlése.

Már hetedik esztendőben bé-fogják a' kisdedeket az olvasáshoz, az íráshoz, 's a' könyvekbe mind addig mulatnak, míg leg-aláb' vénségekre valamire nem kaphatnak. Erre a' végre teli az Iskolákkal az egész birodalom: nintsen egy valamire való városa, vagy falúja, melly tanító Mesterek nélkül szükelkednék. És hogy kinek kinek a' tudományokban tett előmenetele ki tudódjék; felette nagy gondja vagyon arra-is az Országnak.

Minden harmadik esztendőben kis Afzszony-nap táján öszve gyűl a' fok Deákság minden vármegyének leg-nemesseb' városában: Készen áll az ilyen fő városokban mindenütt a' vendég Deák számára egy nagy roppant épület, ebben a' szobáknak száma leg-aláb' négy ezerre mégyen. A' szobák hossza nem nagyob' öt lépésnél, szélességük csak három lépésnyi: magasságokat egy jó szál ember az újjával könnyen elérheti. Széknél, és asztalnál egyéb azokban nem találhatik. Ide gyülekezik az egész vármegyének Deák ifjúsága, midőn be erefztetik, ki rázzák dolmankáját, hogy
oda

oda magával író tolnál, és egy levél papírosnál egyebet bé-ne vigyen.

A' nagy udvarnak négy oldalán fel-vannak függesztve nagy könyökní betökökkel a' fel-fejtendő tizikkelyek. Harmad napig tart az írás. Első nap Konfútzius könyveiből négy válogatott ígék vettetnek elejbe: hogy azokat szép szavakkal ékesgefsék, hofzszabbítsák, fejtegefsék, 's a' bennek el-rejtett hasznót ékefen meg-mutafsák. Ebben az írásban nem szabad ötven szónál többet foglalni.

Másod-nap a' tanátskozáshoz tartozandó elmélkedésben foglalatoskodnak. Az akkor az hivatallyok, hogy mennél okosfabbán tudják, elméjek értékét ki-jelentsék. Tudni-illik: mit végzenének ebben, vagy amabban az állapotban; ha az Ország Fejedelmétől valamit kérnének, hogyan kezdenék a' könyörgést. Ha a' Tiszteknek valamit jóvasólnának, minémű okkal, és móddal látnának a' dologhoz: ilyen vagy amolylan történetben mi féle tanátsal szolgálnának az Országnek. Erre mind írva kell ismét meg-felelni, és úgy szokás az írást alkalmaztatni, mint ha attól függene valóban az Ország szerentséje, vagy szerentsétlensége.

Har-

Harmadik napon a' Birák , és a' Törvénytudók dolgaiba kevertetnek. Elejbe vettetik a' törvény tzikelyiből egy két sulyos kérdés: ennek, vagy amannak a' versengésére feleletet kívánnak tőlek. Észre veszik miképen tennének igazságot: miképen bánnának a' vádoló , vagy a' védelmező részfzel.

Mindennap estvélig tart a' gondolkodás, és az írás. Estve felé minek előtte meg-nyitassanak az ajtók, meg-járja a' Tiszt a' szobákat, és a' petsétes levelekre írt feleleteket bé-szedi egyúl egyig. A' Tisztnek kezéből az Íródeákok kezéhez jutnak a' levelek , és újonnan tisztán le-irattatnak; de hogy valami gánts közbe ne vetődjék , mások-is rendeltetnek, kik a' Deákok kezek írását emezek írásával egybe-vetvén meg-nézegefsék, ha valaminek héja nints-é? ha hasonló-é a' második írás az elsőhez?

Ezek az írások a' Birák eleibe vitettetnek: az előszer írt levelek pedig bé-zárattatnak bizonyos ládába. Míg a' Birák a' levelek , és feleletek javát ki válogatják, azomban az udvarból két Mandarin-Tiszt meg-jelenik, ezek amazokkal együtt meg-fontollyák kinek kinek írását, feleletét, és abból elméjét, tudományát, azután a' nyertes ifiakat a' deákság első méltóságára fel-emelik; érdeemes írásokat pedig az egész Országba nevezet sze-

rént ki hirdetik, 's egynéhányszor le-íratván, hogy ki ki olvashassa, el-küldik az Urakhoz minden-felé.

Az ilyen válogatott ifúságból, a' ki a' Deákok felső tisztetségére vágyódik, annak Pekínbe kell menni; ott a' szerzett tudományról való számadás még keményeb'. Sokszor abban a' Tsáfzár-is jelen terem. Ez a' kotzka fenkitől fe tilos, és hogy arra a' Deákság az Ország végéről-is könnyen megjelenheffen, az Ország ad költséget, és útra valót. Ha ki itten nyertes, tanítvány neve helyet tanító nevet nyer. Ezekre nagy gondja vagyon a' Tsáfzárnak. Az három elsőnek azonnal tekéntetes szép ajándék adatik a' Tsáfzártól: a' többinek a' nemesség osztogatja a' válogatott szép ajándékokat. Valamennyi mind bizonyos az ő betsületéről, tiszteletéről, és jövő méltóságáról. Az ilyeneknek minden ember kedveskedik, mert ki ki tudja mi haszna legyen az ilyen jó barátoknak: látván 's tapasztalván, hogy az Ország felső székeire mind ilyenek emeltetnek. Tsak jól mondá Tzitzeró: a' betsület neveli a' tudományt. *

Kinában tehát az Ország merő tanultt emberek markába forog; de hogy ezek hátráb' ne had-
ják

---

* Cicero Tuscul. Quæst. L. 1. pag. 143.

Honos alit artes, omnesque incendimur ad studia gloria.

ják azután-is a' könyvek gondját , fokszor viszsza hivattatnak ismét a' számadásra. Azomban valamit eddig irtam, az mind bizonyos a' Kinából küldött levelekből. *

NEGYESEDIK RÉSZ.

A' Kinai birodalomnak Rend-tartása, avagy Politikája-felől.

Méltó dolog abba-is bé-tekénteni egy kevesé. A' Királyi méltóságnak ottan véghetetlen az hatalma, de roszszúl nem élhet véle, a' mint majd meg-mondom. Soha még a' Fejedelmek sem járúl-

Ggg 2

nak

* Juvencius Hist. Soc. J. pag. 570.

Tertia (apud Sinas Prudentiæ Politicæ lex est) ut nullum murus publicum venale sit, sed virtute duntaxat, ac doctrina parabile. Hanc ob causam in candidatorum mores, ac vitam diligenter inquiritur; de illorum vero eruditione tot instituuntur examina, ut nullus fraudi locus relinquatur. &c. usque ad pag. 571.

Nouveaux Memoires pour l' etat present de La Chine. pag. 47. 48. Comme la fortune des Chinois dépend absolument de leur capacité, toute la vie est employe a l' étude... Un Docteur est toujours riche, parce qu' il reçoit de ses parens & de ses amis une infinité de presens. Tout le monde espere avec le temps profiter de sa faveur, &c. usque ad pag. 50.

Trigaut. in Lit. Annuis S. J. e Regno Sinarum ad Claud. Aquav. An. 1610. de Resid. Pequin. pag. 32. Hoc eodem anno Sinicus ille Doctoratus, qui solum in aula confertur, suos concursus habebat: nam tamen trecenti non amplius ex omni numero seligantur; tamen supra quinque literatorum millia in competitorum examen admittuntur, &c.

nak egyéb-ként eleibe, hanem le-borúlva. De ritka dolog, hogy magát valakinek meg-mutassa. Azomban miulta a' Tatárok birják az Országot, töbfszer meg-jelennek már a' nép előtt-is. *

Számtalan nálok a' Királyi vérből eredett fok Hertzeg: azoknak hatalmát hogy el-fognák a' Királyok, az Ország törvénye szerént egyik városban fzállas adatik az ollyannak: hogy ott hevervén, 's a' fok gyönyörűségben torkig ufzván gondolatjokat fellyeb' ne emellyék. **

Senkit halálra nem mér itélni akar minémű Mandarin-is a' Tsászfár tudta-nélkül: a' büntetés fanyarúságából-is le szállit valami keveset jobbára a' Tsászfár.

A' Királyon áll, kié légyen halála után az Ország: arra marad a' birodalom, a' kit a' Tsászfár választ akár fiai, akár népe közzül. A' mint mon-dám rosz Tsászfárjok alig lehet, ha szereti betsűletét, és hogy szerezse, arra-is gondja vagyon az Országnek. Mihelyest valami jót téfzen valakivel, fut annak hire az Orzágon, telnek a' könyvek annak ditséretével. Ha tétováz hivatallyában, fza-

---

* Trigaut. Epist. Sinic. pag. 150.
Litter. Schol. pag. 37.

** Juvenc. Hist. L. 19. pag. 563. & 567.

szabad minden Mandarin Tifztnak, és bé-vett szokás a' Tsászárt meg-inteni. Egy kis könyörgő könyvet ír, a' kinek arra bátorsága vagyon, elejét maga meg-alázásán kezdi: szép szavakkal fejten fejti, mire kékz Királlyáért: méltóságának melly nagy légyen előtte betsülete, tisztelete: azután reménkedik, esedezik, kéri a' Királyt, juffon eszébe az elébbeni Tsászároknek atjai kegyesége, igazsága! végtére reá mutat arra a' tzikhelyre, mellyben a' Királyt héjjánosnak lenni véli. Ez a' levél oda tétetik, a' hová a' Királyhoz szóló levelek helyheztenek, ha egyszer kétfzer meg-veti és olvasását, mind addig írknak, míg el nem olvassa. *

De hogy a' Tsászárok a' jövődő időnek ítélitől-is tartsanak valami keveset; fel-íratatik minden Isten adta nap minden jó, és rosz tselekedete a' Királynak. 'S jól-is tudja azt a' Király, mert törvény szerént egynehány tanúlt embernek egyedül tsak az a' gondja, hogy jól reá vigyázzanak a' Király maga viselésére. Vigyáznak-is szüntelen, és valami jót, vagy roszszat észre vesznek indulatjában, szavában, tselekedetiben, az mind papirosra mégyen. Az ilyen írott levél alattomban

Ggg 3

egy

---

* Nouv. Memoir. Lettre 1. a M. Cardinal d' Estrées pag. 33.

egy kis hafadékon, egy asztal-fiókba erefztetik; azt fel-nem szokás addig zárni, a' leveleket addig öfzve nem szokás szedni, mig annak a' Királynak egéfsz nemzetsége ki nem fogy a' világból, akkor Krónikába foglaltatik mind java, mind rozfza. Formája e' képen vagyon Le Comte Lajos, és Juvánfzi Jófef bizonyága fzerént. Ez, vagy amaz napon fel-háborodott a' Király: egy Mandarinnal tsunyául öfzve vefzett: igazságot nem tett: vagy e' képen: Meg-mutatta ma Fejedelmünk Orfzágához való fzeretetét, ezzel vagy amazzal a' jó réteménnyel: az hizelkedők fzemteleuségével méltóságához illendő móddal bánt. *

A' Tifztek számtalanok, de ki ki tudja hivatalyát, egyik a' másíknak nem akadéka. A' kik az udvarban szolgálnak, Koláoknak neveztetnek, 's merő Királyi vérből valók. Más egyéb Tifztekkel az egéfsz Orfzág teli vagyon, valamennyinek neve mind Mandarin, jóllehet más egyéb nevet-is vífelnek, a' mint méltóságok fellyeb' fellyeb' való. Ezeknek száma ezer hat száz negyven negyedik efsztendőben kilentz ezer öt száz harmintz nyóltz-ra ment, 's azon fellyül tsak Pekínbe még két ezer két száz tizen négy Tifzt találtatik. A' fok
Tifzt

---

* Le Comte Mem. pag. 18.
Juvenc. Hist. Soc. Jéfu, pag. 567.

Tíft arra való, hogy ki a' törvényre, ki a' régi szokásra vigyázzon. Némellyek az ítélő széket vezérlik, mások egyedül csak az Ország épületeire viselnek gondot. Egyfzóval mind a' vallásra, mind a' tudományra mind a' békefésre vigyázó különös Tífttek vannak.

Illy számtalan fok Mandarin, hogy Ura ellen soha semmit se mozdithasson, teli az Ország a' fok vigyázóval, ezek egyedül arra rendeltettek, hogy a' Mandarinoknak magok viselését szemmel füllel észre vegyék, és az udvarban azonnal meg-jelentsék. Ezek a' vigyázó Számtartók soha magassab' tífttre nem hághatnak: meg-kell rögzenek ebben az egyben: hogy a' reménség az hitet meg-ne szegje. A' Tífttekre nem bizzák, hogy magok válasszának magoknak szolgákat, Íródeákokat, segítő társakat: azokat mind az udvar osztogatja nékik. Sok szem vigyáz az hajlandó Jámborokra. De ez mind türhető. Nehezeb' a' Tsásfár szemeit meg-tsalni.

Ki mégyen, ki teként vármegyéire, városira fokfzor maga-is a' Tsásfár: gyakorta meg-látogatja maga-is a' falukat, városokat, és némellykor idegen ruhában, alattomban, hogy fenki észre ne vehesse.

Ez-

Ez-is még mind femmi. Annak idejekor megkell az udvarban minden Fő-Tifztnak jelenni, és a' Tsászfár előtt tífztán igazán magokra kell vallanok. Ki kell ott mondani valamit vagy nyilván, vagy alattomban el-követtek a' törvény-ellen.

Nagy kinnya ez a' betsület fzerető Mandarinnak: de nagy zabolája az igazságtalan Tifztnak. Ha meg-vallja, szégyen, gyalázat; sőt egy kis büntetés utól-éri mindenkor még ezt a' gyónást-is: ha valamit el-titkol, és azután valamiképen ki tudódik, a' mit el-nyelt, jaj a' szégyen Tifztnak.

Tifztre soha fenki fem emeltetik maga hazájában: más vármegyében szolgálhat a' Tsászfárnak; de othon nem.

Minden Mandarinnak egyik fia az udvarnál neveltetik: az Attja betsületéért, a' mint a' kegyelem mutatja; de más a' bekkenője. *

Már meg-mondám: soha fenkinek reménsége nem lehet a' tífztre, ha tudományával nem kereste.

Az-is a' törvényben vagyon, és keményen meg-tartatik, hogy soha vidéki ember bé-ne lépjen az Országba: vagy követül jöjön tehát, a' ki oda indul,

---

* Mem. Lett. I. pag. 46.

indúl, vagy ha másképen nem mentegetheti magát, azt vetheti okúl: hogy annak a' ditsóséges, nevezetes Országának hire, és méltósága birta őtet annak meg-látogatására, vagy hogy annak a' világ bíró nagy Fejedelemnek tisztelésére jelent-meg. Ha valakit bé-eresztenek, ritka dolog, hogy kibotsáfsák ismét. Valamint tartanak a' vidéki szokástól, ugy tartanak az el-árulástól-is. *

Az Országba a' Király eleibe fenki fem eresztetik, míg negyven napig hozzá nem szokik az Országba szokott közöntéseknek, 's maga viselésének módjához.

Az igazság szolgáló Tiszteknek femmi fizetést el-nem szabad venni azoktól, kikkel igazságot tésznek. Sok vólna, ha mind elő számlálnám, a' mit e' féléről írnak, a' kik náluk laktak.

Azfzonyt annyiszor lát Kinában az ember az után, a' mennyiszor minálunk Apátzát a' piatzon; öfzve fugorítják a' gyermek leányok lábait a' dajkák, hogy foha kedvek se leheffen a' ki járkálásra. Feleségeket úgy veszik, mint egyéb marhájakat: de nem szabad eléb' szemlélni ezt a' vett jószágot, míg a' menyegzőre jelen nem terem a' vett leány. Vagyon akkor baj, ha nem tetszik!

Hhh

né-

---

* Trigaut. Epist. Sinic. pag. 13. & 108.

némellyek örömeft el-vesztik mind a' pénzt, mind a' posztót, tsak nyakokból el-vigyék a' kérék, a' mit hoztak.

Az felette szép abban az Országban: hogy minden ember meg-adja másnak a' betsületet, mindenben bizonyos rend tartás vagyon: a' köszöntésben, a' vendégségben, az ülésben, a' látogatásban. Rajta vesztene, a' ki az ilyen szokásnak leg-kisfébik részét el-mulatná. Felette kevés befzidük, és szép magok viselők.

Konfútzius Filósofus tanításának köszönik a' Kinaiak a' szép rend-tartásnak fok-féle tzikkelyit. Konfútzius Krístus Urunknak szűletése előtt őt száztizenegy esztendővel lett a' világra, az az, világ teremtésének három ezer négy száz harmintz harmadik esztendejében, mikor a' 'Zidóság a' Babiloniai fogságban finlódott; épen akkor kezdett a' Görög Ország-is az ő böltséinek Böltsóket kézfizteni.

Nevezetes annak az okos embernek mind fanyarú élete, mind böltsesége. Minden tehetségét az egek Urának tizftelete gyarapítására fordította. Azt kiáltá szűntelen tanítványi előtt; Egmást szerefsétek: magatokat gyözzétek-meg: de minde-
nek felett az egek Istenét tisztellyétek; az elme
ural-

uralkodjon rajtatok, nem a' telhetetlen rossz kívánság. Tanítványinak száma három ezernél többre ment: azokat az Országban el-fizillyesztette, hogy a' józan, és jámbor életet mindenütt javasolnák, és hirdetnék. Soha Kinában senki szájából sem hallatott, hogy Konfútzius idegen Istent tisztelt volna. Sok bölts könyvekkel gazdagította meg-érdemes hazáját. Olvasta azokat Ritztzi Mátyás Társaságunk szerzetes Papja, és azzal sok bölts embernek hasznára járt.

De mi fieszünk már egyszer a' dologra: eddig-is talán szememre vetette valaki, hogy másban avatom magamat. Azomban az ollyannak azt lehet felelni, hogy jobb az Országok épületeit napvilágnál, mintsem sötétbe nézegetni.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A' Kinai Épületeknek rövid ismérete.

A' Kinai házak jobbra fából állanak, abból szokás építeni az udvaroknak, és a' palotáknak leg-szeb' oszlopit-is. Igaz, hogy ha veszendő nem volna, az illyen ékecségnek semmi hibáját sem találná-fel az emberi szem. Meg-va-

gyon rajtok az építők mestersége; az aranyt pedig tőlek épen nem kémélik. A' báftják téglából állanak: az házak falainak belső ékefsége a' drága portzellána. Kősziklából és márványból a' partokat, az utakat, a' szép szivárvány forma hajláfokat, mellyekkel rakvák az útzák, a' nagy hidakat, és a' városok kapuit szokták építeni. És ugyan azért

Láthatunk Kina Országban-is az Egyiptomi, és Babilóniai épületekhez hasonló alkotmányokat, báftjákat, tornyokat, hidakat, utakat, templomokat, és több e' féle méltóságos épületeket.

Meg-mutatom, ha a' tornyokra kél a' be-fzéd: melly nagy hasonlatofság légyen a' Kinai, és a' Babilóniai épületek között; meg-mutatom leg-aláb' alattomban, hogy mind a' két nép Babilon tornya mellett vette fel-a' győzhetetlen épületek fel-állításának módját.

H A T O D I K R É S Z.

A' Kina-béli városokról.

ERős báftjakkal bé-kerítettett városok ezernél többen vannak a' Kinai birodalomban; az apraja számtalan: vannak közép szerű városok-is; ezek-

ezeknek Tifztei a' fő városok Mandarínitól függenek; az alsó városok Tifzteinek pedig a' középszerő városok Fejedelmi parantsolnak.

Minden betsületes Kinai városban tsak egy szegésre szokás az házakat, és palotákat építeni; a' garáditsokon nem örömeft mászkálnak, és az építő mesterségnek arra a' tzikkelyére tekintenek jobbára, melly az épületet alkalmazatosá téfzi, ha nem annyira tzifrázza-is. 'S ugyan azért nints az egész városban egy ollyas ház-is, melly a' másikat magafsággal fellyül mólná. *

Az attól esik, mert nem szenvedhetik, hogy a' dologtalan szomszéd másnak vagy udvarába, vagy kertébe tekéngessen.

Egyedül egy Hám nevű város vagyon Kekvi vármegyében, mellyben jobbára mind két szegésű fel-házak találtnak. **

Mert táméntalan népének fokasága Nánkin városa lakosinak számát fellyül haladja, 's másképel-nem férne benne Trigautzius bizonyysága szerént.

Hhh 3

De

---

* Nouv. Mem. a M. Le C. d' Efré. pag. 64.

Juvencius pag. 532.

** Trigautius Lit. Sinic. pag. 212.

De a' magasságnak héjányofságát elegendő képen ki pótollya az épületek szélelsége: és hosszúsága, 's erre nézve nem tsoda, ha némelly Kinai városok olly tágozzak, a' mind mondják. Mert ha, példának okáért Páris városának, magas felházait mind a' földre terítenők, és szobáit, palotáit a' földön mind egy - más mellé helyheztetnők, nagyobb' város talánkettő fekvőlna annál a' világon.

A' Kinai városokban egy ablak síntsen az útzák felé fordítva, azok mind az udvarra tekintenek.

Az útzák tágozzak, és jobbára mind egyenesflek; de éjjel mind bé lántzoltatnak, és jaj annak, a' ki akkor más háza előtt találtatik. Nem korbolásra, nem tántzra, nem játékra teremtetten Isten az éjszakát, hanem arra, hogy a' nyugodalom után könnyeb' testel térhefsünk vízfza a' dologra, 's ez nem az én szavam, hanem a' Kinaiaké, a' mint Le Comte Lajos, és véle Juventzius bizonyítja.

A' város kapui, minden este bé szoktak tétetni; de meg-vannak katonával rakva nappal-is, azoknak az gondjok, hogy minden esméretlen embert meg-állítsanak, 's addig a' jövevényt bé ne ereszfzék, míg betsületesen meg nem tudja mon-

mondani, hová való, mit akar végzeni mások városában.

Minden városnak, a' mennyire lehet, négy fzegletűnek kell lenni: Pekin, Nánkin, és valamennyi Kinai városnak nevét olvastam, mind ilyen.

HETEDIK RÉSZ.

Pekin, és Nánkin városáról.

NEvezetes mind a' kettő, iszonyú nagy mind a' kettő, Királyi udvar hely mind a' kettő.

Pekin városának kerülete öt egész német mert földet, és azon fellyül ezer hat száz lépést foglal magában, 's ebben semmi kétség se lehet: mert akkor mérette-meg épen ujjonnan a' Tsászar a' város kerületét, midőn a' mi szerzetes társaink erről a' mértékről minket Kina Országból levél-által tudósítottak, a' mint Juvánfzi Jósef Tárfáságunk történeteinek harmadik, és szerentse ha nem leg-elmésszeb' Írója bizonyítja. *

Temérdek ebben a' városban a' nép: bizonyos, hogy két annyian lakják leg-aláb', mint Páris

---

* Juvencius Hist. S. J. L. 19. pag. 533.

ris városát: leg-aláb' mondok, mert mások többre mondják.

Ebben a' városban-is tsak egy szegésűek, a' mint mondtam, a' paloták-is; de az Ország Fejedelmének az udvara bezzeg méltóságos, akár a' palotákra tekintünk, akár a' kertekre, akár a' Királyi széknek illendő pompájára. Kilentz roppant épület között áll a' Királyi szék, egy négy szegű nagy udvar közepén. Ez a' középső rész, melly a' nagy palotát a' székkal együtt tartja, tsak három lépésszel magasab' a' körül fekvő, és arannyal bé-vont udvarnak egyéb térségénél, ezt az alsó szegést szép sűrű oszlopok kerülik, és ékeftik; a' Királyi méltoságnak imádására megjelenő Tiszteket pedig a' második szegésre három fima márvány garádits vezeti fel. A' palotának második szegése, avagy talpa szűkebb az alsónál egynéhány tenyérnyivel, de garáditsai, és környék oszlopi hasonlók az alsó ékeiségéhez. Szintén így vagyon az harmadik, és negyedik rész-is rendeltetve. Az ötödik szegésen a' Királyi roppant palotát válogatott ékeiséggel ki tzi frázott oszlopok tartják. Itt valamit az éles elme ki gondolhat, valami vagy a' méltóságos épületben érdemes, vagy a' kép-írásban kellemtetes, az a' hatalmas Fejedelemnek tiszteletére mind jelen áll.

A'

A' palotának a' közepén áll a' Királyi szék : oda ismét három garáditson emeltetik a' nagy Tsá-fzárnak a' méltósága. Nints az egész palotában, nints a' palotának tornáztin, és folyosóin egy tenyérnyi hely-is, melly vagy tündöklő portzellánnal, vagy fényes kövekkel-bé nem vólna borítva. Valahová téglát terítettek, oda a' téglá fölé mind arany borítáft terjesztettek. *

Kár, hogy a' Kínai épületekről irván az épületek részeinek szép egyesztetését, a' mesterség ékecségére szabott rend-tartásnak módját elő nem hozhatom. Du-Hálde János könyvét kezemhez nem vehettem: annak irásával szolgálhattam vólna, úgy tetszik, mind hivatalomnak, mind egyebek érdeemes kívánságának. Mert veszem észre Rieger bizonyosságából, hogy a' Kínai építők mestersége a' nap-keleti népek között leg-közeleb' tart az épület szépségére rendelt valóságos ékecséghez, és méltósághoz. * *

A' Királyi szék palotája mellet álló épületek udvarit négy négy tornázt koronázza : ezeknek tündöklő folyosói, és szép szál ofzlopi annál ékecsfebbek, 's annál vastagabbak, mennél közeleb' es-

Iii

nek

---

* Juvencius Hist. S. J. pag. 534.

** Rieger Architect. pag. 11.

nek a' Királyi palotához. Az udvar mellett egykis kerített város fekszik, és ez csak az udvarba járó Tiszteknek éjjeli szállására, és oda tartozandó Mester embereknek szükségére szolgál.

Pekin városnak bástjája felette hatalmas. Négy oldalán kilentz kapu találtatik; mert déli része három kapun önti ki 's bé a' támentalan népet. A' bástja körös körül ötven könyöknyire magas; szélelsége hufzon négy könyökni. Három száz hatvan magas toronnyal erősítettik az egész fal. Négy szegletű a' város, négy szegletűk a' tornyok is, a' bástjának külső szine mind a' két felől téglából áll; belől tömött agyag keményíti. Minémű épület lehet hasonlób' a' Babilóniai épületekhez. *

Midón a' párt-utók kezébe került ez a' ropant város, hetven ezer katonából álló seregtől őriztetett. **

De közönségesen száz hatvan ezer lovas katoná szokott benne ört állani. ***

Azom-

* Lit. Sinic. P. Schal. pag. 62.

** Liter. Sinic. P. Adami Schal. pag. 62.

*** Juven. pag. 571.

Azomban a' Kinai katona felette gyarló : pompára jó, de nem táborra való. Az had tartást barom mulatságnak tartják lenni.

Pekinnek külső városa-is bé-vagyon erős bástjával, és tornyokkal kerétve: miúta az Ország a' Tatár kezébe kerültt, a' belső várost a' Tatárok, a' külsőt a' Kinaiak lakják.

Nánkin, midőn még a' Tsászárok lakták, Pekinnél ékefőbb volt: nagyob' amannál még most is, és töb' ember lakja. Régenten három erős bástjával vala bé-kerétve.

Jöllehet az egész Ország ott merő Iskola; de Nánkinban vannak mindazonáltal a' leg-nevezetesebb iskolák, és ez a' tanult embereknek mint egy tulajdon hazája. Teli minden útzaja Mesterrel, Deákkal, könyv-házakkal, ennek a' városnak deák-sága emeltetik jobbbára a' tisztre, mert itten válogatva fzedhetik a' jónak a' javát. Kik midőn uraságra hágnak, meg-hadják a' városban emlékezteteket: tündöklenek az házak falai, kapui, és ablaki a' Tisztektől írt szép versekkel, és táblákra metszett szebnél szob' igékkel; mellyekkel hálákat adnak a' vélek jó tévő városnak, hogy tudni - illik annak kegyessége, és oktatása annyira emelte őket. Nints valamire való Kinai Nemes ember, ki töb-

ször meg-ne látogatná ezt a' tanúltt várost, sőt hogy a' börtsekkel hofzfzab' ideig tárfsalkodhatná-nak, fok szép palotákat építenek, 's azért a' városnak jó nagy része merő fő emberek palotájából áll.

Nagy hirek vagyon a' Nánkíni harangoknak; egy feküszik az út félen a' város mellett (ha eddig fel-nem huzták) mert az harang láb le fzakadt alatta, ennek magafsága tizen egy lábni, alsó környéke pedig hufzon két lábni mértekkal meg-egyez, teteje ki vagyon fúrva, mert ez, a' mint ök észre vették, nagyob' hangot ad az harangnak. Négy ilyen harang vagyon még Nánkinban. Ezek-nél-is nagyobbak a' Pekíni harangok: mert együl egyig mind fáz hufz ezer fontot ütnek. Ajakok kerülete negyven lábni, magafságokban tizen-két láb találtatik. Ezekkel az Erfordi öreg harang Turingiában fel-nem tehet: mert hufzon öt ezer, és négy száz fontnál többet nem nyom. *

NYÓL-

---

* P. Verbieft apud Juvenc. L. 19. pag. 524.

Idem apud Kircher. Chinae Illustr. pag. 223.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

A' Kina-béli tornyokról.

A' tornyok építésében vagyon a' Kinai népnek minden gyönyörúsége. Míg a' toronyban el-rejtetett Isteni hatalmat, és méltóságot áldozattal nem tisztelik (ha Pogányok) addig semmi új dologhoz nem kezdenek. Holott a' mint Járrikus Péter az ő Indiai Istóriájának ötven egyedik részében beszéli, ha példának okáért szolgát fogadnak, azt a' torony mellett szegődtetik - bé a' szolgálat-hoz, a' torony mellé állanak, bort, és más egyéb ajándékokat bé-mutatván a' bálványnak, kéri az költött Istenséget, hogy ha a' szolga az házat el-hagyná, ha az Urától el-merne szökni alattomban, szaggattassa öszve ötet a' tigrisekkel, tellyék meg-a' kigyók gyomra tsontjával, és bőrével, az ilyen átkokkal kevert imádság, és áldozat, olly nagy félelemben tartja a' szegény szolgákat, hogy, ha nyúznák-is őket, sem mernének Urok hire nélkül bütsút venni az háztól alattomban. Hihető-is Járrikus beszéde amennyire a' Bonziusok tanítványit illeti.

Teli vagyon az ilyen tornyokkal a' Kinai birodalom: 's azok jobbára valamennyen mind ki-

lentz szegésűek, ha a' torony talpát-is különös résznek, és szegésnek mondjuk. Sok illyes tornyot látott Mártíni Mártony ebben az Országban, egy illyes épületre fel-is ment, és benne mindent meg-nézegetett. Fokien vármegyének fő városa mellett álló toronyról így beszélget. Ez a' torony, úgy-mond, az ő szépségével, és pompás magasságával fellyül haladja ennek az egész vármegyének egyéb épületeit, kilentz részből, avagy szegésből áll az egész torony, ezek a' szegések fellyeb' fellyeb' mind szükebbek, ha ónos finórt eresztünk a' torony te-tejéről a' talpának közepére; kilentz száz könyö-köt mutat a' mérték. Szép egyenlőséggel hasonló a' szélelőség a' magassághoz. Falainak külső része szép gyengén portzellán munkával vagyon bé-bo-rítva: annak síma színe pedig külömb külömb-féle vadaknak, 's madaraknak reá pettegetett képeivel kedveskedik a' szemnek, felette síma az épületnek belső része-is: úgy annyira, hogy mind a' tiszta tükörbe benne magát az ember talpig meg-lát-hassa.

Az alsó résztől egész a' felsőig tfiga garádits vezet a' járókat; de nem áll a' garádits a' torony közepén, hanem minthogy a' falak meg-vannak kettőztetve, az egész kerület két fal közé szorítta-tik. A' hol a' toronynak más szegése, és része kez-dődik,

dődik, ott az épületet kívül-is meg-lehet kerülni: az ilyen kerületnek pádimontoma fima márványkővel vagy on bé-terítve: a' karimáit pedig vasból vert, de meg-aranyozott gátorok ékefitik, és az ott járókat a' szerentsétlenségtől védelmezik. A' felső részben a' torony Istenének bálvány képe tartatik: a' bálvány meg-aranyozott rézből vagy on öntve. Minden szegésnek alsó környékéről körös körül fok számtalan tsengető, és apró harang függ: ezek, mikor a' szél egy kevesé erőfieb', gyönyörű musikával, és hangal vidámítják az egész várost. Tekénts hatodik Táblámnak második, és negyedik képére. A' torony mellett más bálvány templomokat is szemlélhetni: 's ezeknek pompája a' régi Romai épületek méltóságát könnyen meg-előzik. Szem elejbe adatik ez-is az emlétett Táblának harmadik képén.

Mártínus, kinek szavait tisztán igazán elő hozám, azt bizonyítja, hogy jóllehet ennek a' torornak magafsága kilentz száz könyökni, ennél mindazonáltal szebbek, 's magassabbak-is vannak az Országban. Ezt tsak azért emlétettem, ugymond, hogy ki tefsék, a' deák közmondás szerént, az Orofzlány a' körméből, nagygya az aprajából. Tekénts hatodik Táblámnak első képére. *

'S

---

* Martinus Martinus in Atlante: citatus a Kirchero China illustrata. Pag. 135.

'S ugyan is, a' mint Juvánfszi beszéli, áll Nankin városa mellett-is hasonló egy torony, de amannál szob' fokkal, és magassab': holott csak az alsó falain is tizen két könyökni szélességet mérnek. Portzellán toronynak mondattatik, mert portzellánnal talpig meg-vagyon borítva.

Azomban ki tetszik itt is a' Babilóniai vér; ott kezdődött a' torony építés: már meg-mondám negyedik könyvemnek kilentzedik részében, minémű torony állíttatott fel Belus Király tiszteletére. Ott is nyóltz illyes része osztatott Belus tornya: oda is kerengő garáditsokon kellett fel-járulni. Ott-is a' felső részen egy bálvány kápolnája vala, a' mint Herodotus szórúl szóra bizonyítja. *

Mintha meg-esküdtek volna egymás között az emberi nemzetnek eleji, és Fejedelmi Babilon tornya mellett, minek előtte el-széllyednének a' világon: hogy akár mi betsületes Ország adna végtére szállást nekik jövődében; de meg-tartanak régi elejeknek nemes tzimmerét egy formájú, és egy féle magaf-

---

* Herodotus Clio pag. 83. Turre solidæ, crassitudine simul, & altitudine stadii, cui alia rursus superimposita, & huic subinde alia ad octavum usque, his forinfecus scalæ sunt in circuitu adhibitæ, per quas ad singulas conscendatur turres. . . In postrema turri sacellum est.

gafságú, szépségű, és erőségű tornyok fel-állítással.

Meg-is tartották az Egyiptomiak mindenben, a' mint eléb' meg-mutatám. Meg-tartották a' Kínaiak-is, ha elő számlált okaim nem fízinte megvetendők, kiváltképen ha arra-is számat tartunk, a' mit a' Pekíni bástjákról, és a' Kínai szokás felől a' kézfületben elő-hoztam. Ugyan - is, valamint az ilyen épületet Bél, vagy Bábel tornyának híják a' Babiloniai népek, és az Egyiptomiak Fáraóknak, az az ollyas néven, melly ő nálók leg-jelesebb', ugy a' Kinabéliektől-is Kináknak nevezettnek, az az, ollyas néven, melly az egész Ország-nak nevet adott.

KILENTZEDIK RÉSZ.

A' Kina-béli útakról.

A' jó út nyereségre hamaráb' vezet. Kérkedhetnek azokkal a' Kina-béliek, és a' régi Romaiakkal minden bizionnyal fel-tehetnek. Az ilyen hafzontól semmi költséget, semmi fáradságot nem kéméllenek.

Minden városból egyenes, és szép terített út szolgál a' máfik felé: erre a' végre a' mély völ-

gyek mind addig töltetnek , a' kő sziklás hegyek mind addig repesztetnek , a' vizek , és mocsárok mind addig vezettetnek más felé ; míg a' jó út elő nem áll.

Az Ország útjai nyóltzvan lábnira szoktak széleffek lenni : azokat nem a' mint Kirker mondja, négy szegű kősziklával ; hanem fővénnel, 's morfalékos kövekkel szokás bé-teríteni : hogy az eső után könnyebben ki száradhassanak.

Jobbára az útnak mind a' két felén a' gyalogok számára más keskeny utak-is töltetnek, ezek a' szekér útnál magasabbak.

Az út kettős partjára szép szál fák vannak két rendre ültetve : hogy azoknak sűrű arnyéka alatt job' izüen járnának az utazók.

Minden ezeredik lépés után egy nagy fal hátsítja keresztül az út közepét : a' falnak magassága harmintz lábni, teteje hasonló a' szivárvány hajlásához. A' fal három öreg kapun erefzti fel, 's alá az utazó népet. Ezeken az hajlásfokon nagy könyökni betőkkel ki vagyon két közel lévő városnak a' neve metfzve : mind azé tudni - illik, mellyből az út addig vezet ; mind amazé, mellybe leg-hamaráb' , fog az utazó érkezni. *

'S

---

* Memoir, pag. 78.

'S így tudja minden ember mennyit jött, 's mennyi vagyon még az útból hátra. Kalauz sem kívántatik.

Az út félen fél fél mert földnre egy kis tor-nyos várta vagyon fel-épétve. Ott a' ki tett Tsá-fzári zászló lobog: rakva a' torony allya katoná-val szüntelen. Ezek, ha mi zendülés esik az úta-kon, azonnal meg-jelennek; ha mi féle hírt kel-lene hamar a' városba a' Tisztekhez késztetni, tal-pra kelnek; ha fegyveres ember vetődik az útra, meg-állíttatik: aprónként ki kérdik tőle; mi dol-ga? hová készül? mit keres? ha Mandarintól nin-tsen arra levél által adott szabadsága, szállást ad-nak a' jámbornak.

Járnak, kelnek a' Királyi Posták szüntelen: számtalan nyargal Pekínből ki az Országra: de tsak a' fő méltóságú városokba járnak. Ott a' Tsászfár leveleit a' fő Mandarinok kezéhez méltat-ván viszsza térnek; amazoknak az a' gondjok, hogy a' középfzerű városokra terjedjen az udvar paran-tsolattja: ezekből az apró helyekre fut a' szózat. Ezeket a' lovászokat a' Tsászfár maga tartja, és egyedül tsak maga számára; de mindazonáltal ke-zekbe adhattja bátran minden városi ember maga tulajdon levelét-is: bizonyoson el-jút a' hová ki-vántatik, és fokkal keveseb' költséggel mint Európábá.

Sokszor ki hirdeti hirtelen a' Tsászfár , hogy kéfszen legyenek az utak , hogy ő ennek , vagy amannak a' vármegyének látogatására készül : akkor csak nyakát nem szegi a' sok Tiszt a' készületben : a' melly Mandarin akkor ásítozva látna a' dologhoz , ne várná az holnap napot. Egy közülök látván , hogy ura parantsolatja ellen egy kevesé kéfedelmesebben folyna a' tisztogatás , magát fel-függefzté , félvén attól , a' miből semmi se lett. A' Tsászfár othon maradt.

TÍZEDIK RÉSZ.

A' Kinai hídakról.

HA a' Kinai hidak felől betsületes , érdemes emberek nem beszéllenének , azokkal tartanék , kik a' minek okát , és módját hamar fel-nem találják , a' mihez nem tudnak ; ha másutt nem , legaláb' a' papiroson rontják.

Az emlétett Martinius Fokien vármegyében egy ollyas hídon ment által , melly három száz éles oszlopon függ. Sok ott az illyes épület. *

De

---

* M Martinius apud Kirch, China Illustr. pag. 214.
Nouv. Memoir. pag. 77.

De Kfenzi vármegyében a' két hegy, és kőszikla közé Sáfrán vizére vettetett híd minden mesterségnél nagyob' egy mesterség. Tsak egy bólt-hajtáson áll az egész kő híd, még-is négy száz könyökni hosszúsággal egyez: az a' mélység pedig, melly az hídtól a' vízig ér, öt száz könyökni. Ezt az hídat a' Kina-béliek repülő hídnak nevezik. Vagyon Frantzia Országban Némaus mellett - is illy mesterségű egy híd, de ennek nyomába alig érhet: mert mint helye alkalmatosb, mint bólt-hajtása több.

Junnán vármegyében más egy hídat emlegetnek az Írók, ez a' széles febes vizen nem oszlopokra, nem bólt-hajtásokra, hanem lántzokra vagyon fektetve. Husz hosszú lántz tartja az egész hídat: mindenik lántznak hossza három száz tenyérni, ezek a' víznek egyik részétől, és kő sziklájától egész a' tulsó partig nyúlnak. Erősen tartják ugyan a' reájok fektetett gerendákat, és deszkákat, de minthogy remegnek, mikor a' szekek által mennek, rettentik az által költözőket.

TIZEN-EGYEDIK RÉSZ.

A' Fő-bálvány hegyéről.

MÉltán helyet talál a' Kínai tsodák között Fő-ki vármegyének ifzonyú magas hegye ; ki vagon ez az egész hegy faragva bálvány kép formára : ha ki reá teként , a' nagy hegy helyte nagy rettentő faragott képet szemlél. Ezt Fő-bálvány ofzlopának nevezik a' Kínaiak : mert annak tiszteletére szenteltetett. Meg-láttatik ennek a' bálványnak mind a' két szeme fok ezer lépésni-re : orra két ezer lépésni hoszaságnál tovább' terjed : keze, lába , az egyenlőség rendi módja szerint hasonló egyéb tagjaihoz. *

Meg-rögzött vélekedés a' Bonziufok tanítványi között, hogy az ilyen kő-sziklákat némelly halhatatlan emberek lakják : 's azok szereztséjére ásítózván némellyek, el-rejtik magokat a' féle barlangokban, és hogy el-ne veszfzenek, el-vesznek.

Azt tartja Kirker, hogy nem az emberi munkától, hanem a' természetől vette ez a' hegy ezt a' formát ; mert , úgymond, ha kézi munka által
ment

---

* Juvenicius Hist. S. J. pag. 561.

ment volna végbe, ahhoz hasonlító tsuda nem volna a' világon. *

Ezt a' gyanakodást más példával bizonyítja: Szitziliában, úgymond, Pánormus városának hegyén a' kősziklákön játszodozó természet Julius Tsáfszár képét, 's ábrázatját egy nagy pénz forma lapos kövön olly szépen ki rajzolta, mint ha, nem tudom mi tanúlt kő-faragónak munkája lett volna.

De Juvánfszi Jósef nem a' természet játékos mesterségei közé, hanem a' Kinai mesterségnek, győzhetetlen erejével végbe-vitt munkák közé meri számlálni, azok tanítáfit követvén, kik arról ötöt Kinából levél által tudósíták. **

Ki telhetik azok erejétől az illyen munka-is, kik olly roppant hídakat tudnak az ifzonyú kősziklák közt állítani: ki tudja, talán nem vólt szinte oktalan az az ígéret, mellyel Dinóstratus, a' mint Vitruvius emlegeti, Nagy-Sándornak kévánt kedveskedni, azt fogadván; hogy, ha költséggel gyógyzi a' Király, Áthó hegyéből egy ollyas bálványt farag, melly egyik markába egész egy vároft tartson

---

* Kircher Chin. Illustratæ pag. 173.

** Juvencius Hist. Soc. Jesu, pag. 561. Inter Sinensia miracula merito locum obtinet mons Fokienfis Provinciæ editissimus, ac totus in statuæ immanis similitudinem labore incredibili scissus, formatusque, &c.

tson az ő lakosival együtt, másik kezébe pedig egy ollyas tót, vagy folyó vizet, melly az egész városnak itallyára, és egyéb szükségére elegendő legyen. Fő-bálvány hegyének egyedül tsak a' feje-is elegendő volna ennek az ígérletnek bé-teljesítésére.

TIZEN-KETTŐDIK RÉSZ.

A' Kinai tsatornákról.

Hírefek Hollandiában a' víz vezető tsatornák, de a' Kina-béliekkel fel-nem tehetnek. Itt a' többi között Kfantung, avagy Kvantung vármegyének Jun nevű tsatornája felette tsudálatos.

Sotzien város mellett Sáfrány vizének partjától fogva egész Pekin városig egyik folyó víz a' máfikkal mély, és széles árkok által öszve szürettetik, egyben eresztetik, és a' mondva tfinált folyó vizeken a' fok terhes hajó tsak nem az egész Országon fel,'s alá egész Pekinig hordoztatik. *

Jön, és megy ezeken a' fok Kinai kints, és az egész Orízagot a' nagy kereskedéssel szüntelen dagítja.

---

* Trigaut. Epist. Sinic. pag. 210.

dagítja. Két száz annyira-is fel-átsák a' Kinaiak az Országot, mint Tifza, vagy Balaton a' Pesti Dunához, egyedül a' kereskedésnek, és az Ország jövődelmének kedvéért, a' mint Juvánfzi József szavából észre veszem. *

De minthogy némelly helyeken kissé a' víz, és az öreg hajókat el-nem bírhattja, új mesterséghez folyamodtak. Az árkokra fok számtalan 'zilipet állítottak, hogy mikor annak ideje legyen, a' vizet el-foghatnák, és fellyúl meg-árasztthatnák; azután pedig mihelyest hajó érkeznek, a' 'zilip-kaput kerekkel fel-tígyázván, a' meg-fogott vizet az hajóval együtt sebesebben meg-indíthatnák, és könnyebben le eresztethetnék. A' 'zilip allya, és mellyéke mind négy szegű vágott kővel vagyon meg-rakva minden felől. * *

Az árok derekától nem messze esik a' Káng nevű nagy tó: ebből valamikor a' szükség kívánja, meg-szaporíthatják az árok folyását.

Az ilyen tsatornáknak a' partja szépen ki van rakva kővel, mint azért, hogy a' vontató

LII

lovak

---

* Juvencius pag. 562. In his majoribus canalibus primas ille merito sibi vindicat, qui a Provincia Quantunia Pekinum usque producit cursum per leucas amplius quadringentas semel tantum interrupto.

** Leuca = 3600. Pass, Milliare = 4000. Pass.

lovak könnyebben járnának mellette, mint pedig, hogy más útra ne venné magát a' febes víz. Azomban a' nagy tsatornáknak derekából a' szantó földekre, és rétekre fok vékony erek botsáttatnak minden felől, mellyekkel midőn meg-öntöztetnek a' vetések, meg-mutatják a' jó gazdának, minémű ereje, és haszna legyen a' természetnek, mikor mester-séggel segítettik.

TIZEN - HARMADIK RÉSZ.

Az Ország báftjájáról.

KÖ fallal vagyon bé-kerítve a' Kinai birodalomnak ama' része, melly a' Tatárok felé tekint. A' báftjának eleje a' Kinai tengernek attól a' résztől kezdődik, mellyben a' Tatárok vize Jaló Pekin városa felett ereszkedik: másik vége Kin városához közel vagyon, és Sáfrány vizének partjától nem igen meszsze esik. Ez a' rettentő épület az emlétt helyeknek egyik végétől a' másikig folyvást terjed, hegyekkel, dombokkal nem gondoltak az építők, a' falat azok tetejére fel-emelték. Egyedül Sziven városa mellett esett egy kis szakadása, ott az ifzonyú hegyek teteje meg-nem engedte, hogy a' nagy épület reá emeltessék: de az-is szzerentse:

mert

mert ott az hegyek kőszikláit bástjának készítette maga a' természet,

Hogy a' szomszéd tartományokból eredendő vizek ki ne rekesztetnének az Országból, imitt, amott a' vizek számára kapukat, és bálthajtásokat hagytak a' bástjának allyán. Némelly helyeken nagy tornyokat, és vártákat-is építettek a' bástjára, a' kapukról sem felejtkeztek el-mindenestől: vólt gondjok a' szükséges járásra-is. Az ilyen helyek rakvák katonákkal, rakvák őrizőkkel. Tízzer száz ezer fegyveres embere mindenkor kézfzzen vagyon a' Kinai Tsászárnak annak a' falnak őrizésére. *

Most kevesebben töltik ott az időt, miúlt tudni-illik a' Kinai, és a' Tatár birodalom egy Úr alá esett. **

Ezt az iszonyú bástját Kfi nevű Kinai Tsászárra kezdé építeni, hogy a' Tatárokat, kiket nagy győzedelmekkel fokszor meg-alázott, el-fogná az Országtól. A' mint a' Kinai Krónikából fajditjuk, Krisztus születése előtt két száz tizen öt esztendővel eléb' építtetett tőle ez a' bástja. Öt esztendeig tar-

LII 2

tott

* Le Comte Nouv. Mem. pag. 53.

** Juvencius pag. 514.

tott a' dolog, és a' számtalan népnek szüntelen-
való munkálkodása. Az egész Országnak dolog
tévő emberéből minden negyediket a' munkára, 's
ennek a' falnak építésére hajtatta. Merő kősziklá-
ból áll az egész bástja, ezeket olly mesterségesen
rakatta, hogy a' kövek közetskéit alig veheti a'
szemes ember-is észre: mert tudtokra adatta az
építőknek, hogy ha valahol a' rakott kövek közé
vas szeg férné, fejét vesztik, kik azt a' részt épí-
tették.

A' hol a' bástjának eleje kezdődik a' tenger
partján, a' mint a' Kínaiak írják, minthogy a' fal-
nak jó nagy részét a' vízbe kellett állítani, le-fil-
lyesztettek először fok számtalan nagy hajókat,
mellyek vas darabokkal mind teli valának, hogy
igy a' falak számára a' vízbe fundamentomot ver-
hetnének. Még most-is helyén áll ez a' kő-fal, és
a' számtalan esztendőök még semmi kárt sem tettek
benne. *

Három száz német mért földni az egész fal-
nak hossza, és ha Európában állana, el-terjedne
Prussiai Gedánomtól, egész Frantziai Kaletomig.
Magassága harmincz könyökni, szélessége pedig
tizen-

---

* China Illustrata ex Atlante Sinico pag. 218.

tizen-két könyökni, és némelly helyet tizen ötre-is reá mégyen. *

Juvánfzi Jófef egy kevesé alázni akárja ezeknek a' bástjáknak magafságát, és szélelségét, 's magafságát tsak akkorának mondja, mind a' városok bástjainak magafsága fzikott lenni; szélelségére pedig tsak öt lábni mértéket enged. * *

De Juvánfzi ha a' Kinai nagy városok bástjájához nem méri annak a' falnak magafságát, nem tudom mikép felel-meg azoknak, kik azt a' bástját fzeimeikkel látták. Ha pedig az öreg Kinai városokhoz méri, többet mond másoknál, mert a' mint Sal Ádány levelei bizonyítják, és már én-is fel-íram, tsak a' Pekíni bástjákon-is ötven könyökni magafság találtatik. * * *

Látták ezt az ifzonyú Tatár bástját a' mi Tárfaságunk Szerzetes Pappai Grueber, és Dorville, midőn Pekin városából Tatár Országba indultak, 's annak a' falnak egyik kapuján ezer hat száz hatvan negyedik efsztendőben által-is eresztettek. Ezeknek le-írt útazásokban azt olvassuk, hogy an-

LII 3

nak

---

* China Illustr. & Atlas pag. citata & pag. 66.

** Juvencius pag. 514.

*** Literæ Sinicæ P. Ad. Schal. pag. 85. Murus (Pekinensis) altitudinem quinquaginta cubitorum æquat.

nak a' falnak tetején hat ember egyfzersmind egymás mellett ló háton könnyen el-nyargalhat. Tizen nyóltz napig - is járhatni némelykor a' bástja egyik kapujától a' máfikig. *

A' bástján mihelyestáltal lép az ember, azonnal Tatár Országba lép. Itt laknak azok a' Kalmuk Tatárok, kik az ő falujokat hordásnak hívják, mert, úgymond Kirker Dorville, és Grueber leveléből; egyik helyről a' másikra szoktak hordozóskodni, mikor az élébeni helyet még unják. **

Nem meszfeze efik azoktól a' Tangut Tatárok tartománya, kik az ő Királyokat Dévának szokták hini. ***

TIZEN-

* Grueber & Dorville apud Kirch. Chin. Ill. pag. 66.

** Dorville & Grueber apud Kirch. Chin. Ill. pag. 67. *Hoc deferunt quantumvis squalidum sit, a Tartaris tamen, quos Kalmuk vocant, . . . per hordas, quæ portatiles non incongrue civitates dici merentur, habitatur.*

*** Kircher ibid. pag. 68. *Est autem Tanguth ingens Tartariæ regnum, cuius non exiguam partem transferunt Patres, Regemque, quem Déván vocant, . . . ipso Rege jubente delineavit Pater Joannes Grueber.*

Atque hæc oretenus (& ut c. 4. ait Kirch. pag. citata, qua picturis qua scriptis consignata) accepi a supra memoratis Patribus.

TIZEN - NEGYEDIK RÉSZ.

Kinában a' Tatárok uraságának
kezdetiről.

KRistus Urunk születése után ezer hat száz negyven negyedik esztendőben fel-zendült az Ország, faját Ura ellen fel - támadott az újításhoz kapdosó gyülevész nép, és a' Tsászárra agyarkodó Eunukusok zászlója alatt véletlenül pusztitani kezdé az Országot, meg - szállá, égeté, kezdé már teríteni a' szép várafokat.

Khum - ki Tsászár Tifzteitől, és katonáitól el-hagyattatván, minekutánna se segítséget nem találna, se reménységet, hogy kegyetlen szolgáinak kezétől meg - menekednék, keferűségében magát fel-akasztá.

Ki hallott a' nagy tsata egész Tatár Országig; akkor a' szövetség szerént a' Kinaiak, és a' Tatárok barátságoson éltenek egymás között, egymás segítségére meg-esküdtek, ollyas ígérettel, hogy, ha úgy hozná magával a' szükség, egyik a' másíknak segédelmére minden kéfédelem nélkül meg-jelennék.

Meg-

Meg-tartá hitét a' Tatár, nagy fietséggel támentalan nagy fereggel neki indul Pekin városának, a' hol az Ország rontók már tüzzel, vassal emélték hazájokat, meg - ütközik, talpig rontja a' párt utók táborát, el - széllyeszti az ellenséget.

A' győzelem után le - telepedett a' di-tóséges Király Pekin bástjái alatt, várva, mire kívánna még az Ország tőle segétséget. Ötödnapra ki töldülnek hozzája az egész város népével együtt az Ország Nagygyai, és a' szép közfönet, és hálá-adás után nagy örömmel bé - vezetik az udvarba, a' Királyi székre ültetik jó tévő párt-fogójokat, a' Tatárok Királya az egész fokadalomnak örvendetes fel - kiáltása közt Kinai Tsászárságra emeltetik, és az egész Ország szárnyai alá botsáttatik. *

Békefésefen vezéreltetik mind a' két nép ugyan azon törvény alatt. **

Mert

* Literæ P. Adami Schal a pag. 73. ad 84.

** Lit. P. A. Schal. pag. 237. Dignissimum admiratione illud: isthic esse tantum nationum diversitatem, quarum nullibi terrarum frequentior, ex tam vastis Chinesium provinciis, ne dicam regnis amplissimis, conjunctis modo iterato Tartaris. Hos tamen omnes iisdem legibus, iisdemque consuetudinibus, supra indolis discrimen multiplex gubernari pacatissime.

Mert akkor, midőn Le Comte Lajos Kinában élt, már a' Tatároké volt az Ország (holott Sal Ádány épen akkor forgott a' Kinai udvarban, midőn az a' nagy háború, és változás történt. Le Comte pedig fok esztendővel utób' érkezett abba az Országba) még-is azt bizonyítja, hogy a' Kinai szokásban, és törvényben férfi változás sem esett. *

De esett bezzeg változás a' Tatár természetben. A' paraszti Tatárság úgy hozzá szokot a' szép maga viseléséhez, a' városi, sőt az udvari élethez, a' rend tartáshoz, a' törvényes dolgok elmésközi végezéséhez, mintha mind a' Kinai iskolákban tanult volna. Imé mire megy még a' vad-természet-is, ha azt a' mesterség kézen kezdi vinni. * *

VÉGE AZ KINA-BÉLI ÉPÜLETEK- RŐL ÍRT KÖNYVNEK.

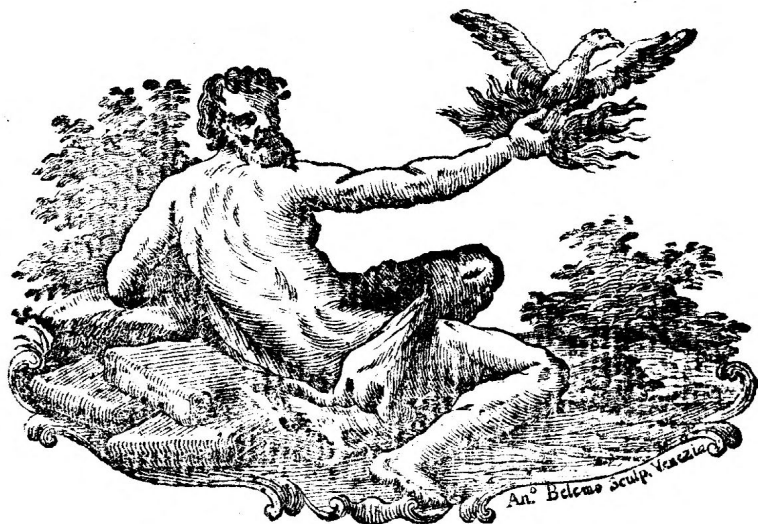
M m m

RÉGI

---

* Le Comte pag. 3. La forme de son gouvernement n'a été guere moins parfaite dans son origine, qu'elle l'est à présent après plus de quatre mille ans qu'elle dure.

** Lit. Sinica P. A. Schal. pag. 104. Admirationi fuit post occupationem Chinense Imperium inductos Sinesum homines illos, non multo ante agrestes, ac rusticos, ea gravitate & prudentia negotiis decidendis statim praesedisse, quasi publicis rebus gerendis innati, & tribunalibus fuissent innutriti. . . Manifestissimo experimento plerumque non deesse naturam hominibus, quamvis ars deficiat, vel experientia.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.

HETEDIK KÖNYV

A' S A L A M O N

TEMPLOMÁRÓL.

K É S Z Ű L E T.

Ilág teremtésének három ezer, hufzon harmadik esztendejében, minekutánna Israel fiainak. Egyiptomból-való ki költözések után négy száz nyóltzvanadik esztendő már el-kezdett vólna folyni, és Salamon Király az ő uralkodásának negyedik esztendeit töltene, épülni kezde az Úr háza. *

Petávius negyven négy esztendővel üdöfsebbé téfzi ezt a' Sz. hajlékot. **

Erről légyen következő beszédem. Már minthogy én ennek az hires épületnek minden pompás ékefségét az ő méltósága fzerént szavammal fel-nem érhetem, írásommal ki nem magyarázhatom, eleinten botsánatot kérek, ha elmém 's igyekezetem bé nem

Mmm 3 tellye-

---

* Tirin. in Chronico pag. 10.

** D. Petavius de Doct. Temp. pag. 293.

tellyesítheti azoknak kívánságát, kik tőlem itten kiváltképen szebbet, és többet vártak.

Nagy kérdés a' tanúlt emberek közt, ha fellyül haladta-é Salamon Temploma az egész világnak egyéb épületeit az ő méltóságos pompájával, vagy nem? Vilálpandus, ki erről a' Templomról egy nagy ifzonyú könyvet írt, aprónként szépen előnkbe teszi éketségét, és minden tehetsége arra tzelez, hogy valamennyi épület a' világon valaha nevezetes vólt, ahhoz képest mind merő héjávalóságának láttafsék lenni. *

Mond-is bizonyára valamit, és a' mint Rieger emléti, ez az egy épület vólt azután minden jeles épületnek remek képe, erről vették-fel az építő Mesterek a' szebnél szeb' épületeknek módját, és formáját. **

El-

---

* Villalpandus Explanaationum in Ezechielem Tom. II. Parte 2. pag. 554.

** Rieger Architect. pag. 5.

El-is ámult rajta Roma , és Spanyol Ország , midőn Vilálpandus munkája el-készült, a' mint nyóltzadik Kelemen Páának leveléből, és második Fülöpnek Spanyolok Királyának mondásából ki tetszik. *

De Kalmet talált Vilálpandus Írásiban-is egy kis héjjányofságot , jóllehet mint Vilálpandus talán tizen-hat esztendeig Salamon Templomának nézegetésében, és le-rajzolásában nem fáradozott. **

Én, a' mi az én tsekély igyekezetemet illeti, értékem nem engedi, hogy vagy emennek, vagy amannak fáradságát, és írását korpázzam; az se telhetik ki töllem, hogy e' tso-
dála-

* Clemens Papa VIII. ad futuram rei memoriam in Bulla Præfixa Villalpando anno 1594. Pont. 3.

Nos cupientes, ut opus prædictum, quod charissimi in Christo Filii Nostri Philippi Hispaniarum Regis Catholici ac doctissimorum virorum testimonio apud nos plurimum commendatur . . . quam emendatissimum in lucem prodeat &c.

Villalp. pag. 84. Philippus secundus (cum ei has descriptiones explicasset) in tantum raptus est in admirationem, ut . . . in hæc ipsa verba porrumperet: O estranno edificio! o rarum peregrinum, & inauditum ædificium.

** Villalpandus in Nuncupatoria ad Philippum II. principio Epistolæ. Calmet de Templis veterum pag. 73. Quam exhibet Villalpandus ejusdem ædificii Oeconomiam, paulo exaggeratam judicamus.

dálatos épület felől jobban, és szebben be-
széllyek, mint, a' kik abban tanítójim; azt
mindazonáltal hivatalomnak tartom lenni,
hogy vigyázzak arra, a' mit mondok, a' járt
útból ki ne térjek, az Írás szavai mellet meg-
maradjak, és olvasómnak bőven leg-aláb'
azokkal szolgállyak.

A' mi a' 'Zidóság szokását, és törvényét
illeti, nem szűkség, hogy abban fokot mu-
laffak. Salamon Királynak egyéb épületeiről
sem szólok, mert mindenre gondot viselni
nem fel-tett szándékom. Ha többet akarnék
kérni ebben-is, másban-is, öt, hat annyira
terülne könyvem.

E L S Ő R É S Z.

Salamon Királynak az épülethez
való készületéről.

Mint Krónika első könyvének huszon kettődik részében olvassuk; noha Dávid Király régen elméjében forgatná: mikép, hogyan találhatná kedvét az ő Úrának, és Istenének, és már egy roppant templomot intézne-el ditsőségére; meg-gátolá mindazon-által az Úr a' szép igyekezetet, és a' mit arról el-végzett magában, fiára bízta Salamonra. Értvén tehát Nátán Próféta által az Úr akaratját, magához hivatá fiát, és szavát hozzája imégyen kezdé:

„Fiam! az vólt akaratom, hogy házat építe-
 „ nék az én Uram, Istenem nevének, de az Úr be-
 „ széde lön hozzám, mondván: sok vért ontot-
 „ tál ki, és sok hadakat viseltél; nem építhetsz
 „ házat az én nevemnek, annyi vért ontván előt-
 „ tem: a' fiu, ki néked születik, igen tsendes fér-
 „ fiu lészén: mert meg-nyugodtatom őtet minden
 „ ellenségítől körös körül, és ez okért békefésgef-
 „ nek hivattatik, és békefésget, és nyugodalmat
 „ adok Israelben tellyes napjaiban. Ő épít házat

Nnn

az

„ az én nevemnek, és ő nékem fiam léfzen, és én
 „ néki Attja léfzek: és meg erősítem az ő Orszá-
 „ gának Királyi székét Israelen örökké. Most azért
 „ fiam, az Úr légyen veled, és légy szereztes, és
 „ és építs házat a' te Uradnak, Istenednek, a' mint
 „ szállott felőled. És adjon az Úr néked okossá-
 „ got, és értelmet, hogy igazgathassd Israelt, és
 „ meg-örizhesd a' te Urad, Istened törvényét.
 „ Mert akkor nevedelhetel, ha meg-örized a' pa-
 „ rantsolatokat, és ítéleteket, melyeket az Úr
 „ Mojsesnek parantsolt, hogy tanítaná Israelt:
 „ erősödjél meg, és emberkedjél. Ne fély, se
 „ ne rettegj. Imé az én szegénységemben el-ké-
 „ szítettem az Úr háza költségét, száz ezer tá-
 „ lentom aranyt, és ezerni ezer tálentom ezü-
 „ stöt. *

A' réz pedig, és a' vas meg-mérhetetlen,
 „ mert a' fokasága meg-halladja a' számát: fá-
 „ kat, és köveket készíttettem minden szükségre.
 „ Vannak igen fok mivefid-is, kő-vágóid, kő-
 mí-

---

* Az az 'Tirínus számlálása-ként: egyetemben 's egyedül csak arany-
 ban, és ezüstben két ezer, öt száz, ötven milliom aranyt hagyott fiá-
 nak Salamonnak.

Tirin. Commentar. in Paralip. pag. 127. Auri talenta centum
 millia faciunt mille ducentos septuaginta quinque milliones aureorum in
 specie. Mille millia talenta argenti totidem milliones aureorum confi-
 ciunt. . . . Ergo in folis duabus istis speciebus, puta auro & argento
 reliquit David Salomoni bis mille quingentos & quinquaginta milliones
 aureorum.

„ mívelfid , és fa-míveséd , és minden mesterséges
 „ mívekre okos Mester emberid , aranyra , és e-
 „ züstre , és rézre , és vafra , mellynek száma nin-
 „ tsen. Kelly-fel azért , és építs , és az Úr veled
 „ léfzen. „

„ És parantsola Dávid Israelnek minden Feje-
 „ delminek , hogy segítenék a' fiát Salamont. Lá-
 „ tjátok , úgymond , hogy a' ti Uratok , Istene-
 „ tek , veletek vagyon , és nyugodalmat adott
 „ néktek körös körül , és minden ellenségteket
 „ kezetekbe adta , és meg-hóldolt a' föld az Úr
 „ előtt. Azokáért arra adjátok szíveteket , és
 „ lelketeket , hogy a' ti Uratokat , Isteneteket
 „ keressétek : és kellyetek-fel , és építsetek szent
 „ helyt az Úr Istennek , hogy bé-vitefsék az Úr
 „ szövetsége szekrénye , és az Úrnak szenteltetett
 „ edények a' házba , melly az Úr nevének épít-
 „ tetik. „

Igy tehát tsak nem minden eszközt készen
 hadta fiának Dávid Király : mert a' mint az Írás
 az említett helyén mondja:

„ Meg-parantsolá , hogy egybe gyűlnének
 „ minyájan a' Jövevények Israel földéből , és
 „ azok között kő-faragókat rendele , hogy köve-
 „ ket vágnának , és faragnának , és meg-épített-

„ nék az Isten háza. Es igen fok vasat-is készíte
 „ Dávid az ajtók fzegeinek, és a' tóldásfoknak, és
 „ foglalásfoknak: és számtalan mértékű rezet. A'
 „ tzedrus fákat meg - sem számlálhatják vala-
 „ mellyeket a' Sidoniufok, és Tirusiak hoztak va-
 „ la Dávidnak. „

De jóllehet ki mondhatatlan nagy vólt az
 öreg Királytól hagyot kintsnek száma, mindazon-
 által a' népnek nagygyai, hogy ők-is ki mutatnák
 tehetségek szerént az Úrhoz való kedveket, öfzve
 beszélvén meg-rakák ők-is jó formán faját keres-
 ményekkel az Úr házának építésére készített tárhá-
 zát: a' mint Krónika első könyvének hufzon ki-
 lentzedik része tanítja: „ Igérének, úgymond-
 „ azért a' tselédek Fejedelmi, és az Israel nemzet-
 „ séginek fő Emberi, és az ezeredefek, és a' szá-
 „ zadosok, és a' Király jószáginak Fejedelmi. És
 „ adának az Isten háza mivére öt ezer tálentomot,
 „ és tíz ezer garas aranyt: tíz ezer tálentom ez-
 „ üftöt, és tizen-nyóltz ezer tálentom rezet, száz
 „ ezer tálentom vasat-is. És valakinél kövek ta-
 „ láttatának, az Úr háza kintseibe adák, Gerfo-
 „ ni Jahiel keze által. És vigada a' nép, midőn
 „ az ajándékokat magoktól igérnék: mert tellyes
 „ szivből adják vala azokat az Úrnak; de Dávid
 „ Király-is nagy örömmel vigada. „

Ha

Ha kotzkás könyök formára vernők tsak egyedül azt az aranyt , melly az Úr háza edényeire el-költ, öt száz kotzkás könyök kerekednék belőle, úgymond Vilálpandus: az az ezüst pedig , a' mi a' templom számára Dávid Királytól marad vala , kotzkás könyökre veretttven , elegendő lett volna a' Felelő-helynek , az az: Salamon templo-ma szentséges szent részének bé-töltésére , 's ugyan is ha négy egygyenlő szegletre , és lapra egészen ki vernők azt az ezüstit , leg alab' hetven két tenyérnyi vólna annak a' vert ezüstnek mind széle , mind hoszfa , a' mint ismét Vilálpandus bizonyítja. *

Ki tett Attya halála-után magáért Salamon Király-is , mert noha édes Attja Dávid , a' mint mondám , márványt , és tzedrus fát annyit hordattott már öfzve a' mennyit a' szép épület kívánhat ; mindazonáltal Hirámtól a' Tirusiak Királya-tól többet többet vétetett , és hordatott.

Minthogy pedig fok válogatott Mester ember lakta akkor Tirus tartományát , ezekből fogadott Salamon Király építő , faragó , és ékesgető munkásokat. Olvassuk - el Krónika második könyvének , második részét , 's ottan Salamonnak Hirám-

N n n 3

hoz

---

* Villalpandus Explanat. pag. 552.

hoz Tirusiak Királyaához küldött szép levelét , és abból vegyük észre , mi derék válogatott Mester embereket szedett öszve Salamon az épület felállítására.

„ El-külde, úgymond, Hirámhoz-is Tirusi
„ Királyhoz mondván : A' mint az Atjammal
„ Dáviddal tselekedtél, és néki tzedrus fákat küldöttél, hogy házat építene magának , mellyben lakott-is; úgy tselekedjél velem , hogy az én
„ Úram, Istenem nevének házat építsek, hogy azt az ő előtte való jó illatnak égetésére szenteljem,
„ és a' fü-szerszámok füstölgésére, és a' kenyereknek örök ki tételére, és az épen égő áldozatokra reggel, és este , szombatokon-is , és az új
„ hóldnak napjain, és a' mi Urunk, Istenünk innepin örökké, mellyek Israelnek parantsoltattak.
„ Mert a' ház, mellyet építeni kívánok , nagy : mert nagy a' mi Istenünk minden Istenek felett.
„ Kinek lehet azért ereje, hogy néki méltó házat építsen? ha az ég, és az egeknek egei őtet bém foghatják ; ki vagyok én, hogy házat építsek néki ? hanem csak arra, hogy jó illat égetésék előtte. Nékem azért tudós férfiat küldgy,
„ a' ki aranyból, és ezüftből, rézből, és vasból, veres, karma'zin, és kék selyemből tudgyon mívelni, és a' ki tzifrázatokat tudjon metszeni,
„ azok-

„ azokkal a' Mesterekkel, kik velem vannak Judéa-
„ ban, és Jerusálemben, kiket az Atjám Dávid
„ szerzett. De tzedrus fákat-is küldgy nékem,
„ és gyalog fenyő, és lutz-fenyő-fákat a' Libánus-
„ ból; mert tudom, hogy a' te szolgálid tudnak
„ fákat vágni a' Libanusból, és az én szolgálaim a'
„ te szolgáliddal lesznek, hogy nékem fok fák ké-
„ szíttessenek. Mert a' ház, melyet építeni ki-
„ vánok, igen nagy, és ditsóséges. Annak felet-
„ te a' te munkas szolgálidnak, kik a' fákat vágni
„ fogják, eledelekre hufz ezer köből búzát adok,
„ és ugyan annyi köből árpát, és hufz ezer veder
„ bort, hufz ezer veder olajt-is. „

Meg-felelvén Hirám Tirusi Király Salamon
Király levelére, küld néki derék egy Mester embert,
és az említett helyen így ír levelében felőle: :
„ Küldöttem azért néked egy okos, és igen tudós
„ férfiat Hirámot az Atjámat, a' Dán leányi köz-
„ zül való Afzfzony fiát, kinek az Attja Tirusi
„ vólt. Ki aranyból, és ezüftből, rézből, és
„ vasból, és márvány köből, és fákból tud mível-
„ ni, veres, és kék, és fejr, és karma'zin felyem-
„ ból is: és a' ki minden tzifrázatokat tud met-
„ szeni, és okossan ki gondolni, valami a' mív-
„ ben szükséges, a' te Mesteriddel, és az én Uram-
„ nak Dávid Atjádnak Mesterivel.

„ To-

Továbbá így szól az Írás : „ Meg - számlálá
 „ Salamon mind a' Jövevény férfiakat, kik az Israhel
 „ földében valának , a' számlálás után , mellyel
 „ meg-számlálta vala az Attya Dávid , és találta-
 „ tának száz ötven ezeren, és három ezeren hat
 „ százan. És azok közzül hetven ezeret rendele,
 „ kik vállokon terhet hordanának, és nyóltzvan
 „ ezeret , kik köveket vágnának a' hegyeken :
 „ három ezer, 's-hat száz Pallért pedig a' mún-
 „ kás nép eleibe. „

Egy szóval : a' mint Vilálpandus fel-veté:
 Az Israheliták, Natinéufok, Sidoniusok, Tirusiak,
 és Egyiptiusok , kikkel Salamon Király az Úr há-
 zát építtette , négy száz egy ezeren, és kilentz
 százan valának. *

MÁSODIK R É S Z.

A' templomnak helyéről.

ES el-kezdé, úgymond Krónika második köny-
 vének harmadik része: „ El-kezdé Salamon épí-
 „ teni az Úr házat Jerusálemben a' Mória hegyén,
 „ melly meg-mutattatott vala az Attjának Dávid-
 „ nak,

---

* Villalpandus Tom. 2. Explanationum parte II. pag. 552.

„nak, a' helyen, melyet Dávid készített vala a'
„Jebuséus Ornán szérőjén. „

Ez a' betsületes Úri ember, jóllehet a' Jebuszéufok véréből vette eredetét; mindazonáltal érdeme szérént Dávid Királynak kedves jó barátja vala. Szérője Sion, avagy Mória hegyén fekütt. Ez az a' hegy, mellyen néha napján Ábrahám Pátriárka egygyetlen egy születtét Isákot fel-akará az Úrnak áldozni, és szentelni. *

Mert a' mit Teremtés könyvének harmincz kettődik része Látás-földének nevez, 'Zidó bető szérént annak az helynek Mória a' neve. Egyet téfszen mind a' két nevezet, 's egyik a' másikat szépen ki magyarázza: mert annak magas teteje már mefzűnнен mutogatja magát, és ha ki rajta áll, annak tetejéről mefzűsze ki tekéngethet minden felé. Azomban Sion hegyének tsak egyik része nevezetetik Móriának. Annak nap-nyugotti oldala tzedron patak partjáról kezd emelkedni, és nagyra nevedvén, teteje karimájáról az egész Jerusálem városát szépen szem elejbe veti. A' templomnak hoszfsza nap-kelet felől nap-nyugotra tartott, O o o   hogy

---

* Hebrai tessé S. Hier. in Tradit. Hebr.

Josephus 7. Antiqu. c. 10.

Beda L. de Templo Salam. c. 5.

hogy a' reggeli verő fény a' nap-keleti ajtón bésütvén egyenesen a' frigy-szekerényére szolgálna , és terjedne. *

De minthogy a' nagy épület nagy helyet , és nagy fundamentomot kívánt , Mória hegyét pedig a' nagy völgyek fok felé hasították ; a' völgyek , és a' dombok egyengetéséről kellett leg-először-is gondolkodni. Abban sem hagyott aláb' Salamon Királynak jeles iparkodása. A' völgy melly az épület folytatását meg-gátolta volna , némelly helyeken olly mélységes vala , hogy annak fenekét az ember szemével-is alig érhetné-el , úgymond 'Zidó Jósef: addig tömette tehát földel , és kővel a' Király , míg bé-nem töltette a' temérdek nagy árkokat.

Ez az árok töltés , úgymond Vilálpandus , nem aláb' való mesterséget , 's nem keveseb' költséget kívánt , mint a' felső épületek fel-állítása : sőt , azt meri mondani : hogy ha Egyiptomnak hét leg-nevezetesebb' Hegy - tornyait mind egy tsumóba fognók -is ; ennek az ároknak csak egyik szegletére épített oszlopával , vagy támasztó falával fe tehetnének -fel , akár mikép mérnök ; 's így folytatja szavát : El-nem fért volna a' templom az
hegyen

---

* Franciscus Ribera de Templo pag. 20.

hegyen az ő fok féle részeivel, pitvarival, és tornáztival együtt, ha az hegynek egyik szarva, és dombja a' másikkal öszve nem kaptsoltatott volna: az árkok mélysége pedig körül belől leg-aláb' három száz könyöknyire mégyen vala: a' roppant épület erős fundamentomot kívánt: eleinten tehát míg a' templom építéséhez nem fogtak, az ifzonyú hegynek mély árkait, és melyékeit bástja-módra mind bé rakták. Ezeknek a' falaknak, avagy bástjáknak egyike, melly nap kelet felé forditá oldalát, az ő hosszszában ezer könyökni vólt; a' déli fal fe vólt rövideb'. Ugyan ezeknek az árok bástjáinak vastagságán a' szeglet helyeken száz könyök találtatott, a' hol pedig leg-vékonyab vólt; meg-egyezet mindazonáltal ötven könyökni vastagsággal. Végtére ezeknek a' falaknak magassága száz egész könyöknyire ment. Ennek az alsó épületnek kövei, 'Zidó Jófef bizonyosága szerént, olly nagy darakokból állottak, hogy ha egy ollyas darabot ki vájatott volna Salamon Király, egy egész ház kerekedett volna belőle: mert fok illyen darab könek hosszszán negyven egész könyököt lehet, vala mérni. Tekints hetedik Táblámnak második képére. *

O o o 2

Ribera

---

* Villalpandus pag. 549. & 559. Citatque Josephum de Bello L. 6. c. 6.

Ribera erről a' mesterséges, és győzhetetlen töltésről és annak báftjairól betsületesen beszélt ugyan; de se olly ifzonyú köveket, se olly roppant báftjákat nem emleget: sőt tsak azt tanítja, hogy azok a' mélységes völgyek Salamon Király idejébe tsak földel valának meg-tömve. *

'Zidó Jósefnek ama' szavait pedig, mellyekkel a' nagy köveket méregeti; Heródes templomáról érti. **

Meg-engedi Kalmet, hogy a' völgyek ifzonyú kövekkel meg-valának rakva, és egyeztetve, 's hogy az hegy nagy roppant báftjakkal bé-vala foglalva és kerítve; de azt a' kerítést nem tartja Salamon munkájának lenni. ***

HAR-

* Ribera de Templo pag. 55. Dicitur autem non potest, ac vix etiam oculis credi, quam mirandum fuerit illud exterius fanum. Vallibus enim expletis tam profundis, ut ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringentos cubitos terra, eam verticis montis, in quo templum exstructum est, æquavit.

** Idem pag. 99. De iis, quibus in interiori ædificio hoc templum (Herodis) a primo differebat. c. 29. De exteriori autem templi facie ita scripsit idem (Joseph) l. 6. de Bell. c. 6. . . nonnullorum autem factorum ejus longitudo quadraginta quinque cubitorum erat, altitudo quinque, & latitudo sex.

*** Calmet de Templis veterum pag. 72. Immanes illi muri totum ambientes montem, cui templum infidebat, ad eandem cum monte altitudinem pertingentes, ac ad aggestam terram continendam ædificati, opus erant Salamone multo recentius.

HARMADIK RÉSZ.

A' templomnak hármias részéről,
és mértékéről.

Sok féle pitvarokból, tornáztokból, és födeles házakból állott a' Jerusálemi templom; de mi most egyedül annak a' résznek mértékére kívánunk számat tartani, melly nevezet fzerént templomnak, és Isten házának neveztetett. Ez a' rész három épületet foglalt vala magában, az első, melly nap kelet felé tekint vala, tornáztak hivattatott; a' másik, melly a' tornáz után állott, háznak, vagy templomnak mondatott; a' ház, vagy a' templom megett a' Felelő hely, az, az a' Szenteknek Szente, egy szóval a' szentséges szent hajlék állott vala. *

A' Felelő helynek széle, hofzfza, 's magassága mind egy mértékű, az az: hufz könyökni vala. A' templom, az az: a' középső rész szélelségére nézve amazzal meg-egyezett; de hofzfza negyven könyökni vólt, magassága pedig harmincz könyökni.

O o o 3

A'

---

* Calmet de Templis pag. 74. *Ædificii huius pars, quæ templi nomine potissimum designatur, tanquam sedes DEI peculiaris habita... tres distribuebatur in partes, Sanctuarium, Sanctum, & vestibulum.*

Ribera de Templo pag. 21.

A' tornátnak hofzfán tsak tíz könyökni mérték taláztatott; szélelségén pedig, és magafságan húzf-húzf, könyök, és így Szalamon temploma hofzának mértékét egy fommába fzorítván, hetven könyöknyinek találom lenni, de ide a' pitvarokat, és egyéb tornáztokat még nem kell számlálni.

Ezek bizonyofok; tsak a' tornázt magafsága felől vagon az írás tudók között egy kis kérdés: mert ugyan-is Királyok harmadik könyvének hatodik része azt a' magafságot harmintz könyöknyire méri; Krónika második könyvének harmadik része pedig száz hufz egész könyöknyi magafságra nyújtja. Ribera meg-visgálván az Írás fzavait, azt hozza ki azokból; hogy Krónika könyve az emlétett helyen nem fzóll egyedül a' tornáztról, hanem az mellette álló fzent épületről-is együt, az az: a' templomnak közepső részéről egyszersmind: mert, úgymond, 'Zidó Jósef bizonyfága fzerént az egész templomnak a' mostani fel-házak módja fzerént három padláfa, avagy fzegéfe vólt, és egymás felé építetett három része. Ebből így fejtem fel-a' kérdést: Királyok harmadik könyvének hatodik része a' templom magafságát méregetvén, annak egyedül alsó része felől befzéll, az az, arról a' részről, melly a' földtől az első padláfíg és fzegéfig ért vala: ez vólt az emlétett harmintz könyök-

nyökni magafság ; Krónika könyve pedig a' szent épületnek magafságát egész tetejig méri, és a' föld színétől egész a' felső részig száz hufz könyöknyinek bizonyítja lenni. *

A' szent helynek felső szobái arra szolgálhattak, hogy ottan a' Papi öltözetek , és az áldozatra való fok féle szerszámok tartatnának. Mind ezeknek szép értelmére szolgál Királyok harmadik könyvének hatodik része nyóltzadik verse : „ És „ kerengő garáditson mennek vala fel a' középső „ folyosóra , és a' középsőből a' harmadikra. „

NEGYESEDIK RÉSZ.

A' templom falairól , és köveiről.

AZ egész templom, sőt az egész épület az alsó fundamentomoktól fogva egész a' felső részéig merő fehér márvány kőből állott. * *

De a' köveknek mérték szerént való vágása , simogatása , a' bányákban vittetett végbe , 's mikor a' rakásra kélt a' dolog , akkor a' faragó szer-
fzam-

* Ribera de Templo pag. 22. cum Beda L. de Temp. c. 6. Cajetan. Vatabl.

* * Villalpandus pag. 549.

számnak már kelete nem vólt. Mert a' mint Királyok harmadik könyvének hatodik része az hetedik versben bizonyítja: „ A' ház mikor építették, „ faragott, és kész kövekből építették : és verő, és „ fejsze, és semmi vas szerszám nem hallatott a' „ házban, midőn építettett. „

Sőt ezekhez a' kövekhez a' bányákban se láttak vésővel, vagy fejszével, hanem mind fűrészfel metélték, és egyengették. *

Ezek a' kövek az épületben olly szépen valának öszve állítva, mintha mind formára öntettek volna. Semmi-féle méz, vagy meszes sár oda nem kivántatott ; mert a' kövek a' fal belső részei közt mind vas kaptsokkal valának öszve szorittatva, ki vévén a' déli részt, a' hová nem vas, hanem ólom illett, holott a' déli fzel a' vasnak hamar árt, roz'dával hamar meg emészti. **

Azomban, midőn azt olvassuk az Írásban, hogy a' rakáskor femminémü szerszám pengése nem hallatott; se ne töldjük, se ne rövidítsük az Isten igéjét: mert jóllehet minden szerszám zörgése nélkül helyre állították a' fákat, és a' köveket, minthogy készen hordák a' bányákból; mindazonáltal

---

* Villalpandus pag. 549.

** Villalpandus de Templ. pag. 559.

által midőn a' lánnákat arany fzegekkel fel-verék ;
oda verő kellett. És ez nem az én költeményem ; ha-
nem valamint az Írás tudóktól vettem , ugy arú-
lom. Egyet ért velem Ribera Ferentz , és azok ,
kiktől ő tanittatott. *

Ö T Ö D I K   R É S Z .

A' templom födeléről.

A' templom födeléről imégyen szól Királyok
harmadik könyvének hatodik része a' ki-
lentedik versben : „ Meg-padlá a' házat tzedrus
„ fa menyezetekkel , és folyosót építte az egész
„ ház felett öt könyöknyi magassat , és bé födé a'
„ házat tzedrus fákkal. „

Bé-vonatá tudni-illik Salamon Király az egész
épületnek felső részét tzedrus fa deszkákkal. Béda
még mást-is mond , és azt tanítja , hogy körös kö-
rül az egész templom födelének szélein sok szép
tornyotskákat-is építtetett , hogy ha valaki a' ház
födelén sétalna , az ilyen támaszok mellett járván
minden veszedelemtől meg - menekednék : mert
ugyan-is a' régi 'Zidók az ő házok tetejét merő la-

P p p

pos

---

* Fr. Ribera de Templo pag. 39.

pos formára szokták építeni: a' ház tetején le-lehetett ülni, sátort lehetett verni, bátran fel's alá lehetett futkározni, fetálgatni. *

Midőn Urunkat a' fatán a' templom tetejére vitte, a' templom lapos tetejének egyik kerítettő oszlopára helyhezette, késértvén, hogy nyakra főre onnét vetné-le magát. **

Bőveb' értelem kedvéért lássuk Mojses ötödik könyvének huszon kettődik részét, nyóltzadik versét: „Midőn új házat építesz, úgymond, a' ház-
„ jzatnak kerítést csinálly körös körül, hogy vér
„ ne ontassék a' te házádban, és vétkes ne-
„ légy más meg-tsufzomodván, és nyakra főre esvén.

H A T O D I K   R É S Z.

A' szent épületnek ablakiról.

AZ épület ablakinak formáját hárántékosnak, mondja az Írás: tudni-illik térebb', tágoz-
fab' vólt a' falakon az ablakok helyeinek belső része; szűkebb' a' külső fele. Számokat nem említi
az

---

* Maldonatus in c. 3. Matthæi pag. 100. ex Josue 2. Judic. 16. &c. Idem pag. 548.

** Maldonatus pag. 100. citata.

az Irás ; mindazonáltal ki vévén a' templomnak nap-keleti részét, minthogy ottan a' nagy ajtókon a' nap világ bőven bé-szolgalhatott , körös körül egyéb falakon elég ablak vágattatott. Ezek az ablakok nem üvegen, hanem rostély módra rendszeren rakott szép fa gátorokon eresztették és szolgaltatták-bé a' nap-világot. *

Vilálpandus az egész épület ablakinak számát két ezer két száz negyven hatnál többre mondja, 's ezek rostélyai, úgymond , nem fából , hanem vagy aranyból , vagy ezüstsől valának készítve. **

Akkor , mikor ez a' szent templom épült , fzerentse , ha kelete vólt az üveges ablaknak. Széneka az ő kilentzvenedik levelében azt írja , hogy tsak az ő idejekor kezdettek előszer a' Romaiak az ablak vágására némelly fényes kő táblákat állítani ; ezek a' táblák , úgymond Plinius az ő harmintz hatodik könyvében, Spanyol országban Szegobriga városa mellett áfattattak eleinten , azután

P p p 2

Tzi-

---

* S. Hieronymus in c. 41. Ezechiel. apud Riberam pag. 42. Feneſtræ quoque erant factæ in modum retis , inſtar cancellorum , ut non ſpeculari lapide , nec vitro , ſed lignis interraſilibus , & vermicularis clauderentur.

** Villalpandus pag. 550.

Tziprus szigetében, Szitziliában, és Afrikában-is eleget találtak. *

Florentzia városában Sz. Miniás templomának ablaki még most-is illy vékony táblákra hasított fényes kövekből állanak. Néró Tsáfzár pedig az ő aranyos házában egy bálvány kápolnának falait mind illyes kövekből rakatta: 's ugyan azért, jóllehet egyéb ablak ottan nem vólt, nap világgal még-is a' kápolna teli vala. A' regiek üveg helyett, úgymond Montfaukon, az ablak vágására némelykor vékony vásznat-is szoktak teríteni. **

Meg-lehet szép tífzta, és írott hójag-is szolgált arra a' végre; de Montfaukon arról nem emlékezik. Azomban jóllehet meg-vallja Montfaukon, hogy régenten Széneka idejében bővelkedett már Roma városa üveg poharakkal, és tsészékkal, jóllehet azt-is meg-engedi, hogy Szeneka ideje előtt fok száz efsztendővel tudtak már a' régiek üveget készíteni; mindazonáltal az üveg ablak keletét régi Romai szokásnak lenni meg-nem engedi: mert úgymond, a' tanúlt embereknél ez meg-rögzött véle-

* Plin. L. 36. pag. 752. Humorem hunc terræ quidam autumant crySTALLI modo glaciarii.

Harduin. in Notis Plinii pag. cit. λίθος σκευήριος a Basilio dicitur hom. 3. in Hex.

** Montfaucon Tom. 3. pag. 104.

vélekedés. De jól tette Bonarota Florentziai tanáts béli Úr, hogy ezt a' meg-rögzött tévelygést egyfzer tsak ugyan fel-merre törni, jól tette, hogy az ő könyvében meg-is rontotta. 'S ugyan-is, ha üvegből, tsészéket, és poharakat elő tudtak állítani, a' mint Montfaukon maga-is meg-engedi, és egynehány régi Romai üveg korsók képeivel bizonyítja-is; vallyon mi tartóztatta meg-őket, hogy az ablak számára üvegből táblákat ne készítenének?

H E T E D I K   R É S Z .

A' templomnak belső épületiről.

A' Felelő hely, avagy a' templomnak szentséges szent helye a' középső résztől fallal vala el-rekesztve, és azon a' falon, úgymond az Írás, olaj fából két ajtót tfinálatott Salamon Király. A' két ajtóról nintsen kételkedes; tsak abban török fejeket némellyek; ha ugyan azt a' 'Zidó szót: Étz femen, melyből az ajtók készítették az Írás fza-va fzerént, valóban olaj fára kellyen-é magyarázni, vagy másra? a' kételkedésnek az az oka: hogy tudni-illik, jóllehet ezt a' tzikkelyt magyarázván Sz. Jeronimus az emlétett szózatón olaj fát értett;

mindazonáltal Esdrás második könyvének nyóltzadik részében ugyan azon 'Zidó szót szép fára, de nem olaj fára magyarázza: a' szép fán pedig a' mint maga bizonyosságom ismét Sz. Jerónimus a' 'Zidók nem olaj-fát, hanem tzedrus fát szoktak érteni. *

Hogy fokot ne mulassunk; meg-vallom az emléttet szózaton fok féle fát értenek a' 'Zidók, sőt valahány fából olaj, vagy mi kövér nedveség tsozog; az ő nállok mind étz femen; mindazonáltal, mivel hogy arra femmi ok nem kinfzerít bennünket, hogy az Írásnak szemünk előtt forgó versében ezen a' szózaton más nem tudom minémű fát értsünk, ezt egy általlyában olaj fára magyarázzuk. Mondok: olaj fából állottak a' szentséges szent helynek ajtaji. * *

De mi birta Salamon Királyt arra, hogy olaj fából készíttetné az ajtókat? az tudni-illik, a' mit az olaj fának minéműségéről elő hoz Vitruvius. Az olaj fának, úgymond Vitruvius az ő első könyvének ötödik részében: fem az idő változása, fem a' szű, fem az óság nem árt. El-tart örökké, mind a' víz, mind a' föld alatt minden sérelem nélkül. Királyok harmadik könyvének hatodik része az ajtókról

* S. Hieronymus in Zachar. 14.

** Ribera de Templo pag. 31. juxta chaldaum.

ról e' képen emlékezik: „ És a' Felelő-helynek bé-
„ menetelén ajtótskákat tfinála olaj fákból , és
„ azokra Kerubim képeket faraga , és pálma fa
„ formákat , és igen ki álló metzféseket, és bé-bo-
„ rítá azokat arannyal, és bé-borítá mind a' Ke-
„ rubimokat, 's mind a' pálma fákat , és a' töb-
„ bit - is arannyal. „

A' szép ajtók elejbe szép suporlát vala von-
va. Annak minéműségét-is elég világos szókkal je-
lenti az Írás Krónika második könyvének harma-
dik részében: „ Suporlátott - is tfinála , úgymond,
„ kék , veres, karma'zin , és fejér selyemből , és
„ Kerubimokat szöve belé. „ A' suporlátnak széle,
és hoszfza , ha az Írás nyilván nem említi-is, an-
nak a' falnak , melly előtt függött , szélével , és
hoszfzával egyenlő vólt. Illyen helyen állott az
a' suporlát-is , melly Urunk halálakor két részre
szakada fölétől fogva az alljáig, a' mint Sz. Máténál
meg-vagyon írva a' huszon hetedik résznek ötven
egyedik versében. *

Tíz könyököt mérnek az Írás vizsgálók annak
a' falnak vastagságán , melly a' tornáztot a' kö-
zepső épülettől el-rekeszté: Ezen két ajtó vala vág-
va , 's mind a' két ajtón két szárnyak nyílnak vala.

Azt

---

* Maldonatus in Evang. pag. 729.

Azt álíták némellyek, hogy a' szentséges szent helynek ajtai-is négy szárnyon forgottak: de ennek a' vélekedésnek helyt nem képzit sem az Írás, sem más érdemes ok. Suporlát függött ezen a' falon is ajtók előtt hasonló az eléb' említett Suporlathoz: a' mint 'Zidó Jófef-is a' régi történetekről írt nyóltzadik könyvének második részében bizonyítja.

A' tornátnak, ismét bizonyságom 'Zidó Jófef, se ajtaja, se Suporlátja nem vala: tárva nyitva hagyatott, és minden felső rekeszték, avagy padlás nélkül száz hufz könyököt foglalt vala az ő magasságában, a' mint már meg-íram.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

A' templomnak belső ékecségéről.

HAllyuk előfzer Királyok harmadik könyvének hatodik részét: „Tzedrus fával béleltettetett „ meg, úgymond, az egész ház belől, faragási lévén, „ és mesterséges egybe foglalási, és ki álló tzifrá- „ zási: mindenek tzedrus fa deszkákkal valának „ meg-béllelve: és a' kő tellyeséggel ki nem tet- „ szik vala a' falból. „ Az egész ház, úgymond, tudni-illik, mind a' fal, mind a' padlás, mind a' pádi-

pádimontom tetétől talpig merő tzedrus fa deszkákkal vala bé-vonva, és meg-béllelve: jegenye fa csak a' külső épületnek pádimontomára helyhezretett. Ki vévén a' pádimontom deszkáit, a' többi mind ki valának pontzolva külömb külömb féle formán, mind ki valának metélve, és fzegdelve. Előáll vala tehát azokon minden felől hol mi gyönyörű virág formája, hol mi szép Kerub ábrázatja.

A' mi az épület belső részeinek fok féle ékesége között felettéb' ragyogott, a' szép finom arany vala. Meg-nem elégedett tudni-illik azzal Salamon Király, a' mi más pompás épületnek már utolsó tárgya; hanem minthogy egy olly épületre ízanta kintsét, mellyel mind ember, mind Isten előtt betsületet valhatna; valamint bőven hordatá az épületre a' fok darága követ, és a' fzebnél fzeb' fát, azon bőséggel önté a' Mester emberek elejbe az ő finom aranyát-is. Bé terítettette tehát, és meg-bélleltette tetétől talpig az egész templomot belől tiszta aranyból veretett lánnákkal; merő arany villámlott a' padláson, arany a' falakon, arany a' pádimontomon. Még a' szegek-is, mellyek az arany lánnákat a' deszkákhoz szorították, jóllehet egyenként mind két Római fontot, és azon fellyül négy lótot ütnének, merő aranyból valának.*

Q q q

Az

---

* Villalpandus pag. 552.

Az arany lánnák valamennyen mind négy egyenlő segletűek vóltanak , és egymás mellé olly mesterséges okkal , és móddal szerkeztettek , és szegeztek , hogy minden leg - kisseb' fogyatkozás, avagy hasadék nélkül mindenütt egymást érnék : ugyan azon lánnák épen arra a' formára valának ki verve, és készítve, a' minémű a' tzedrus fa deszkákon vala , mellyekre terítették. Egyedül a' pádimontom deszkái, és lánnái vóltanak ollyas pontzolások, és tzifrázatok nélkül, minthogy oda egyenlőség illett.

A' tornátról nem mondja a' Sz. Krónika, bé vólt-éboritva az emlétett mód szerént, vagy nem: de ketség kívül úgy ki tzifrázták a' tornátról-is, hogy fel-tehetne szépsége az egész épületnek pompájával.

K I L E N T Z E D I K   R É S Z.

A' templom mellett álló épületekről.

AZok az épületek , mellyekről az Írás Királyok harmadik könyvének hatodik részében , ötödik, és hatodik versében emlékezik , az Isten házának három oldalát - bé kerítették. A' tornátról
nak

nak elejét pedig minden akadék nélkül pufztán hadták. Ezeket az épületeket némellyek merő folyosóknak, némellyek szobáknak, és kamaráknak vélek vala lenni. Én emezekkel tartok, és vélek így ertem a' dólgot: A' templom körül rendre egymás után, és egymás felett három szegésű felházok, és kamarák építtettek. Szélek, hofzszok a' helynek keskenysége miatt akkora vólt, mekkorának az Írás nyilván való szókkal mondja. A' vastag falnak derekán tekervényes garádsok építtettek, hogy ezeknek az épületeknek felső részeire fel-lehetne menni.

T I Z E D I K   R É S Z.

A' pitvarokról, és a' tornátságokról.

NEm egyéb a' pitvar, hanem téres, tágos jó nagy udvar. Födél nélkül szokott építetni a' régi mód szerént, közepére mind a' nap bé-süthetett, mind az eső bé-férhetett. A' pitvarnak széleire, 's mint egy partjaira pompás tornátságokat szoktak állítani; onnét a' födél minden égi háborút ki rekesztett. A' tornátságok ékefsége jobbára a' szép hofzszú folyosókban, 's a' folyosók széleire állított oszlopokban, az ajtóknak 's a' nagy ka-

puknak tzifrázáfiban állott. A' pitvarból a' tornátzba szokta magát venni a' nép, ha amonnan az eső ki szalasztá.

Már hogy a' templom pitvari felől beszélgefsünk, a' mint Királyok harmadik könyvének hatodik részében, harmintz hatodik versében olvasfuk: „Fel-épité a' belső pitvart három rend faragott kövekből, és egy rend tzedrus fából. „

A' hol belső pitvar vólt, ottan külsőnek - is kellett lenni. 'S ugyan-is Krónika második könyvének negyedik részében kilentzedik versében nyilván való ígékert olvasok e' felől. Meg - tfinálá, „ úgymond, a' Papok pitvarát-is, és a' nagy pitvart, és a' pitvaron ajtókat, mellyeket rézzel boríta - meg. „

A' Papok pitvara, az az, a' belső pitvar egy végbe a' templom tornátza előtt állott: a' nagy pitvar pedig, az az, a' külső pitvar, az Isteni szolgálatra öfzve gyülekező népnek számára építetett: mert amoda tsak a' Papok léphettek-bé.

A' belső pitvarnak külső kerületét két száz könyöknyire méri Kalmet; de Vilálpandus meg nem egyez véle. A' Papoknak, és a' népnek számára épített két pitvarnál töb' nem vólt Salamon Király idejekor, úgymond Kalmet Ribera Ferenztel:

tzel : akár mit befzéllyen Vilálpandus, ki a' megtért Pogányoknak-is pitvart állit. *

Mert, úgymond Ribera, az helynek keskenysége többet nem-is engedhetett.

A' Papok pitvarát egy alaton fal rekeszté-el a' köfség pitvarától , ennek a' falnak felső része tzedrus fából állott , magasságában három könyök-nél többet nem foglalja : magassábra pedig azért nem rakák, hogy a' nép a' Papokat, az áldozatot, az Isteni szolgálatot szemlélhetné.

Azomban a' pitvarok nem kerítették-bé minden felől a' templomnak oldalait , a' mint némelyek vélek vala ; hanem , a' mint mondam , a' templomnak tsak nap keleti része előtt állottak. Salamon tornáztat jóllehet az ellenség időjártával a' földre terítette ; mindazonáltal Urunk idejekor is Salamon tornáztának neveztetett egyik : de akkor már töb' illyes épület áll vala a' templom körül.

A' külső pitvar a' világnak része felé négy ajtón nyilik vala , 's mind a' négy mellé a' tornáztok alá szobák , kamarák , kints tartó házak építették. Rakva valának a' szobák betsületes

Q q q 3

fzé-

---

* Ribera de Templo pag. 53.

Calmet Diff. de Templis veterum pag. 72. & 76.

székekkel, rendre helyheztesztett fiókos asztalokkal, 's a' Papi személttyekhez illendő más egyéb kéztűlttel. A' kamarákban az Isteni szoltgálathoz tartozandó eleségnek az helye vala: Itt tartották a' bort, az olajt, a' buzát, a' ruhákat.

A' Görögöknél az ilyen tornáztok alá épített szobák arra szoltgáltak, a' mint Vitruvius az ötödik könyvben írja, hogy ottan szemben szálván egymással a' tudós emberek, a' féle tudományok felől beszédet, és versfengést indithatnának, a' minémühez kinek kinek kedve vólna. Salamon templomában más végre-is szoltgáltak a' mint mondám, oda rejtették a' Papok a' templomnak kintsét, és a' Papok, kik a' templomban az Isteni szoltgálat-hoz láttak, ott mulattak azomban, míg rajtok vólt a' for, és máfok fel-nem válták őket.

Némelly Űri személttyeknek neveket-is vífelték a' tárházak, azoknak tudni- illik, kikre ottan vagy a' kints bizattatott, vagy kiktől oda méltó betsületes ajándék nyújtatott. *

A' prédikálló szék, jóllehet helyét bizonyofon ki nem találhatom; mindazonáltal ott álhattott, *

---

* Atrium: Pitvar. Porticus: Tornázt. Exedra, Pastophorium, Gaeophylacium: Kintsés-tárház.

tott, a' hol a' fal a' Papok pitvarát a' kötség pitvá-
ratól el-rekeszté.

Meg-volt terítve az egész épületnek de kivált-
képen a' tornáztoknak pádimontoma külömb fzi-
nú szép fima kövekkel , és külömb formára met-
zett tzifra táblátskákkal.

TIZEN-EGYEDIK RÉSZ.

A' tornáztok ofzlopi-felől.

Két nagy ofzlopot állított Salamon Király a'
templom tornátza elejbe : 's egyikét Booz-
nak, másikat Jákinnak nevezte. *

Ezek az ofzlopok az ó kofzorújokkal együtt
mind rézből valának öntve : a' mint Jeremiás Pró-
féta könyvének utolsó része bizonyítja : vastagsá-
gok akkora vólt, az emlétett Prófétának bizony-
sága fzerént, hogy tsak az egyik ofzlopnak által
ölelésére-is hat könyöknyi finór kivántatnék. Az
ofzlopok magafságát egyenlő-képen Krónika má-
fodik könyvének harmadik része tizen nyóltzad-
fél könyöknyinek mondja lenni ; a' két ofzlop ma-
gafsá-

---

* Booz = Erő benne. Jachin = Erőfen áll.

gafságára tudni -illik harmincz öt könyököt számlál. Jeremias Próféta könyvének utolsó része pedig egy fommába fogván mind a' kettőnek magasságát, azt harmincz hat könyöknyire méri, és így egyik oszlopnak magasságán tizen nyóltz egész könyököt talál. Vatablus erre így felel: Krónika könyvében az oszlopok magasságára tsak annyi könyök számláltatik, a' mennyit láthatott rajta az ember: mert, minthogy mind a' két oszlopnak félkönyöknyi részetskéje a' fő-koszorú alá vala szorítva, azért a' mi onnét ki nem látzott, azt a' Krónika könyve a' mérték hoszfzához nem számlálta. *

Az oszlopok koszorúinak éketségét - is elő számlálja az Írás: emlegeti a' korona gombjait, és a' gombok hálózatjait, úgy hogy két rend pomagránátok foglaltatnának - bé mindenik hálózatban, mellyek bé-fódnék a' koronákon való gombokat, úgymond Krónika második könyvének negyedik része: Királyok harmadik könyvébe pedig a' hetedik résznek huszon egyedik versében az Írás mást-is hoz elő, hogy tudni-illik, az oszlopok tejét lilium módgyára fel-tzifrázta.

Már

---

* Ribera de Templo pag. 162.

Már minthogy a' Korintiai rend szerént készített oszlopnak koronáján tizen hat tekerts, és három rendű levél, vagy liliom találtatik. *

Mind ezt a' két oszlopot, mind a' többit Korintiai rendű oszlopoknak mondja lenni Vilálpandus. Jóllehet ezt az ékeiséget a' Görög tanulta azután a' 'Zidóktól, 's nem Salamon Király a' Korintiai Görögöktől. **

A' szent épületnek, 's tornáztoknak egyéb oszlopi mind Párusi fejer márvány kőből készítettetek. Vilálpandus mind öszve számlálván az oszlopokat, ezer négy száz ötven három oszlopot talál Salamon tornáztiban, 's templomának egyéb részeiben. Ezeknek magassága, és vastagsága a' templom tornátza előtt álló két oszlopnak mértékével jobbára egyezett. Egy oszlop se vólt az egész épületben, melly tizen-öt könyöknyi magassággal nem bírt vólna. ***

R r r

TIZEN-

* Rieger Elem. Archít. pag. 150.

** Villalpandus Explanationum pag. 550. & 551. Quid quid --- boni continet ædificium quodlibet, ex hoc uno sublatum, & suffuratum est.

*** Villalpand. pag. citata 550.

TIZEN-KETTŐDIK RÉSZ.

Salamon templomának edényeiről,
és nevezet szerént a' frigynek Szekré-
nyéről.

Mojfes Próféta igazgatása által , de Isteni rendelés szerént a' frigynek Szekrénye egy ollyas fából vala készítve , melly egyedül az Árábiai pusz-
tában nevedik. Annak a' fának a' neve setim,
fzinére , és levelére nézve hasonló a' fejer tuskéhez;
de termete sokkal magasab' , ennek a' fának min-
den tulajdonsága méltó a' betsületre : mert kön-
nyű , szép , erős , és rodhatatlan , a' mint Sz. Je-
ronimus bizonyítja.

A' szent Szekrének hossza , a' mint Mojfes
második könyvének huszon ötödik részében írva
vagyon , harmad-fél könyöknyi , az az , 'Zidó Jó-
fef tanítása szerént öt arasznyi vala ; de szélelségé-
ben csak más-fél könyököt foglalt vala : magassága
pedig a' szélelséggel épen meg-egyezett.

Kivül , belől a' szent Szekrény tiztádon tiz-
ta arannyal vala bé-borítva , annak felső karimájá-
ra , avagy széleire ismét aranyból két három újni
szélelségre vert pártá kerítettett. A' négy felső
szeg-

szegletről egy egy arany karika függött , a' karikákban pedig egy pár emelő rúd kézben vala : hogy ha mikor a' szükség úgy hozná magával , azonnal válna lehetne venni; mert ezt a' szent terhet egyedül a' Papok vállaira szokták vala bízni : marhát eleibe szabad nem vólt fogni. A' frigy , avagy szövetség Szekrényének a' neve attól kerekedett , hogy benne tartatott a' tíz parantsolatnak kettős táblája , mellyet az ő népének adván az Úr , mint egy kezét adott nékik , hogy ő az ő Isteni gondviselése alá fogadja őket , és úgy fog vélek bánni , mint az egybe szövetkezett jó barátok egymással , ha törvényét meg-nem szegik.

A' parantsolat tábláit ki-vévén , más egyéb a' szent Szekrényben nem tartatott: mert a' mannát tartó edény , és Áron veszfseje nem a' szent Szekrényben , hanem mellette állott vala , 's ugyan-is Királyok harmadik könyvének nyóltzadik részében kilentzedik versében nyilván való szókkal e' képen vagyon arról a' beszéd : „ A' Szekrénybe pedig „ nem vala egyéb , hanem a' két kő tábla , mellye- „ ket belé tett vala Mojsés a' Horeben , mikor „ szövetséget szerze az Úr az Israel fiaival , mikor „ ki jönnének Egyiptus földéből. „

A' szent Szekrénynek födele Propitziatoriumnak , az az , kegyelem táblájának neveztetett. Ez

is merő aranyból állott, és 'Zidó József bizonyosága fzerént arany farkon járt vala. Neve attól vagy on : mert a' szent Szekrény födelén szokta az Úr az ő könyörületességét nyilván való jellel ki nyilatkoztatni: onnét adott feleletet, ha a' kétséges dolgokban Mojses oda folyamodott. 'S ugyan azért a' templomnak szentséges szent helye, ahol ez a' Szekrény állott, Oraculum, az az, Felelő helynek is neveztetett. „ És midőn bé-menne Mojses a' „ szövetség hajlékába, hogy tanátsot kérdene a' „ Felelő helyen, hallya vala a' néki szólónak szavát a' kegyelem táblájáról, melly a' bizonyosság Szekrénye felett vala két Kerubimok között, a' „ honnan szolla-is néki: „ úgymond Mojses negyedik könyvének hetedik része, nyóltzvan kilentzedik versé.

TIZEN - HARMADIK RÉSZ.

A' Kerubimokról.

K Irályok harmadik könyvének hatodik részében azt-is olvassuk a' Felelő helyről: hogy a' Felelő helyre két Kerubimokat állittatott olaj fából, tíz könyöknyire magassakat. „ Öt könyöknyi vala, „ úgymond az Írás, a' Kerubnak egyik szárnya „ nya

„ nya és öt könyöknyi a' Kerubnak másik szárnya:
 „ az az ,tíz könyök vala az egyik szárnyának vé-
 „ gétől a' másik szárnyának végéig. Tíz könyök-
 „ nyi vala a' másik Kerub-is: egyenlő mértéke, és
 „ hasonló míve vala a' két Kerubimnak: az az,
 „ magassága az egyik Kerubnak tíz könyöknyi va-
 „ la, és hasonló-képen a' másik Kerubnak. És
 „ helyhezteté a' Kerubimokat a' belső templom
 „ közepére, ki terjesztik vala pedig szárnyokat a'
 „ Kerubimok, és az egyik szárnya a' falt éri vala,
 „ és a' második Kerub szárnya a' másik falt éri va-
 „ la: a' más szárnyok pedig a' templom közép ré-
 „ szében egymást érik vala. Arannyal borítá - bé
 „ a' Kerubimokat-is. „

Innét észre vehettjük először: hogy a' Kerubimok ortzáji a' templomnak középső részére nap kelet felé valának fordítva, és hogy a' szent Szekrény födelére egyiknek job', másiknak bal szárnya terjedett: észre vehettyük másodszor a' Kerubimok magasságát, ki terjesztett szárnyoknak szélességét, a' Felelő helyen a' Kerubimokon, a' szent Szekrényen a' fok finom arany ragyogását.

Tsak azt el-ne felejtsük, hogy a' Kerubimok a' közönséges tanítás szerént emberi ábrázatban fozoktanak állítatni. Arra-is számat tartsunk, hogy Mojses Próféta már az előtt aranyból két Ke-

rubimot öntetett, 's azokat a' szentSzekrényre úgy helyheztette, hogy ortzájokat szemközbe fordítának: meg maradtak ezek a' Kerubimok-is a' Szekrényen; de a' Szekrényvel egyetemben az új Kerubimok szárnyai alatt vólt az helyek.

TIZEN - NEGYEDIK RÉSZ.

A' templom középső részének edényeiről, és nevezet szerént a' jó illatok oltaráról.

A' templom középső részében szemünk elejbe kerül leg-előfzer-is a' jó illatok oltára. *

Mert a' mint a' jeles Tanítók az Írás szavaiból észre veszik, ezt az oltárt nem a' szentséges szent helyen, hanem itten kell keresnünk. Ennek az oltárnak széle hofzfa egyenlő vala, az az, egy könyöknyi; de magassága két annyi. Annak négy szégletin tűz láng módra négy szép sugaras, avagy szarvas ofzlopotskák állanak. Ez az edény az ő sugárival, és rostélyával együtt egészen bé-vala arannyal boritva. Négy szegletes környékére egy arany pártát kerítették; azon fellyül négy arany kari-

---

* Alrare Thymiamatis.

karikát, hogy mikor annak ideje volna rudon vál-ra lehetne venni minden kéfedelem nélkül. Ezen az oltáron tömjént, és más jó illatú szereket szoktak vala égetni az Úr tiszteletére a' kissébb' renden lévő Papok minden Isten áldott nap reggel, és este: valamint Zakariásról-is írja Sz. Lukás Evan-gelista az ő első részében: jóllehet maga látott a' fő Pap némelykor e' dologhoz.

Jól-meg vizsgálván a' dologot, azt állítom, hogy ugyan azon tömjényező oltár vala Salamon templomában-is, melyet még Mojses Próféta készített. Tsak az: hogy azt Salamon Király meg-újította, és ékeesebbé tette.

TIZEN - ÖTÖDIK RÉSZ.

A' ki tett kenyereknek asztaláról.

A' templomnak középső részéhez tartozandó ez az asztal-is. Széle hoszfza akkora volt, mekkorát kévánt az oda tartozandó kenyereknek száma: hoszfza tudni-illik két könyöknyi, széle harmad-fél. Setim fából vala; de azt az arany egézfelen bé-borítá. Ez se vala arany pártá, 's arany karika nélkül. Ez az asztal arra a' végre készítette-tett,

tett, hogy a' mint az Úr parantsolá: rajta mindenkor kenyerek állanának.

Erről így szolla az Úr Mojses Prófétának :
 „ Végy 'zemle lisztet-is, és süs abból tizen-két
 „ kenyeret, mellyeknek mindenikében két tízed
 „ légyen: mellyeket hatonként tégy egymás elle-
 „ nibe igen tiszta asztalra az Úr előtt: és tégy
 „ azokra világos tömjént, hogy az Úr áldozatja
 „ emlékezetének kenyere légyen. Minden szom-
 „ baton meg-változtassanak az Úr előtt, az Israel
 „ fiaitól vetetvén örök szövetségül: „ úgymond
 Mojses harmadik könyvének huszon negyedik része.

A' Mojses Prófétától fel-állítottatott asztal úgy
 tetszik Salamon templomába helyheztetett; de a'
 templomban még más asztalok-is valának, mert
 Krónika második könyvének negyedik része a' ti-
 zen kilentzedik versben nem egy asztalt, hanem
 asztalokat emleget. „ Meg-tfinálá úgymond, Sa-
 „ lamon... az asztalokat: számok-is fel-vagyon
 „ téve az emlétett résznek nyóltzadik versében:
 „ Tfinála pedig... tíz asztalt-is: és a' templom-
 „ ba helyhezteté azokat; ötét jobbra, és ötét bal-
 „ ra: száz arany tsézféket-is. „

Ebből úgy tetszik 'Zidó Jósef íráfiban a' szá-
 mok sommája valamiképen meg-romlott: mert ő
 husz

hufz ezer arany tsézfét, és negyven ezer ezüst tá-
latskákat emleget.*

TIZEN-HATODIK RÉSZ.

A' gyertya-tartóról.

Mojse második könyvének hufzon ötödik részé-
ben illetén gyertya-tartót tfináltatott az
Úr: „Tfinálly tiszta aranyból vert gyertya-tar-
„ tót-is, annak szárát, és ágait, poharit, és gomb-
„ jait, és abból származo liliumit. Hat ág jó-
„ jön ki az oldaliból, három az egyik oldalából,
„ és három a' másíkból. Három pohárka légyen
„ mindenik ágon mondola módgyára, a' gombal,
„ és a' liliummal együtt. Ez léfzen a' hat ágak
„ alkotmánya, mellyeket a' szárból kell ki hoz-
„ ni. Magán pedig a' gyertya-tartón légyenek
„ négy poharak mondola módjára, és mindeniken
„ gombok, és liliumok. A' gombok a' két ág-
„ alatt három helyen légyenek, mellyek minden-
„ estől hatan lefznek az egy szárból származván.
„ A' gombok-is azért, 's az ágak-is abból lefznek,
„ mindenek tiszta vert aranyból. Tfinálly hét

Sss

„ lám-

---

* Joseph. 8. Antiqu. c. 2. Phialas & pateras aureas vigesies mille,
argenteorum quadraginta millia.

„ lámpáft-is , és tedd a' gyertya-tartóra azokat ,
 „ hogy világoskodgyanak egymás ellenében. A'
 „ ham vévők-is , és a' hol meg-ólták az el-vett
 „ hamvat , tiszta aranyból legyenek. A' gyer-
 „ tyá-tartónak tellyes mértéke minden edényivel
 „ legyen egy tálentom tiszta arany. Nézd-meg,
 „ és a' példa fzerént tselekedgyél , melly néked
 „ mutatott a' hegyen. „

Salamon templomában töb' ilyen gyertya-
 tartó vala , mert Királyok harmadik könyvének he-
 tedik részében negyven nyóltzadik , és negyven ki-
 lentzedik versében azt olvassuk , hogy : „ Meg-tfi-
 „ nálá Salamon . . az arany gyertya - tartókat ,
 „ ötöt job' felől , és ötöt balfelől , a' Felelő hely
 „ ellenében tiszta aranyból : és mint a' lilium vi-
 „ rágit , és arany lámpáfokat fellyül. „

'S ezek között a' Mojséstől maradott gyertya
 tartónak is jelen kellett lenni. Gánts esett tehát
 'Zidó Jófef írási közé , ki a' régi dólgookról írt nyól-
 tzadik könyvének hetedik részében tiz ezer gyertya
 tartóról beszéll. Nyilván való dolog , hogy tiz-
 nél töbre nem lehet magyarázni.

TIZEN-HETEDIK RÉSZ.

A' Papok pitvarának edényeiről.

A' Prédikállo széknék helyéről már szólottam: a' Papok pitvarában azon fellyúl találunk egy réz tengert, és tíz mosdót. Már hogy a' réz tengerről kezdjem beszédemet: más a' Mojsestől tfináltatott kád, más a' Salamon templomában álló réz tenger. Erre préda réz választatott, mert midön Dávid Király meg-verte az ellenséget, úgymond Királyok második könyvének nyóltzadik része: Betéből, Berotból, és Adarezer városiból fok rezet hozott Dávid Király, és ebből a' rézből tfináltatta Salamon Király a' templomnak minden féle réz edényeit, úgymint a' réz tengert, az oszlopokat, és az oltárt. *

'Zidó Jósef írása ként, a' mint a' régi dól-gokról írt hetedik könyvének hatodik részében olvassuk, ennek a' réznek nagyob' árra vólt, mint az aranynak.

Mojse kádja az Úr hajlékában szolgáló Afz-fzonycknak tüköriből vala készítve. Tfinala, úgymond Mojse második könyvének harmintz nyólt-

S s s 2

tza-

---

* Ribera de Templo J. 2. pag. 169.

tzadik részé: „ Tfinála réz kádat-is együtt a' tal-
 „ pával az Afzfzony állatok tüköriből, kik a'
 „ hajlék ajtajánál vigyáznak vala. „

Kérdés támad itt: tudni-illik hogy lehetett tükörből, ha merő rézből állott? mások mást mondanak; de a' kötésből ki nem keverednek, mert nem elég azt mondani, hogy a' tükröknek, feneke, táblája, vagy karimája ha rézből vólt, a' fok Afzfzonytól elég rezet fzedhetett Mojfes Próféta az el-intézett edénynek el-készítésére: azt kell mondani, a' mit a' valóságos bizonyságokból észre veszünk, hogy tudni-illik a' régi időkben a' tükrök (akár minémű vólt fenekek, vagy karimájók) mondok a' tükrök magok nem üvegből, hanem vagy fényes rézből, vagy tisztán ki-fimított ezüftből készítettetek. Minthogy tehát a' tükörre válogatott réznek szépnek kellett lenni, dará-ga finom mosdónak kellett a' tükrök rezéből elő állani. *

'S ugyan-is vólt egy kis betsülete érdeme szérént még a' Papok előtt-is ennek az edénynek: mert belé foha sem mosdottak: hanem tsíven eresztették belőle a' vizet, ha mosódni kívántak.

Tfi.

---

* Vide S. Cyrillum Alex. L. 9. de Adoratione in spiritu & veritate editione Roman. Anni 1588.

Tfináltatott Salamon Király-is egy nagy réz edényt , melly réz tengernek neveztetett : erről így szól Királyok harmadik könyvének hetedik része : „ Öntött tengert-is tfinála tíz könyöknyit „ egyik szélétől a' másik széléig , kerekded kerületűt. Öt könyöknyi annak magassága , és har- „ mintz könyöknyi finór éri vala azt körül. Es „ a' szélén alól metszés vala körös körül tíz könyöknyire körül-vévén a' tengert. Két rendel „ valának az öntött virágok metszéfi. És áll vala „ tizen-két ökrön , mellyek között három északra „ néz vala , és három nap nyugotra , és három „ délre , és három nap keletre , és a' tenger azokon fellyúl vala : mellyeknek hátullyok mind „ bé-fordúlva lévén nem látszanak vala. „

Fejtsünk-fel itten, míg tovább' nem érünk , egy kérdést : hogy hogy mondja az Írás az emlétett könyvnek , és résznek huszon hatodik versében , hogy két ezer veder fér vala belé ? holott azt Krónika második könyvének negyedik része három ezer vederre számlállya. Tudni-illik Királyok könyve két ezer vedret emleget , mert közönségesen szokás szerént többet belé nem eresztettek : Krónika könyve többet mond ; mert többet-is lehetett belé eresztetni : ha egészlen meg-töltötték volna , három ezer veder el-férhetett volna benne.

A' tengerben a' Papok mosdottak: Krónika második könyvének bizonyosága szerént a' negyedik részben.

Tfinála Salamon Király tíz réz üftöt, az az, még más tíz mosdót-is. „Negyven veder mégyen „vala egyik üftbe, és négy könyöknyi vala: és „mindenik üftöt egy egy talpra, az az, tizre hely- „heztette. És a' tíz talpnak ötét a' templomnak „jób' részére állatá, és ötét balra: a' tengert pe- „dig a' templom job' részére helyhezteté, nap ke- „let ellenébe, Dél felé: „a' mint Királyok har- madik könyvének hetedik része tanítja.

Ezek a' mosdók az áldozatok mosogatására szolgáltak: mert Krónika második könyvének negyedik részében így szól az Írás: „Tfinála tíz réz „üftöket-is. . . hogy azokba mosnák-meg mind a' „miket az épen égő áldozatra vinnének: a' ten- „gerben pedig a' Papok mosdanak vala. „

Mert minek-utánna az áldozatra vitt marhá- nak vérét vették a' Papok, 's bőrét le vonták, előlzer az egész testet a' Probátika névű tóba meg- öblítették, 's belső részeit ki-tisztíták, azután pe- dig vízfzfa vivén a' templomba, darabokra vág- ták, ottan ismét meg-mofozották, 's úgy rakták vala az oltárra.

TIZEN-

TIZEN-NYÓLTZADIK RÉSZ.

A' Papok pitvarában álló oltárról,
tudni-illik az épen égő áldozatnak
oltáráról.

RÉz oltárt-is tfinála hufz könyöknyi hoszfzat,
és hufz könyöknyi szélelt, és tiz könyöknyi
magassat, a' mint a' Krónika mondja a' második
könyvnek negyedik részében.

Jóllehet sok vólt az áldozat többet egy oltár-
nál nem építettett Salamon Király. De hogy an-
nak formáját-is észre vehessük, nézzünk visszsa
Mojfes Prófétától építettett régi oltár minéműségé-
re. Mojfes második könyvének harmincz nyóltza-
dik részében így adatik előnkbe annak képe: „Tfi-
„ nála épen égő áldozatra-való oltárt-is fetim fá-
„ ból... mellynnek szarvai származnak vala a' szeg-
„ letékből, és meg-borítá azt réz pléhekkal. És
„ annak szűkségére tfinála rézből külömb külömb
„ edényeket, réz fazakakat, fogókat, villákat,
„ horgokat, és szénnek való medentzéket. És
„ annak rostélyát háló módjára tfinálá rézből, és
„ az alá az oltár közepén tűz-tartót, ötven négy
„ karikát a' rostélynak ugyan annyi szegletire,„
„ hogy a' rudakat bé-botsáttanak annak hordozá-
„ sára:

„ sára: és azokat-is fetim fából tfinálá , és meg-
„ borítá réz pléhekkal: és által botsátá a' kariká-
„ kon, mellyek az oltár oldalain ki állanak vala.
„ Az oltár pedig nem vala merő , hanem hézag
„ vala, és belől üres , deszkából. „

Az oltár az ő nevét a' rajta meg-emésztett áldozattól nyerte. Mert ugyan-is azon szoktak bé-mutatni az Úrnak minden féle áldozatot , jóllehet egyikét, vagy másikat a' tűz által meg-nem emésztették is.

A' Rostély alatt , melly az oltárnak egész felső részét bé-fogta, öt könyöknyi üretség hagyott, 's azon túl vala a' tűz-hely, mellyet kis oltárkanak-is nevez az Írás. Erre rakták a' tüzet, mellynek éllYESztése hogy könnyeb' dologgal mehetne végbe, és hogy mind az hamvat könnyen ki ránthatnák, mind a' fát helyesebben rakhatnák, szükségesnek vélék vala lenni némellyek az oltár oldalán az ajtót; de minek? az Írás azt nem emléti, és a' rostélyt ki lehet vala rántani, és így a' tűzhelyt meg-igazithatták.

Azomban az áldozatok tagjai nem a' tűzhelyen, hanem a' rostély felett szoktak égettetni. Végteére az oltárnak fele üres vala, a' mint már észre vettük, felét pedig meg-rakták kővel.

Az

Az oltár azért nem helyheztetett a' templom belső részébe, hogy a' füstöt, és a' dohos szagot onnét ki-rekeszteni. De vallyon mért mondgya az Írás Mojses második könyvének huszadik részében: „ Ne meny-fel az én oltáromra „ garáditsokon, hogy fel-ne fődöztesék a' te „ szemérméd, holott ehez a' nagy oltárhoz garádits nélkül talán nem lehetett férni? Erre az Abulai Püspök azt felelé: Nem kellett oda garádits, mert a' földet egész addig, meddig a' garáditsoknak kellett volna érni, hárántékosan úgy rakák, és úgy teríték, hogy fellyeb' fellyeb' szép láfsú lépéssel az Úr parantsolatja meg-szegése nélkül-is oda lehetne járulni, de azomban az sem héjába-való dolog volt: az oltárt illy magasra emelni: mert annak a' vólt a' vége, hogy a' nép az áldozatot nem tsak jelenlételevel tisztelné, hanem szemlélné-is.

TIZEN-KILENTZEDIK RÉSZ.

A' templomnak más egyéb szer-
számiról.

EZekről így olvasom Királyok harmadik könyvének hetedik részében az Úr igéjét: „ Meg-

T t t

„ tsi-

„ tfinálá azért Hirám az üftöket, és a' tálokat,
 „ és a' medentzéket, és el-végezé minden mívet
 „ Salamon Királynak az Úr templomában. És
 „ meg-tfinálá Salamon minden edényeket - - és
 „ arany fogókat, és vedreket, és villátskákat, és
 „ poharakat, és mo'zárotskákat, és temjényezőket
 „ finom aranyból: és a' Szentek-Szenti belső ház
 „ ajtajinak, és a' templom háza ajtajinak farkai-is
 „ aranyból valának. És így el-végeződék minden
 „ mív, mellyet Salamon tfinálá az Úr házában,
 „ úgymond Krónika második könyvének negyedik
 „ része.

Nyóltzad-fél esztendeig tartott az egész épületnek, és minden hozzá tartozandó eszköznek munkája.

HUSZADIK RÉSZ.

A' templomnak második, harmadik,
 és végső építéséről.

Jerusalem temploma a' Káldéusok kezébe került,
 és Petávius Krónikája szerént világ teremtésé-
 nek három ezer három száz kilentzven ötödik esz-
 tendejében Nabuzárdántól tűz vettetett alája. *

Nem

---

* Petavius L. 13. de Doctr. Temp. pag. 308.

Nem kefergem a' roppant épületnek szomorú pufztulását , elő nem számlálom a' meg-romlott Országának szörnyű kár-vallását, Szedetziásnak ki vakítását, és fogságát: kefervefőbbben nem írhatnék Jeremiás Prófétánál: oda igazítom olvasómat. Kő annak a' szive, a' ki annak panaszin, és síralmin meg-nem keferedik.

Vége szakadt a' fogságnak Tzirus Király kegyelméből Világ Teremtésének három ezer négy száz negyven hatodik esztendejében, és szabadság adatott a' templom fel-építésére. De a' 'Zidók chez az építéshez két esztendővel utób' fogtak. Formája hasonló volt az elébbenyihez; de ékecsége amannak nyomába sem érhetett. A' szegény öreg 'Zidók, kik amannak látták méltóságát, midőn emennek fundamentomát szemlélték, keferes sírásra fakadván kezdék nagy zokogással az elébbeni templomnak ékecségét emlegetni, magasztalni: de mi haszna? a' rabságból ki-szabadult árvák hol tettek volna szert arra a' ki-mondhatatlan gazdagságra, és kintsre, melly az első épületre a' két dicsőséges Királytól olly bőven költetett?

Heródes, ki Betlehembben az ártatlan kisdedeket fel-kontzoltatta, el-rontotta ezt a' szegény raboktól építetett templomot, és helyette újat,

és fokkal ékeesebbet épített, hogy Messiás nevét nyerné a' 'Zidóktól. *

Kilentzed-fél esztendeig készült az egész épület; de azután sem fordítá-el tőlle gondját egészen Heródes; holott külső részein még azután tizen nyóltz ezer munkás dolgozott szünetlen egész Neró Tsásfár idejeig.

Azt vitattja Kálmet, hogy a' mit 'Zidó Jófef a' Jerusálemi templom magafságáról beszéll, azt mind Heródes templomára kell érteni, 's ugyan azért Vilálpandus munkáját egy kevesé héjányosnak tartja lenni, ki, a' mint Ribéra Ferentz könyvéből-is észre vehetni, 'Zidó Jófef írását követvén emennek méltóságát-is amarra téritti: holott Ribéra 'Zidó Jófefnek nem egy bizonyosságát, mellyet Vilálpandus Salamon templomára értett, Heródes templomára magyarázza. **

Egy szóval a' mint Kálmet mondja; Salamon temploma szép vólt, méltóságos vólt; de Heródes temploma annak ékeességét fellyúl haladta; jóllehet amannak gazdagságával ez a' templom fel nem tehetett. ***

Heró-

---

* Tirinus in Chronico pag. 39.

** Ribera de Templo pag. 98.

*** Calmet Dissert. de Templis pag. 72.

Heródes temploma, úgy mond 'Zidó Jófef, az ő hó színű fejjérsége miatt az utazóknak meszfsziról merő havas hegynék látzatott lenni: mert jóllehet a' templomnak külső része-is rakva vólt a' nagy arany táblákkal, mindazonáltal a' hová arany nem terítettett, az a' hónál fejéreb' vólt. Ez az a' templom, mellynek gyönyörűséges szépségére fizeket vetvén Urunk tanítványa, imígyen szólának vala hozzá, Sz. Márk bizonyosága szerént a' tizenharmadik részben: Nézzed édes Mesterünk: minémű kövek, minémű épületek ezek! 'S ugyan-is ezekről a' kövekről kell 'Zidó Jófefnek ama' szavait érteni: hogy némelly köveknek hoszfsza negyven öt könyöknyi vólt, magassága öt, szélessége pedig hat könyöknyi. *

Meg-jövendőlé Kríztus Urunk, hogy ott ma holnap a' kövön kő sem marad: minden ékeksége földig fog rontatni: 'S ugyan azon esett-meg annyira a' tanítványok szive: holott fzerették édes hazájok ékekségét; könyörületességre akarván indítani kegyes üdvözítőnket, reménkedének előtte hogy azt a' szép templomot ellenség kezébe soha se kerítené. **

T t t   3

De

* Ríbera de Templo pag. 99.

** Maldonatus in Matth. c. 23. pag. 540.

De haszontalan: Meg-fzállá Titus, és Urunk
születésének hetvenedik esztendejében a' földre te-
ríté, el-pusztita. *

Titus a' győzelem után fel-menvén a' Ka-
pitoliomban a' Romaiak szokott ditsósége fzerént,
maga után szép hét száz 'Zidó legényt hurtzolt,
lattatott a' többi között ottan az Úr templomá-
ban álló nagy arany asztal-is, mellynek nehézsége
egy egész tálentomot ütöt: Romába vitte az arany
gyertja-tartót-is, mellynek szokás fzerént hét ága
vala: azután a' 'Zidók törvényét hurtzolták a'
pompában. Még most-is meg-látni Romában Pa-
latinus hegyén ennek a' győzelemnek jeles bélye-
gét: ki-vagyon metfzve ottan a' 'fzivárvány-hajlá-
son a' gyertja-tartó a' győzelemnek töb' e' féle
tzimmerivel együtt.

Szépen, és aprónként le-írja Pázmány Péter
Esztergami Érsek, és Kárdinalis Jerusálem városá-
nak keferves romlását Pünkösd után való kilentze-
dik vasárnapi Prédikátziójában, könyvének nyóltz
száz negyven harmadik levelén. **

Fel-

---

* Du-Mesnil L. 3. Ad annum Christi 70. ex Josepho de Bell. L. 6.
c. 2. & L. 7. Euseb. hist. L. 3. c. 5.

** Pázmány. Préd. Jerusálemnek, és a' 'Zidó nemzetnek utolsó
romlásáról. pag. 843.

Fel-akará ísmét építeni a' 'Zidók kedvéért a' Jerusálemi templomot az Anya-szent-egyházból ki-ugrott Julián Tsászfár: kit ditsérvén Voltér, alattomban nem csak az Anya-szent-egyháznak Tanítóit betsteleníti, hanem szem látomáft magát - is gyalázza : mert többet hisz hitében Julián Tsászfárhoz hasonló Amiánus Mártzellinusnak , mint, Theodorétusnak , Eutropiusnak , Gennádiusnak , Pálladiusnak , Aleksándriai Sz. Tzirillusnak , és, hogy a' többit elő-ne számlállyam, Náziánzomi Sz. Gergelynek. *

Tudom Julián Tsászfárnak ékeffen szóllását, ki-is tetszik nyóltz írott beszédéből, hatvan hat leveléből , a' Tsászfárok felől írt könyvéből ; láttam a' szakálly gyűlöléséről írt könyvetskéit, láttam a' keresztenyek ellen írt könyvének hulladékait , a' mint Aleksándria-béli Sz. Tzirillus könyveiben tállatnak ; tudom mennyit nyomjon Julián Tsászfárnak elméje ; de tudom Tsászfárhoz nem illendő undok álnokságát , és vakmerőségét - is : tudom szavában , 's járásában , és tekintetében illetlen maga vifelését , és kegyetlenségét. **

Míg

---

* Greg. Naz. Orat. 4. Libanius in Panegy. Pallad. Lausic. c. 4. Cyrill. Alex. in Julian.

** Eutropius L. 11. Amian. L. 25. c. 5. Cyrill. L. 2. in Julian. Gregor. Nazian. Or. 3.

Míg-Aleksándria-béli Sz. Tzirillusnak, és Náziánzomi Szent Gergelynek nyomába nem, lép Voltér, meg-botsáffon, ha engem el-nem ámit-hat.

De hogy most nagyobb' pörbe ne szálítsam; vizsgálja térek oda, a' mihez kezdettem.

Fel-akará a' gaz ember építeni a' 'Zidók templomát, Urunk jövendőlését meg-akarván hazút-túlni: reá bátorította a' 'Zidókat Urunk születésének háromszáz hatvan harmadik esztendejében; néki a' 'Zidóság! hordá már a' fok kintset, tisztítá a' romladék helyet, az aszfszonyok, nyakoknak ékesgető gyöngyeit-is bé adák az építőknek: olly nagy rakás pénz gyűlt öszve, hogy még a' kapák, kofarak, és a' gereblyék-is ezüstműből volnának el-készítve: Julián Tsászfár segíté pénzel maga is a' nagy munkát; de nintsen tanács az Úr ellen!

Véletlenül, a' fundamentomhoz rakott kövek, avagy a' fundamentom szélei tüzes golyobifokat kezdének okádni, gyújtogatá, emeszté a' tűz mind az épület eszközeit, mind az építőket, és az épülethez közel sem ereszté. Bizonyságim ebben nem csak Teodorétus, Rufinus, Sz. Ambrus

Pü-

Püspök, hanem a' kerefsztyének ellensége Amianus Marcellinus-is. *

Az a' tűz a' város utzáit-is meg-járta, és mintha csak a' 'Zidókat kerefte, és kergette volna, fok 'Zidó hátán meg-gyújtotta a' köntöft: a' mi töb', reá ragasztotta a' láthatatlan kéz a' Sz. Kerefsztnak jelét fokaknak ruhájira, és nem vólt az a' szappan, mellyel azt ki moshatták volna. Sok 'Zidó lelkére tért akkor, és a' kit fel-feszítettek, Messiásnak kezdék már ösmérni. Julián Tsászárr pedig még azon esztendőben meg-gebedt, és elment oda, a' hová készült. **

HUSZON-EGYEDIK RÉSZ.

Tirus városáról.

Salamon templomáról kezdvén beszélgetni Tirus városát-is emlegettem. Végezzük szavúnkat.

U u u

A'

* Amianus Marc. L. 23. c. 1. citatus a' Du - Mesnil L. 14. ad ann. Christi 363. pag. 149. Cum itaque fortiter instaret Alypius præfectus templo restituendo (verba sunt Marcellini infensí Christianis) iuaretque Provinciæ Rector, metuendi globi flammæ prope fundamenta crebris assultibus erumpentes fecere locum exustis aliquoties operantibus inaccessum. Adde

Theodoret. L. 3. Rufin. L. 1. c. 38. S. Ambros. epist. 40.

** Mundus providentiâ gubernatur,

A' Fenitziai nép régi , ditsőséges , és felette kereskedő nép vala. Határos ez a' birodalom a' 'Zidók Országával. Fő városa Tirus. De jöllerhet Kadmus, és Feniks Egyiptomból Tébe városából által költözvén, azt a' helyet , a' hol azután Tirus építettett, már V. T. két ezer öt száz huszon hatodik esztendeiben meg-szállá , Petávius Krónikája szerént ; Tirus mindazonáltal tsak két ezer hét száz harmincz kettődik esztendőben építettett, midőn a' 'Zidókat Gedeon vezérленé, ugyan azon Petávius tanítása szerént.

Kereskedtek a' Fenitziusok már az előtt-is, mert a' mint Herodotus bizonyítja , Ínakus idejébe , ki V. T. két ezer száz hetven hetedik esztendejében állítá-fel az Argivusok Országát , már fok Fenitziai hajó fordúlt-meg Argos városában. 'S ugyan-is Sidon Tirusnál eléb' építettett; sőt, a' mint Sz. Jeronimus Ifaiás Prófétának huszon harmadik részét fejtegetvén Justinus tizen-nyóltzadik könyvéből bizonyítja , Tirus a' Sidoniusok munkája , és épülete: népe-is onnét került , holott Sidonba a' támentalan feregnek szűk vólt a' lakása. Sidon Libanus hegye alatt feküszik, és nem meszsze esik onnét a' mi Tirusunk-is. Meg-maradt mindenkor e' két város között a' szeretet , a' barátság , egyik a' másíknak oltalma vólt.

De

De Tirust a' természet-is fegité , és tsak nem győzhetetlené tette. Szigetben áll vala a' tenger partjától nem meszsze. Sz. Jeronimus, és Plinius a' part, és az emlétett sziget között hét száz lépést számlál. De azzal sem elégedett-meg, a' ki építette; a' város helyének a' szigetben azt a' kő fizikla hegyet választotta, melly vár nélkül-is el-rettent-hette volna az ellenséget. Annak kerékded térségén mutogatá magát a' nagy tornyok, és erős bástják közt Tirus városa, és a' körül habzó tengeren magánál egyéb Urat nem ösmért. 'S ugyan azért Tirusnak 'Zidóúl Tsor a' neve, az az, kőszikla hegy. Ifaiás Próféta Tirus városát koronás városnak nevezi vala, minthogy alól a' tenger keritté-bé, felyül a' tornyos bástják koronázták. Olly bátor tekéntettel, olly vidám méltósággal űlt az a' ropant város a' tenger közepén, a' magas hegy felett, mint a' világ bíró hatalmas Királynék a' korona alatt a' Királyi széken, mozog, ragyog a' gyöngy füleken, fejeken; a' nagy Urak nyallyák a' földet előttök azomban.

Tirus Királyi felől keveset tudunk: az igaz; hogy a' ki Abibál után uralkodott Tirus városában, Irom, avagy Hiram, Dávid Királynak jó barátja vala. Salamon Királynak-is a' templom építésére válogatott munkáfokat küldött, a' mint

ott meg-mondám. 'Zidó József bizonyosága szerént maga városát-is szépen fel-tzifrázta Hiram, és jeles épületekkel szüntelen ékesgette. Salamon Királya szeretett vetekedni: küldtön küldé egyik a' másiknak a' fok apró mesét: Hiram Salamon kérdéseit magyarázá; Salamon pedig Hiram Királyét fejtegeté, 'Zidó Józsefnek írásaként, erről Sz. Jeronimus-is emlékezik. *

Kár hogy mind ezek, mind a' töllek szakadt Kártágó-béliek olly istentelen áldozatokkal, tudni-illik meg-ölt fiok vérével tisztelték bálványokat.

Hiram Király után Pigmálionig, Didó Afzfony báttjáig ezek uralkodtak Tirusban Petávius Kronikája szerént: Baleazar Hiram fia, Adraustus, Abdaustus, Astartus, Aferimus, Feles, Itobal, Badezor, Matgen, Pigmalion, ki, a' mint 'Zidó József írja, Elizeus Profetának 's-Jorám Királynak idejében viselte a' koronát, V. T. három ezer kilentzven egyedik esztendejekor. * *

Soha ki nem fogyott Tirus rév-partjáról az idegen, és othon valo kereskedők számtalan hajója.
Néz-

* Josephus L. 1. contra Apionem.

S. Hieronymus L. 2. Epist. 2. Magno Orat. Romano pag. 55. Quis enim nesciat & in Moyse, & in Prophetarum voluminibus quædam assumpta de gentiliis libris, & Salomonem Philosophis Tyri & nonnulla proposuisse, & aliqua respondisse?

** Petavius L. 13. pag. 295.

Nézhetfe mit ír Fenelonius Telemakus történeteinek harmadik könyvében : ott Tirus rév-partja ékeffen 's valóságosan le-írattatik. *

Valóságosan, mondok ; mert ott a' mi azt illeti , nem mese , hanem valóságos szent igaz : sőt minden jószága , ditsósége , hire , neve merő kereskedésből állott. **

Tudtak az íráshoz , az ég vizsgáláshoz , a' fzaam vetéshez ; de a' mint a' tudományoknak nevekből-is ki-tetfszik , a' mit tudtak , azt mind a' kereskedés hasznáért tanúlták jobbára. Ezekiel Próféta olyanokat beszéll Tirus böltseségéről , kereskedő hajóiról , tanáts-béli személlyeiről , katonájiról , hajós népéről , a' tengereken valo tekergéséről , vásárlásiról , el-adandó jószágiról , külömb külömb féle mesterségiről ; hogy ha azokat az Írás apronként elő nem számlálná , azok , kik a' régi tudományt , és azt , a' mihez nem tudnak , betstenítik , soha magokkal el-nem hitethetnék. Kérem , tekéntsén , a' ki erről bővebben kíván értekezni , Ezekiel Prófétának huszon-hetedik , és huszon-nyóltzadik részében. Szépen fejtegeti annak

U u u 3

szent

---

* Lásd G. Haller fordításának Kassai második nyomtatása szerént 33. levelér.

** Villalpandus , & Pradus Tom. 2. pag. 326. &c. & pag. 4.

ízent ízavait Prádus a' huszon hatodik résziz ; Vilálpandus pedig , minthogy Prádus azután ki-múlt a' világból , a' huszon-hetedik résztől fogva egész végig. Nékem fokot használt mind a' kettő.

De a' mint Ifaiás mondja: ki vélte volna , azt a' ditsőséges koronás várost valamikor az ellenség földig rontja ? *

Meg-fzállá Nábukodonosor , ki Szedetziást kivakítá , a' tengert , melly a' part , és a' tenger között folydogált , kövekkel , töltésekkel , íszonyú múnkával bé-raká , és száraz utat készítvén katonáinak egész a' bástyákig , az hatalmas várost megvette , maga uralkodásának tizen-kilentzedik esztendejében. A' város vivása három esztendeig , és hét , vagy tíz hold napig tartott , a' mint 'Zidó Jósef mondja Rufinusnak igaz fordítása szerént , igazán 's valóságosan tizen-három esztendeig dőlgozott annak meg-vevésén Nábukodonosor. **

Fel-

* Ifaia 23. v. 8. Quis cogitavit hoc super Tyrum quondam cernatam:

** Petav. de Doctr. Temp. L. 9. pag. 82. Josephus Libro 1. contra Apionem. . . tempus obsidionis Tyriæ ex Philostrato retulit L. 10. c. 12. ὅτι ἔτος ὁ βασιλεὺς (Νάβυχοδόνοσος) ἐπολιόρησε τὸν ἐν τῇ. Βασιλευσάντος καὶ ἐκείνου τὸν καιρὸν ἰσθβάλει τῆς Τύρου. Hunc Regem , Tyrum annis tredecim obsedisse , regnante per id tempus Ithobalo. Rufinus Josephi depravator pro tredecim annos tres , & menses septem reddidit.

Fel-épült Tzirus Király ideje után ismét Tirus, és ismét a' tenger közé vette magát ; de nagy Sándor ismét meg-töltötte tengerét , Tirus városát ismét meg-vette, meg-rabolta. Azulta Tirus városába szarazon lehet bé-járkálni.

Már minthogy Kártágo a' Tirusiaktól épített, tekéntsünk abba-is egy kevesé.

HUSZON-KETTŐDIK RÉSZ.

Kártágo városáról.

Kártágo városát Afrikában Elífa , más nevén Dido, Pigmalionnak Tirusiak Királynának nénye építette : Petávius építésének első esztendeit V. T. három ezer kilentzven nyóltzadik esztendéjére helyhezteti: de minthogy fok féle itt a' vélekedés , szinte magának sem téfzen eleget Petávius. *

Justi-

---

* Carthago condita A. M. 3098. Pigmalionis 7. ante Romam Cond. 143. Post excidium Trojanum 298.

Petav. L. 9. c. 69. Pag. 81. Verisimile est , quod & aliis venit in mentem , cum ex multis oppidis urbs illa coaluerit , paulatim , ac per partes excitata fuisset ; qui singulas exstruxerint , . . . eos conditores identidem habitos.

Justinus az ő tizen-nyóltzadik könyvében elbeszéli: hogyan történt Didónak Afrikába-való költözése, hogy tsalta-még bátját, hogy építette Kártágo városát. Elég az, hogy ennek a' városnak vitézsége fokáig nagy zabolában tartotta a' mások romlására született Romaiakat, míg végtére azoktól meg-nem emésztetett: holott még utolsó pihenéskor - is három száz várost birt Afrikába, Strábó harmintzadik könyvének bizonyossága szerint.

Iszonyú falainak kerületében három száz hatvan pállya, az az, tízen-egy német mért föld, és ezer lépés foglaltatott. Várát Birsának híták, és a' város közepére, három roppant bástja közé állították. Ezeknek a' bástjának magasságát harmintz könyöknyire méri Apiánus. Még - illyes bástjáról sem volt beszédünk: holott felyül sűrű magas, négy szegésű tornyok erősítették; belől számtalan bálthajtásit, istállóit, szobáit marhák, és katonák lakták. Az egyik bástjának alsó szegésében három száz Elefánt tartatott, mindennapi eleségével együtt: a' közepe szegésben a' lovak istállója vala: ott négy ezer ló elegendő abrakkal együtt szüntelen kézen volt: a' felső rész a' katonáknak szállásból állott, hufz ezer gyalog, és négy ezer lo-

vas

vas katona fízokott ottan mulatni vagy ört-ál-
lani. *

Magas hat fzegésű fel-házak közt három szé-
les út fízolgált fel Bírfa várba, midőn Stzipio meg-
vévén a' váraft, már a' várat víná, az emléített fel
házak miatt fokáig vefződött a' báftjákkal: mert
mind a' várból, mind a' magas házak ablakiról re-
pült a' katonájira a' fok nyil, és kő-fzikla.

Kártágo, kintfel, fegyverrel, templomokkal,
palotákkal, erős legényekkel fzés tzipra néppel
tellyen teli vala: ufztak minden felé a' tengeren a'
gallyái, és a' vároft fzüntelen gazdagították: mert
minthogy a' tenger fzelén egy nagy fél fzigeten ál-
lott a' város, fzés két alkalmas rév-partja vala,
és talán néha napján fzeb' azoknál nem vólt körül
belől, mind a' két rév együtt állott, és egyikből a'
másikba lehet vala járdogálni. El-férhetett ottan
két fáz hufz tengeri hajó, a' mint Polibius írja.
Minden hajónak állásán a' hajlásnak kettős végét
egy egy Ioniai formára kéfzített ofzlop ékesíté; az
ofzlopok fzáma leg aláb' négy fáz negyvenre ment,
és a' partot fzés ékes pitvar módra koronázá. A' rév

X x x

part-

* Appianus Alexandr. I lib. de Bellis Punicis.

Τοσσηδε παρασκευή πολέμου διατέτακτο σταθμεύειν ἐν τοῖς τοῖχεσι μόνοις.

Tantus apparatus bellicus ordinarium locum habebat in solis mœ-
nibus.

partnak elején egy kis sziget állott rakva körös körül amazokhoz hasonló oszlopokkal. Ott áll vala a' part-Birájának fel-háza-is az ör-álló katonáknak szállásával együtt. Ha valami zendülés esett a' parton, vagy a' tengeren, abban a' szigetben trombita harfogással jel-adatott a' Birónak, hogy minden készen legyen.

Meg-vallom, meg-kefereitem, midőn ennek a' városnak szomorú romlását olvastam az Íróknál. Hét száz negyven esztendeig mind a' tengernek, mind a' földnek Ura vólt ez a' város, remegett attól Roma hatalma-is; sőt tsak addig valának jó emberek, míg azoktól féltek. *

De a' fok félelem boszúságra fordúlt. Világ teremtésének három ezer nyóltz száz harmintz nyóltzadik esztendejében, Krisztus Urunk születése előtt száz negyven hat esztendővel meg - szállá Stzipio, és a' földre teríté minden erejét, ékekségét, városát, várát, pompáját, hatalmát. Ti-
zen

* Sallust. de bello Jugurth. Ante Carthaginem deleam populus & Senatus Rom. placide, modesteque inter se Rempl. tractabant. . . metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat. Sed ubi formido illa mentibus recessit, illiciet ea, quæ secundæ res amant, lascivia atque superbia incessere.

Vellei. Pat. L. 2. c. 1. Remoto Carthaginis metu, sublataque Imperii æmula, non gradu. sed præcipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum.

zen hét napig tartott Kártágo égése, 's akkor alig lehetett a' tüzet el-óltani, a' mint Florus írja a' második könyvben. A' város kintseire a' Romai katonák fel-fzabadították.

De végtére fel - emelvén szemeit Stzipio a' város nagy tüzére, 's halván a' szép népnek kefer-ves kiáltását, a' nagy palotáknak, templomoknak, bástjáknak hullását, a' le-dülő épületeknek ropogását, maga - is meg-döbbsent, és könyvezni kezdett, úgymond Polibius, ki ezeket írja, 's akkor Stzipio mellett áll vala. Eszébe jutott, hogy hazájának - is ilyen vége lehet még idővel. Lett - is: mert a' mint az Írás mondja: Jaj a' rontónak, a' pufztitónak, még ő - is meg - romlik, ki pufztítatik. *

Kártágo felől fokát írt Diodórus Sikulus, Justinus, Apiánus, Polibius, Livius; azok könyveiből többet tanólhat, a' ki többet kíván.

VÉGE A' SALAMON TEMPLOMÁRÓL ÍRT KÖNYVNEK.

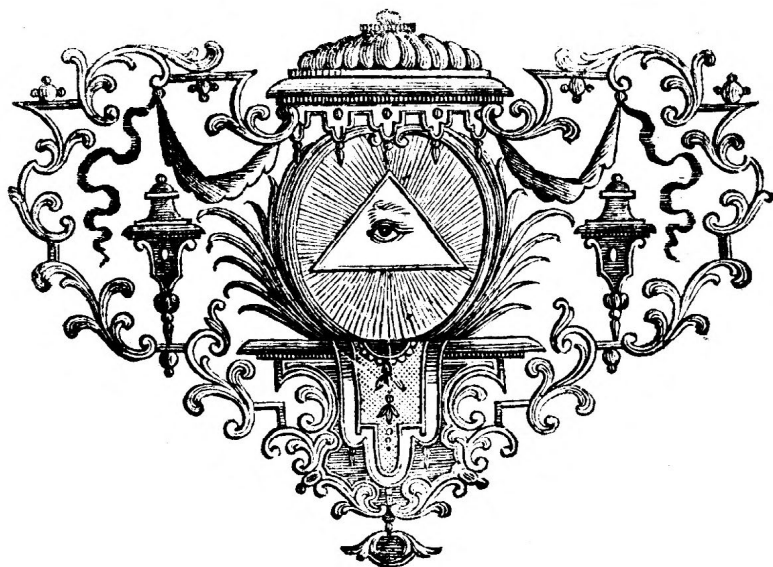
Xxx 2

RÉGI

---

* Ifaia 33. v. 1. Væ, qui prædaris! nonne & ipse prædaberis.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.

NYÓLTZADIK KÖNYV

A' G Ö R Ö G

ÉPÜLETEKRÓL.

K É S Z Ű L E T.

Aga tulajdon hazáját ditsérte Isókrates, midőn a' Görög Országot az emberi nemzet Mesterének mondá lenni. *

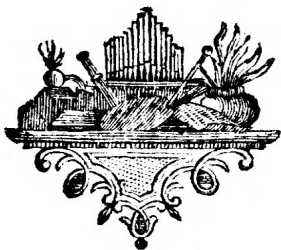
De igazat mondott: ott tanúltak, a' kik minket tanítottak. Vóltak ugyan mindenkor Romának vitézei; de tanúlt emberi, míg Görög Országba nem termettek, nem valának.

Nagy fzerentsémnek tartanám, ha én ennek a' ditsófséges Orzágnak annyi betsületet tehetnék írásommal, a' mennyit érdeme, és jó téteménye töllem méltán kíván: tiszteletére örömeft bé-mutatnám, a' mit tölle vettem, tsekély értékemet, elmémet, tudomá-

---

* Isocrates in Panegyrico pag. 30. τοσούτον ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν &c. Nostra urbs cæteris hominibus tum sapientia, tum eloquentia tantum antecelluit, ut eius discipuli sint aliorum Præceptores: id consecuta, ut nomen Græcorum non jam nationis & gentis, sed rationis & mentis argumentum esse videatur, Græcique hi potius vocentur, qui eruditionem nostram perceperunt, quàm qui in eadem Græcia nati sunt &c.

mányomat Tanítóm lábai alá jó szível le-teríténém; de minthogy ki-tett tárgyom engem most másra vár, 's azt-is tőlle tanúltam: hogy a' ki mihez fogott, egyedül ahoz lásson; jeles épületeihez siettetvén beszédemet, egyéb ditsóságének magasztalását másoknak engedem, arra legyen egyedül szabadságom, hogy szokásom szerént készület fejében birodalmának, tudományának, és fok féle mesterségének kezdetéről valami keveset mennél rövidebben lehet, beszélhessek.

E L S Ő R É S Z.

A' régi Görög határnak ösméretéről.

Égenten a' Görög Országnek nap-keleti része az Egéai tengerig terjedett, délfelől Kréta szigetét tekingeté, nap-nyugotti részét az Joniai tenger végezé, északi határa Illirikum vala.

Öt tartomány vifele Görög nevet, úgymint: Epírus, Peloponésus, Tefsália, Matzedónia, Hellás: jóllehet Olasz Országban, Szitziliában, Ásiában, és más helyeken-is elég Görög lakott.

Epírust a' többi között a' Molofzszufok lakták: ezeknél állott a' Dodóniai Jupiter jövendőlobálvánnya. Ott laktak a' Tesportziánusok-is, kiknek leg-híreseb' városok Butrintum vala, mint-hogy ott vólt Pirhus királyi udvara.

Peloponésus, mostanában Moréa, hat féle Görög vármegyét foglalja magában: Itt állott a' kettős tenger mellett Akháia az ő két nevezetes várossal Szitzionnal, és Korinthuszal együtt. Itt állott Elis vármegye-is, és abban Olimpia városa, melynek nevét nem tsak Jupiter temploma, hanem a'

Yyy

Görög

Görög Ország játéka-is nagygyá tette. Harmadik vármegyéje Mefzfzeniának hivattatott, mellynek egyik városa Pilos vala, Nefztor Király udvarhelye. Peloponésusban laktak az Árkadefek-is, az Árgívufok, és az erős Latzedemóniai, avagy Spárta-béli népek, kiknek Likurgus törvényt szabott.

Tefzszáliában Fársália, Termópile, Tebe, és Lárifszza fekütt. Péneus vize itt folydogál vala, Olympus, Pelion, Ossa a' Musák gyönyörűséges hármás hegye itt mulatta a' Poétákat.

Matzedóniának fő városa Pella, Fülöp Királynak, és fiának nagy Sándornak hazája, 's udvara. Itt keressük Dirrákiomot, és Olintus városát-is, mellyről Demósztenes annyit beszélt. Itt állá Tefzszálónika, Edefszza, és Arisztóteles hazája, Stágira.

Hellásban először szemünk elejbe kerül Áttika vármegye, és annak fő városa Aténa. Egyéb részeit a' Doriufok, Lokrefek, Fotziufok, Beotziufok, és a' Tebeufok birták. A' Fotziufoknál állott Delfi városa, mellyben Apolló templomát Kréfus annyira meg-gazdagította.

Voltak a' Görög birodalom alatt szigetek-is, és a' többi között emezek nevezetesebbek: Kortzira,

tzira , avagy Korfú: Ítaka , Ullifzses Országa : Szalamína , Delus , Párus , Eubéa , avagy Negreponte , Lemnos , Lesbus , Kius , Samos , Kréta , mostanában Kándia , a' hol Dédalus tömkelege állott.

Bé-lepték a' kissebbik Ásiát-is. Itt laktak az Eoliai Görögök , itt laktak az Joniufok , és ezek birták Smirnát , Klazomenét , Kolofont , Efesust. Laktak benne Doriufok-is , és azoké vólt mind Knidus , mind Halikárnászfzus. Végtére nagy Sándor győzedelmei után a' világnak más egyéb részeire kezdenek terjedni ; Egyiptomban pedig fellette hatalmasak valának.

Minthogy a' 'Zidók , a' Káldéufok , és az Árábia-béliek a' Görögöket Joniufoknak , avagy Jávánufoknak nevezik ; jól mondja Rolinus , hogy Jávántól , Jáfet fiától , eredtek. *

'S Ugyan-is Dániel Próféta a' jövőendő Királyokra mutatván könyvének nyóltzadik részében nagy Sándort Jávánufok Királyának mondja. **

Yyy 2

MÁ-

---

* Rolin. Tom. 2. pag. 463.

** Daniel. 8. v. 21. Hircus caprarum Rex Græcorum est.
Zidóul : A' ketsze bak a' Jáván Királya. ין vel ין

MÁSODIK RÉSZ.

A' Görög Országnek első Királyiról.

Görög Ország Királyi között leg-első Egíalus, ki Belus idejekor Világ Teremtésének ezer nyóltz száz huszadik esztendejében Szitzion városát építette Peloponésusban, és egy kis határának Királyává tette magát; de ez a' birodalom tsak a' kert allyáig ért. Kevefet tudtak felőle egyebek Görög Országban-is.

Az Árgivufok birodalmának elejét V. T. két ezer száz huszon hetedik esztendejére helyhez teti Petávius, kinek Krónikáját követni szoktam. Az Árgivufok első Királya Ínakusnak neveztetett. *

De ez-is el-fért a' másik mellett; mind a' két Király tsak egy kis szigetnek, tudni-illik Peloponésusnak darabját birta vala.

Elő állott azután-is abban a' vadony Országban hol egy, hol más Király; de míg Tzekrops Egyiptomból Áttika földére nem került, kevés emberséget tudott a' Görög Ország. Igaz, hogy a' Görög könyvek más egy régi Királyra-is mutatnak,
és

---

* Petavius de Doctrina Temp. L. 13. pag. 235.

és azt Ogigesnek hiják, ki Beotziában, és együtt Áttika földén uralkodván, amott Tebe városát, emitt pedig Eleusínát építette, a' mint Meursi János fok Görög Íróknak szavaival bizonyítja. *

De annak egész országlása merő mese. Az Ogígius név a' régieknél jobbra csak az avit jószágnak, és történetnek neve vala, a' mint észre vette az említett Meursius. **

Nikánder a' régi mesét Ogigiai mesének monda, Náziánzomi Sz. Gergely-is a' régi hirt Ogigiai hirnek nevezé vala: az Ogigiai vélekedést régi vélekedésre kell értenünk Filó szóllása fzerént, végtére Suidás ezt a' szózatot fejtegetvén csak régire, és nagyra magyarázza. ***

Jobbára a' tanúlt emberek Tzekrops Királytól kezdik számba venni az Aténa-béli Fejedelmeket. Tzekrops V. T. két ezer négy száz huszon hatodik esztendejében, midőn Mojsés Próféta már ötven

Y y 3

há-

* Cl. Joannes Meursius Regni Attici L. 1. apud Jacobum Gronovium Antiqu. Græcar. Volum. 4. pag. 1022.

** Idem ibid. pag. 1023.

*** Nicander in Theriacis.

Ὠγύγιος δ' ἄρα μύθος ἐν αἰζηνοῖσι φορεῖται.

Vetus autem fabula inter Juvenes fertur.

S. Gregor. Naz. φάρτις Ὠγυγίη.

Philo Judæus L. de Sacrif. Abel & Caini. παλαιὰς, 3 Ὠγυγίης ἐν τριφασίαι δόξαι.

három ezrendes volna, Görög Országban abba a részébe érkezvén, a' hol azután Aténa városa építetett, fel-osztá tizen-két vármegyére a' körül lévő határt, és az ott bolyongó népen uralkodni kezdett. *

Tzekrops Király nevérol Áttika tartománya, népe, és városa Tzekropiának neveztetik. Azt, hogy ez az Uri Ember Egyiptomból, és ugyan Sái városából szakadt Görög Országba, sok féle régi írárok bizonyítják. Azt tartja Suidás, Tzetzes, és Tzedrénus-is.

Tzekrops Király után Kranaus vezérlette az Attja Országát, azután Amfiktzion, Erekteus, Teseus, Meneszteus, ki a' többi Görögökkel Trója meg-szállásán jelen volt: sőt a' mint Homérus Trója romlásáról írt második könyvének öt száz ötven kettődik versében írja, Nesztort ki-vévén, nem volt abban a' táborban a' Görögök között, ki a' hartzra jobban tudta volna Meneszteusnál állítani, és rendelni a' katonákat.

Az Aténa-béliek utolsó Királya Kodrus volt, ki magát hazája szeretetéért fel-áldozá V. T. há-
rom

---

* Eusebius, Isaac. Tzetzes, Cedrenus apud Cl. Joan. Meursi L. 1. de Regibus Ath. pag. 1031.

M. Rolin. Tom. 2. pag. 471.

D. Petavius L. 13. de Doctr. Temp. pag. 287.

rom ezer kilentz száz tizen harmadik esztendejében, Saul Király idejekor.

Homályos ezeknek a' Királyoknak a' Krónikája, mert a' mit végbe vittek, vagy vélek történt, mind mesébe keverték a' Görögök: fejtyük ugyan fejtyük azokat szüntelen, de fok marad hátra. Tzekrops Királyt fele-sárkánynak, és fele-embernek mondák, és írák a' régiek; de Plutárkus, Justinus, és Tzetzes János jóra magyarázza: nem jelent egyebet a' mese, úgymond, hanem hogy uralkodásának felét kegyetlenül, felét pedig emberül töltötte-bé: vagy azt jelenti, hogy két nyelvet tudván, mind sárkányúl; az az, Egyiptomi nyelven, mind emberül, az az Görögül tudott beszélgetni. Végte: mert ő tanította a' betsületes házaságra a' Görögöket.

Kodrus halála után meg-változott az Aténai vezérlésnek módja: Királyok helyett Árkontefek, az az, Fejedelmek láttak az Országhoz; de a' Tanátsók nélkül semmit sem végezhettek. A' tizenkettődik Fejedelmet Eskilusnak hírák: ennek tizenkettődik esztendejében kezdődött az Olimpiai játék; 's azúlta bizonyosab' a' Görög Krónika.

A' Fejedelmek között felette nevezetes Mil-tziades, Drákó, ki kemény törvényre fogta Aténa-

na-városát. Solont-is a' Fejedelmek közé számláláya Plutárkus; az meg-könyebbítette Drákó törvényét, és bölts rendelkezésekkel nagy hasznot tett hazájának. Mikor Solon az ő törvényét ki hirdette, V. T. három ezer három száz kilentzvenedik esztendeje folyt vala, öt esztendő mulva Jerusálemet megvette Nabukodonosor, és Szedetziást meg-vakította. Ennek az időnek táján éltek más Görög böltssek-is, úgymint Táles Milesius, Perióander, Biás, Feretzides Pitágorás Tanítója, Pitágorás: a' Poéták között pedig Szaffó, Altzéus, Stesíkoros, Ibikus, és a' Mesész Esópus. Akkor a' Lidiai koronát Kréfus viselte, jóllehet míg Solon élt, az Attjával együtt uralkodott Kréfus, és Országának magányos Urává Solon halála után lett, a' mint böltsen fajditja Petávius. Az Egyiptomiakon, Apries, avagy Váfres uralkodott, Romában Tarquinius Priskus.

Élt még Solon, midőn Pisistratus Királlyá tette magát a' törvény ellen Aténa városában; de nem fok idő mulva helyre állott mind a' törvény, mind a' város.

A' Latzedemóniusok, és Korintiufok Ország-lása más egyéb Görög tartományoknak sérelmek nélkül V. T. két ezer nyóltz száz nyóltzvan kettődik esztendőjében kezdődött: tizen három esztendővel

dóvel utób', hogy sem az erős Sámson halála történt.

A' Görög Országnek leg-filányob' tartománya eleinten Matzedónia volt; de Fülöp Király, és főképen fia nagy Sándor meg-mutatta, kik légyenek Görög Országba, sőt a' világnak nap-keleti részeiben erősebbek. Fülöp Király V.T. három ezer hat száz hufzon hatodik esztendejében kezdette Matzedóniának határát megszfzéb' vinni. Nagy Sándor idejéről szóllottam már a' Babilonai Krónikában.

HARMADIK RÉSZ.

A' Görög tudománynak, és mesterségnek kezdetéről.

KI hinné, hogy az a' tanúlt Ország, melly idővel az egész Európának Mestere lön, néha napján merő parasztságból, és a' vadakhoz hasonlító népekből állott, ha azok, a' kik máskép felette szokták magokat hánni, és vetni, (tudni-illik magok a' Görögök) azt magok felől nem beszéllenék?

Teli torokkal kiáltják a' Poéták, hogy eleinten a' Görög nép, sőt az egész emberi nemzet

Zzz

(mert

(mert minthogy ez egy kis gyalázat, másokat-is magokhoz hasonlítanak) hogy, mondok, eleinten az egész Görög nép, mint a' sörtés, merő makkal, és бүкkel tengődött, 's hogy akkor a' Görögnek minden városa a' sűrű erdő, minden palotája a' kőszikla vala. Erre bizonysgot nem kérek a' Poétáktól, ne talántán költeménynek láttassék lenni mind mondásom, mind bizonysgom; tekéntsünk a' Görög Pausánias nyóltzadik könyvébe, nézzünk, vizsgálja arra, a' mit élébeni könyveimben beszélletem, és ha ez mind nem elég, halljuk, mit mond Isókrates abban a' szép beszédben, mellyben Görög Országot, és kivált Aténa városát annyira magasztalja. Tzeres, úgymond, Tzeres kezdé Aténa körül a' vad, és tudatlan Görögöt a' szántásra, vetésre tanitgatni, 's meg-vallja, hogy az előtt ott-is, másutt-is úgy laktak, mint a' vadak, úgy éltek, mint a' barmok, se házok, se kenyerek, se törvények nem lévén. *

Lassan-lassan emelkedtek-fel a' jámborok, minek-utánna Vezérek, és Oktatók alá kezdettek fze-gődni, minek-utánna magokhoz eresztették a' vidékieket, minek-utánna kitfinyenként többen többen öszve barátkoztak, és a' városi, vagy leg-aláb' falusi élet-

---

* Isocrat. in Panegyrico. Cum Græci olim sine legibus viventes, & sparsim habitantes, &c.

élethez hozzá szoktak. Mikor a' kereskedők ki-
mertek már ütni a' Görög partokon , álmélkodva
hallák tőlük az Egyiptomi mesterségeknek , épüle-
teknek , és tudományoknak hírét , hasznát , ditső-
ségét ; a' Babiloniai birodalomnak rend-tartását , a'
városok szépségét , erőségét. A' Fenitziusok , a'
Sidoniai kereskedők nyargaltak már akkor fel- 's
alá a' tengereken , és el-adandó szép válogatott jó-
szágokat hordák a' nagy gallyákon minden felől , és
minden felé: meg-fzállottak a' Görög partokon-is ,
sőt , a' mint Herodotus írja , Inakus Király idejekor ,
ki , a' mint már meg-mondám , az Árgívusoknak első
Királya volt , Árgos városából sokszor üres hajó-
val fordultak haza felé , el-adván mindeneket a' vá-
rosban. *

Ez volt az első szerentséje a' Görögnek , hogy
idegen embereket , és szokásokat kezdett látni : a'
partokon vették észre először mi szép maga viselő
nép lakna más világon , mi tzifra ruhák , mi szép
ujságok , mi rendes mesterségek , mi hasznos tu-
dományok találtatnának más helyeken. Meg-sze-
rették

Z z z 2

---

* Herodotus Clio = I. 1. pag. 1. Persarum literis proditum est : .
Phœnices a rubro mari ad nostrum commēantes . . . cum Ægyptiacis
Assiriisque mercibus Argos ventitasse . . . omnia divendidisse quinto sex-
tove cum applusi essent , die , feminas ad mare venisse tum alias mul-
tas , tum vero Regis filiam , cui nomen esset idem quod Græci tradunt
Jo filiam Inachi. *Ἰὼν τῆς Ἰνάχης.*

rették a' Görög leányok a' Fenitziai, és Egyiptomi tzifraságot : az öregek mozgatóván fejeket tsudálkoztak másoknak elméjén: a' legények-is mohon kaptak a' féle ujságokon, és bőven vettek, ha vólt miből, pénz még Trója meg-fzállásakor se vólt az Országban, tserélve vásárlottak. Meg-fzerették a' mi jó, a' mi szép. Szabad vólt a' mester embereknek meg-állapodni az Országban: lassan - lassan a' mit másoktól láttak, othon-is kezdék már kézfiztetni, illetlen dolognak tartván tsak mások, szájába nézni, mindent mástól várni, minden héjjába-valóságért a' szomszéd Országba rándulni; a' gazdák nem tsak az ekéhez, hanem a' tzifra mesterséghez-is hozzá állíták már fiokat, és az Uraknak épen nem tetfzet, hogy az Országba mindent más árullyn. Annyit veszünk, úgymond, a' Fenitziusoktól, annyira tartjuk elméjeket! vegyenek ők-is már egyfzer mi tölünk, láfsák ők-is, mit tud a' Görög elme: szégyen Uraimék, hogy mi tölünk még fenki sem tanul. Neki fogtak, gondjok lévén arra a' Fejedelmeknek, és rövid nap alatt más színbe öltözött az egész Ország.

Már Homerus idejekor, ki Dávid 'Zidók Királya öregségében, az az, V.T. két ezer kilentz száz ötven nyóltzadik esztendejében született a' világra, minden meg-vólt Görög Országban, a' mint
köny.

könyveiből ki-tettség : azoknál a' könyveknél pedig régieb' írást nem talál az ember a' Görögöknél.

A' Mufika, az Ének a' világgal termett ; vagyon mind a' kettőnek kelete a' ligetegben , és a' pufztákban-is: arra a' vidám Görög természetnek mindenkor kedve vólt, efze vólt, és fok féle szer-
száma: jóllehet az Assiria-béliektől az Egyiptomiak-
tól arra való eszközöket-is válogatva vehetett: ho-
lott azoknál eleinten minden szebben készíttetett.
Igaz, gyarló a' mufika-is, ha bizonyos tudomány
nem vezérli, de hogy abban hamar eléb' kaphat-
na a' Görög, vólt még a' rév-partokon - is elég
Mestere. Az Ének a' verseket vezette-bé. Ezek
eleinten gyarlók valának, a' mint ama felibe-
parasztos emberektől kerekedtek, borzassák,
szennyessék; mert, a' mint Atenéus mondja: a' régi
Komédia, és Tragédia nem egyéb, hanem a' szü-
ret után iddogáló, és lejtőző munkások vigafsága:
kik mikor végeztek, a' mostani szokás szerént jól
fel-öntvén, énekre 's dévajságra fel-ugrának, mu-
latták magokat, a' mint tudták. *

Z z z 3

Idő-

---

* Athenæus Dipnosoph. L. 2. pag. 40. Comædiæ prima quidem ori-
go & Tragædiæ fuit ex comotatione in Icario Atticæ pago. τῆς τρυγῆς
ideft vindemiæ tempore, unde & Trygodiam principio & Comodiam
(addo: hoc est: vindemialem cantum, & pagensem) appellarunt: ἀφ'
& δὲ τῆς τρυγῆς τὸ πρῶτον, ἐκλήθη κωμῳδία.

Idővel meg - kívánták más egyéb lé - hűt-
tók - is töllel a' féle mulatságot , és bizonyos
rendbe vévén a' mulatságnak módját elő állíták
annak szép , és hasznos tudományát , és kelete
kezdett lenni a' várofikban az Urak előtt-is. Merő
ének volt régenten a' Poésis , és merő multság ;
de idővel az Isteni tiszteletre , a' betsületes embe-
rek , és vitézek ditséretére a' politikának , a' jám-
bor, és bölts életnek tanítására fordítottatott a' Görö-
göktől a' 'Zidók példája fzerént , kiknek nem tsak
hireket hallották , hanem könyveiket , és verseiket-is
olvashatták. Kádmus , ki a' Görögöket írásra ta-
nitotta , a' mint magok mondják a' Görögök , és
én-is ötödik könyvemben bőven meg-mutatám , Jo-
sue halála után , Otoniel 'Zidók Birája idejében , az
az , V.T. két ezer öt száz hufzon hatodik esztende-
jében már Fenitziában forgott , és onnét a' betők-
kel nem sok üdő múlva a' Fenitziai kereskedőkkel
Görög Országba költözött : vihetett a' féle köny-
veket , és verseket magával a' Görögökhöz ; vagy
ha ő Pogány lévén nem igen kapott a' 'Zidó verse-
ken , voltak mások , kik azután meg - mutathatták
nékik Mojses Prófetának , Dávid Királynak , Job,
és Salamonnak 'Zidóul írt , de talán Görögre for-
dított verseit. Mikor Homerus a' vers faragásra
alkalmas volt , ezeknek könyvei már mind ké-
szen voltak. Midőn Mojses a' veres tengerent által
köl-

költöztvén azt a' szép éneket mondá, mellynek válogatott szavait, 's méltóságos verseit se Flakkus, se Pindarus fellyúl nem haladta, akkor V. T. két ezer négy száz ötven harmadik esztendeje folyt vala. Job Próféta pedig Israel fiainak ki-költözések előtt ki múlt a' világból, negyven négy esztendővel eléb' hogy sem a' veres tengerbe Fárao el-süllyedt. Dávid Király halálakor, és Salamon Király első esztendeiben Homerus még tsak pendelybe járt. Azomban, hogy azok könyveiben a' vers bőven találtatik, meg-vallya minden tanúlt ember, nekem Sz. Jeronimus bizonyása elegendő. *

Az-is igaz: mély vólt mindenkor a' Görög elme, és némellyeknek közzűlök talán Mester se kellett; reá vezette őket az Isténtől adatott természet a' jóra, a' szépre. Homerusnak, úgy tetszik, nem igen kellett Mester, még se vólt soha-is tanítvánnya, ki ollyas munkába, a' mihez ő fogott,

---

* S. Hieronymus Præfat. 1. in Job, præfixa Bibl. circa medium: Porro a Verbis Job, in quibus ait, pereat dies, in qua natus sum, & nox, in qua dictum est, conceptus est homo, usque ad eum locum, ubi ante finem voluminis scriptum est, idcirco ipse me reprehendo... hexametri versus sunt, dactylo spondeeque currentes, & propter linguæ idioma crebro recipientes & alios pedes... Quod si cui videtur incredulum, metra scilicet esse apud Hebræos, & in morem nostri Flacci, Græcique Pindari & Alexi & Saphis vel Psalterium, vel lamentationes Jeremiæ, vel omnia ferme scripturarum Cantica comprehendere, legat Philonem, Josephum, Origenem, Cæsariensem Eusebium, & eorum testimonio me verum dicere comprobabit.

gott, meg-előzte volna, ha igaz a' mit Vellejus mond. *

Nékem úgy tetszik az Olimpiai játék-is, mint-hogy arra öfzve gyülekezett az egész Ország, állított egynehány Poétát-elő. Mihelyest nyertes volt valaki abban a' játékban, annak ditséretére azonnal énekek, és versek kerekedtek, 's volt-is miért, mert az ilyen ditsérők fáradsága nagy nyereséggel fizokott járni: Tekénts Pindarus könyvetskejébe, és velekedésem helyén marad. Simonidesnek markát fokban jól meg-kenték, kik abban a' játékban másokat meg-győztek.

De ügye, mi haszna hogy olly igen kapott a' Görög a' versen? kérdezd az Olasztól, kerdézd a' Frantziától, kérdezd a' Tzitzerotól-is, ki azt a' filány Enniust annyira betsülte, ki Áratust Görögből Deákra fordította, ki a' mint a' régiek írjak, öt száz verset-is el-tudott egy éjszakán készíteni: az a' haszna, hogy a' kinek abban sörény az tolla, és elméje, sörény az a' szép gondolatokra; ki nem fogy könnyen a' beszédből: az a' haszna, hogy ha Homerus, Horatzius, Teokritus, Esopus az ő politikájokat szép versbe, vagy költeménybe

---

* Vellejus Patere. L. 1. In quo (Homero) hoc maximum est, quod neque ante illum, quem imitaretur, neque post illum, qui imitari eum posset, inventus sit. . .

be nem foglalták volna, már rajtok régen kiadtunk volna.

Mindazonáltal az utból ki-ne tántorodjunk, meg-mutatám mikép lépet bé a' mesterség, és a' tudománynak egyike a' Görögök Országába; lássuk a' többit-is.

Az ékeffen szóllás a' gyors elméjű népben a' féle Országban, a' hol a' Fejedelmek semmit sem végeztek mások tanátsa nélkül, a' hol a' tanátsba nem egy két szóval, nem egy két pufzta mondással, hanem gondossan, 's mesterségeffen készített beszéddel szokás volt a' versengéshez látni, könnyen megszíze mehetett. Látván a' Görög ifiak, minagy betsülete légyen a' tanátsban az ékes beszédnek, látván hogy az ollyant, kinek arra elméje, és egyéb értéke vagyon nagy figyelmetességgel halgatja a' nép a' Fejedelmekkel együtt egy két óráig-is, néki bátorodtak: addig tanultak, addig ékesgették szólláfokat, és annyian, hogy végtére Rómának-is juthatott azok keresményéből.

Egyik tudomány a' másíkra vezeti a' betsület fzerető népet. Az elmés, és ékes beszéd az igaz Filozofia, és Politika nélkül tsak ollyan, mind az üszögös búza: mind addig elmélkedtek, míg abba-is Mesterekké nem váltak, köszönnyék elméjeknek,

A a a a

hogy

hogy reá találtak, és ki tanúlták, hogyan kell keresni, a' mi othon nem találhatik. Régi Görög tanáts: a' mit Országodban nem láthatasz, meg-nem tanulhatasz, kereszed másoknál. Homérus, kinél, úgy tetszik, Görög Országban senki könyvet előb' nem írt, már könyvének az első rendén azzal ditséri bölts Uliisses elmejét, és böltseségét-is annak tulajdonítja, hogy fok népeknek városát, és szokását látta. A' ki keveset látott fzemével, vagy elméjével, keveset tud. *

'S ugyan-is, a' mint Solonnak, Pitagorásnak, 's Plátónak életéből ki tetszik, és észre vehetni ötödik könyvemből, mikor még othon mindenben Mester nem vólt, tsoportossan jártak a' Görögök a' tanúlt népek, 's tartományok látogatására, megtekéngették, hol mi jó, mi szép, másoknál mi féle a' törvény, a' szokás, a' mesterség, tanítás, és tudomány, és mások elméje keresményét hazahordák, tulajdon fáradságokkal meg-fzaporíták, és minthogy felette szerették hazájokat, azon mesterkedtek, hogy Görögül minden meg légyen:
 hogy

---

* Hom. Odyss. α, ut Horatius vertit in arte P. Dic mihi Musa virum captæ post tempora Trojæ. Qui mores hominum multorum vidit & urbes. ἄνδρα μιν ἐνέπε μύσα πολύτροπον &c.

hogy másokra ne kellefsék szorúlni ; már valamit
 vagy Egyiptom tanított , vagy Fenitzia , és Affiria
 mutogatott , mind meg-volt az a' Görögnél , már
 az othon való kő faragók , építő mesterek szép pa-
 lotákat , roppant templomokat , oszloppal meg-
 rakott tornátságokat , ugró kutakat , tzipra tornyo-
 kat , rév partokat , gálljákat építették , már nem
 tanításra , hanem tanulásért jártak a' vidékiek a'
 Göröghez ; már teli volt a' Nemessék két keze , és
 öle az othon való Tanítóknak külömb-féle szép
 könyveivel : olvaftatattak Görög nyelven mind a'
 régi , mind a' minapi , mind az othon való , mind a'
 vidéki történetek , harfogtak a' város pitvari a'
 versfengő Filozofusok vetekedésével , egyik rész a'
 másik ellen ki-támadván szórták egymásra a' fok
 elmés könyvet ; a' tanátsban a' válogatott szép be-
 szédek , a' mulató helyeken a' bölts politikával
 tellyes versek jeleskedtek : Teli valának az Iskolák
 Deáksággal , a' könyv-házak a' könyvbe merült
 gondolkodó emberekkel : a' könyv-házak mondok ,
 mert azokra hamar gondja vólt az Országnak ; a'
 mint majd meg-mondom .

A' jó példa , a' jutalom , a' ditsőség , a' sö-
 rény , és dolgos elméjű népet mások mesteréve szok-
 ta tenni .

Tudom, kezdik már gyalázni némellyek Görög Országának egynehány Bóltseit ; de leg-aláb' jó vólt addig az avit ruha , míg újjat nem vartak , köszönnyük-meg azt-is. Elég az , hogy néha napján máffok nem vólt , és máfok szemeit - is tsak ók nyitották-meg. Mondottam valamit az ötödik könyvben , ha valakinek eszébe jut.

Azomban hálá Istennek egyéb Tanítói még most-is betsületben vannak. Vaj mi tudja a' Frantzia mi a' jó. Tetzenek , és tetzeni fognak , míg tanúlt emberek élni fognak a' világon , a' mit azok írva hadtak : azok könyvei nélkül megszűze most se lehet menni ; sőt akkor romlúnk-meg , ha azoktól , vagy azoknak első Tanítójoktól el-állunk , és amazokhoz nem tudom mi reménségért-bé szegődünk : mintha nem tudnók , hogy ók-is tsak azokat a' lovakat fogják-bé , mellyeket Homérus tartott , szép Virgiliusban az még mostanában-is , a' mit Homéruftól , Hesioduftól , és Teókrituftól tanúlt , és szedegetett : a' ki mind a' négyben jól bé teként , meg-móndja : úgy vagyon : azok mestersege nélkül most-is polyva a' vers , ha szép szavakból áll-is : azzal gyönyörködtetik , keferítik , tanítják , mulatják szivűnket a' szomfzéd Komédusfok , és Tragédusfok , a' mire őket Eurípides , Sófokles , Menánder , és Arisztófanész tanította : azoknak
tsó-

tsókollyák-meg kezeket, a' kik abba valamire mentek; a' kik azokba nem tekéntettek, látszik mennyit tudnak. Mi ékes, mi győzedelmes a' beszédben? nyilvánban szóllok: Tzitzeró könyveiben mi szép, mi hathatós? vefszük észre, látjuk: a' mézet Isókrates rakta ajakára, a' menykövet Demósztenes adta a' kezébe. Tudom, 's olvasom Plutárkusban: meg-keferitette Mesterét Apolloniust, midőn Ródus szigetében végső bútsút vévén tőlle, meg-mutatá előtte, mit tanult, 's mennyit vett-fel tőlle: könyökére dőlt a' jámbor öreg ember, 's fel-vetvén könyvező szemeit tanítványára meg-vallá fájdalmát, hogy Görög Országának utolsó ékecsége, ékeffen szollása-is által költözik Romába Tzitzeróval; által ment, úgy vagyon; de Görög Országból ment; által ment; de meg-maradt azomban othon-is; mert igaz lészzen mindenkör hogy Roma mindent a' Görögtől tanult.

Más tudományi felől mit mondjak? fok féle formára öntetik Euklides; de nints mit tennünk, akár ki tanítson arra, a' mit ő tudott, tsak ugyan ő tanít mái-napig-is.

'S hát ha Görög Országának egyéb ditsőségét-is szem elejbe akarnám helyheztetni, mennyi idő, minémű szavak kívántatnának! kő faragóit: Poliklétust, Miront, Lisippust, Praksítelest, Sko-

páft, felette nagyra betsüllik most-is, kik ahoz a' szép jószághoz tudnak. A' Kép-írókat most-is taníthatná valamire Fidiás, Panénus, Apollodorus, Zeukfís, Párráfius, Pámfilus, Timantes, Appelles, Arisztides, Protógenes. Építő Mesteri mit tudtak, következő beszidimből ki-fog-tetfzeni. Közelítsünk oda, a' hová indúltunk.

NEGYEDIK RÉSZ.

Aténa városáról.

HA a' Görög városoknak ékeségét érdeme szerint le-akárnám írni, nagyobb' könyv kívánnatnék, 's az másoknak a' dolga, Aténát híréért, 's könyv-háza kedvéért emlégetem.

Aténa városát a' Fejedelmek palotáji, a' böltsék iskolái, a' bálványok sok roppant templomi, a' Poéták játékos udvari, Tzekrópia várnak falai, a' mulatságra rendeltetett pitvarok, a' kereskedésre fel-állított rév-partok, a' ditsóséges személyek emlékezetére fel-állított oszlopok, fegyver házak, és más számtalan épületek, de kiváltképen a' bölts, és tanult emberek nevezetessé tették széles e' világon. Ide gyülekezett, valami másutt

az egész Görög Országban szép, és tekintetre méltó vala.

Dion a' város falainak kerületén két száz pallyát mér. *

A' városba az előtt kertek nem valának; Epikurus, a' könnyű életnek Mestere, első vólt, a' ki abba kertnek helyet vett: ott tanitgatá azután tanítványit, a' mint Plinius bizonyítja tizen - kilencedik könyvének negyedik részében.

Pisistratus, ki Solon idejébe Aténa városában uralkodott, noha törvénytelenül kapott az uraságra, mindazonáltal betsületesen vezérlette az Országot, és a' többi között Aténa városát egy szép könyv-házzal meg-is ékesítette, meg-gazdagította. Ennél a' könyv-háznál idősebbet nem ismérnek a' tanult emberek, a' mint Meursius Lipsiussal tanítja, Gellius, Ifidórus, és Sz. Jeronimus bizonyyságát követvén. **

Ugyan Pisistratus Királynak érdeme fzerént elegendő hálat nem adhatunk, hogy Homérus énekeit

* Dion. Orat. 6. Apud Meursium de Athenis Att. pag. 902.

** Meursius de Athenis Atticis L. 3. pag. 892.
Lipsius Syntag. de Bibl. c. 3. pag. 14.

Gellius L. 6. Libros Athenis disciplinarum liberalium, publice ad legendum praelegendos - primus posuisse dicitur Pisistratus Tyrannus.

keit rendbe szedte, és felét Trója meg - szállásához, felét Uliissés bolyongásához számlálván az el-szórt leveleket olly szép két könyvre, 's olly szépen öszve állította.

Azt a' könyv-házat Pifistratus nem maga udvara számára, hanem a' városiak kedvéért és hasznáért építette, a' mint Gellius emléti, tudván, hogy haszontalan várja addig az Ország a' jóra indult ifjak elméjétől az ő éketségét, míg a' szép igyekezetet a' féle gondal nem segíti. Bé-mehetett Pifistratus könyv-házába, a' kinek kedve volt, úszhatott a' fok idegen, és othon való szép könyvekbe, olvashatott, írhatott, hazájának szolgálhatott. Ezt a' könyv-házat az Aténa-béliek esztendőnként szüntelen szaporíták, míg Kserkses Persák Királya fel-dúlván Aténát a' könyveket Perfiába nem ragadta. Hasonló kárt vallánk mi-is, midőn Mátjás Király keresményét a' Török Konstantzinápolyba vitette Budáról: Nagy volt annak a' könyv-háznak hire neve az egész Európában. *

Tsak az, hogy Pifistratus könyveit Seleukus Nikánor idővel vízfőz térítette, mi a' miéinket még-most-is sirattyuk; és addig fogjuk zokogva ohajtani, míg valaki hazáján meg-nem könyörül,

's

---

* Oláh Miklós Esztergami Érsek.

2s mást helyébe elő nem állít. Ki pufztúlt ismét az Aténai könyv-ház, mikor Szilla garázdálkodott, és Olasz Országba vitettek könyvei; de Adrián Császár betsületesen mind visszfa adta; sőt azok számára az elébbenyinél ékefsebb' helyet-is kfszített, meg-rakván a' könyv-házat szép oszlopokkal, darága képekkel, póltzait, fzekrényeit, bólthajtásit arannyal, és fejer marvány-kövel ki-tzifráztatván.

Mondja ugyan Diodórus, hogy Pisistratus előtt már Osimanduás Király-is építtetett Egyiptomban könyv-házakat; de Diodórus tsak maga vagyon, és én már meg-mondám ötödik könyvemben, minémű könyvei voltak jobbára Egyiptomnak.

Pisistratus példáját Arisztoteles követte leg-sörényebben Görög Országba; Egyiptomban pedig Ptoloméus Filadelfus. Ennek könyv-házában hat száz ezer könyvnél kevés idő múlva több találta-tott; Gellius tsak nem hét száz ezerre mondja. Kapott Filadelfus a' Szent Íráson-is, és Görög nyelvre fordíttatta. Tekénts Szent Epifánus írásiba; de tekénts Petáviusba-is, ki ezt a' Szent Atyát okosan fejtegeti. Írtak erről a' fordításról, és fok versengést indítottak a' többi kö-

Bbbb

zött

zött Montfaukon , Nátális Sándor , és Kálmety. *

Aténa külső városában egy szép kert áll vala. Annak régi Urát Akademosnak hiták. Végtere a' Filozofusok kezébe került. Ott tanított Plátó, ott járt iskolában Arisztoteles.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Az Efészusi Diánnának templomáról.

Jóllehet Diánnának tiszteletére sok jeles épületet rakott hajdan a' pogányság ; de annál , melynek rajzolásához készűlök , nagyobb , ékeesebbet fel-nem állított. Mert noha ennek pompája az Egyiptomi épületeknek méltóságával fel-nem tehet , a' mint Herodotus szavai szerént már megmondám az ötödik könyvben ; kérkedhetik mindazonáltal aval a' ditsóséggel , melyet a' világnak hét híres tsudái között meg-érdemlett , meg-nyert. Minthogy ezt a' könyvet merő Görög tsudára szántam ;

---

* S. Epiphanius L. de Ponderibus & Mensuris. Petavius in Animadversionibus ad Epiphan. L. de Pond. & M. Montfaucon Hexaplorum Origen. Tom. 1. in Præfat. Calmer Dissertat. de 70. Interpret. Natalis Alexand. Tom. 1. Hist. Ecclesiasticæ.

tam ; ez légyen az első. Lásd hetedik Táblámnak negyedik képét.

A' ki ennek az épületnek éketségét tudni kívánja, arra tartson számat, hogy annak építésén két száz ezrtendeig fejeket törték, 's pénzeket vesztegették az egész Ásiának Fejedelmi, Királyi várafi. *

Mert ugyan-is ha való az, a' mit töb' e' féle, de aláb'-való bálvány templomokról írva hadtak a' régiek ; az egy Efészusi Dianna templomának annál ékefebbnek kellet lenni a' többi között, mennél töb' időt, töb' jó tévőt kívánt, míg talpra nem állott. Arisztófanés régi Görög Komédus az ő ideje-béli templomokról szólván, nem beszéll mérő világ tsudáiról, még-is arannyal bé-vont ajtókat emleget. Dénes a' Székelyek, avagy a' Szitzilia-bélieknek Királya, midőn a' templomokat fosztogatta, Jupiter faragott képének tsak egy öltözetéről is annyi kintset kapott, hogy a' lopott tzifra ruhának az árra nyóltzvan-öt egész tálentomot ütne. Eskulápiusnak, kinek képével ismét azon betsülettel bánt Dénes, még a' szakállá-is tiszta darab aranyból állott.

Bbbb 2

Ré-

---

* Liv. L. I. Inclytum Dianæ Ephesiæ fanum: id communiter a civitatibus Asiæ factum fama ferebat.

Régenten a' Görögök, kik az ő pénzeket fél-
tették vala másoknak kezétől, ebben a' templom-
ban szokták le tenni a' kintset, hogy ott a' Pa-
pok gondjokat viselnék: a' mint Gronovius észre
vette. *

A' templomnak álló-helye Efészus vala a'
kissebbik Ásiának nemes fő-városa. Ezt Strábónak
tizen-negyedik könyve szerént Kodrus fia Ándro-
kus építette, most a' Törökök, kiknek birodal-
mok alatt finlódik, Ajafolóáknak hiják.

Két száz husz esztendeig munkálkodott rajta
az egész Ásia, úgymond Plinius. **

Sőt, a' mint másutt bizonyítja, négy száz
esztendeig. ***

Azt Hárduinus arra érti: nem, hogy négy
száz esztendőt töltöttek volna építésében; hanem
hogy négy száz esztendő folyt-el a' templom fel-
állításától fogva Plinius idejéig, az az: Roma vá-
rosának fel-épülése után nyóltz-száz harminzadik
esz-

* Gronovius Tom. 7. pag. 391.

** Plinius L. 36. pag. 740.

*** Plinius L. 16. pag. 36. Cum tota Asia extruente quadringentis
annis peractum fit.

esztendejéig. Így érti Plinius szavait Rivius-is, ki Vitruviust német nyelvre fordította. *

Azomban a' templomnak első építése felől se Plinius, se Harduinus nem beszélhet, mert ha csak négy száz esztendővel eléb' építtetett volna, hogy sem Plinius ki múlt a' világból; Diána templomának V. T. három ezer hat száz hatvan harmadik esztendejében kellett volna fel-épülni, tudni-illik nagy Sándor halálának hatodik esztendejében; az pedig lehetetlen: holott a' melly nap nagy Sándor születet, akkor Diána temploma már el-is égett. **

Rolinus, könyveinek tizen-egyedik szegésében, nem tudom kinek bizonyága fzerént azt emlegeti: hogy mikor meg gyúlladott Diána temploma nagy Sándor születése napján egy hejába való ember fel-kiáltván az égésnek illyes okát adá: Nem hejába, úgymond, hogy lángot vetett a' templom: holott Diánna (az az Lutzína, a' szülő Aszfzonyok pártfogója) akkor Olimpia nagy Sándor Anyja mellett forgolódott, és ideje nem vólt a' templom védelmezésére. Halván ezt a' hebegő nem tom mit más egy betsületes ember csak hamar

Bbbb 3

neki

* Harduinus in Notis ad Plin. L. 16. pag. 36.

Rivius in Vitruvium pag. 231.

** Plutarch. in Alexandro citatus a Petavio L. 13. de Doctr. Temp. pag. 327.

neki ő-is teli torokkal: o frigus, úgymond, aptum toti illi incendio extinguendo. *

Rivius, és Rolinus a' régiek írásival azt-is bizonyítják; hogy látván nagy Sándor az hires templomnak romlását, annyi költséget ígért az Efészusi népnek, a' mennyi kívántatnék méltóságos fel-állítására: ha tudni-illik egyedül tsak ő néki tulajdonitanák az épületnek ditsóságét, és mások nevét ki-marasztanák a' jó tévők lajstromából. Erre nem álván az Efészusi Nemesség, hízkelkedéssel kezdé enyhíteni nagy-Sándornak fel-indúlt kívánságát: hogy tudni-illik nem volna illendő dolog, ha egyik Isten a' másiknak templomot állítana. **

Hárduinust tehát Pliniussal együtt a' templom második építésére kell magyarázni. Már minthogy két száz husz esztendeig épült eleinten, és szüntelen ékésfittetett Diána temploma; akkor pedig, mikor nagy Sándor született, el-is égett, V. Teremtésének három ezer négy száz nyóltzadik esztendejében fogtak a' munkához: mert nagy Sándor születése V. T. három ezer hat száz huszon nyóltzadik esztendejébe történt Petávius Kronikája szerént; ettől

* Rolinus Tom. II. pag. 235.

** Rivius Commentar. in Vitruv. pag. 231.
Rolinus loco citato.

ettől a' fommától pedig ha két száz husz esztendőt le-vonunk, elő áll a' keresett esztendő, az az: V.T. három ezer négy száz nyóltzadik esztendeje. *

Illik-is annak az esztendőnek tájára helyhez-tetni a' templom kezdetét: holott akkor élt az a' gazdag, és hatalmas Kréfus Lidiai Király, kinek annyi pénze vólt, hogy a' kit meg- akárt ajándé-kozni, annak markát, kebelét, 'zebét, tísma szárát, nadrágját, pofáját arañyal teli töltené; de még a' haját -is meg-hintette arany-porral. Delfi városba, a' hol a' Görögök a' jövendő mondó Apol-lót tisztelték, három ezer darab marhát hajatott az áldozatra; azon fellyül annak tiszteletére egy-néhány arany ágyait, tséskéit, és ruhájit meg-éget-vén az el-ólvadott darága jószágot más formára ve-rette, és az émléttett városba Apolló templomába küldé vala: a' mint Herodotus beszéli az ő első könyvében. **

Kréfús V. T. három ezer négy száz huszon hatodik esztendejében kezdett uralkodni, a' mint Petávius fajdítja. ***

A'

---

* Nagy Sándor születése V. T. 3628.
----- 220.

Diána temploma építésének kezdete V. T. 3408.

** Herodot. Clio = L. 1. pag. 20. 21. 22.

*** Petavius L. 13. de Doctr. Temp. pag. 307.

A' templom építésére kész akartva iszapos helyet választottak, hogy a' földnek indulása, vagy süllyedése kevesebbet árthatna az épületnek. Arra a' végre pedig, hogy a' roppant épületet a' nedves földön álhatatos talpra állíthatnák, először a' fundamentom fenekére jó vastagon törött fzenet tippottak, azután szórt, és gypjút terítettek. *

Ezzel a' tanátsal Teodórus Számíus szolgált az építő Mestereknek, a' mint Diógenes Laertzius írja. Okosfan, mert a' fzenet sem a' nedveség, sem az hofzfú idő meg-nem emésztheti. **

A' templomnak hofzfza négy száz huszon öt, szélefsége két száz husz lábni vólt. Itt Kálmetnek deák nyomtatásában egy kis héjjányofság esett. Holott a' Nagyszombati nyomtatás szerént ennek a' templomnak szélefségéről szólván azt tsak huszon két lábnyinak mondja lenni. ***

Száz

* S. August. L. 31. de Civ. DEI c. 4. Quid? in carbonibus nonne miranda est tanta infirmitas, ut lectu levissimo frangantur, pressu facillimo conterantur: & tanta firmitas, ut nullo humore corrumpantur, nulla atate vincantur, usque adeo, ut eos substernere solent.

** Diogenes Laert. L. 2.

Fuerunt Theodori nomine insigniti viginti. Primus Samius Rhœci filius, qui consilium dederat, ut carbones Ephesini templi fundamentis subicerentur. Nam quod humidus esset locus, carbones, ajebat, rejecta ligni natura soliditatem accipere, humori inviolabilem.

*** Calmet de Templis pag. 65. edit. Tyrnav.

Száz huszon hét oszlop tartotta , vagy éke-
fitette az egész épületet , mellyek rendre mind
annyi Királyoktól építtettek : hatvan , vagy leg-
aláb' , a' mint Montfaukonnak tetszik , negyven
lábni mértékkel egyezett az oszlopok magassága.
A' templom oldala mellett két renden állottak az
oszlopok mind a' két felől: eleje pedig, és hátúllyá
nyóltz nyóltz oszlopot mutogatott. Ezeket az
oszlopokat Spónius a' Dóri rend fzerént építtetett
oszlopok közé számlálja ; de Gronovius Ioniai ren-
dűeknek mondja lenni. *

Harmintz hat oszlop a' többi között kívált-
képen való ékefséggel tündöklött: mert jóllehet az
egész épületnek minden tagján merő válogatott Me-
ster ember munkálkodott ; de harmintz hat osz-
lopnak faragására 's ékesgetésére jobnál-is job' vá-
lasztatott. Egyiknek pontzolásán Skópás , híres
nevezetes kép-faragó mutatta-meg remek mester-
ségét. * *

Az egész épületnek igazgató Mestere Kérzfif-
ron vala (Strabó Arkifionnak nevezi) ki az ő böl-

Cccc

tse-

* Sponius apud Montfaucon Tom. 2. pag. 86.

Gronovius Tom. 7. pag. 390.

** Horat. L. 4. Od. 7.

Artium... Quas aut Parrasius protulit, aut Scopas

Hic faxo, liquidis ille coloribus

Solers nunc hominem ponere nunc Deum.

tseségét akkor vette leg-jelelőbb' próbára, mikor mindenek álmélkodására ama goromba magasságú oszlopoknak súlyos gerendáit fel-emelte, 's a' tzi-fira munkának minden leg-kissebbik sérelme nélkül fel-is rakta. *

Ebben Kérzfifron mestersége illetően vala: Egynehány jókora tarisznyát vánkös módra homokkal meg-töltetett, a' vánkösöket az oszlopok felső pólztaira rendre fel-vontatta, 's ki-terítettte; azokra minek-utánna okkal 's móddal le-eresztette volna a' gondot szerző terhet, azután a' tarisznyákon lyukakat hasíttatott, és így ki botsátván belőlek az homokot, az oszlopok kofzorújira a' gerendákat gyengén le-szállítá.

A' mesterségről másképen beszéll Harduinus, hogy tudni-illik az oszlopok közé 'zakkokkal, és tarisznyákkal addig hordatta a' fővenyet, míg az oszlopoknál nagyob' dombok fel-nem állítottak: ezeknek a' domboknak tetejekre fektetvén, és tsusztatván a' gerendákat, addig vájták, és eresztették alól a' fővenyt, míg a' gerendák a' szabott pólztira és kofzorúra le nem ereszkedtek. **

A'

---

* Plinius pag. cit. summa miracula epistylia tantæ molis attolli potuisse.

** Plinius loco cit. Id consecutus est peronibus arena p'enis. Harduin. legit juxta edit. Regiam æronibus. Juxta eundem pero idem quod æro h. e. sacculus.

A' templomnak pompás méltóságát tsak abból-is észre lehet venni, hogy annak egész födele és padlója, egyfzóval minden gerendája merő válogatott tzedrus fából állott. Plinius az ő tizenhatodik könyvében még többet mond, hogy tudni-illik a' templom garádjtsa, mellynek hoszfát Montfaukon leg-aláb' nyóltzvan lábnyira számálllya, egyetlen egy szólló-tóbból építettett. 'S ugyan-is Tziprus szigetében, ahol ez a' tó nevelkedett, 's más tartományokban-is a' szólló veszfzőnek termete a' vastag gerendák magafságával vetekedik, a' mint tsak a' Ravenna-béli öreg templomnak ajtajából-is nyilván ki-tetszik még mái napig-is: holott annak fája nem egyéb, hanem egyetlen egy szólló tóbból hafogatott fzeles vastag deszka. *

De jóllehet szép deli termetre nevelkedjék itt-is, másútt-is a' szólló veszfző; mindazonáltal hogy épen olly ifzonyú magafságra terjedjen, mekkorára Plinius mondja, és nyújtja, 's hogy olly roppant templomnak garádjtsa ki-telhefsék egy szólló tóbból, el-nem hitetheti magával Montfaukon.

Nyakát fzegették ennek a' pompás alkotmány-nak a' mint mondam. Azon a' napon, mellyen
Cccc 2 nagy

---

* Montfaucon Tom. 2. pag. 85.

nagy Sándor született, hirt, és nevet latorsággal keresvén magának Heróstratus, tüzet vetett alája, és felébe meg-emészté. Fel-illyedett ugyan idővel, 's a' porból fel-emelte fejét, mert a' mint az Apostolok tselekedetinek tizen-kilentzedik részéből észre vesszük, mikoron Sz. Pál Apostol az Efészusi városnak meg-térésén fáradozott, még akkor-is nagynak, 's hatalmasnak kiábálák az Efészusiak az ő Diáñájokat; ennek az hires templomnak öntött, vagy faragott képét még akkor-is nagyra be-tsüllették, úgy hogy némellyek az ilyen képekkel egész kereskedést, és vásárt indítának; de végtére Valeriánus Tsászárral uralkodásakor a' Szittjaiak megént meg-égették, a' mint Petáviusz Zózimus, és Trebellius írással bizonyítja Krisztus Urunk születésének két száz hatvanadik esztendejében.

Látta ennek a' felséges épületnek mostani állapotját Sponius, és a' mint tehetsége engedte, meg-visgálta: Kár, hogy romladékinak nyomdok mértékét le-nem ábrázolta: azomban a' mit a' nézegetés közben észre vett, azt keze írása által imégyen adja előnkbe.

Le-fzállottam, úgymond, az említett épületnek alsó részeire, 's hogy a' sötétes helyen bátrabban mehetnék, égő fáklyákat hordoztatván előttem, utánnam gombolyagról, valamerre te-
kereg-

keregetem, kezemből mindenütt finórt eresztettem. A' templom allya merő barlang, merő tekervényes tömkeleg: ott a' fok düledék miatt tsak tsúszva mászva kellett járnom, sőt jóllehet kedvem tartaná, hogy egyik bálthajtásnak tsak ugyan végére járnék; de mindazonáltal az undok sár el-fogta igyekezetemet, és száz lépésnél többet nem engedett. Nékem úgy tetszik, úgymond Sponius, ezek az alsó épületek a' víz-fogása -számára rendeltettek. Meg-nézegette ez az Úri ember a' felső falakat-is, és azt beszéli, hogy azok mind azon faragott kövekből állanak; de imitt amott a' téglának-is háfznát vették. Sok igyenes lyukatskákat láthatni a' falak oldalain, nyilván ezekben állottak azok a' fzegek, mellyek a' templomnak belső ékefségét tarták vala; oda vagy ezüstből, vagy leg-aláb' fényes rézből vert tzi fra táblák terítetttek. Még most-is helyén találni öt hat oszlopot, mellyek minden raggatás nélkül egy egy kőből állanak. De egyiknek hofzfán se mérhet az ember annyit, mennyit felőlek Plinius említ: mert most hofzfok tsak negyven lábnyi: szélek nem töb' hét-nél, hihető idő jártával ezekben-is gánts, és fogyatkozás efett. *

Cccc 3

Az

---

* Sponius apud Montfaucon Tom. 2. pag. 85.

Az Efészusi templomnak tsekély képetskéjét a' régi pénzeken még most-is meg-láthatni, de azokon nem egygyez fe a' templomnak, se a' Diánnának ábrázattja. Egyet ide helyheztetek, melly Efészusban verettetett, és a' templomnak elejét nyóltz oszlopival együtt szem elejbe téfzi. Lásd hetedik Táblámnak első képét.

Robertus Tzénális meg-fontolván Diánna templomának ékességét, azt meri mondani, hogy nagy Afzszonyunk temploma Páris városában annál fokkal tágosab' és betsületeseb'. Adja Isten! *

HATODIK RÉSZ.

Az Olimpiai Jupiternek templomáról.

MInt hogy ez a' templom-is a' világ tsudái közé számláltatott, méltó leg-aláb', hogy írásomból ki-ne maradjon.

Olimpiában Jupiter templomát az Éleai nemzet építette költségére prédánál, vagy hadi nyereségnél

---

* Robertus Cenalis L. 2. Hist. Gallicæ. Perioch. 3. Citatus ab Hardwin. in Notis Plinian. ad L. 36. pag. 740.

ségnél egyebet nem adván. Az épületnek formáján Dóri mód, és rend tartatott: hofszja két száz harmintz láb nyomnyi vólt, magassága hatvan nyóltz, szélefsége pedig kilentzven öt.

A' kik nevét a' világ tsudái közé tették, nem tsudálták úgy annyira kintsét, a' mennyire a' fok hires Mester embereknek kezek munkáját. Ki-tettek-itt tudni-illik magokért, valakik vagy ofzlopit faragták, vagy bálványit öntötték, vagy falait himesgették.

Külső részét minden felől merő ofzlop kerítette-bé. Azoknak kofzorújin hufzon egy aranyos pai'z tündöklött; a' templom földelének ket-tős tsutsain pedig egy egy aranyos gomb. Nints a' Görög mese között olly hires történet, mellynek képe ottan kívül vagy belől le-nem lett volna vagy írva, vagy faragva.

De a' mint illet, leg-jeleffeb' láttatya vala a' belső munkának. Jupiter oltárához a' fok szép ofzloppal két felől meg-rakott tornáczok vezették a' bé-járó népet; holott Jupiternek aranyból 's elefánt-tsontból faragott képe Királyi székbén űlt vala méltóságos tekintettel: bal kezével Királyi páltzáját, jobbjával pedig a' koronás Viktoriának képét tartván. Mind papútsa, mind palástja, mind

mind Királyi széke arannyal vala bé-borítva: villogott alatta, felette minden felől a' fok darága szép gyöngy: széke körül a' Viktoriának, avagy a' Győzödelem Afzfzony-bálvánnyának faragott képe tántzó-félbe hat helyen áll vala: lábai elejbe a' Tébai gyermekeket rajzolák a' Sfinks körme közé. Ott kesergé Niobe-is az ő szép gyermekit, kiknek sziveket Apollónak's Diánnának nyilai által verték vala. Emitt az Élei Pántartzesnek az Olimpiai baj-vivásban nyert diadalma: amott Herkulesnek Ámazonokkal ania' Szittyai katonás Afzfzonyokkal tartott hartza vala fel-jedjezve. Hamar el-nem végzeném, ha ennek az hires templomnak tzifra képeit, és bálványit mind elő számlálnám.

Tzitzeró a' Fidiástól faragott bálványokról azt meri mondani: hogy soha az emberi szem elejbe azoknál helyesfőb' munka nem került. *

Azomban, noha az Olimpiai templom számára tölle faragott Jupiter képe mindenektől égis magasztaltatik; mindazonáltal Strábó e' nemes remekben nem héjába-való gántsot talált: minthogy Jupitert ültébe olly temérdek termetbe helyezettte; hogy ha Jupiter az ő Királyi székéből fel-kélt, vagy fel-ugrott volna, fejével a' templom bólt-

---

* Cicero *de Oratore*.

bólthajtását födelével együtt. 'Tsak úgy van az, a'
mint Kátúllus mondja.

Vagyon tulajdon gántsa még a' szépnek-is. *

A' többi között öt Mester ember nevezetes
ebben az épületben. Fidiás, kiről most emlékez-
tem, és Alkámenes a' bálványok ékes faragásában
mutatták meg mesterségeket; de az öreg oltárnak
leg-jelebb' képe Fidiás keze munkája vala. Fidiás-
nak testvér attyafia Panénus a' képek írásival ked-
veskedett. Bizás azzal érdemlé meg felette be-
tsületét, hogy Aftiáges idejekor ő találta-fel ama'
hasznos kőnek a' nemét, mellynek színe hasonlő
ugyan a' téglához; de helyesb' és fokkal alkalma-
tosab' az épületre a' téglánál. Ennek a' kőnek
Görög neve Pentelikós, és ugyan a' jelen való
templomnak födelén ennek a' kőnek vala jobbára
kelete.

A' ditsóságnek nagyob' része az épületnek
fel-állásákor Libót illette, ki az egész alkotmány-
nak fő igazgató Mestere vala.

Úgy tetszik ennek a' templomnak építése Vi-
lág teremtésének három ezer öt száz ötven kettő-
dik esztendejétől nem meszsze esett, holott Fidiás

Dddd

abban

---

* Catullus ad Varum, Suus cuique attributus est error.

abban az esztendőben Minervának egy híres bálványát már el-készítette, a' mint Petávius az Arisztofanes fejtegetőjének szavaival bizonyítja. *

HETEDIK RÉSZ.

A' Ródusi Oszlop felől.

L Iszippus tanítványa Lindusi Káres, minthogy minden tehetségével tsak arra az egy ditsőségre szaggatott, melly az épület rakás mesterségétől osztogatatik; látván az Egyiptomi roppant épületeknek méltóságos pompáját, meg-nem nyugosztalhatta szíve vágyódását mind addig, méglen hozzájok hasonló alkotmányt, az az égtelen nagy magasságú egy oszlopot elő nem állított.

Az oszlop tetétől talpig emberi szinben, 's ábrázatban állott; de iszonyú tagjai nem az élő embereknek szokott természetéhez, hanem az elmében képzett goromba nagy Oriások temérdekségéhez vala mérve és alkalmaztatva. Apollónak a' Ródusiak költött Istenének tiszteletére szenteltetett, és annak nevére Apolló, vagy nap oszlopának neveztetett. Hofzsa hetven egész könyöknyire
nyúlt

---

* Petav. de Doctr. Temp. L. 13. pag. 318.

nyúlt vala ; Fesztus száz öt lábnyomnyinak mondja. Lásd a' nyóltzadik Táblát.

Tifzta rézből vala verve ; de ezt a' pompás mesterséget az ő fel-állítása után ötven hatodik , vagy mások vélekedése szerént nyóltzvan egyedik esztendőben a' föld indulás a' partra terítette , 's így fekvé maradott Plinius idejéig. Azomban még fektibe - is tsudálta , a' ki szemlélte ki mondhatatlan testefségét. Ennek tsak egy két jelét hozom-elő.

Rodus rév-partyán álván bé-ereszthette a' fázrai között a' nagy vitorlás gallyákat. Hüvelykét kevesen ölelhatték - által : minthogy az újjai más egyéb bálvány képeknél-is nagyobbak valának. Törött tagjai , maradék düledéki nem külföldben, mint a' hézag mély barlangok iszonyú kősziklákkal meg-terhelt üregeket vetettek a' szem elejbe ; mert hogy ennek a' roppant bálványnak tagjai egymást keményebben kaptsolnák , és szorítanak , a' Mester egyik oldaltól a' másikig tsont, és velő helyett vasból, és faragott kőből hidakat vetett, és vontatott az egész belső részre.

Vespasziánus Tsásfár uralkodásakor ismét, helyre állíttatott. Végtevére Suldán midőn a' izép orizágokat fogdozná, Rodusból ennek az oszlop-

nak rézből álló töredékit el-hordatván kilentzven
tevének elegendő terhet adott.

Azomban meg-vallom, Suldán nevét tsak
kétkelkedve említem; holott Montfaucon Tzedré-
nus írásit követvén azt írja, hogy nem Suldán, ha-
nem némelly Mávia nevű Szeretsen Roduft meg-vé-
vén oszlopát némelly 'Zidónak jó árron el-adá.
Így beszéll e' dolog felől Harduinus-is, Pliniust fej-
tegetvén. *

A' mi a' kilentzven tevét illeti, meg-egy-
gyeznek az Írók. Az el-adás pedig Krístus szüle-
tésének hat száz ötven - harmadik esztendejében
történt.

Nem mulathatok annak a' kérdésnek fel-fej-
tésében, melly itten Plinius, és Voláterránus írási-
ból támad: mert jóllehet egyik az oszlop magassá-
gát hetvenre, másik, úgymint Voláterránus, hét
százra mondja, mindazonáltal nyilván való dolog,
hogy könnyű az hetvent hét százzal el-tserélni:
néha a' toll botlik, néha az emlékezet; 's vala-
mint vannak némellyek, kik

A' Vértésbe vizát, ártányt a' Vágba keresnek.**
Szin-

* Montfaucon Tom. 3. L. 5. pag. 173.

Harduinus in Notis Plinianis ad L. 34.

** Horat. in A. P. Delphinum filvis appingunt, Austibus aprum.

Szintén úgy vannak máfok-is, kik

A' Duna mélységét három négy annyira mondják. *

Ennek az ofzlopnak költségére, míg rajta munkálgodtak, tizen-két esztendő alatt három száz Görög talentom ment, az az, hét száz hufz ezer Frantzia forint, a' mint Harduinus számlállya. És ugyan-is a' mint Empírikus mondja: ez a' nagy költség ölte-meg az emlétett Lindus-béli Kárest, mert midőn eszre venné hibáját, hogy tudni illék fokkal kevesebbre számlálta az épületre szükséges költségnek summáját, hozzá kezdvén a' dologhoz keferúságében életének végére járt, és maga magának gyilkofa lön. **

Más Mester fogott tehát a' munkához kiről Simonidesnek illetén verse került kezünk közé:

Nyóltz száz könyöknyi vólt Rodus nagy ofzlopa,

Munkája Lindus-béli Lákesé vala. ***

D d d d 3

Van-

* Juvenal. sat. 4. . . de magnis maiora loquuntur.

** Sextus Empyric. apud Harduin. in not. Plin. ad L. 34.

*** Anthologiarum L. 4. c. 6.

Τὸν ἐν ῥόδῳ κολοσάν οὐτάχης δέκα
λάχης ἐποίησεν ὁ λίνδιος

Vannak mindazonáltal kik e' versben - is Lá-
kes helyett Káres nevét olvaíák, és nyóltzvan kö-
nyök helyett hetvent tefznek.

Midőn ennek a' múnkának vége szakadt, ak-
kor Eufebius bizonyága fzerént az Olimpiai száz
huszon ötödik esztendőnek harmadik réfze folyt
vala ; az az ha Petávius Krónikájába tekéntek ;
Világ Teremtésének három ezer hét száz hatodik
esztendeje, Kríftus Urunk születése-előtt két száz
hetven nyóltz esztendővel. *

NYÓLTZADIK RÉSZ.

Mausólus Király Sirjáról.

B Izántzion-béli Filó a' világ tsudáit illyetén rend-
ben szedi: Első, úgymond, a' Babiloniai fuggő
kert : második hely az Egyiptomi Hegy-tornyokat
illeti, harmadik tsuda az Olimpiai Jupiternek fa-
ragott képe : negyedik a' Rodusi oszlop : ötödik
tsudának a' Babiloniai kő-falakat mondja lenni :
Hatodik az Efészusi Diánnának temploma ; hete-
dik Mausólus Király koporsója.

Más

---

* Petav. de Doctr. T. I. 13. pag. 341.

Más egy Jámbor a' szokott számból a' függő kertet ki marasztván a' helyet más tsudákat számlál elő: vannak némellyek, kik Fárus tornyát-is a' tsudákhoz számlállyák. Görög munkával készült-el mind Fárus tornya, mind Mausólus koporsója; beszélgessünk azokról-is, minthogy a' többiről már elég beszédünk volt.

Meg-tisztelte Artemisia Kária-béli Királyné Afzszony Urának Mausólusnak hideg tetemít Halkarnassus városában épített szép egy koporsóval: emlékezetre méltónak kellett lenni, minthogy a' Királyi nemes temetők annak nevérol még most-is Mausóleumoknak hivattatnak.

Az épületnek magassága Plinius harmincz hatodik könyve szerént harmincz heted-fél lábnyi vala. Éjszaki 's déli oldalának hossza hatvan három lábnyommal egyezett. Két egyéb részei keskenyebbek valának: még-is a' környékének kerületén négyszáz tizen-egy labat mérvála Plinius. Vesződnek némellyek evel a' számvetéssel: Montfaukon hamar ki mondván a' mit tudott, gántosnak itélé itten Plinius írását: minthogy fel-vetvén, úgymond, a' két oldal hosszát, 's tudván hogy kettejek még rövideb' vala; az egész kerületen négy száz tizen-egy labat fel-nem találhatunk, mert ha minden oldalán hatvan

van három lábat mérnénk, fe találnánk két száz ötven két lábnál töbre. *

De nem szükség, hogy illyes végezésre szorúljunk: fel-fejti a' kötést Harduinus. Az épület körül, úgymond, de tölle távúl egy kevesé vagy árok, vagy kő-fal állott; már ha az épületnek környékét az árkon-túl méregetjük, négy száz tizenegy lábat minden fáradság nélkül ki találhatunk kerületében. **

Harmintz hat ékes oszlop áll vala az épület két oldala mellett; ezek magasságát jóllehet Plinius el-halgatta; mindazonáltal Harduinus legaláb' hatvan láb nyomnyira meri mondani, de én azt fokallom, mert az épület sokkal alacsonyab' vala. Az oszlopokat úgy helyeztették, hogy közben fogván az épületet annak szárnyai gyanánt látzatnának lenni. Az épület tetejére egy roppant, és hufzon négy garáditsra osztott Hegy-torony állítatott; így érti Pliniusnak homályos szavát Rolinus. ***

Ennek a' toronynak tetejére egy szép hintót helyeztetett Pítis, elejbe pedig négy nyalka tátos lovat

* Montfaucon Tom. 5. Parre 1. L. 3. c. 8.

** Harduinus in Notis Plinianis ad L. 36. not. 92.

*** Rolinus Tom. 11. pag. 313.

lovat fogatott ragadó félbe. Fényes márványból állott az egész pompa: mellyre szemet vetvén Anaxagorás fel-kiálta: Ó bé fok arany vált itt márvány kővé, úgymond. *

Rakásán, pontzolásán merő válogatott Mester ember foglalatostkodott. Pitistről, már emlékeztem; de Skopás, Briáks, Timóteus, Leókares a' többi között nevezetesebbek. Skopás Fidiással együtt élt, úgymint az Olimpiai szám-szerént forgó esztendőknék nyóltzvan hetedikében, a' mint Rolínus mondja. Mausólus Sírja tehát V. T. három ezer öt száz ötven kettődik esztendeje tájában építtetett: egy kevesé utób vagy eléb', hogy sem az Olimpiai Jupiter Temploma el-készülne.

Meg-előzte a' Királynénak halála a' pompás épületnek bé-fejezését; de mindazonáltal az építő Mesterek ki nem állottak a' munkából, míg végére nem jártak. Meg-vala jobbára ez a' jeles mesterségű épület Plinius idejekor, és még akkor-is versengés vólt a' rajta munkálkodó Mesterek munkájiról: holott ki egyik, ki másik ditsőségét vítatta, 's magasztalta. * *

E e e

Már

* Diogenes Laert. in Anaxagora.

** Plinius L. 36. Hodieque certant manus.

Már most még nyomdokát fe talállyuk-fel.
Meg-jövendölé eztet Propertzius verse e' képen ke-
feregvén :

Mindenek el-tűnnek, 'saz halál torkába me-
rűlnek ,

Mausól Sírjának más temetője kerül. *

De azomban Ártemisia Afzszonynak Urához
holtig, 's holta után-is hiven meg-tartott szerete-
tét soha a' világon élő embereknek emlékezetéből
le-nem fogja törlni a' forgandó időnek veszendő
változása: sőt mindenkor magasztalni fogja az há-
zas tárfokhoz illendő erköltsnek szép ritka példá-
ját. Mert ha az épület egyéb ékecségéről többet
nem szóllok-is, hogy hogy halgathatom el -szere-
terének ditsóségeib' egy jelét? Meg-nem elége-
dett azzal Ártemisia, hogy illy roppant koporsó-
val tisztelte Urának hírét, nevét, emlékezetét: ha-
nem öszve hivatván az egész Görög országból az
ékeffen szóllókat, bőven osztogatott ajándékokkal,
szép szóval, és könyvező fzemmel arra kéré, 's a'
mennyre lehetet, kinszeríté őket, hogy meg-holt
Urának ditsóséges nevét szüntelen, és mind addig
álda-

---

* Propert. L. 3. Nec Mausolei dives fortuna sepulcri
Mortis ab extrema conditione vacat.

áldának, ditsérnék, magasztalnák, míg maga pénzrel győzné, ők pedig beszéddel. Ez sem elég: megégettetvén szokás szerént Úrának tetemít, annak porát 's hamvát itallyába egyelítette, a' gyászban öltözött szomorú Királyné, hogy a' kiket az halál el-választott; a' betsületes szeretet mestersége egy szívben tartaná, leg-aláb a' mennyire lehetne, a' fájdalmat, 's keferűséget enyhítené, vigasztalná.

KILENTZEDIK RÉSZ.

Fárus Tornyáról.

NAgy Sándor Egyiptomban Aleksándria városát Világ Teremtésének három ezer hat száz ötven harmadik esztendejében építette. Ez a' város kevés idő múlva Görög néppel, és a' nap-keleti kereskedőknek számtalan feregével megtelvén, nem tsak bástjainak erősségét, nem tsak épületeinek szépségét, hanem az ő gazdagságát-is kezdé mutogatni.

Atenéus öszve szedvén rövideden egynehány nap-keleti városnak ditséretét, Antiokia városát szépnek, Nikomediát ékesnek; de Aleksándria városát aranyosnak mondá. *

Eeee 2

Szép-

---

* Athenæus Dipnosoph, L. I. pag. 20.

Szépségére 's gazdagságára fokot használt, azoknak a' Királyoknak, kik nagy Sándor után az Egyiptomot birták, ott lévő Királyi udvarok, és lakáfok. *

De jövedelmét a' Rév-part segité főképen, melly az erős bástják és tornyok között a' jövény kereskedők hajóinak alkalmas szállást adván az egész világ kintseiből válogatva fzedetett mindent, valamint a' városiak szeme, szája szeretett, és kívánt.

Ptoloméus Filadelfus, ki nagy Sándor halála-után második volt az Egyiptomi Királyok között, fel-hágván Világ Teremtésének három ezer hat száz kilentzven kilentzedik esztendejében a' Királyi székre, és harmintz nyóltz esztendeig birtván az országot, fel-ékesítette ezt a' szép fő-vároft fok roppant épületekkel. **

Alig vette kezébe a' Királyi páltzát, azonnal a' város rév-partjának erősítéséről, és ékesgetéséről gondolkodott, Királyi gondját azonnal a' tudománnyokra-is ki-kezdé terjesztetni. Uralkodásának második esztendejében mind a' Fárus tornya, mind az udvar könyv-háza kezde már épülni,

---

* Athen. L. 14. pag. 654.

** Petav. de Doctr. Temp, L. 13. pag. 339.

ni, Görögre a' 'Zidóul írt ó Testamentom-is akkor fordíttatott. *

Minékünk tsak Fárus tornyára lészen mostan gondúnk.

Valának a' rév-parton tornyok az előtt-is; de annak se felettéb'-való ékekségére, se szinte nagy erejére nem szolgáltak. Azokat meg-újítván a' révhez közzel lévő Fárus szigetében egy ifzonyú tornyot építtetett Sóstrates által, és a' világ tsudáit egyel meg-többitette. Három milliom arany költ ugyan erre az épületre; de az ezernyi ezer milliomok védelmezése, és a' jövendőnek tovább'-való reménsége meg-érdemlette ezt a' nagy költséget. Alkalmatos vólt Fárus szigete természet szerént a' nagy épületnek fel-állítására, szép dombokkal, és hegyekkel széle meg-vala rakva. Meg-nézetvén az helyet, meg-tetfzett ama' roppant kőszikla hegy, melly a' Sziget partyán fel-álván 's a' tengernek vetvén mellyét, a' zörgő habokat szüntelen, és bátran rugdozá, hafogatá.

A' reá állított torony minden kétség kívül tsudára méltó épület vólt. A' Babilonai torony módjára nyóltz szegésből állott: dereka gömbölyű nem vala; hanem négy szegletű lapra készíttetett:

E e e 3

ma-

---

* Petav. L. 10. de Doctr. Templ. c. 48. pag. 113.

magassága három száz könyököt, az az, négy száz ötven lábni mértéket ütött vala. *

Egy fzóval a' mint a' Lutzianusnak némelly fejtegetője beszéli, Vossius Isák bizonyosága fzerént vetekedhetett bizvaít Fárus tornyának magassága Egyiptom híres Hegy-tornyaiinak égtelen magasságával. A' toronynak egyik lapja tsak nem egy egész pálya-hofszal egyezet: teteje harmintz Frantzia mért földnyire, az az hufzon öt német mért földnyire 's meszszeb'-is el-látszott. Ez a' torony a' többi között arra fzolgált, hogy a' kik a' sötét éjszakán Aleksándriá-felékévánnának hajózni, a' torony tetején égő nagy lámpáfoknak világából észre-vehetnék, merre kellene tzélyozni, és tartani az hajóval.

A' fziget a' toronynak engedé végtére az ő nevezetét: sőt tulajdonságát-is el-veszté idővel: mert a' fzigetből fél-fziget kerekedett: az előtt a' tenger partjától a' fzigetig vizen hét pálya-hofszán kellett hajózni. * *

Lassan-lassan meg-töltötték a' fziget, és a' part között lévő tengert, és száraz utat készítettek a' toronyhoz.

VÉGE A' GÖRÖG ÉPÜLETEKRŐL ÍRT KÖNYVNEK.

RÉGI

---

* Rolinus Tom. II. pag. 247. ex Geographo Nubiæ.

* * Plinius. L. 36.

RÉGI JELES ÉPÜLETEK.

KILENTZEDIK KÖNYV

A' R O M A I R É G I

ÉPÜLETEKRŐL.

K É S Z Ű L E T.

Evés gondom vagyon arra, a' mi gond-nélkül, és a' láb alatt is elő-terem: hogy Roma-városát Tiberis öntöze, hét hegy ékesíté, hogy, Vespasiánus Tsászárr idejekor a' város kerülete tizen három ezer, és egy-néhány száz lépésnyire, az az csak nem nyúltz német mért földnyire terjed vala, hogy külső részei, és épületei egész tengerig értek, hogy Romát Augustus Tsászárr idejekor leg-aláb' negyvenfzer száz ezer ember lakta, és valami nem az én tárgyomhoz tartozandó. Nem szóllok, se törvényéről, se Királyi, vagy következő Fejedelmi felől, győzedelmiről, tudományiról, el-állok itten szókásomtól. Azokat, a' mennyire ide szükségesek, az Orbilius, vagy Donátus pora között-is fel lehet szedegetni.

Az én munkámat a' városnak válogatott, és roppant épületei várják; ha ugyan-is várják, mellyek nálam nélkül-is ékeffek, és nevezeteffek. Úgy vagyon; de én általam és az én nyelvemen nem még. Készüllyünk.

A' kik a' régi világot felette tsudállyák, úgymond Kassiodórus, tsak hét tsudálatos épületeit magasztallyák; de kí tarthatya már ezután azokat annyira, midón igazán azt mondhatni, hogy merő nagy tsuda egész Róma városa. *

Nem héjába; mert ez a' város nem tsak fegyverével, és erejével, hanem épületeivel-is meg-nyeré a' világ egyéb részeit, 's birodalmit. Fel-találtatik úgymond Plinius, Romában egy tsomóba, a' mit a' világ másútt, részenként mutogat. * *

Szép vólt Róma városa Augustus Tsá-
fzár ideje előtt-is; de ahoz az éketséghez
ké-

---

* Cassiodorus L. 7. Potest esse veridicum, si universa Roma dicatur esse miraculum.

** Plinius L. 36. pag. 741. Mundus alius in uno loco.

képest, melyet Augustus Tsászártól vett, az előbbeni házak gunyhók valának, nem paloták. 'S-ugyan-is azzal szokott ditsekedni az említett Fejedelem, hogy téglából álló Róma helyett márvány kóból álló Rómát hágy ki-mulása után, Svetonius bizonyossággal fzerént.

Sokszor el-égett; de minden éges-után fzebben fzebben építetett. Timágenes, a' mint Szeneka beszéli, tsak azon kefergett, midőn Rómát lángban látta; nem hogy égett; hanem, hogy a' Római tűz után mindenkor ékeffeb' épületeket kellett várni 's reménleni Róma városában.

Trajánus idejekor leg-fzeb' tekéntete vólt Rómának; akár mit mondjon Nazarius, ki Konstantinus Tsászár idejére mutat, és arra háritya azt a' ditsőséget.

Már én annak le-rajzolását honnét kezdgyem?

A' bővség füzűségbe vetett. *

Ffff 2

Tsak

---

* Inopem me copia fecit.

Tsak temploma-is négy száz huszon négy vólt Róma varosának, hogy hogy gázolok ki; ha egyfzer olly fok épület közé szálllok? de vagyon mindazonáltal egy jó módóm e' dologban: egyik ékeisége ki-fog a' másiknak szépségéből tetfzeni : más az, hogy unalmas az egy féle beszéd, se haszna, se gyönyörösege. Nálamnál jobbaknak példáját követem ebben-is.

Állyúnk meg-egyik Római piatzon, és onnét nézegefsúnk minden felé előfzer, még más helyet nem választúnk.

ELSŐ RÉSZ.

A' Romai piatzokról.

Ét féle piatzok valának Roma városában: neméllyek a' városi foglalatosság, és a' törvénykedők kedvéért állítottak; jóllehet azokon a' fegyveres baj - vivók játéka is szokott néha tartatni, a' mint Donátus Sándor észre - vefzi. *

E' féle öt piatzot talállok Romában ; egyik Romainak, másik Julius, harmadik Augustus piatzának neveztetett : negyediket Nerva, ötödiket Trájánus építette. A' város más egyéb piatzin a' vásár tartatott ; ezek a' külömb - féle partékától külömb külömb féle néven hivattattak. Másutt volt a' sörtés piatz, másutt az halászkok, és a' sütők piatza, másutt volt a' zöld piatz, másutt az ökör piatz. Mindeneftül fogva tizen hét piatza vala Roma városának. **

Vitruvius bizonyysága fzerént Romában nem
külömben mint Görög Országban négy oldala szo-

Ffff 3

kott

---

* Donatus Alexander L. 2. de urbe Romana pag. 695. ex Plutarcho, Plin. Suet. Valer.

** Justus Lipsius de Magnitudine Romana L. 3. pag. 133.

kott lenni a' piatznak: jóllehet kettejek hofzszatska vólt egy kevesé, kettejek rövideb' ; de mint-hogy mind a' négy oldal merő tornáztokból állott, meg-nem elégedtek a' körül-álló magas fel-házak , és roppant templomok ékekségével , hanem bé-kerítették a' piatznak mind a' négy oldalát négy, vagy öt rendre ültetett szebnél szeb' magas oszlopokkal. A' fem elég ; az alsó oszlopok bólthajtásokat tartottak , a' bólthajtásokon pedig ismét más aprób' oszlopok állának vala fellyúl , és valamint az alsó részeken, úgy a' felsőkön-is körös körül mind a' négy felől egymás mellett , és egymás felett szép tágos folyosók kedveskedtek a' sétáló népnek. Az oszlopok között pedig a' nagy szivárvány forma szép kapuk a' pompát mint egy kettőztették. *

A' Romai piatzoknak jóllehet egyenként mind részek vólt e' féle ékekségben ; de Augustus Tsásfár piatzán mást-is szemlélhetünk. Azért építtetett úgymond Suetonius , mert egyéb piatzokon a' törvénykedő népek, és birák már el-nem fértek.

Augustus piatzának közepén a' boszút álló Márs temploma állott ; oszlopokkal , 's tornáztokkal foglaltatta-bé a' Tsásfár ennek az oldalát-is. Az oszlopok elejbe egyik felől a' Romai Királyoknak

---

* Vitruvius L. 5. c. 1.

nak márványból faragott képeit tétette, kik Olaszországban Enéástól fogva Romulusig uralkodtak; másfik felül Romulus láttatott egyebekkel együtt, kik valaha Roma ditsőségéért vagy a' koronát, vagy az hadi fő tisztet érdemesebben viselték. *

Nerva Tsászárnak piatza Augustus Tsászárpiaztát fellyül haladá: holott az ide állított nevezetes Fejedelmek és vezérek faragott képei nem márványból, hanem merő fényes rézből valának öntetve: egyéb ékecsége hasonlót volt amannak szépségéhez, mind a' tornáczokra, mind a' templomokra nézve. A' piatzt közepén Jánus és Minerva temploma; a' piatzt pedig a' Kapitoliumi, és Kvirinai hegy között állott.

Ulpus Trájánus Tsászárpiaztának gazdag ékecsége valamennyit mind megelőzte. Amiánus azt meri mondani, hogy az ég alatt annak az épületnek massa nem volt. Soha meg nem únnya nézni a' fzem: valahányszor tekéntetik, mind annyiszor nagyob' nagyob' tsudának látzik lenni. Apollodórus volt az építő Mestere, elég ha többet nem mondunk-is. De az irigység ki tolt a' Jambort a' világból. Az épület méltósága ki tetszik abból az oszlopból, melly a' piatzt közepén álván illy

Írást

---

* Suetonius in Augusto. c. 31.

Írást mutogatott: Illy magas vólt az hegy, melly az épület kedvéért ki üresítettett. *

Ez az a' hires Romai oszlop, melly Trájánus Tsászárszlopának neveztetik: azt vagy a' Romai Nép és Tanács állíttatta oda, a' mint a' reá metzett betők jelentik; vagy a' mint Dion beszéli, maga magának számára tfináltatta Trájánus: hogy oda temettetnék. Reá vagyon az oldalára metészve a' fok régi történetek képe, és a' többi között annak az hidnak a' nyomdoka-is meg-vagyon rajta, mellyet Trajánus a' Dunára vettetett, 's mincünk-is majd beszédet szerez. Ennek az oszlopnak magassága száz huszon nyóltz lábnyi, ablaki negyven öten vannak; tliga garádítsa száz nyóltzvan öt lépésnyi. **

A' piatznak négy oldala egymás fölé tetézett fok rendű oszlopokkal, tornátságokkal, és folyosókkal vala fel-ékesítve, ezekre tekintvén Ammianus, merő Oriás munkának mondja lenni az egész épületet. ***

Az

* Inscriptio columnæ Traj... Ad declarandum quantæ altitudinis mons & locus tantis operibus (ita Panciroll. Donatus autem tantis ex collibus) sit egestus.

** Pancirollus in descript. urbis Romæ pag. 418.

*** Ammianus Marcell. citatus a Donato Alex. pag. 707. Hærebatur aëre per gigantes contextus circumferens mentem.

Az ofzlopok közetskéji aranyos bálványokkal, a' felső tornáztok a' gyözedelmeknek fok féle aranyos tzimmerével tündöklött, a' mint Gellius írja. *

A' piatznak egyik felén könyv-ház, másik részén templom, és szivárvány-hajlás, harmadik részén egy iszonyú réz-ló állott Martzellinus bizony-sága fzerént.

Konstántínus Tsászárlátván idővel ezt a' méltóságos épületet, és lehetetlennek tartván lenni, hogy hozzá hasonló munkáról gondolkodjék; csak a' réz-lóhoz hasonló más egy réz lovat ígért a' városnak. De a' Lovász-Mester a' Tsászármellett álván, Uram! úgymond: lészén-é ilyen istállónk-is, 's a' piatzra mutatott az újja. Bátran, meg-vallom, de igazán. Illyes épületről, úgymond Lipsius; Konstantinus idejekor az építő Mesterek már haszontalan gondolkodtak vólna. **

Gggg

MÁ-

---

* Gellius L. 13. c. 23.

** Lipsius de magnitud. Romana pag. 138. 139.

MÁSODIK RÉSZ.

A' Romai oszlopokról, és faragott képekről.

EGy szép épület se vólt Romába, melly oszlop nélkül el-lehetett volna. És ugyan azért olly bőven valának nálok, hogy tsak nem töb' oszlopot láthattunk volna Romában, mint embert: úgy-mond Káffiodórus. *

Azokra, mellyek márványból, vagy rézből valának, nem-is kell vigyáznunk; aranyból ezüstmél, 's elefánt tsontból-is készítették.

Domitziánus Tsászfár meg-nem engedte, a' mint Suetonius írja, hogy az ő tiszteletére kőből, vagy rézből állíttassanak az oszlopok Kapitolium hegyén, azoknak mind ezüstmél, vagy aranyból kellett állani: Egy faragott kép, melly ottan ennek a' Tsászfárnak ábrázatyát 's termetét mutatta, fáz fontot nyomott. De ez semmi; Kommodus Tsászfár oszlop képe tiszta finom arany vala, a' mellette álló bikának, és tehénnek képével együtt; még-is nehézsége ezer fontot nyomott. Klaudius Tsászfár

---

* Cassiodorus. Statuas amplexa posteritas pæne parcm populum urbi dedit, quam natura procreavit.

fszár idejekor már a' fok ofzlop, és faragott kép miatt az utzák-is szűkek voltak: meg-tiltá tehát a' Tsáfszár, hogy ezután az ő hire nélkül faragott kép az utzára, vagy egyéb helyekre ne tétessék; de ha-fzontalan: a' ki a' városban ki-nem tehetette az ofzlopon maga képét, ki tehetette, 's-ki-is tette a' majorokban. A' faragott képek hol szálofán, hol szekéren, hol ló háton, hol más egyéb formán szoktak állittatni. Éjszaki órákon katonák vigyáztak reájok, hogy a' szép jófzágból valaki valamit el-ne tőpne. *

H A R M A D I K   R É S Z .

Trájánus Tsáfszár Hidjáról.

TSak imént szóllottunk Trájánus piatzáról, és ofzlopáról, 's minthogy még azon a' piatzen állunk, meg-nézegetvén egyéb ékefőségét, láffuk ofzlopának leg-aláb' egyik képét: fel-vagyon ottan, a' mint mondám, Trájánus Tsáfszárnak fok féle ditsőséges tselekedete metfzve, és rajzolva: láttjuk fok szép épületinek ottan fel-írt emlékezetit: elő-vetődik a' többi között annak az ifzonyú hidnak a' képe-is, mellyet a' Dunára vettetett.

Gggg 2

Erről

---

* Lipfius de magnitudine Romana L. 3. pag. 144.

Erről az hidról Dió Kaszfzius, kinek könyvét jól meg-herélte Kífilínus, Lipsius bizonyosága szerént, e' képen beszéll.

Trájánus Tsászfár, úgymond, kő-hidat vetetvén a' Dunára meg-győzte önnön magát-is ezzel az egy ditsóséggel: Fel - nem tehetnek avar egyéb roppant épületi. Húsz láb, avagy talp tartya az egész hidat, ez valamennyi mind merő faragott kőből áll: a' talpok magassága mind száz ötven lábni; szélelőségekben hatvan lábni mérték találtaik: egyik talp a' másiktól száz hatvan lábnyira áll, és kő bálthajtásokkal szorittatnak öfve. *

Hogyan magyarázzam-ki, úgymond továbbá Dió, a' reá költ pénznek ifzonyú fommáját? hogyan mondgyam-ki a' talpok le-tüzesének módját, 's-mesterségét, tudván Duna vizének mélységét, fok febes örvényét, ifzapos, és hináros allyát, 's-azt-is efzemben tartván, hogy tsak azomban fe lehetett vala el-fogni, vagy más-felé téríteni a' nagy folyó-vizet, míg a' munka kéfzűlt vala. Tekénts a' nagy Tsászfárnak nagy bátor fzivére! inét vedd efzre mennyit tehetett, mikor fokat akart!

---

* Dio Cassius citatus a Lipf. L. 3. de Mag. Romana pag. 155. Píll igitur sunt viginti e lapide fectó... fornícibus devinctæ.

akart! De most már csak a' talpok állanak a' Duna közepén, a' járó-hely mind oda lett. Adorján Tsászfár le-vettette az hid fölét, hogy a' Romai birodalomtól el-fogná az ellenségnek útját. E' képen Dió Kaszfzius.

Az hidnak husz lábait emlegeti; Jovius Pál pedig azt bizonyítja, hogy az ő idejekor még harmincz hat állott a' Duna közepén Szeverin városa mellett.

Dió Kaszfziusnak szaván meg-szeretne Lipsius állani, ha Jovius akadált nem tenne. De úgymond, minthogy Jovius néha merő gyülevész beszédek szerént írkál, és mindenre nem igen vigyáz, bátran Dió Kaszfziushoz adhatjuk magunkat, ki Pannoniát, és Dalmátziát fok eszten-deig lakta, minthogy ottan Romai fő tisztet-is viselt. Tudhatott, és láthatott mindent. Mindazonáltal bőveb' tudósítást kívánna e' felől Lipsius-is. *

Szolgálhat ebben nekünk Gróf Marfilli levele. Montfaukon Diónak beszédét egészen megveti, és okoskodását egy udvari ember leveléhez, és Trájánus ofzlopához támasztja. Trájánus ofz-

G g g g 3   lopán

---

* Lipsius de Mag. Romana L. 3. pag. 165.

lopán, úgymond, tsak két kő bálthajtás láttatik, és az-is tsak a' part mellékén. Igaz, a' mint Dió mondja, hogy az hid lábai kőből állanak; de bálthajtái, kettejét ki-vévén, a' mint mondtam, merő fából készíttettek. Gróf Marfilli, ki Magyar országban fokáig élt, és az hadi tiszteknek egyik tekintetes személlye, és fő tagja vala, levél által tudósítá erről a' nagy hidról Montfaukon jó barátit; úgy ír arról, a' mint szemeivel látta, és azt bizonyítja, hogy meg-vannak a' Dunába még azok az hid lábak, mellyekről Dió beszéll: merő kövekből állanak ugyan; de a' kő-bálthajtásoknak tartására erejek nem elegendő. Ott a' Duna tsak egy Olasz mért földnyire széles, a' mint az említett Úri ember továbbá bizonyítja, 's nyaratszaka nem igen mély: és így nem vólt szinte nagy dollog azokat a' kő lábakat fel-állítani. *

Kár hogy olly közzel lakunk a' Dunához, és még se tudhatunk többet hazánk vizének olly nagy ékefsége-felől.

Ki találom talán némellyeknek szája ízét, ha elő adom annak a' nevezetes hidnak a' képét, a' mint Trájánus ofzlopáról le-íratott; minthogy Sigmond Király-is meg-kérvánván azt a' ditsóséget,
már

---

* Montfaucon Tom. 4. Antiqu. pag. 185.

már hozzá kezdett a' munkához, ha az, a' mit a' Pesti parton látunk, valóságosan az ő igyekezetének kezdete, és jele. Tekénts a' tízedik Táblának második képére.

Azomban el-ne felejtsük : Trájánus Tsászfár Urunk születésének kilentzven nyoltzadik esztendejében kezdette bírni a' Romai birodalmot, az hidat pedig akkor állította a' Dunára, mikor az Erdélyiek, avagy a' Dákusok Királytát Detzébalust meg-verte, és ismét a' Romai igába fogta, Krisztus Urunk születésének száz második esztendejében. *

Egyébként jó hire neve vagyon ennek a' Tsászfárnak; de abban gaz ember vólt, hogy a' Keresztényeket üldözte. * *

Sz. Ignátz Mártírt-is akkor szaggatták öszve a' Romai orofzlányok: Krisztus Urunk születésének száz nyoltzadik esztendejében.

NE-

---

* Petav. de Doctr. Temp. L. 13. pag. 383. & 384.

** Du-Mesnil ad Ann. Christi 101. (Plinio secundo querente quid sit agendum cum Christianis L. 10. epist. 97. Responder Trajan.) Conquirendi non sunt; si deferantur, & arguantur, puniendi sunt. . . . O Sententiam, inquit Tertullian. (in Apolog.) necessitate confusam! negat inquirendos ut innocentes, mandat puniendos, ut nocentes. &c.

NEGYE DIK RÉSZ.

Roma városának a' föld alatt lévő
tsudálatos bálthajtásirói, és moslék ve-
zető tsatornájáról.

Szállýunk-le, Plinius lészén Kalauzunk, ez néki
járt útja. Senki semmitől se tartson, tiszta
helyre lépünk, és ha úgy tetszik, ott-is hajóra
ülhetünk. *

Merő bálthajtásokon függ egész Roma váro-
sa, üressék a' roppant palotáknak, templomok-
nak, és a' magas Romai hegyeknek a' föld alatt
lévő részei; meg-lehet az egész város allyát hajóz-
va 's evezve kerülni. Ha ez nem íszonyú nagy
múnka, nem értem mi kell több.

Már Tarkvinius Priskus idejétől fogva tsak
nem nyóltz száz esztendő folyt-el az én üdómig,
úgy mond Plinius, még se győzhette-meg ezek-
nek az alsó épületeknek erősféget, vagy a' föld in-
dulása, vagy az árviz, vagy a' fok féle égés kö-
zött le-omlott nagy roppant paloták, templo-
mok,

---

* Plin. pag 742. l. 36. Cloacæ operum omnium dictu maximum
suffossis montibus, atque urbe pensili, subterque navigata.

mok, és tornyok nehézsége. Midőn Tarkvinius ezeket a' bőlthajtásokat építené, fok Romai szegény ember meg-ölte magát bújába, soha sem remélvén ily ifzonyú dolognak végét. *

Azért építtettek, hogy az udvarokról, és az utzákról minden tsunyaság oda venné magát, és hogy az hegyekről febeffen le folyó vizek mindent oda fodornának, 's-végtére a' városból, 's a' város alól minden moslékot ki-tekernének. Agrippa hét tsatórnán eresztette oda a' febes patakokat, mellyek meg-nyargalván az egész város allyát, 's ott a' bőlthajtásokat, nagy zúgással, és morgással tekerik, és hordják Tiberis felé a' város föprejét, kivált - képen ha az eső meg - árasztja őket. **

Ezek a' bőlthajtások olly tágozzak valának, hogy Plinius, és Strábó bizonyosága szerént szélefségeken egy egész szekér széna könnyen el-férhetne. ***

Márliánus el-halgatta ugyan a' bőlthajtások magasságot; de szélefségét tizen hat lábnyira

H h h h

mond-

* Plin. pag. 743.

** Harduin. in Notis ad Plin. L. 36. pag 742. Rivi septem ex aquis per urbem fluentibus corrivati.

*** Plinius L. 36. pag. 743. Amplitudinem cavis cam fecisse proditur, ut vehem feni large onustam transmitteret.

mondja. Merő faragott kő minden oldala. Ezek a' bálthajtások bájtja módra tartják a' földet, és mintegy vállon hordozzák az egész várost.

Tisztogatás, és igyengetés kívántatik néha az ilyen helyekhez; egyszer a' gondatlanságot ezer tálentommal kellett ki pótolni. *

Már ha a' meg-jobbítás annyit kívánt, hány száz forint kellett az egész épületre mikor először elő-állott. Vesse-fel a' jó számvető. Teodorikus Olasz Király szavát el-nem felejtetem:

Ó Roma, úgymond, ó kivált-képen való ékességgel ditsekedhető Roma városa! ki foghatná meg nagyságos méltóságodat, melly város hasonlíthatná magát a' te külső ékességedhez, holott alsó részeidnek fintsen a' világon maffa. **

✻

✻

✻

ÖTÖ-

---

* Dionys. Halicar. L. 3. Antiqu. Rom. citatus ab Harduin. in notis pag. 74. & Ipl. pag. 154.

** Theodoricus apud Cassiodorum L. 3. var. Epist. 30. O Roma singularis quanta in te possit colligi magnitudo! quæ enim urbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec ima tua possunt similitudinem reperire.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A' Romai tífzta tsatornákról.

ROmának viz vezető tsatornáit minden bizonyal a' világ tsudái közé kell számlálni, úgymond Plinius, Strábó, Dénes, és Kázfziodórus. *

A' régi Romaiak meg-elégedtek a' kutakból vagy a' Tiberisből merített vízzel; nem tsak azért, mert kevefebben vóltak, hanem azért-is, mert be-tsúletefebben éltek. Emezek, hogy a' számtalan fok feredő házaknak, a' játékos helyeknek, és egyeb héjába - valóságnak számára elegendő vizet gyűjthetnének; az hegyekre, és völgyekre tsatornákat állítván annyi vizet vezettek a' városba, hogy ha két akkora lett vólna-is, aval be-érhette vólna.

Igaz, hogy nem a' gyönyörűségre, hanem a' számtalan népnek hafznára-is szolgált az a' táméntalan fok víz. Sok kívántatott a' sütésre, főzésre, a' fok udvarra, és kertre.

Azoknak a' tsatornáknak, mellyeken a' vizek bé vezettettek, váluji jobbára nem a' föld alatt, hanem az ifzonyú hegyekre, völgyekre, rétekre állított

Hhhh 2

bólt-

---

* Plinius pag. 745. L. 36. Dionys. L. 3. Strabo L. 5. Calliodor. L. 7. var. épít. 6.

bólthajtásokon valának: azok a' válúk pedig olly szélesek valának, hogy egész folyó vizeket nyelhetnének. *

Meg-vannak még Romában az illyen tsatornának romlandó falai mind Tzélius hegyén, mind egyebütt. **

Azok a' bólthajtások néha magassabbak, néha alacsonyabbak valának, a' mint tudni-illik álló helyek vagy magassab' vagy alacsonyab' vala: némelly helyeken két bólthajtás-is állott egymás fellett; némellyek magassága száz kilentz lábnyira is fel-ért vala, a' mint Frontínus mondja, vagy a' mint Donátus Sándor: száz negyven öt tenyérnyire. ***

Némellykor a' tsatornák kedvéért ki furták, ki vájták a' kő sziklás hegyeket, minthogy másképen által nem vezethették a' tsatornákat. ****

Elejek már negyven mértföldnyire kezdődött az hegyek oldalán: téglából építettek ugyan, de a' mefzes sár olly tömött volt rajtok, és olly erős,

* Donatus Alexander de urbe Roma L. 3. pag. 830. Plin. L. 36. pag. 745. Vera æstimatione iuncta miracula.

** Donatus ibidem.

*** Idem.

**** Montfaucon Tom. 4. pag. 198. Donatus loco citato.

erős, hogy majd a' fejsze fokkal, vagy a' tsákánnyal fe lehetne rólok valamit le-törni, vagy le-vágni. Szépek erről Rutilius versei. *

A' tsatornák, és bólthajtáfok Roma fel-épülésének négy száz negyven egyedik esztendejében kezdettek először Romában építtetni Apius embersége által. Illyen munkára, úgymond Leánder, már a' világ népe fe vólna elegendő. De Leánder talán Kínába nem tekintett.

Kaligula Tsászfár tsatornája az elébbenieket meg-előzte: olly magas bólthajtáfok tartották annak víz vezető válúit, hogy azokhoz képest Aventinus hegye völgynek láttatnék lenni. Úgy folyt abból a' tsatornából Aventinus hegyére a' víz, mint másutt a' nagy mélly verembe, Kászfziodórus bizonyosága szerént. De bezzeg mennyibe telt a' nagy munka? annyiba, a' mennyi egy Romai Tsászfártól könnyen ki-telhetett; tudni-illik tsak nyóltzad fél milliomba, (aranyba-é, ezüstbe-é? fel-nem találám az Íróknál.)

Meg-győzte ez az épület Egyiptom Hegy-tornyaitak ditsőségét, ha jól mondja Frontínus;

H h h h 3

de

---

* Rutilius. Quid loquar aereo pendentibus fornice rivos,
Qua vix imbriferas tolleret iris aquas.

de jól mondja: tudott Lipfius a' dologhoz , és ő is azt bizonyítja. A' Romai munka , erő , és hatalom , meg-gázolt minden munkát , erőt , és hatalmat. *

Illyes tsatornát hufzat számlál Publius Viktor Roma városában, noha némelyek aláb' valók.

Már a' víz fogó kútaokról , és iszonyú nagy tó forma kerítésekéről mit mondjak? vagy mikép ditsérjem Agrippa emberségét, kinek betsületes gondja , és hazája éketségéhez való szerezete annyi hasznót hajtott Roma városának? Hallyuk Pliniust:

Agrippa midőn Romában Epítő-Mesteri tiszteletet viselt, hét száz víz fogó tót épített, száz öt ugró kútat, száz harmintz kastélyt, és a' kútaknak, víz tartóknak , kastélyoknak éketségére négy száz márvány oszlopot , rézből öntetett, vagy márványból faragott képet három százat. Ez egyedül csak Agrippa munkája. **

Mert a' tsatornákon kívül , három száz ötven két víz fogó tó áll vala Romában , a' mint
a'

* Lipfius de magnitud. Romana. pag. 152.

** Plinius L. 36. pag. 745. Agrippa laeus septingentos fecit , praeterea Salientes centum quinque &c.

Harduin. in notis pag. cir. Salientes: hoc est scaturigines aquarum , quae tubulis emittuntur , & fistulis. Des Fontaines.

a' birodalomnak ösméretéről írt könyvben olvasá Lipsius. *

Hat száz embernél több vigyázott ezekre a' vizekre, kútakra, és tsatornákra.

H A T O D I K   R É S Z .

A' Romai utakról.

SOk volt a' Romai út; de mi tsak Ápius uttyáról vegyük észre minéműek valának. Azt Prokopius e' képen ditséri: **

Szélefségén két fzekér el-férhetett, hoszfza Romától fogva Kápua városáig tartott. Merő négy fzegű fima kő-fziklával vala meg-terítve. De mint hogy a' kövek úgy öfzve szerkefztettek, hogy kö-zetskéjek fe láttatnék; egyetlen-egy kő-fzikla táblának tetfzett lenni az egész út. Fel-épülésének esztendejétől fogva Jusztinián Tsáfzár idejéig, ki Petávius Krónikája fzerént Kriftus Urunk fzületésének öt fáz hufzon hetedik esztendejében kezdett uralkodni, már nyóltz fáz esztendő folyt - el ;
még

---

* Lipsius de Mag. R. L. 3. pag. 152.

** Procopius L. 1. de Bello Gotthico.

még se láthatott az ember azon az úton vagy tsor-bát, vagy kerék -vágáft.

Idővel Ápius útja egész Brundisium városáig tartott. Addig vagy Julius, vagy Augustus Tsá-fzár vezettette. Roma körül se követset, se kő-sziklát bőven ne kerefsünk, annyi nints, a' mennyi olly goromba útnak meg-terítésére kívántatnék. De a' kiknek a' világ szolgált, hozathattak a' szol-ga világból valamit kívántak. Meg-vallom, ez vólt Romának leg-nevezetesebb útja; de valának azomban egyebek-is, mellyek egész Akviléa váro-sáig, Egyiptom végéig, Eufrátes partjáig, Spanyol, és Frantzia országig, másik felől pedig Görög országig, és tovább'-is el-értek. Nem gondoltak se hegygyel, se völgyel, minden engedett a' Ro-mai hatalomnak.

Ugyan-is ha a' kő-sziklák miatt az hegy te-tejére vagy oldalára nem vezethették az útát, ál-tal furták az hegyet, hogy leg-aláb' alatta mehet-ne- el a' szekér, ha felette nem járhatna. Puteo-lis, és Neápolis városa között példánk vagyon. Ott az iszonyú hegy egyenesen ki vagyon vájva, és üre-sítve annyira, a' mennyi két szekérnek járására-elegendő. Az útnak közepén, és két végén nagy három lyuk eresztí-bé az útra a' nap világot; de keveset használ; mert minthogy hofszú az út, ha
tsak

tsak rikóttással jelt nem ad egyik kottis a' másiknak, és meg-nem kiáltja, hogy vagy a' tenger felé, vagy az hegy felé tart, török a' szekér, romlik a' marha, a' nagy sötétség miatt, úgymond Montfaukon. *

Két féle képen szokták a' Romaiak az utakat teríteni, tudni-illik vagy követes földel hintették-meg mostani szokás szerént, vagy kősziklából faragott táblákkal. Fel-találom mind a' két mesterségnek nyomdokát Liviusban, és Tibullus verseiben. **

Az utak szélein töltés vala, és gyalog út, annak partját a' szekér útnak alatsón falai tarták, és támaszták: ezek a' falatskák más-fél lábnyira valának magassak.

Valának az út félen ollyas oszlopotskák-is, mellyeken az Írás meg-mutatta a' mért földnek számát. ***

Az út-féle póltzon, avagy falon le-lehetett ülni, a' tarisznyát, vagy a' puttont meg-lehetett
    l i i i   támasz-

* Montfaucon Tom. 4. Part. 2. Antiqu- pag. 181.

** Tibull. ad Messal. Namque opibus congesta tui hic glareas dura
    Sternitur, hic apta iungitur arce flix.

*** Quintilianus: Notata inscriptis lapidibus spatia,

támasztani. Azonban az út mind a' két felől hol temetőket, hol bálvány képeket, hol tziſſra majorokat, hol oſzlopokat, és azokra nagy könyöknyi betűkkel fel-metzet verőket mutogatván, mulatták az útzókat, és ſok beſzédre, 's tréfára indíthatták. *

Az utak mellett a' vendég fogadó-kis kéſzen valának. Sz. Atanáfius, és Antoninus útzó-íráſa Aleksándriától fogva Antiokiáig harmincz hat vendég-fogadót ſzámlál-elő; Mediólánumtól pedig Iſauria vároſáig nyolctzvan említ ugyan azon Sz. Atya. Ott meg lehetett a' lovakat-is változtatni, mert ollyas helyeken Poſták-is valának. **

HETEDIK RÉSZ.

A' Római templomokról, és nevezet ſzerént Jupiter Kapitólumbéli templomáról.

Numa Pompilius Király idejétől fogva egéſz Domitziánus, Nerva, és Trájánus idejéig munka vólt ſzüntelen a' Kapitólum ékesgetésén: az
oda

---

* Lipſius L. 3. de Mag. R. pag. 149.

** Montfaucon Tom. 4. pag. 105.

oda állítatott Numa Király temploma réginek, mondatik: Tarkvinus Priskus idejekor meg-újúlt ott minden, 's azúta a' Kapitolum az ő épületivel együtt újnak mondattatik. Midőn Romát a' Kapitányok birták, fundamentomokkal, négy szegű kősziklával meg-erősítettett a' Kapitolum allja, és oldala, sőt hogy nagyobb' épületeket birhatna-el, dombjait, és körül álló hegyeit mind meg-egyengették. *

A' Kapitolum kerületére nyóltz fáz lábát számlál Lipsius, és hogy fáz garádits vezeté fel a' bé-járó népet. **

Ottan Jupiter templomának két oldala két rendű oszloppal vala bé-ültetve, az elő rész három rendet mutogatott 's mindenikben nyóltz nyóltz oszlop állott, de ezt tsak az elő részre kell érteni, mert a' templom oldalának folyosója mind a' két renden tizen-kettőt tartott, úgymond Nardínus. Két tornátza vala tehát a' templom két oldalának, az elejét pedig három tornázt ékesíté. A' templom hátullja minden tornázt nélkül vala.

Iiii 2

Belől

---

* Plinius L. 36. pag. 742. Senes aggeris vastum spatium & substructiones infans Capitoli mirabantur.

** Lipsius de Mag. R. L. 3. pag. 121.

Belől a' nagy oltár három kápolnából állott, a' középsőbe Jupiter faragott képe láttatott, a' mellett egyik felől Juno, másik felől pedig Minerva tiszteltetett. *

Abba a' falba, melly Minerva kápolnáját éré, minden esztendőbe egy szeg üttetett, 's azzal jelenték a' Roma építésétől el - folyt esztendőknék számát: annyi szeg láttatott ottan, a' mennyi esztendeje vólt Roma állásának.

Szilla az Olimpiai Jupiter templomának oszlopit Görög országból a' Kapitoliumba vitette, és Jupiter templomába fel - állíttatta. Vespásziánus Tsászárs az égés után azok helyett szebbeket, és többet tétetett oda. De azután ismét Titus uralkodáskor hamar öszve-égett a' Kapitolium, jöllehet Domitzián Tsászárs ismét helyre hozta.

Ennek a' templomnak egyéb éketségét gazdagsága adhattya előnkbe. Az épület tetején az arany Jupitert négy lovas hintó mutatá, utánna pedig még töb' illyes héjjába valóság-is láttatott, azután oda hat lovas hintók-is helyhezttettek; tizen-két aranyot paizfal együtt. Minek - utánna Kártágót meg-fosztották, a' templom menyezetét és

---

* Montfaucon Tom. 2. Antiqu. pag. 67.

és boltozását-is meg-aranyozták, a' mint Plinius írja: végtére az egész épület födelének tetejére-is arany boríttatott, Szeneka bizonyosága szerént: kellett ott villogásnak lenni, mikor a' nap sütött.

Eleinten az oltáron Jupiter képe tsak mázból vala, azután bálványa tiszta aranyból öntettetett, 's egyik kezébe menykövet, másikba nyilat tartott; fején két koronát viselt, egyik tölgy fából, másik finom aranyból készítettett. Palástjának, 's egyéb ruházatyának piros szine vala.

Ebben a' templomban tartattak a' réz táblára írt Romai törvények, ide gyűjtötte Roma a' világnak kintsét. Az oda tétetett arany koronáról, ott álló győzelemnek arany bálványairól, az ott függő gyertya tartókról nem-is szóllok, mert számtalanok; elég az, hogy mikor Egyiptom Augustus Tsászára kezébe került, az új ajándéknak már más helye nem vólt; hanem ki-kellett jó formán üresíteni a' templomot, hogy az a' fok milliion gyöngy, mellyel Augustus meg-terhelte Jupitert, és hogy az a' tizen-hat ezer font arany, mellyet oltárára hordott, fézket verhetne magának. *

---

* Sueton, Plutarch, in Poplicola.

Arannyal mázolták bé még az oszlopok kofzorújit-is. De ennek a' fok féle éketségnek jó nagy része a' fok égésben tüzzé lett. Láffuk utolsó építése után Domitziánus Tsászár idejétől fogva Genferikus Vandalufok Királya idejéig minémű vólt. Oszlopok annak számára Aténa városából hozattattak, úgymond Plutárkus; akkor az épületnek tsak aranyazására tizen-két ezer tálentom ment. Itt-is arannyal tündöklött a' bółtozás, arannyal tündöklöttek a' templom réz földelének tserepei, azt Prokopiusból vefszük észre, ki azt írja, hogy Genferikus a' templom aranyos tserepeinek felét Afrikába vitette. Az ajtók szárnyaira-is vastagon terítettett az arany láнна; de azok tsak Honórius idejéig maradtak az helyen: holott a' szükség azt a' tanátsot adta, hogy a' meg-szegényedett Roma, már másutt vegye annak hasznát: le szaggattatá Stiliko; akkor az ajtó ragasztón illy írást találtak: A' boldogtalan Király számára tartatnak,

NYÓLTZADIK RÉSZ.

Apolló, és Pánteon templomáról.

A Polló templomát ki-nem maraszthatom írásomból, melly Palatinus hegyén mutogatván éketségét Apollónak egyéb Romai templomit megelőzte szépségével. Elég az, hogy Augustus Tsá-
 zár munkája volt, 's udvara mellett állott. Elég nem volt tornátságának oszlopit válogatott márványból, a' templom aytaját pedig elefánt tsontból készíttetni, elég nem volt a' templom elő-részének közép poltzára a' fel-serkenő napnak arany szerkerét helyheztetni, egyéb tzi-
 frázatira-is gondja volt Augustusnak: az aytók tábláin a' Gallusok táborának hullása vala le rajzolva, kik Apolló templomát Delfi városában meg-merték fosztani: a' tornatz oszlopi között Dánaus ötven leányinak faragott képei állanak vala: a' tornatz körül pedig Egisztus ötven fiainak balvány képeit fütötte a' verőfény.

Két könyvházat-is állíttatott a' tornátságok mellé, egyikbe merő Deák könyvek, másikba merő Görög írárok valának; mi a' kints, ha ez nem kints?

Apol-

Apolló bálványa az oltáron hárfára téven
ujjait mofolygó, és Poétához illendő tekintetbe
láttatott: Mester volt, a' ki azt faragá, mert fe-
lette ditsérik. Apolló bálvány képenek lábai alá
a' Sibillák könyveit rejtette a' Tsászár. *

A' templom gyertja-tartója nagy leveles, és
gyümölcsös fához hasonlító volt, 's néha napján
egy Görög Tebai templomban függött. **

Pánteon az minden bálványok templomát
Agrippa, Augustus Tsászár Veje, építette Roma vá-
rosának hét száz huszon kilentzedik esztendejében.
Helyén áll most-is Romában; de ékessége nem a'
régi; betsülettebb' mindazonáltal; mert már az
igaz Istenség, és annak, ki üdvösségünkért ember-
ré lett, Szeplőtelen Szűz Sz. Anyja tiszteltetik
benne, miúlta Bonifátzius negyedik Pápa Fókás
Tsászár engedelmeből Krisztus Urunk születésének
hat száz hetedik esztendejében arra a' végre fel-
szentelte.

Török módra kerekcsúcsú volt a' födele: és az
ég boruláshoz hasonló. Plinius Romának leg-szeb'
épületei közé számlállyá ezt a' templomot. ***

Szerli

* Suet. Domitius Alexand. de urbe Roma pag. 725.

** Plinius l. 3. c. 5. §. 1.

*** Plinius l. 3. c. 5. §. 1.

Szerli Sebestjén pedig a' szép mesterség remek munkájának meri mondani. Széle, és magassága mind egyenlő, az az száz negyven négy lábni. Régenten fok garáditson kellett annak hágni, a' ki oda járult; hágni kell most-is a' bé-lépő népnek, de nem fel, hanem alá. Rézből volt eleinten födele ennek-is; de Titus idejében, mikor a' Kapitolum égett, el-olvadott; amazzal vízfazérrúlt ismét ékefsége Domitziánus Tsászfár gondja által. Trájánus uralkodásakor a' meny-kő megütötte; Adorján Tsászfár idejekor a' fok héjába való pénz ismét fel - tzifrázta. Tornátza szob' magánál a' templomnál-is.

Az tizen hat oszlopból állott: az oszlopok jöllehet egygyenként minden raggatás nélkül egy gránát márvány kőből készítettettek, még-is harmincz hét lábnál magasabbak, ha az oszlop talpát, és kofzorúját oda nem számlállyuk-is. *

Észre vett dolog, hogy ennek a' templomnak fundamentoma el-fogja nem tsak a' falak allyát, hanem környékét, és mellékét-is körül belől, úgy, hogy ott valahová lép az ember, merő fundamentomon gázollyon. A' templom födele meg-aranyozott rézből állott még akkor-is, midőn har-

K k k k

madik

---

* Montfaucon Tom. 2. l. 2. Antiqu. pag. 53.

madik Konstantinus Császár Romát meg-látogatta, és le-fzedetvén a' rezet a' várost jól meg-fosztotta: rézből valának ott a' gerendák-is: azokból nyolctzadik Orbán Pápa egynehány ágyút öntett, mellyek azután a' Sz. Angyal várára vonatattak. Negyedik Eugenius Pápa idejekor, midőn a' Pánteon előtt a' földet ásnák; és kotornák, egy nagy Egyiptomi fekete kőből faragott orofzlányra akadtak: ötödik Sikstus Pápa idejekor pedig más hasonló orofzlányt ástak ki ugyan azon helyről; Sikstus Pápa kuttja mellé tétetett mind a' kettő, és ott áll mái napig-is.

Tetejének kerek nagy ablaki erefzték-bé a' nap világot, egyéb ablaki nem valának.

K I L E N T Z E D I K R É S Z.

A' békefség templomáról.

Herodiánus a' békefség templománál szob' épületet nem tartott lenni Romában. *

Vespásziánus Császár építette, és a' mit Romának régi ékefségéből ki-válogathatott, azt mind abba

---

* Herodian. pag. 50. μέχρις ἃ καὶ αὐτὸν γενόμενον τῶν ἐν τῇ πόλει ἔργων.

abba a' templomba hordatta, sőt, a' mint 'Zidó Jófef írja, a' mi ékéségért az előtt a' Romaiak a' világot szokták látogatni, azt azután egy tso-móban mind fel-találták a' templomban, Jerusálemi templomnak arany edényeit-is ide helyhez-teté Vespásziánus Tsászárr, mert felette meg-tetszet-tek: a' 'Zidók törvényét pedig, és a' templom arany fuorlátit maga udvarába tartoztatta. *

Kerítő folyosói, oszloppal meg-rakott tor-nátzi, bálvány képei, és a' szép könyv-ház, melly mellette állott, a' templom egyéb ékéségével együtt mind meg - romlott Kommodus Tsászárr idejekor: midőn a' föld indulás között a' föld-ből ki-vetődöt, vagy az égből le-szállott tűz egész-len meg-csefzté. **

Kkkk 2

TÍ-

* Josephus Excidii I. 7.

** Herodian. In Commodō pag. 50. *πλουσιώτατος δι' ἡν* &c. Idem Templorum omnium opulentissimum, quod esset egregie munitum, donariis aureis atque argenteis ornatum. Quippe universi ferme suas illuc divitias, quasi in thesaurum congregabant: ideoque per noctem debachatus ignis multos ex opulentis egenos reddidit.

TÍZEDIK RÉSZ.

A' Romai Feredő - házakról.

A' ki a' Romai feredő házakat először látta , el-hitette véle a' külső tekintet, hogy ropant városok, vagy a' mint Martzellínus mondya, egész tartományok, 's nem feredő házak. Ezer hat száz márvány kar-szék kézzen áll vala szüntelen a' mosódók számára Antonius feredőjében : a' mint Lipsius Olimpiodoruffal bizonyítja, és azok után Montfaukon. *

Diokletziánus feredőjében két annyi találtott, 's hát hol az épületnek egyéb részei, a' fzbák, pitvarok, folyosók, viz-tartók, a' kertek, sőt a' körül álló erdők?

Ugy valának a' feredő fzbák építve, hogy minden mosódó hely mellett három négy más fzbais állana. Az első egy kevesé hűves vala, és abban vetkeztek, 's testeket dörgölték, vakarták, hogy az erek, és az inak jobban meg-mozdúlván könnyebben bé-vehetnék az hév-víz erejét : abból a' fzbából lágy meleg kamarába léptek, és ott meg - állapodtak, míg egy kevesé meg-

nem

---

* Lipsius de Magn. Romana L. 3. pag. 139.

nem melegedtek: onnét az izzadó kamarába szállottak, a' hol a' melegséget egyedül a' kementzék erefztették: végtére a' meleg feredőbe botsátották magokat, és minek-utánna meg-mosódtak, az élébbeni úton ismét vízfőzra tértek a' melegből az izzadóba, onnét a' lágy melegre, 's az hűvesre. De némellyek meg-elégedtek az hideg feredővel. *

A' mosódás előtt inafok által szokták magokat vakartatni. Adorján Tsásfár, ki a' közönséges feredőktől nem írtózott, látván egykor egy vén katonáját az ollyas szobában, hogy a' márvány kőhez dörgölné a' hatát, a' feredőre készülvén, meg-szóllítya, 's kérdezi: fiam, úgymond, vallyon miért vagy magadhoz olly kegyetlen? felele az öreg katona: mert nints Uram! job' lovászom a' ki meg-vakarna: el-nevette magát a' Tsásfár 's egynehány szolgálival és egy kis költséggel meg-ajándékozta. Meg-halván a' jó téteménynek hírét a' vén koldufok csak azt várák, hogy Adorján Tsásfár a' feredőre menne; akkor le-vetkezvén neki vetették a' kőfalnak hátokat, és úgy oda dörgölék, hogy menne már a' bőr-is, mintha-mellyefsztenék. Meg-szóllítya őket a' jó Fejedelem, kérdezősködik; amazok a' minapi katona módja

K k k k 3

sze-

---

* Montfaucon Tom. 3. pag. 202. & 203.

fzerént : nints ki dörgöllyön Uram , magúknak kell vefződnünk. Jámborok, úgymond a' Tsáfzár : 's hát nem fegithetitek egymást annyán lévén? akkor a' szolgálíhoz fordúlván : te hallád-é úgymond! eredj, azt a' vénét állítsd emez mellé, ezt ide , amazt amoda , 's végtére: ez, úgymond, tölletek eddig-is ki telhetett vólna: tellyék - ki ezután. *

Diokletziánus feredőjében most a' Kártuziánusok laknak: a' mosódó nagy szobákat szép tem-templomá fordították; két száz oszlopnál többet hordattak-ki már az épületből azok a' Sz. Atyák, és más épületekre engedék, nyóltz még helyén áll. Alig láthatni egész Roma városában azoknál magassabbakat. **

Az ilyen feredőkbe az ifúság tanítására való helyek is szoktak rendeltetni. Itt taníttattak a' tántzra, birkózásra, a' fegyver forgatásra. A' tornáztok teli valának a' mulató Romaiak számára állíttatott kar-székekkel, itt a' Filósofufok-is meg-jelentek, itt terétselek, a' kik másutt helyet nem kaphattak.

Szépeknek kellett lenni a' feredő-házaknak, ha a' városi emberek fel-házi-is olly szépek vóltak,

---

* Spartianus c. 17.

** Montfaucon Tom. 3. pag. 209.

tak, a' mint majd meg-mondom: az Afzonyok bé sem mentek a' feredő-házba, a' hol ezüft szekre nem ülhettek, úgymond Plinius. *

A' feredők fokasága Romába számtalan vólt, tsak egyedül Agrippa száz hetven feredő házat épített, a' hol költség nélkül feredhetett minden ember Plinius idejében. De vallyon mi dolog, hogy kevesebbel meg-nem elégedtek? az tudni-illik, mert a' vatsorához soha sem ültek eléb, míg meg-nem feredtek. * *

Sőt anyiszor mosódtak a' feredőben, a' mennyiszor ettek. Kómmodus Tsászárs hét-szer, és nyóltz-szor-is feredett napjában. Ez a' szokas a' keresztyének közzül se veszett-ki egy darabig, Szifzinus Püspököt meg-fzóllották némellyek, és szemére vetették, hogy kétszer szokott mosódni napjában. Ő pedig az ollyan embereknek azt felelgeté: tsak kétszer feredem, úgymond, napjában, mert többszer ki nem telhetik töllem, azt akará mondani, kétszer szoktam egy nap enni, és következendő képen tsak kétszer mosódni. Már most ez a' gyakorta-való feredés tsak nap-keleti szokás: mi abban aláb hadtünk, kivált-képen, kik Budától, és egyéb hév-vizektől meszszeb' lakúnk.

TIZEN-

---

* Plinius L. 33. c. 12.

** Lipsius de Magnit. R. ex Artemidoro pag. 141.

TIZEN-EGYEDIK RÉSZ.

A' Nyargaló-helyekről.

A' Nyargaló-helyet a' Romaiak Tzirkusnak híják, a' Görögök Hippodromusnak: magyarul job' nevet néki nem adhatok. Formáját, 's ékecségét szem elejbe teszi kilentzedik Táblámnak első képe. Szemeleibe adatik ottan a' Romai nagy nyargalónak egész épülete, Laurus rajzolása szerint; de én azt mind Laurussal, mind Montfaukonnal együtt Onufrius Pánvinusnak köszönhetem, mert a' mint az ilyen helyekről írt első könyvéből ki tetszik, ő tette papirosra leg - előszer annak szép képét; annak régieb' Mesterére nem talállok. *

Meg-szerette már Tarkvinus Priskus előtt Romulus-is azt a' Görög mulatságot, de színte betűletes helyet arra a' végre nem épített. Tarkvinus Priskus munkája az a' nyargaló, melly leg-nagyobbiknak hivattatik, azomban a' Tsászfároktól vette az-is fok száz esztendő múlva jobbára az ő ékef-

---

* Onuphrius Panvinus L. 1. de Ludis circensibus pag. 76. & pag. 223. &c.

ékeségét: fokot ékesgette aztat mind Julius, mind Augustus, dolog volt rajta egész Heliogábalig: ki aranyos ofzlopokkal meg-ékesítván oldalit, közepét pórissal meg-szokta hintetni a' játékok előtt. Hofzfza ezer száz nyóltzvan hét lábni vólt; szélessége pedig kilentz száz hatvan: egyik oldala hajlós, másik egyenes, a' mint Táblám Pánvinusnak emlétett rajzolófa fzerént jelenti.

El-férhetett az oldalaira körös körül egymás fölé allított épületeken, és garáditsokon száz ötven ezer vendég; máfok írása fzerént három száz ezers bé-vehette magát az ülő, vagy álló helyeire. A' leg-alsó garádits alatt a' végső póltzot belől egy kis folyó víz mosta. Két Egyiptomi Gúlya láttatott ennek a' nyargalónak közepén, rakva mind a' kettő titkos írásokkal. De le-dúlt idővel mind a' kettő, és ott hevert Sikstus Pápa idejéig. Fel-állította ő Szentsége mind a' kettőt, 's egyiket a' Lateránomi templom elejbe, máfikat a' Flaminiai kapunál Boldog Afzfzony templomának ékeségére helyheztette: a' mint ötödik könyvemnek tizedik részében bőven el-beszéllettem. Pánvinus egyiket a' nap, máfikat az hold Gulyájának nevezé. A' nagyobbikon pirópus golyóbis állott; a' pirópus pedig nem egyéb, hanem rézzel kevert arany, abból

LIII

ha

ha gyöngy, vagy golyóbis veretik, úgy tündöklük, mintha égne. *

A' középső Gúlya mellett egyik felől Tzibele láttatik orofzlány háton, másik felől pedig a' napnak oltára. Két faragott kép áll a' két végső részben, egyik a' fzerentsének, másik a' győzedelemnek az oszlopa. A' tojás forma golyobifok Káfszor, és Polluks tiszteletére helyheztek: a' mint Pánvinusnak tetszik; Bullenger abban a' vélekedésben vagyon, hogy azokon a' tojásokon szokták meg-számlálni, ki, és hányszor került-e meg a' ki-tett tárgyat. **

A' söveg, avagy gomolya forma tornyok alatt állottak a' lovas, vagy szekeres legények, várván a' trombita szózatját, és a' kapú megnyílását: ott tehát tizen-két kapuk egy szempillantásban fel-huzattatván, ki-botsátták a' nyargalókat, kik neki rugaszkodván a' tzély felé úgy repültek, mind a' menykő.

Meg-

---

* Panvinius l. i. De Ludis circ. pag. 206. & 205. Pyropus autem est mixtura trium partium aris, & quartæ auri. . . ut est palla rotunda, quæ super obeliscum Vaticanum prope Basilicam S. Petri hodie visitur. Quam ego aliquando vidi, reverberantibus eam Solis radiis, ita accensam, ut clibanum accensum & inflammatum videretur.

** Bullenger de circo pag. 634.

Meg-*vala* az épületnek környéke rakva fok szép oszlopokkal; gátorokkal, tornátságokkal, a' többi között a' végein öt fel-házat tartott, azok a' Tanács - béli Urak néző helye, és faját jószága *vala*.

Még nyóltz nyargaló helyet számlál elő Pánvinus, ezek között az enyim után a' Flaminiai leg-szeb'. Ezeken az helyeken néha nem tsak nyargalni, hanem birkózni, vadászni, és egyéb mulatságot - is szoktak indítani.

TIZEN-KETTŐDIK RÉSZ.

A' Romai Teátrumokról.

NEm egy teátrum vólt Roma városában: Bullenger nyóltzat emleget. *

Ennek a' Játék-háznak két része szokott lenni, egyik fél-kerékhez hasonló vólt, és belől tetőtől talpig merő garáditsból állott, arra a' végre, hogy a' vendég oda venné magát. A' második rész ott kezdődött, a' hol a' fél keréknék két felől vége szakadt; azontúl már az épületnek két egye-

LIII 2

nes

---

* Bullenger de Theatre L. I. pag. 863-

nes oldala szokott lenni, és az fogá - bé a' jádfzó személyek állásának mellyékét, 's hátullyát. a' garáditsok előtt fekvő üreiség Orkestrának neveztetett. Itt ültek a' Tanáts-béli Urak a' város fő tiszteivel együtt. Egyéb nemességnek az alsó garáditson, az az mindjárt a' Tanáts után vólt az helye: a' felső részeket a' gyülevész kötség szokta bé-lepni.

Martzellus teátruma, melyet Augustus Tsáfzár épített, 's-mellynek képét ide helyeztettem, hét ilyen garáditsból állott, Szerlius rajzolásá-
fzerént: Némellyekben hufzon hat ülő garádits-
is találtatott, úgymint a' Ferentínomiban.

A' garáditsok alatt kapuk valának, melyek a' népet ki, és bé-okádák, és azért vomitoria, az az okádó helyeknek neveztettek, Makrobius bizonyossága fzerént. *

A' játék - hely az ülésnek ellenében állott, 's-néha, a' mint Martzellus teátrumában lárttyuk, az ülés helyeit fellyül haladák magafssággal. Lásd tizedik Táblámnak első képét. A' játék-hely jobbra három részből állott. A' fztzénak eleje, az az a' Profztzenium a' bolondozó személlyek helye vala ;

* Macrobius Saturn. L. 5.

la; a' pulpitum ennél egy kevesé alacsonyab' volt; ott tartatott a' tántz, és a' mufika; a' sztzenak közepét a' betsületefseb' személlyek foglalták-el. A' sztzenák valóságos kő-házokat, rendre rakott oszlopokat, kapukat, tornátságokat, egymás fölé állított épületeket mutogattak; a' Pásztori játékok számára erdők, barlangok, ugró kutak, és egyéb illyes épületek állítottak.

Az épület részei azomban, tornátsi, koszorúi, és egyéb ékefségi darága festékekkel, arannyal, ezüffel, elefánt tsont táblákkal: a' ruhák Kártágóbéli munkával, gyöngyökkel, egy szóval Romai pompával tündöklöttek. Néha egy szempillantás alatt a' meg-mozdított kerekék mindent meg-változtattak, 's új épületeket állítottak - elő. Skaurus teátrumába, mellyről Plinius emlékezik, mind ez, mind egyéb tsudálatos vala: jóllehet az egész épületet tsak egy két játékért állította-fel, 's azután el-bontatta. *

Ezt a' teátrumot nem győzi tsudálni maga Plinius-is, jóllehet egész Roma városának ditsőségét szemlélte. Ennek a' teátrumnak sztzenája három részből állott, az az egymás fölé tetézt há-

L I I I   3

rom

---

* Plinius L. 36. pag. 723. 744. Hic (Scaurus) fecit in ædilitate sua opus maximum omnium, quæ unquam fuere humana manu facta.

rom száz hatvan ofzlopokból; az alsó ofzlopok, és egyéb részek harmincz nyóltz lábni magasságot foglalván magokban merő márvány kőből valának: a' középső tornátzok, 's ofzlopok üvegből készítették: a' felső rész vékony, de aranyal bé-borított defzkából állott. Rézből öntetett bálvány képeket a' réz ofzlopok, és a' fztzénák tetejére, vagy egyéb részeire három ezeret helyheztesett. Bé-férhetett a' játék nézésére nyóltzvan ezer ember. A' játék után el-bontatta Skaurus az egész helyet: 's-ékes jószáginak felét palotájának, felét pedig majorjának ékesgetésére vitette. Itt az Urok-ra meg-neheztelvén a' szolgák, tüzet vetettek a' major alá, és tsak a' játékból oda hordatott eszközöknek kára tiz milliom Frantzia forintra ment vala: a' mint Harduínus számlállya Pliniust fejtegetvén. *

Kurió teátroma, ha gazdagab' nem vólt-is; mesterségebb' vólt, de szörnyű még reá-is tekinteni. Két fa teátromot állított egy más mellé. Sarkon járt mind a' kettő dél-előtt egyiknek fél-kereke a' másik fél kereke megett állott, hogy a' Sztzénák között beszéllő személyek szava öfzve ne kevertetnék; dellest hirtelen meg-eresztvén a' tfigán

---

* Harduin. in notis Flin ad L. 36. pag 744.

tfigán járó Sarkokat szem közbe fordítá mind a' két teátrum fél-kerekét, 's a' teátrumból Amfiteátrum vált, a' komédia helyett pedig fegyver-játék következett. Álmélkodik Plinius ezeket beszélvén a' Romai népnek vak-merő bátorságán, hogy olly alhatatlan kalitkára ülven életét nem féltette. *

A' teátrumokat jobbára földél nélkül szokták építeni, és csak Sátorokat vontattak az ülések fölé: a' mint Bullingerus a' régi Írok szavaival bizonyítja. **

TIZEN - HARMADIK RÉSZ.

Az Ámfiteátrumok felől.

AZ Ámfiteátrum egész kerék formára, de néha egy kevesé hosszszatskán tojás modra épített. Valának itt-is szintén úgy ülő garáditsok. Titus Ámfiteátrumába nyóltzvan hét ezer ember könnyen el-férhetett úgymond Viktor. ***

Erről

* Plin. L. 36. pag. 754. Quid enim miretur in hoc quisque primum? inventorem an inventum? super omnia erit populi furor sedere ausi tam infida, instabilique sede. . . Ecce populus Romanus universus velut duobus navigiis impositus binis cardinibus sustinetur, & seipsum depugnantes spectat, perituras momento aliquo laxatis machinis.

** Jul. Caesar Bullinger de Theatro L. 1. c. 15. pag. 866.

*** Victor apud Lipsium L. de Amphitheatr. pag. 1281.

Erről szól Mártyziális verse-is: mellyel azt minden munkánál nagyob' épületnek tartja. *

Az Ámfiteátronnak üres közepe fővénnel fzikott meg-terítetteti, de mint hogy azon a' láb hamar meg-tsufzamodik; néha az fővény helyett törött kő-port hintettek az üregre. Kaligula Tsáfszár porizsal, az az: az ötvefek forrasztó porával; Neró pedig Tzinobriommal terítette-bé az ő Ámfiteátromat. **

Az üres fővényes helyet, a' mint mondám, garáditsok, és falak kerítették-bé: az alsó garádits szélesebb' volt a' többinél, 's podiumnak hivattott: itt volt a' Tsáfszároknak, a' tanátsos uraknak, és a' Veszta szűz Leányinak ülő helyek: tizen két, vagy tizen öt lábni volt ennek a' póltznak a' magassága, és hogy a' fzerentsétlenségtől őrizkedenének, a' póltz eleje szép vas gátorokkal vala el-rekesztve a' középső helytől. A' póltznak a' talpán pedig a' karikák görgő dorongokat tartának, hogy ha a' vadak fel-akarnának kapaszzkodni, meg-ejttenének. Sátort vontak földel helyett az ilyen épületnek tetejére-is.

Már

---

* Martial. L. 1. Omnis Cæsareo cedat labor Amphitheatro.

** Montfaucon Tom. 3. pag. 254.

Már az Ámfiteátrum arra való volt, hogy ott öfzve erefztvén a' vadakat az emberekkel, vagy egyik vadat a' másikkal a' viaskodás, és a' győzedelem nézésével magokat mulatnák a' vér fzipó Romaiak; de az volt felettéb' ördögi találmány, mikor embereket emberek ellen állítottak, és egymás vérenek öntésével legelték fzemeket. Gordián Tsáfzár két ezer fegyveres baj vivókat, az az a' játékért halálra kész bolondokat tartott: végtére a' nemes ifiak, sőt az Afzfzonyok-is reá vetemedtek erre az iftentelenségre: le-fízállának, forgaták a' fegyvert, kergeték egymás lelkét, önték egymás vévét.

A' garáditsok allya hézag volt, és ólokra 's iftállokra fel-ofztatott, hogy ott a' játékra készített vadak tartatnának.

A' közép helyen néha merő erdőt látott az ember, és a' fák között vadakat, hogy a' vadáfszatnak valóságos módját fzelemlélhetnék a' Romaiak; az erdőbe kőfzikla hegyek valának, barlangok, és valami az ollyas helyeket ékesíteni fzocta. Abból kell éfzre-venni az illyen mondva-ffinált erdőknek ifzonyú nagyságát, hogy azokba néha, úgymint Gordián Tsáfzár játéka napján ezer medve erefztetett a' fák közé, és az Afrika-béli vadak között azon fellyől még fzáz: a' mint,

M m m m

Ka-

Kapitolinus befzéli, és annak szava szerént Lípfius. *

Némellykor az erdő helyett nagy száraz hajó állíttatott az Ámfiteátrum közepére : melly két felé nyilván nevezet szerént Szeverus Tsászfár játékában hét száz medvét, oroszlányt, párdutzot, Strutz madarat, erdei szamarat, 's más egyéb vadakat okádott-ki oldalából: 's azután ismét bé-tsu-kódott magától, a' mint Dio bizonyítja.

Kómmodus Tsászfár maga-is meg-jelent néha nem tsak a' fegyveres bajvivásra, hanem az Ámfiteátrumban a' vadászásra-is. Akkor ollyas vadak jelentek meg Roma városában, mellyeket az előtt tsak a' képeken láttak a' Romaiak; olly bizonyosan 's olly szerentséfen szokta meg-találni a' vadnak szivét, vagy homlókat, a' madárnak pedig a' nyakát, vagy mellyét, hogy soha nyila el-nem vétené az útját: a' mint Herodiánus befzéli. * *

Má-

---

* Capitolinus apud Lípfius I. de Amphit. pag. 1291.

** Herodianus in Commodo pag. 55. Ὁ δὲ κομμῶς περιδρομὸς &c. Pleno exedificatus Amphitheatro peridromus Commodo fuerat... Cervos igitur, damas, iteui cornigera alia, præter tauros currens pariter ipse atque insequens impetebat, ac præventa fuga certissimis ictibus posternebat: leones vero sic... ut nec telum quisquam secundum, nec vulnus viderit, nisi lethiferum... in fronte vel in corde faucibat, ac nunquam aliuni scopum sibi proposuit... Idem aliquando sagittas lunatæ cuspidis in Maurusias Struthos intorquebat, .. atque ita capita amputavit, ut exectis cervicibus... eas adhuc circumferrent volando, tanquam illæsa.

Másoknak az Ámfiteátromba fe erdő fe száraz hajó nem tetézett; hirtelen meg-nyitattak a' garaditsok alatt a' nagy tsatornák, meg-telt árvizzel az Ámfiteátrum fővényes közepe, elő állottak a' gallyák, 's azokban az hartzra kész táborok, láttattak tengeri halak-is ifzonyú természetbe, mellyek vagy az hajó mellett jadszodofztak, vagy a' vízbe vettetett vadakkal viaskodtak: a' mint ismét Dió szava fzerént Lipsiusnál olvasom. Lásd a' kilentzedik Táblának második képét.

Nero Tsáfzár egyszer egynap minek-utánna az Ámfiteátromba a' vadak már meg-ólettek volna, hirtelen árvizet erefztett a' fővényre, a' vízben a' nagy ifzonyú gallyák, a' vitorlás hajók; azokban a' tábor, tsatát indított, verekedni kezdett; véletlenül azok-is el-tűntek, a' víz ki-erefztetett, és ugyan azon az helyen egy két szem-pillantás után már ott termettek a' fegyveres baj-vivók, és egymást üldözni kezdék. Annak vége léven azonnal asztalokat vettetett ugyan azon az helyen, és az egész városnak számára vendégséget üttetett. *

Az Ámfiteátrumnak vastag falai kivől belől szép oszlopokat, gátorokat, ülő helyeket, bál-

Mmm 2   vány

---

* Lipsius de Amphitheatro pag. 1291. & 1307.

vány képeket mutogattak: a' balványok szájából 's néha az oszlopok egyéb lyukatskáiból - is néha jó illat eresztetett, szerették a' sáfrányos bor jó szagát, azzal fetskendezték meg - néha néha ortzásokat.

Egy illyes Ámfiteátrum képét Táblámra tettem, Laurus rajzolása szerént: nállam tsak az hajók száma keveseb'.

TIZEN - NEGYEDIK RÉSZ.

A' Romai temetőkről, majorokról, és palotákról.

A' Temetőket tsak azért említtem, hogy Adorján Császár Mausoleumját emléthessem. Talpa négy szegű vólt, a' mint Prokopius írja, és Donátus Sándor képe mutattja: felső részén négy vagy öt gömbölyű szegésből állottak vastag torony módra: azt körös körül merő válogatott, és egymás fölé rakott oszlopok keríték - bé. Az egész épületen Párufi márványnál egyéb követ nem látott az ember. Az épület teteje, mellynek leg - szűkebbnek kellett lenni, olly széles, olly tágos vólt, hogy azt az erős legény se dobhatná által: iszonyú nagyságát abból - is észre lehet venni, hogy idővel egy
egész

egész vár építtetett belőle ; az most Sz. Angyal Kastélyának neveztetik. *

A' Romai majorok éketségéről mit mondják ? fel-tehetnek , úgymond Strábo , és Kapitolinus , a' Persiai Királyok udvarával-is. Gordius majorjának egyetlen egy kerítése két száz oszlopból állott , 's hát hol egyéb kerítései , mellyek vagy a' feredők folyosóin , vagy a' paloták tornáztin , vagy más helyeken állanak vala ? Gordius majorjában lévő feredő háznál , ki-vévén Roma városát , egész Olasz országban szebb feredő nem volt.

Illyenek voltak a' majorok : lássuk a' palotákat. Ékesek voltak a' közönséges emberek felházi-is: ott sem elégedett meg-minden szegény legény a' közönséges márvány kőből hasogatott oszlopokkal , Áleksándria mellett , és Párusba valogaták azt , a' mit Romába fel-akarának állítani. Szégyen lett volna az oszlopok derekát , 's kuszorúját darága mázzal és festékekkel meg-nem ékesíteni: a' hol arany tsap nem öntötte a' mosódo vizet , ott koldusok laktak : És ez , úgymond Szeneka , tsak a' kötség tzifrasága : a' betsületefőbb házokba ez mind bővebben vólt: egy szóval , olly kényeségre vetemedtünk , úgymond , hogy már , ha gyöngyel

M m m m   3   meg-

---

* Donatus Alexander de urbe R. pag. 749.

meg-nem terítették a' föld alattúnk, lábainkal sem akarjuk azt illetni. *

Mostanában , úgymond Válerius : szük már annak az háza , ki nagyob' helyet el-nem foglal mint Tzintzinnátus Diktátor szántó földje : jól-lehet tiák négy hórdot szántott az a' szegény gazda **

Apuléjus némelly Római házakat Városokhoz hasonlít. ***

Ugyan -is a' mint Olympiodórus bizonyította Fotzius könyvei között , Romában a' betsületes-feb' emberek házában minden meg - vólt , a' mi más közönséges városokban taláztatni szokott : úgymint Templom , Piatz , Kút , Feredő , Nyargaló -hely. Martzialis egy tornátnak száz oszlopit emelegeti. ****

És jóllehet a' közönséges házak piatzi mérő szellőző vagy mulató tornátnak valának ; mindazonáltal azoknak külső tekintete a' fok oszlop , és folyosó miatt a' Római piatzokhoz hasonló vala.

* Senec. *Eo deliciarum venimus , ut nisi gemmas calcare nolumus.*

** Valer. L. 4. c. 4.

*** Apulej. *de Deo Socrat. Aulas æmulas urbium.*

**** Martial. & Poeta Græc. *Una domus urbs est , urbs oppida plurima claudit.*

vala. Az ilyen házak egyéb' ékecségéről halljuk ismét Szeneka kilentzven hatodik levelének méltó panaszát : Mi külömbség vagyon ugymond: mi küzöttünk , és az apró gyermekek közt ? a' mi balgatagságunk az Afrikából 's Egyiptomból hordott darága özlopokon szokott kapni ; azok a partfélen talált síma követsekén örülnek ; gyönyörködünk a' tornáztok tágozságánk , és ha olly ifzonyu palotában ihatunk , ehetünk , a' hová a' tábor-is bé-férhetne: el-bámúlunk a' falakra burított szép vékony márvány kő-táblákon ; ha tudjuk-is, mi légyen alattok ; magunk szem - fény - vesztőji lévén kész akartva : meg-öntjük arannyal a' ház belső bolthajtását , 's örülünk a' fényes bolondságon ; azomban a' finom arany alatt törsököt tartunk. E' képen szeneka.

A' falak márványozását Mámurra kezdé , ő borítá - bé leg-előfzer házát Romába márvány kő táblákkal : jóllehet az vólt minden urasága 's hivattallya, hogy Julius Tsásfár Kovátsfira gondot viselne, 's talán maga-is tsak Kováts vólt.

A' boltozásra , a' mint mondám , és Szenekából észre vesszük , vastagon terítették a' finom aranyt a' tékozlók: mások azt elefánt tsontalékesgeték : egyszóval a' mint Sz. Jerónimus mondja : arany tündöklött a' falakon , arany a' menyezeten,

ten, arany az oszlopok koszorújin. De szenekában még mást-is veszünk-efszre: Az ebédlő szobák menyezetét néha úgy építették, hogy annak szí-
nét 's tekintetét annyiszor meg-lehetne változtat-
ni, valahányszor más más étkek tétettek az asz-
talra; egy kereket meg-eresztvén meg-fordúlt az
egész szoba boltozáfa, és új palotába termett a'
vendég.

Nero Tsászárr palotáját Suetonius e' képen
írja - le: Háza külsőbének elejbe egy nagy szál osz-
lopot állíttatott, mellynek hossza száz hufz láb-
ni vala: azután három rendű tornáczok következ-
tek, az udvart egészen bé-kerítettette vízzel, a' va-
rasok bátfájja fzerént; a' viz mellyékét erdők, és
abba lévő számtalan vadak, szálló hegyek, rétek
ékesgették; ez az ifzonyú nagy ház Palatínus he-
gyétől fogva egész Eskviliáig ért, és ezt - is bé-
lepte. *

Arany

---

* Plin. L. 36. pag. 543. Bis vidimus urbem totam cingi domibus
Principum Caji & Neronis, & hujus quidem, ne quid deesset, aurea.

Harduin. in Notis. pag. cit. Caji & Neronis (Caji Germanici
Cæsaris, & Neronis... istius a colle Palatino Palatioque Principum to-
tas ferme Exquilias occupavit) ex Suet. C. 31. in Nerone.

Idem. Vulgarum illud... de Nerone

Roma domus fiet: Veios migrate Quirites,

Si non & Veios occupat ista domus.

Olympiodor. in Bibl. Photii. Cod. 80.

Εἰς δόμος ἄστυ πέλει πόλις ἄστυ μυχία λήχει.

Una domus urbs est, urbs oppida plurima claudit.

Arany háznak neveztetett , mert mindene arannyal , gyöngyel , és a' gyöngyök válogatott tekenyöjével tündöklött. Ebédelő szobáiba, forgó menyezeteket állittatott elefánt tsont táblákból, mellyek , mint ez a' kerékdud világ szüntelen forogván , fzebre fzebre változtaták a' Paloták te-
kéntetét: a' vendég fölé pedig röjtök lyukatskáji jó illatú szereket , és virágokat harmat formán hinte-
gettek. Plutárkus ide Ferődöket, Templomokat , és egyéb ékes épületeket számlál.

Nero udvarának egyetlen egy része-is fellyől haladá Kapitolumnak minden ékeségét. Doná-
tus Sándor a' Nero házának fel-állítására tett költsé-
get tizen-kétszer száz ötven ezer aranyra szám-
lállya. Hogy ennek a' kints vesztegető haznak
fel-építésére pénzt gyűjtene Neró, puszttá az Olasz
országot, fosztogató a' Romai birodalomnak tar-
tományit , a' Templomokkal együtt , úgymond
Tátzitus szavai-után Donátus Sándor. *

Szeneka szavait örömeft hallom , ha töb-
ször beszéll-is , mert minden szava tanítás. Száz
hufzon harmadik levelében e' képen szól : A' tor-
nyok tetejére kerteket ültetnek , a' házok födelére
erdőket , 's már ott veri gyökerét a' nagy fa , a'
hová , ha felső teteje érne-is , fok volna.

N n n n

Har-

---

* Alexander Donatus L. 3. de urbe Roma pag. 750.

Harmintz hat esztendőnél tovább' nem állott Nero aranyos udvarának ditsősége : meg - égett, gazzá lett, ura után indúlt. Jó vólna itten, más világ felé egyet fohászkodni.

Romai Tornáztok, Nagy Templomok, Udvarok, Házok !

Szóllyatok a' porból, hasznos fog lenni tanátsok.

A' ROMAI ÉPÜLETEKRŐL ÍRT KÖNYVNEK
V É G E.

URUNK IMÁD TASSEK, 'S NAGY
ASZSZONYUNK TISZTELTESSÉK.

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA,

Avagy a' Könyvekben lévő nevezetesb'
dolgoknak Lajstroma.

A.

ÁLLATOK.

A' Paraditsomi kígyó 25. Lévelen. Arról a Pogányok emlékezete 40. Lev. A' vad állatoknak a' bűn előtt való természetek 24. Amerika-béli állatok. 63. A' Bárkába szállott oktalan állatok. 81. 89. Noé hollója. 99. Erról a' Pogányok emlékezete. 108. 113. Az oktalan állatoknak Amerikába - való költözések. 165. Az oktalan állatoknak az Egyiptomiaknál lévő betsületek. 284. És titkos jelentések. 353.

ÁMERIKA.

ÁMERIKÁNAK bő termékenysége. 63. Szép Épületei. 161. Miképen tölt-meg néppel? 163. és oktalan állatokkal? 165.

ÁRARÁT.

ÁRARÁT hegyének egyéb nevei 98. 102. Tulajdonsági. 102. 103. Noé Bárkájának szállása. 119. Noé fiainak ott lévő dolgai. 119.

B.

BABILON TORNYA.

BABILONIÁNAK egyéb nevei és határi. 129. Bő termékenysége. 133. Babilon Tornyának építője. 135. A' Torony építésének az oka. 143. Az Épület folytatása. 146. A' Torony.

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA.

ronynak magassága. 153. A' Tornyt építő népnek el-olá-
láfa. 156. Babilon tornyának mostani állapotja. 178. A'
toronyról a' pogányok bizonysga. 184.

B A B I L O N V Á R O S A.

BÁBILON Varosának helye 182. Kezdeté. 146. Ékesgetője.
192. 205. Bátfája 209. Kapui. 212. Nagysága. 214.
Folyó-vize. 215. A' viznek bátfája. 218. Hidja. 219. Ki-
rályi udvari. 222. Függő kertei. 228. Tornya. 236. Rom-
láfa. 245.

B Á R K A.

NOÉ Bárkája készítésének az oka. 45. Készítése. 64. 67. Mér-
téke. 73. Hármias része. 75. 76. Vendégei. 81. Ablaka,
és ajtaja. 86. Mostani állapotja. 101. Erről a' Pogányok bizony-
sga. 104. Elegendő szállást adott minden-féle állatnak. 78.

E.

E G Y I P T O M.

EGYIPTOMI böltseség. 257. Írás. 260. Vallás. 270. Szó-
káfok. 281. Városok. 290. 293. Ofzlopok. 290. Egyip-
tomi Hegyes kövek, avagy Gulják. 296. Gulyát építő Ki-
rályok. 299. A' Gulják költözése. 319. A' Guljácson lévő
titkok. 325. 347. Egyiptomi tornyak. 357. 364. Egyip-
tomi temerők, és Lämpáfok. 371. Tömkeleg. 382.

É P Ű L E T E K.

NOÉ Bárkája. 45. Babilon tornya. 119. Babilon városa. 209.
Egyiptomi Épületek. 253. Kinai Épületek. 391. Salamon
temploma. 461. Görög Épületek. 535. Romai épületek. 593.
FUN.

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA.

- FUNDAMENTOMOK.** A' Kinai Bástjárnak fundamentoma. 452.
 Salamon templomának fundamentoma. 482. Dianna templomának fundamentoma. 568.
- BÁSTJÁK,** és Falak. Salamon templomának a' falai. 489. Kerekes Bástják. 224. Babilon bástjai. 209. Dejótzes udvarának a' bástjai. 226. Ninive bástjai. 242. 244. Pekíni bástják. 434. A' Kinai birodalomnak bástjai. 474. Kártágó bástjai. 528. Romai falak. 647.
- PITVAROK, TORNÁTZOK.** Salamon temploma körül. 491. Pekinben. 432. Egyiptomban. 382. Kártágó rév-partján. 529. Mausólus Temetője mellett. 589. Dianna templománál 569. A' Romai piatzokon. 598. Kapitolumban. 619.
- OSZLOPOK.** 220. 231. 292. Memnon oszlopa. 292. Feni-tziai oszlopok. 300. Salamon templomának az oszlopi. 495. A' Rodusi oszlop. 578. Dianna templomának az oszlopi. 569. Romai oszlopok. 602. Trájánus oszlopa. 600.
- KÖNYV-HÁZOK.** 559. 561. 588. 623.
- BOLT-HAJTÁSOK.** 230. A' föld és a' víz alatt lévő bolthajtások Babilon városában. 223. Egyiptomban. 371. Romában. 608. Dianna temploma alatt. 572.
- TORNYOK.** 237. 210. 437. Tífillag - néző Tornokok. 239. 369. 411. Egyiptomi Gúlják. 296. 316. 320. És tornokok. 357. Kinai tornokok 437. Salamon templomának volté tornya? 478. Fárus tornya. 587. Mausólus temetőjének a' tornya. 582.
- KERTEK.** Paraditsom kerte. 5. Semíramis függő kertei. 228. Mátyás Király függő kerte. 235. Aténa - béli kertek. 559. Amerika-béli kertek. 162.
- TEMETŐK.** Egyiptomi Temetők. 371. 285. Mausólus temetője. 582. Trájánus Császár temetője. 600. Adorján Császár temetője. 644.
- UDVAROK, és PIATZOK.** Dejótzes udvara. 226. Babiloniai udvar. 222. Pekini udvar. 432. Egyiptomi udvar. 382. Romai piatzok. 597. Romai paloták. 645. Nero palotája. 648. Udvara. 649.
- VÁROSOK.** Babilon. 209. Ninive. 240. Búfiris. 284. Tébe. 290. Kairus, Memfis. 293. Heliopolis, Tánis, Kánópus, Nnnn, Pelu-

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA.

Pelusium. 295. Pekin, Nankin. 431. Hám. 429. Tirus. 521. Kártágo. 527. Görög Országi városok. 537. Szép-fő városok. 587. Aténa-várofa. 558. Roma várofa. 593. Vissfegrád. 235.

TEPLOMOK. Ninive Temploma, 244. Első Templom. 329. Babilonia Templom. 236. Salamon temploma. 399. Egyiptomi Templom. 382. Pekini Templomok. 404. Az Efesüfi Diánnának Temploma. 562. Az Olimpiai Jupiternek Temploma. 574. A' Romai Templomok száma. 596. Jupiternek Kapitolum-béli Temploma. 618. Apollo, és Panteon Templomáról. 623.

TEÁTROMOK, és ÁMFITEÁTROMOK. 635. 639.

MAJOROK. Romai Majorok. 645.

HIDAK. Babiloniai hid. 219. Kina-béli Hidak. 444. Trájánus Tsáfszár hidja. 603.

UTAK. Kinaí utak. 441. Romai utak. 616.

RÉV-PARTOK. Kártágo Rév-partja. 529. Ródufi Rév-part. 579. Görög Országi Rév-partok. 547. Aleksandria-béli Rév-part. 588.

TSATORNÁK. Kinaában 448. Romában. 611.

NYARGALÓ-HELYEK. 630.

E R E D E T E K.

A' MESTERSÉGNEK, és tudománynak eredete. 29. 120. 168. Mojsés Proféta tudománnyának az eredete. 257. 305. Az Egyiptomi böltseségnek eredete. 325. Az Iráfnak, és a' böltseségnek eredete. 257. 260. 325. A' Görög népnek, és tudománynak eredete, és futamattya. 258. 545. Az épületek bizonyos ékefségeinek eredete. 462. A' külbömb féle nyelveknek eredetéről. 149. 170. A' Magyar népnek eredetéről. 157. 303. A' Magyar nyelvnek eredetéről. 174. A' Kinaí nép ek eredetéről. 391. 156. 440. Az Egyiptomi népnek eredetéről. 157. 303. A' Tzigány-ság eredetéről. 130. A' Méiték szabásának éredetéről. 68. 71. Az emberi nyomoruságnak eredete 36. A' tudatlanságnak az eredete az emberi nemzetben. 126. Egyiptomban.

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA.

ban. 278. A' tudatlanságnak egyik oka a' régiek titkos be-
fedete. 271. A' bálványozásnak eredete. 270. 329. 403.
395. A' Királyi méltóságnak eredete. 136. Az Assíriai
birodalomnak eredete. 190. Egyéb birodalmoknak eredete.
197. Kinában a' Tatár uralkodásának az eredete. 455. Az
Egyiptomi Gulyák építésének kezdetéről. 305. A' könyv-
nyomtatás kezdete. 408.

F.

F Á K.

A' Bárka építésére szedettet fák. 65. Gófer-fa 66. Gesztenye-
fa. 67. Tzedrus fa. 67. Pálma fa. 230. Olaj fa. 486.
Setim fa. 498. Szőlő-tő. 571.

G.

G Ö R Ö G.

A' Görög Ország határa. 537. Első Királyi. 540. Tudo-
mányának kezdete. 543. Görög épületek úgymint Até-
na városá. 558. &c. Diánna Temploma. 562. Az Olim-
piai Jupiter Temploma. 574. A' Ródusi oszlop. 578.
Mausólus sírja. 582. Fárus tornya. 587.

K.

K Í N A.

A' KÍNAI birodalomnak régi kezdete. 391. Kínai vallás. 399.
Kínai Királyok. 399. Kínai elme, mesterség, és tudomány.
408. A' Kínai Deákság. 414. Kínai Politika. 419. A'
Kínai épületek rövid eszmérete. 427. Kínai városok. 428.
Pekín

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA.

Pekin és Nankin. 531. Torn yok. 437. Utak. 441. Hidak. 444. Bálvány-hegy. 446. Kinai Tsatornák. 446. Az Ország bástája. 450. Új uraság. 455.

KIRÁLYOK.

BÁBILONIAI és Assíriai Királyok. 190. Egyiptomi Királyok 318. Kína-béli Királyok, Tsáfzárók. 399. Tatár Országi Királyok. 454. 455. Tíruhi Királyok. 523. A' Görög Országnek első Fejedelmi. 540.

L. M.

LÁMPÁS. 374. Mumiák. 288. Matska-méz. 289. A' Mészek titkai. 271. Mérték. 68. 69. 71.

N.

NEMROD.

BÁBILON tornyát építi. 135. Nemrod maga-vifélése. 136. Egy-é Beluffal? 137. Első Király. 136. 191. Kettős nevének az oka. 138. Vétkezette a' torony építésében? 144. halála. 179. 181. Ki-múlásának az ezütsendeje. 190. Fiának kettős neve. 190. Bélus tornya. 236.

O.

ORIASOK.

AZ ORIASOK nevérol. 46. Hatalmárol. 47. Az Oriáfokrol lévő fok-felé vélekedések. 51. És költemények. 53. Egnehány Oriás termetű ember. 54. &c. A' régi emberek közönséges termetéről. 61.

P. PA.

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA.

P.

P A R A D I T S O M.

NEVÉRŐL és teremtése napjáról. 5. A' Paraditsomról lévő rendetlen vélekedések. 7. Valóságos helye. 9. 16. Vizei. 10. 12. 14. 16. Gyönyörűsége. 21. A' benne élő emberek urasága. 23. tudománya. 27. Számki-vetése. 36. A' Paraditsomi kígyó. 25. Paraditsom-béli fák. 32. 33. A' Paraditsomnak mostani minéműsége. 38. A' Pogányoknál lévő emlékezete. 40.

POSTA. 443. PORTZELLÁN. 409.

POLITICO-MORALIA.

AVAGY VÁROSI, UDVARI, 'S EGYÉB REND-
TARTÁSOK, VAGY AZ ERKÖLTS VEZÉRLÉSÉ-
HEZ TARTOZANDÓ INTÉSEK.

NOE példája. 95. 120. Nemród maga viselése. 135. Az első szolga nép. 139. Ámító-beszéd. 145. Niniás maga-viselése. 195. Szardanapálus illetlen élete. 196. Deiotzes politikája. 226. Erről Tárzitusnak, és Szinéfius Püspöknek ítélete. 227. A' Magyar Országról egy kis gondolkodás. 236. A' Romai boldogságnak eleje, és oka. 124. Nírokris Királynének ditsérete. 205. Az Egyiptusfóknak, és régi Filozofusfóknak szokások a' tanításban. 271. 325. A' gyáva életnek háfzna. 278. Egyiptomi régi szokások. 281. A' pajkosfok kereskedése. 306. Az egyefség példája. 383. A' deákság nevelése. 414. A' tanult embereket hogyan, mikép' kellefsék meg-efmérni. 417. 418. A' tanult embernek betsülete, és az Orzágnak ettől függő ditsőséges előmenetele. 418. 424. Kínai Politika. 419. 430. 435. 442. 449. A' Kínai Tatárok politikája. 456. 457. Juliánus Tsá-

O o o o

fzár

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA.

szár képe. 519. A' Görög elő-menetelnek szép példája. 535.
540. 545. A' böltsesség ízerető népnek eszköze. 559. Ar-
temísia Afiszonyinak példája. 586. A' gonoszok büntetése.
Ádám Atyánk szám-ki-vetése. 36. Az Oriások gonofsága.
45. Noé Patriárkának Istenes intése. 87. 90. A' viz özön-
nek szörnyű képe. 91. A' gonofságnak, és embertelenség-
nek jutalma. 245.

R.

R Ó M A.

ROmának nagysága 593. Romai Piatzok. 597. oszlopok. 602.
Tsatornák 608. Utak. 615. Templomok 618. 623. Feredő-
Házok. 628. Nyargaló Helyek. 632. Teátrumok. 635. 639.
Temetők, Majorok, Paloták. 644.

R O M L Á S O K.

AZ emberi nemzetnek keserves ki-irtása. 91. Babilon városá-
nak szörnyű romlása. 245. Az Assíriai birodalomnak vége.
196. Tirus romlása. 526. Salamon Templomának ki-pu-
tulása. 514. Kártágo városának égése. 530. Róma váro-
sának fok-féle romlása. 321.

S.

S A L A M O N T E M P L O M A.

Salomon Királynak böltsége. 28. Temploma építésének efi-
tendeje. 461. Szépsége. 462. 416. 488. Kintse. 465.
Munkái. 469. Helye. 572. Fundamentoma. 474. ré-
fzei. 477. Kövei, és falai. 479. Födele. 481. Ablaki.
482. Ajtai, és Suporlattyai. 485. Pitvari, és tornárzai. 491.
Oszlopjai. 495. Edényei. 498. Romlása, és új épülése.
516. 519.

T.

ELSŐ MUTATÓ TÁBLA.

T.

T U D O M Á N Y.

AZ első embernek tudománya. 27. A' tudomány fája. 33.
Noé Patriárkának tudománya. 121. A' régi hajók tudománnyáról. 167. 217. Az Egyiptomi tudománnyáról. 257. 260. 272. 293. 342. A' Feníziusok tudománnyáról. 263. 525. Mercurius Trismegistusnak tudománnyáról. 264. 302. 325. 334. A' Tíllagzatok eszméretének tudománnyáról. 239. Seth maradékának tudománnyáról. 329. A' Görögök tudománnyáról. 272. 545. A' Kína-béliek tudománnyáról. 397. 408. 414. 440. A' régi böltsésegnek, és tudománynak méltó dicsérete. 30. 163. 168. 272.
TÜKRÖK. 508.

V.

V A L L Á S.

AZ igaz Istennek régi tisztelete. 271. Egyiptomi vallás. 271. Görög vallás. 273. Isteni titkok. 279. Kínai vallás. 399. Dávid, és Salamon Király példája. 465.

II. MUTATÓ TÁBLA,

Mellyben azoknak az Íróknak a' Nevek
foglaltatnak, a' kiknek levelekre úgy mutatok,
a' mint, és a' minémű Nyomtatás szerént ma-
gam olvasám.

A.

A Nonymus Belæ Regis Secretarius. Editio Cassov.
Aratus. Phænomena Græce : ad calcem Ciceronis editi a
Wolfio.
Athenæus. Dipnosophisticorum L. 15. edit. Comelini anno 1607.
S. Augustinus. De Civitate DEI Venet. anno 1584.

B.

B Elius. Apparatus ad Histor. Hung. Pofonii 1735.
Bullengerus. De Theatro & Ludis Circens. Vene t. 1732.

C.

C Almet. Commentair litteral sur tous les livres de l' ancien &
du nouveau Testament. a Paris. 1724.
Calmet. Dissertationes Tyrnav. in 8vo.
Cassalius. De veter. Ægyptiorum ritibus edit. Rom. 1644.
Cicero. Berolini. 1745.
Cornelius a Lapide. Commentarius in Pentateuchum Antverp. 1630.
S. Cyrillus Alexandrinus in Jonam edit. Ingolstadt. Græco-Latin.
cura Pontani.
Idem de Adorat. in spiritu & verit. Romæ Lat. 1588.
Idem L. contra Julianum Lat. Paris. 1573.

D. Do-

MÁSODIK MUTATÓ TÁBLA.

D.

DOnatus Alexander de urbe Roma Venet. 1732.
Du-Mesnil Ludov. Hist. Eccles. Coloniae 1732.

E.

S. Epiphanius edit. Græc. Vetusiss. Bibl. Cassov. S. J.

G.

GRævius. Thesaurus Roman. Antiquitatum Venetiis 1732.
Gronovius. Thesaurus Antiquit. Græcarum ibid. 1732.
Guichard. L'harmonie etimologique des langues a Paris. 1606.

H.

HArduinus. In Notis Plinianis Parisiis anno 1740.
Herodotus. edit. Henrici Stephani. 1592.
Herodianus. Histor. L. 8. Græco-Lat. Ingolstadt. 1593.
S. Hieronymus Epist. L. 3. Edit. Diling. 1565.
Historica narratio de initio & progressu Missionis Sinicæ e litteris
R. P. Adami Schall e Soc. Jesu Viennæ 1665.
Huetius Daniel. Ep. Abrinc. Demonstrat. Evang. cum tractatu de Pa-
radiso Lipsiæ. 1694.

I.

ISocrates. Edit. Ingolstadt. anni 1600.
Justus Lipsius de Magnitudine Romana L. 4. Antverp. 1599.
Idem de Amphitheatro Cura Græcii Venet. anno 1732.
Idem de Bibliothecis Antverp. 1602.
Juvenius Joseph. Historiæ S. J. Pars V. Romæ 1710.

MÁSODIK MUTATÓ TÁBLA.

K.

- K** Erkerderre. De situ Paradisi Lovanii 1729.
Kircher Athanas. Archontologia Amsteled. 1629.
Idem. China Illustrata. Ibid. 1667.
Idem. Arca. Obeliscus Pamphilius. Oedipus. ib. 1675. &c.

L.

- L** Itteræ Soc. Jesu e Regno Sinarum annos 1610. & 1611. complexæ Auctore Nicolao Trigautio Soc. Jesu Augustæ Vindelic. 1615.

M.

- M** Aldonatus Joan. Commentar. in Evang. Mussiponti 1596.
Meursius de Athenis & Regno Attico in Editione Gronovii Venetiis. 1732.
Montfaucon Bernard. O. S. B. Congr. S. Mauri. Antiquitas illustrata Gallice & Latine Parisiis 1722.

N.

- N** Atalis Alexander Hist. Ecclesiast. tom. I. editione Lucensi an. 1748.
Nouveaux Memoires sur l'etat present de la Chine par le Pere Louis Le Comte de la Compag. de JESUS a Amsterdam. 1698.

O.

- O** Lahus Nicolaus Archi-Episcopus Strigon. Hungariæ Liber unicus Pofonii. 1735.

P.

MÁSODIK MUTATÓ TÁBLA.

P.

PAncirollus. Descriptio Urbis Romæ apud Grævium volum. 3. Venetiis. 1732.

Panvinus Onuphrius. De Ludis Cincensibus in collect. Græviana Venetiis. 1732.

Pererius in Genesim Romæ. 1589.

Petavius Theologicorum Dogmatum tom. 3. Paris. 1644.

Petavius de doctrina temporum Antverp. 1703. & Paris. 1627.

Plato græce & lat. edit. Anno 1578.

Plinius Secund. hist. natur. lib. 37. Paris. 1741.

Poetæ varii juxta edit. var.

Pradus. Apparatus Urbis & Templi Romæ. 1596.

R.

Ribera. De Templo Antverpiæ. 1602.

Richardus Simon Presb. Oratorii. Historia Critica veteris Testamenti Parisiis latine tantum.

Rieger Christ. Architecton. Civ. Vindobonæ. 1756.

Rolinus. Historia antiqua Venetiis. 1740.

S.

SAlianus. Epitome Annalium: Ecclesiast. Colonia. 1618.

Strabo. Juxta edit. Eustachii Vignon. An. 1587.

Synesius Episc. In Biblioth. PP. Colonia. 1618.

T.

TAcitus. Edit. Amsteled. in 12mo.

Tanner. Historia Americana S. J. Pragæ. 1575.

Timon Samuel. Imago antiqu. & nov. Hungariæ Viennæ. 1754.

Tirinus. Commentarius in Script. & Chronicon. Venet. 1754.

MÁSODIK MUTATÓ TÁBLA.

V.

Varro Terentius. De re rustica Basileæ. in 8vo.
Villalpandus. Explanatum in Ezechielem: cum apparatu
Urbis & Templi Hierosolymitani Romæ. An. 1596.
&c. &c.

A' NYOMTATÁSNAK FOGYATKOZÁSI.

A' következendő szövegek helyett egyebek roszfűzl tétettek. 21. Jég-eső-
nek. 47. Szeth maradéki. 83. Kotzkás. 90. bé-zárása. 97. foteria. 136. Panarii.
205. mellyennek. 245. Isteni tiszteletre. 263. si credimus, ausi. 263. Zeno. 278. Bi-
thynice, pavet. 285. pálmából. 304. rontotta. 305. ideig. 326. δαίμονι. 329.
imégyen. 334. Nem írta mindent. 348. ökrökön. 351. farka vezérli. 352. ki-met-
szett. 362. háromszorta. 385. az udvarok. 395. Más az. 403. könnyű legyen. 430.
Az a' gondjok 439. Meg-előzi. 440. Részre osztott. 446. helyett. 526. A' part
és a' város között. 10. 213. παράλειπον. πέρσας, 216. felé. 165. ellene mond.

A' következendő szövegek a' nyomtatás-közt ki hullottak: 84. nem TSAK
a' viz özön &c. 289. száraz TEST minden &c. 493. NEGY része felé.

176. Ezen szövegek helyett: Az a' mi mind a' Tótnál. olvasd; Ha valamelly
csiköz mind a' Tótnál &c.

A' következendő szövegeknek jegyzései héjjányosok az Ajánló Levélben. Há-
zánkhoz (olv.) Hazánkhoz. szeb (olv.) szeb'. vézeid (olv.) vezetd. A' könyvben. 11.
végtére. A' mit. (olv.) Végére, a' mit 31. nem férhetett? (olv.) nem férhetett 73. ál-
lítana (olv.) állítaná. 132. népét (olv.) népet. 143. hatván (olv.) hatvan. 173.
Goropius, Bekánustól (olv.) Goropius Bekánustól. 248. fel-tamadnak (olv.) fel-
támadnak. 297. hivattának. 10. מקדח (olv.): מקדש

A' könyv egyéb fogyatkozásait a' jó szívűek jóra fogják magyarázni.

